

This pdf is a file in the Digital South Caucasus Collection (DSCC), a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL) hosted by the [Institute for the Study of the Ancient World Library](#) at New York University.

- Creator: Nikolaishvili, V. / ნიკოლაიშვილი, ვ. / Николаишвили, В.В.
- Title: Karsniskey Pottery settlement / კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება / Поселение ремесленников-керамистов Карснисхеви
- Publication Date: 1993
- Publisher: Georgian National Academy of Sciences, GNM Archaeological Center
- Place of Publication: Tbilisi
- Collection: Digital South Caucasus Collection
- Collection ID: dscc_9465f9fe91

About

The Digital South Caucasus Collection (DSCC) is a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL), a project of the Library of the Institute for the Study of the Ancient World (ISAW) at New York University in cooperation with the Georgian National Museum and the Institute of Archaeology and Ethnography in the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. AWDL's mission is to identify, collect, curate, and provide access to a broad range of scholarly materials relevant to the study of the ancient world. The ISAW library is responsible for curating the collection, clearing the rights as needed, preserving the digital copies in NYU's Faculty Digital Archive, creating high-quality metadata in order to maximize discoverability, and making the works accessible to the general scholarly public.

Rights

The Georgian National Museum has granted permission to the Institute for the Study of the Ancient World of New York University to publish this material electronically in the Digital South Caucasus Collection (DSCC). We are making such material available on a noncommercial basis for research and educational purposes, in an effort to expand access to thinly-held and/or out-of-print material related to the study of the ancient world to the widest possible audience. If you wish to use copyrighted material from this site for purposes beyond those in accordance with fair use (Title 17 U.S.C. Section 107), you must obtain permission from The Georgian National Museum. We respect the intellectual property rights of others. If you believe that you own the copyright to the material made available on this site, please see our takedown policy: <http://dcaa.hosting.nyu.edu/dscc/takedown-notice>.

პატანგ ნიკოლაიშვილი

ქარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა
დასახლება

„მაცნეობა“

საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემია

არქეოლოგიური კომისია
არქეოლოგიური კვლევის ცენტრი

პახტანო ნიკოლაიშვილი

კახსნიშვილის მეთუნე-ხელოსანთა
დასახლება

8249

ს. ქანაშკია სხ. ს. ქანაშკიას
სახლადან მუზეუმში
ბიჭიძის ავტო
23.01.1995

24.01.1995

თბილისი
„მეცნიერება“
1993

902.6(41)
902.6(4.922)
პ. 977

ნაშრომში განხილულია მცხეთაში, კარსნისხევის შესართავთან აღმოჩენილი ანტიკური ხანის ნამოსახლარის, მეთუნეთა სახელოსნოს, სამეურნეო ნაგებობების და სამაროვნის გათხრისას აღმოჩენილი მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი მასალები (ძვ. წ. I—ახ. წ. III—IV სს.).

მცხეთის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლების — „კერამიკოსის“ — ცხოვრების ამსახველი ძეგლები (ნამოსახლარი, სახელოსნო, მარანი, საწნახელი და სამაროვანი) პირველად გამოქვეყნდება ასე სრულად.

კარსნისხევთან აღმოჩენილი ძეგლების კომპლექსი მნიშვნელოვანწილად ავსებს ქალაქის შემოგარენის, კერძოდ, არმაზციხე-ბაგინეთის ეკონომიკურად მასაზრდოებელი უბნის ისტორიას, ასახავს უშუალო მწარმოებელთა ცხოვრების სურათს.

რედაქტორი აკად. ა. აფაქიძე

რეცენზენტები: ისტ. მეცნ. დოქტ. ვ. ლიჩელი

ისტ. მეცნ. კანდიდატი მ. ძნელაძე

56/95

ბ 0504000000 ბოძ. № 3893 © გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1993
M 607(06)—93

ISBN 5—520—01495—7

წინასიტყვაობა

ისტორიული დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე, კარსნისხევში, ხეობის დასასრულს 1975—77 წლებში გამოვლინდა და გაითხარა ძვ. წ. I და ახ. წ. III—IV სს. კომპლექსური ძეგლი. იგი შედგება მე-თუნე-ხელოსანთა დასახლების, საწარმოო უბნის, სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობების (მარანი, საწნახელი) და სამაროვნისაგან.

ნამოსახლარი ტერასულადაა განლაგებული ბორცვის ძირზე და თხემზე. დადასტურდა სამი სამშენებლო პორიზონტი. შენობები გეგმაში წაგრძელებული ოთხკუთხა ფორმისაა და უმეტესწილად გადახურული ჩანს ანტიკური ხანის მცხეთური კრამიტით. კარსნისხევის ნამოსახლარზე დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა როგორც სამეურნეო დანიშნულების კერამიკა (ქვევრები, დერგები), ისე სუფრისა და სამზარეულო თიხის ჭურჭელი.

ნამოსახლართან ახლოს დადასტურდა თიხის ჭურჭლის გამოსაწვავი ჭურები და მასთან დაკავშირებული ნაგებობების ნაშთები.

ნამოსახლარის სიახლოვეს გამოვლინდა აგრეთვე ჰიდრავლიკური ხსნარით ნაგები საწნახელი და მარნის ნაშთი. აღნიშნული ძეგლების მასშტაბები გვაგარაუდებინებს, რომ მათ აშკარად საწარმოო ხასიათი ჰქონდათ.

კარსნისხევის ნამოსახლართან აღმოჩნდა სამაროვანი, რომელიც ძირითადად კრამიტსამარხებისაგან შედგება. დადასტურდა აგრეთვე სხვადასხვა ტიპის სამარხები. სამაროვანზე ძირითადად აღმოჩნდა ნამოსახლარზე გამოვლენილი კერამიკის ანალოგიური თიხის ჭურჭელი.

კარსნისხევის ხელოსანთა დასახლების ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ინვენტარი უმეტესწილად მსგავსია და სინქრონული ქართლის რომაული ხანის ძეგლებზე გამოვლენილი მასალებისა.

ყველა ზემოჩამოთვლილი ძეგლის ფუნქციონირების პერიოდი ექცევა ძვ. წ. I საუკუნის II ნახევარსა და ახ. წ. IV საუკუნეს

შორის. როგორც ჩანს, კარსნისხევი დედაქალაქობის ხანის მცხეთის და კერძოდ, ბაგინეთის ეკონომიკურად მასაზრდოებელ წყაროს წარმოადგენდა.

ზემოაღნიშნული ძეგლების გამოვლენა-შესწავლაში, ავტორთან ერთად, აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ახლად შექმნილი მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის მთელი კოლექტივი აკად. ანდრია აფაქიძისა და აწ განსვენებული პროფ. ალექსანდრე კალანდაძის ხელმძღვანელობით.

კარსნისხევის ძეგლების საველე ფიქსაციაში მონაწილეობას იღებდნენ: ინჟინერ-გეოდეზისტი ვახტანგ მასხარაშვილი, არქიტექტორები მანუჩარ ყარაშვილი და შალვა ცინცაძე, მხატვარი თემურ შაჰავარიანი, ფოტოგრაფები გრანტ სიმონიანი და აწ განსვენებული მიხეილ კოზლოვსკი, ცალკეული უბნების გათხრებს ხელმძღვანელობდნენ ექსპედიციის მეცნიერ-თანამშრომლები — ედუარდ გავაშელი, მერაბ ძნელაძე, გელა გიუნაშვილი და აწ განსვენებული გურამ ხომასტრიძე.

მონაპოვარი მასალა გადაიღეს ფოტოგრაფებმა — გრანტ სიმონიანმა. რევაზ საანიშვილმა და ივანე მაღრაძემ. გრაფიკული სამუშაოები შეასრულა მხატვარმა ელზა გომარგლმა. საილუსტრაციო მასალების მომზადებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ნუგზარ ლლონტმა და მერაბ ძნელაძემ. ანთროპოლოგიური მასალები ნაწილობრივ დაამუშავეს მზია რჩეულიშვილმა და ლადო ასლანიშვილმა. მაე-ს კარსნისხევის რაზმის საჭირო მასალებითა და ინვენტარიით მომარაგებაში დიდი შრომა გასწია სამეურნეო ნაწილის გაშვებამ ქუჩუკი ქიქოძემ.

ყველა ზემოჩამოთვლილი პირი ავტორის გულითად მადლობას იმსახურებს.

შესავალი

ქართლის (იბერიის) ანტიკური ხანის ქალაქთა ისტორია მჭიდროდ უკავშირდება მის შემოგარენს, ე. ი. ქალაქთა ეკონომიკურ საფუძველს, მის მასაზრდოებელ წყაროს. ქალაქის შემოგარენის კვლევისას, მისი ისტორიის აღდგენისათვის სხვადასხვა ეპოქაში, აუცილებელია ნათლად წარმოვიდგინოთ საკუთრივ ქალაქი, მისი გარეგანი სახე, საზღვრები, პოლიტიკური თუ ეკონომიკური სტატუსი.

ამ რთული პრობლემის კვლევისას დიდი მნიშვნელობა აქვს დედაქალაქობისდროინდელი მცხეთის ისტორიული ტოპოგრაფიის აღდგენას, რაც საფუძველს მოგვცემს უფრო ნათელი წარმოდგენა ვიქონიოთ ისტორიული დიდი მცხეთის სხვადასხვა უბნის განსაზღვრაზე დროში და სივრცეში, მათ ფუნქციაზე და ურთიერთდამოკიდებულებაზე ქალაქთან.

უკანასკნელ წლებში აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლების მოშველიებით შესაძლებელი ხდება გაირკვეს ამ მრავალასპექტიანი პრობლემის სოციალურ-ეკონომიკური მხარე.

ამ თვალსაზრისით უადრესად საყურადღებოა მცხეთაში. კარსნისხევთან აღმოჩენილი ძეგლების კომპლექსი: მეთუნეთა ნამოსახლარი, სამაროვანი, სახელოსნო უბანი, სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობები და იქ აღმოჩენილი მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი მასალები.

კარსნისხევი მდებარეობს მცხეთის შემოგარენში, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, თბილისი-მცხეთის გზატკეცილის მე-17 კილომეტრზე.

კარსნისხევიში აღმოჩენილი მატერიალური კულტურის ძეგლების მიხედვით, იგი გვიანბრინჯაო-აღრერკინის ხანიდან ჩანს დასახლებული. იქ გამოვლენილია აღნიშნული პერიოდის სამარხები. კარსნისხევის დასაწყისში, თანამედროვე კარსნის დასახლების მიდამოებში გათხრილია ადრეული შუასაუკუნეების ნასოფლარი და სამაროვანი. საცხოვრებელი ნაგებობები ქვატეხილითაა ნაგები და

შემტკიცებულია თიხით, ხოლო სამაროვანი ქვასამარხებისაგან შედგება. იქვე, ხეობის მარჯვენა სანაპიროზე დადასტურდა მინის წარმოების (სახელოსნოს?) ნაშთები განვითარებული შუა საუკუნეების ხანისა [1, 2, 3]. კარსნისხევის სათავესთან, მიწის ზედაპირზე შეინიშნება შუაფეოდალური ხანის ნასოფლარი და პატარა ეკლესიები.

1925 წელს, კარსნისხევის დასასრულს აღმოჩნდა და გაითხარა აღრექრიტიანული ხანის (IV—V სს.) სამაროვანი. სამარხები წარმოადგენდა ქვიშაქვის დიდრონი ფილებისაგან ნაგებ ბანურსახურავიან ქვაყუთებს, რომლებშიც დადასტურდა სამკაული და ტანისამოსთან დაკავშირებული ნივთები [4].

1975 წლიდან კარსნისხევში სტაციონარული არქეოლოგიური გათხრები წარმოებს. კარსნისხევის მარჯვენა ნაპირზე, ხეობის დასასრულს გამოვლინდა და გაითხარა ძვ. წ. I და ახ. წ. I საუკუნეების კომპლექსური ძეგლი. იგი შედგება მეთუნე-ხელოსანთა დასახლების, საწარმოო უბნისა და სამაროვანისაგან. ნამოსახლარი ტერასულადაა განლაგებული ბორცვის ძირზე, აგრეთვე თხემზე. გამოვლინდა კარგად გამოკვეთილი სამი სამშენებლო პორიზონტი. შენობები გეგმაში წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა და გადახურული ჩანს ანტიკური ხანის მცხეთური კრამიტით [5, 6, 7]. ისინი, ძირითადად, ნაგებია ქვიშაქვის ქვატეხილით და შემტკიცებულია თიხით. საცხოვრებელი კომპლექსი, როგორც ჩანს, შედგებოდა ორი ნაწილისაგან: საცხოვრებელი სახლისა და მსუბუქი კონსტრუქციის დამხმარე ნაგებობისაგან. შენობათა იატაკი თიხატკეპნილია. ცენტრალურ ნაწილში გამართულია ქვითა და თიხით. ნაგები კერები. კარსნისხევის ნამოსახლარზე დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა როგორც სამეურნეო დანიშნულების კერამიკა (ქვევრები, დერგები), აგრეთვე სუფრისა და სამზარეულო თიხის ჭურჭელი. კერამიკა ძირითადად მოვარდისფრო-მოწითალოდაა გამომწვარი, თხელკეციათი. მრავლადაა დადასტურებული სამტუჩა საღვინე ხელადები, რელიეფური კოპებით შემკული ხელადისებური სასმისები, ორყურა დერგისებური ჭურჭელი და სხვა. ნამოსახლარზე, კულტურულ ფენებში აღმოჩნდა აგრეთვე ლითონისა და თიხის (ტერაკოტა) ქანდაკებები, ქვის სატყორცნი ჭურვები, რკინის დანები, მონეტები. აღსანიშნავია სინოპური ამფორის ძირის აღმოჩენის ფაქტი ერთ-ერთი შენობის იატაკზე.

კარსნისხევის ნამოსახლარზე აღმოჩენილ მასალებს ძირითადად ანალოგები ეძებნება გვიანანტიკური ხანის ქართლის სამაროვნებსა და ნამოსახლარზე დადასტურებულ ძეგლებზე.

კარსნისხევის ნამოსახლართან ახლოს გამოვლინდა საწარმოო უბანი. იქ აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის გამოსაწვავი ჭურები და მასთან დაკავშირებული ნაგებობების ნაშთები. ჭურების ნაწილი ორსართულიანი ყოფილა. პირველი სართული გადახურულია ალიზის დიდრონი აგურებისაგან შეკრული თალებით, რომლებშიც ცეცხლის ამოსასვლელად ღია ადგილებია დატოვებული. საწარმოო უბანზე დადასტურდა, აგრეთვე, ზემოაღნიშნულისაგან განსხვავებულა, ოვალისებური მოყვანილობის გუმბათისებურთაღიანი ჭურა.

საწარმოო უბანზე, ჭურებში და მის მახლობლად აღმოჩნდა წითელი წერნაქით მოხატული თიხის ჭურჭელი (პირმოყრილი ჭუს-ლიანი ჯამები), რომელიც გვიანელინისტური ხანის მიწურულია (I ს.) თარიღდება.

კარსნისხევის ნამოსახლართან ახლოს გამოვლინდა სამაროვანი, რომელიც ძირითადად კრამიტსამარხებისაგან შედგება. სულ გაითხარა 36 სამარხი. სამაროვანზე დადასტურდა აგრეთვე ორმო-სამარხები, ხის ძელებით ნაგები სამარხები, კომბინირებული (კრამიტით, ქვით და ძელებით ნაგები სამარხები), აგურფილასამარხი და ქვევრსამარხი.

კრამიტსამარხები ძირითადად წარმოადგენენ ბრტყელი და ღარიანი კრამიტით ნაგებ ორფერდასახურავიან კრამიტყუთებს, რომლებიც მიწაში ამოთხრილ ორმოში ყოფილა გამართული. ზოგიერთ კრამიტსამარხს იატაკიც კრამიტის ჰქონდა, სამარხებში აღმოჩნდა: მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხის სამტუჩა ხელაღებ, რელიეფური სარტყლითა და კოპებით შემკული ხელაღისებური ჭურჭელი, კოჭები, მინის სანელსაცხებლები, ოქროს საყურეები და სასაფეთქლე რგოლები, სხვადასხვა ფორმისა და მასალის მძივები, რომაული და პართული მონეტები, გემიანი ბეჭდები, ირმისა და ვერძის ქანდაკებები (საკიდები), ზარაკები და სხვა.

კარსნისხევის სამაროვანზე აღმოჩენილი სამარხეული კომპლექსები ძირითადად II ს. მასალის შემცველია და დასტურდება ანტიკური ხანის საქართველოს სინქრონულ ძეგლებზე.

კარსნისხევის ნამოსახლართან ახლოს გამოვლინდა საწნახელი და მარნის ნაშთი. იგი წარმოადგენს ჰიდრავლიკური ხსნარით მოკირწყლულ-შემოზღუდულ მოედანს ($3,2 \times 2,4$ მ), რომელიც ეკვრას

კერამიკული ფილებით აშენებულ, წაგრძელებული ოთხკუთხედის მოყვანილობის აბაზანისებრ ნაგებობას — საქაჯავს. ორივე მათგანი იატაკში გაჭრილი ხვრელებით უკავშირდება კერამიკულ მილსადენს. საწნახელი ფერდზე მოსწორებულ ტერასაზეა გამართული. მას, როგორც ჩანს, უკავშირდებოდა წვრილი ქვით მოფენილი საურმე გზა.

ყველა ზემოჩამოთვლილი ძეგლი სინქრონულია და ძვ. წ. I საუკუნის II ნახევრითა და ახ. წ. I საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს. როგორც ირკვევა, კარსნისხევი დედაქალაქობის ხანის მცხეთის ერთ-ერთ, ეკონომიკურად მასაზრდოებელ უბანს წარმოადგენდა.

კარსნისხევის ნამოსახლარი (ტაბ. I—X)

კარსნისხევის მარჯვენა ნაპირზე, ხეობის დასასრულს გამოვლინდა და ძირითადად გაითხარა ძვ. და ახ. წ. პირველი საუკუნეების კომპლექსური ძეგლი. იგი შედგება ხელოსანთა ნამოსახლარის, სახელოსნო უბნისა და სამაროვნისაგან.

კარსნისხევის ნამოსახლარზე დადასტურდა სამი კარგად გამოკვეთილი სამშენებლო ფენა. ნამოსახლარი ტერასულადაა განლაგებული ბორცვის ძირზე და თხემზე (ტაბ. I—IV). შენობები წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა. მათი ნაწილი გადახურული ყოფილა უკვე კარგად ცნობილი მცხეთური ღარიანი და ბრტყელი კრამიტებით (ტაბ. V₂, V). კედლები ნაგებია ქვიშაქვის ქვატეხილით და შემტკიცებულია თიხით, ზოგან წყობაში ურევია რიყის ქვაც (ტაბ. IV—VII). საცხოვრებელი კომპლექსი, როგორც ჩანს, შედგებოდა ორი ნაწილისაგან: საცხოვრებელი შენობა — სახლი, ოთახი და მსუბუქი კონსტრუქციის დამხმარე ნაგებობები. შენობათა იატაკი თიხატკეპნილია. შუა სახლში გამართულია ქვითა და თიხით ნაგები კერა. ნასახლარის დიდი ნაწილი მშენებლებს დაუზიანებიათ მიწის სამუშაოებისას, ამიტომ თითქმის ყველა გამოვლენილი ნაგებობის წინა-საფასადო ნაწილი — პირიმხარე — დანგრეულია (ტაბ. VII).

გათხრების შედეგად გამოვლენილ შენობათა ძირითადი ნაწილი (სულ 6 სახლი გაიწმინდა. ტაბ. I—III) პირველ ორ სამშენებლო პერიონტს ეკუთვნის.

1 ფენების ნუმერაცია წარმოებდა ზევიდან ქვევით, როგორც ჩვეულებრივ ხდება მათი გათხრისას.

სახლი № 1 (ტაბ. V). პირველი სახლი ყველაზე გვიან [1] სამ-
შენებლო პერიოდისაა. იგი მთლიანად კულტურულ ფენაზეა დად-
გმული, მას პირიმხარე მონგრეული აქვს და მხოლოდ სამი კედ-
ლი შემორჩენია. საკარეც დანგრეულია. ამ შენობის ფასადი ჩრდო-
ლო-აღმოსავლეთით ყოფილა მიქცეული. ასეთივე ექსპოზიცია აქვს
თითქმის ყველა სახლს. შემორჩენილი ნაწილის განაზომებია:
 $1,25 \times 4,10$ მ. როგორც აღვნიშნეთ, სახლის კედლები ნაგებია ქვა-
ტეხილით და შემტკიცებულია თიხით (მათი საშუალო სისქე- $0,60$ მ).
შემორჩენილია კედლების მხოლოდ $1-2$ რიგი. სახლის იატაკი თი-
თქმის მთლიანად დაფარული აღმოჩნდა ბრტყელი. გვერდებაკეცი-
ლი და ღარიანი კრამიტით (შეფარდება $2:1$). ყველა კრამიტი წითე-
ლი საღებავით, წერნაქით არის შეღებილი და ბევრ მათგანს ემჩნევა
ამოღარული ნიშნები. ბრტყელი კრამიტის საშუალო განაზომებია:
 $0,48 \times 0,38 \times 0,32$ მ; ღარიანისა — $0,47 \times 0,22 \times 0,18$ მ.

როგორც ვხედავთ, შემოადნიშნული სახლი კრამიტით ყოფი-
ლა გადახურული, რასაც ვერ ვიტყვოდით იქვე გამოვლენილ სხვა
ნაგებობებზე, სადაც მხოლოდ თითო-ორი კრამიტის ნატეხი აღ-
მოჩნდა.

ამის გამო პირველი სახლის იატაკზე დადასტურებულ კრამი-
ტებზე უფრო დეტალურად შევჩერდებით. როგორც აღვნიშნა, გა-
დახურვისთვის გამოუყენებიათ როგორც ბრტყელი, ისე ღარისებ-
რი კრამიტი. ყველა ბრტყელ კრამიტს ტრაპეციის ფორმა აქვს, დამ-
ზადებული ჩანს ერთ ან ორფეცრიან დაზგაზე — შესაძლოა ყალიბ-
შიც. ამაზე მეტყველებს აკეცილი გვერდების ზედმიწევნით სისწო-
რე და პროპორციულობა. კრამიტის დასამზადებლად გამოუყენე-
ბიათ წმინდად გაცრილი თიხა, თუმცა გვხვდება წვრილმარცვლო-
ვანი მინარევების მქონე ცალებიც. ორივე სახის კრამიტის გამო-
საჩენი ნაწილი მოწითალო-მოვარდისფრო წერნაქით შეუღებავთ.

კრამიტს ემჩნევა დანითა და ხელით შესწორება-შელამაზე-
ბის კვალი, შეინიშნება, აგრეთვე, სველ, ჯერ კიდევ გამოუმშრალ
კრამიტზე აღბეჭდილი ადამიანის თითებისა და ცხოველისა თუ
ფრინველის ნაფეხურების კვალი.

კრამიტების უმრავლესობას ატყვია ამოღარული ნიშნები. ამას-
თან, ბრტყელ კრამიტზე ეს ნიშნები დატანილია ვიწრო ზედაპირზე.
ხოლო ღარისებრზე — ქიმზე ან ქიმის ძირზე. პირველ სახლში აღ-
მოჩენილ კრამიტებზე დატანილი ნიშნები მსგავსია დიდი მცხეთის
ტერიტორიაზე დადასტურებულ კრამიტებზე აღბეჭდილი ნიშნები-

სა. ისინი გვხვდება როგორც ნამოსახლარებზე, ისე სამაროვნებზე—საპარხის ასაგებად გამოყენებულ კრამიტებზე, ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ადასტურებს ადრევე გამოთქმულ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ სამარხ-ნაგებობისათვის გამოყენებული კრამიტები სამშენებლო ფონდიდან ჩანს აღებული და მიცვალებულის საკრძალავისათვის საგანგებოდ არ უნდა დაეშადებინათ.

გამოიყოფა ბრტყელი კრამიტის ორი ტიპი:

ა. ვიწრო მხარეს აკეცილ გვერდზე სამკუთხა ფორმის შვერილი — მხარი — აქვს.

ბ. ვიწრო მხარეს აკეცილი გვერდი შეკრილია და ასეა შექმნილი მხარი, რომლითაც სახურავზე მდებარე ქვედა კრამიტის ფართო ნაწილზე ეყრდნობა (ტაბ. VI). პირველი ტიპის კრამიტი ახ. წ. II საუკუნიდან ჩნდება იბერიაში, ხოლო II ტიპი, ძირითადად, III—IV სს. ჩანს გავრცელებული [8].

კარსნისხევის ნამოსახლარის პირველი სახლის გადასახურავად გამოყენებული ბრტყელი კრამიტის მაქსიმალური სიგრძე — 49,5 სმ, მინიმალური — 46 სმ, მაქსიმალური სიგანე თავში — 42,5 სმ, მინიმალური — 37,4 სმ, მაქსიმალური სიგანე ბოლოში — 37,5 სმ, მინიმალური — 32 სმ. ღარისებური კრამიტი დამზადებულია მორგვზე, როგორც მიღები, შემდეგ დაახლოებით შუაზე გაუჭრიათ და თითო საკრამიტე მილიდან ორ-ორი ღარისებრი კრამიტი მიუღიათ. ღარისებრი კრამიტის დამზადების ტექნოლოგია, რომელიც აღდგენილი და შესწავლილი აქვს აკად. ა. აფაქიძეს, დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ანტიკური ხანის კრამიტებზე კარგად შეინიშნება.

კარსნისხევის ნამოსახლარის ღარისებური კრამიტის სიგრძე 39,5—47 სმ-ია, სიგანე თავში — 17—18 სმ, ბოლოში — 20,5—22,5 სმ, კეცის სისქე — 2,5—3,5 სმ, ქიმის სიმაღლე — 2,5—3,5 სმ. სისქე — 1—3 სმ, სიგანე — 35—4 სმ.

სახლი № 2 (ტაბ. III, VII¹). მეორე სახლი, როგორც ჩანს, წარმოადგენდა წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის სათავსა, რომელსაც კარები ჩრდილოეთის მხრიდან უნდა ჰქონოდა (ეს ნაწილი დანგრეულია მიწის სამუშაოებისას). მეორე სახლი მიშენებული — მიდგმული — ჩანს შედარებით უფრო კაპიტალურ ნაგებობაზე, რომლის მხოლოდ ერთი კუთხეა შემორჩენილი. შემორჩე-

¹ კარსნისხევის კრამიტების განაზომები და ტიპოლოგიურ-ქრონოლოგიური კლასიფიკაცია ეკუთვნის მერაბ ძნელაძეს.

ნილი კედლები (სიგანე საშუალოდ 0,35 მ) ქვატეხილითაა ნაგები. იატაკი თიხატკეპნილია. ამ სახლის შუა ნაწილში აღმოჩნდა ქვატეხილითა და თიხით ნაგები ოთხკუთხა კერა. კერასთან ახლოს გამოვლინდა ოვალური მოყვანილობის ხარო. იატაკზე აიკრიფა დერგებისა და ქოთნების ნატეხები. მეორე სახლში გამოვლენილი თიხის ჭურჭლის ანალოგები გვხვდება II და უფრო III—IV სს-ის პირველი ნახევრით დათარიღებულ ძეგლებზე [10, 11, 12, 13, 14, 15, 16]. ეს სახლი II სამშენებლო დონეს უნდა მიეკუთვნოს. პირველ ორ სამშენებლო ფენაში აღმოჩენილი მასალების ქრონოლოგიური დანაწილება, მასალის მსგავსების გამო, გაძნელებულია.

სახლი № 3 (ტაბ. IV_{1,3}—4—V₂). მესამე სახლიც 1 სამშენებლო პორიზონტს მიეკუთვნება. იგი წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისა ყოფილა. შემორჩენილი ნაწილების განაზომებია: 6,30×3,55×3,15მ. კედლების საშუალო სისქე 1,00 მ-დე აღწევდა. სახლას სამხრეთი — ზურგიმხარის კედელში შემორჩენილი იყო ქვატეხილით ნაგები წყობის 8 რიგი. აღნიშნულ კედელში კარგად გამოიკვეთა სასვეტეები. სვეტების დასამაგრებლად, კედლის კუთხეებზე და ცენტრალურ ნაწილში, დატოვებულია ღიობები. როგორც ჩანს, იქ აღმართულ სვეტებზე გადადიოდა სახურავის მზიდი კოჭები. ამ სახლსაც იატაკი თიხისა ჰქონდა. აღსანიშნავია პირველი კედლის წყობაში სვეტის ძირის (ბაზის) აღმოჩენის ფაქტი. იგი აშკარად ადრეულია და ხელმეორედ გამოყენებული.

სახლი № 4 (ტაბ. I, IV₅). მეოთხე სახლი მდებარეობს V და IX კვადრატებში (0 დონიდან — 1,30 — 1,40 მ). პირობითად შეიძლება II სამშენებლო პორიზონტს მიეკუთვნოს. მისი გათხრისას გამოვლინდა დამწვარ-დანახშირებული მოედანი, სადაც აღმოჩნდა პურის საცხობი ღუმელისა თუ კერის ნაწილი. აღნიშნულ მოედანზე (3,80×3,0 მ) აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის ნატეხები და რკინის დანა (0,1/5—303). მეოთხე სახლი დამხრობილი უნდა ყოფილიყო სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. სახლის კედლების დადგენა ახლა შეუძლებელია. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ იგი დაზიანდა გვიანდელი სათავსების გამართვისას. ამ სახლს შეიძლება მიეკუთვნოს მე-4 კედლის დასავლეთი ნაწილი. მართალია, მე-4 კედელი 0,50 მ-ით მაღლა მდებარეობს იატაკის დონიდან, მაგრამ ამ მონაკვეთში კედლის მაგვივრობა მოჭრილ თირს უნდა გაეწია.

მეოთხე სახლში აღმოჩენილი პურის საცხობი ღუმელი მომრგვალებული ოთხკუთხედის ფორმისაა (სიგრძე — 0,40 მ, სიგანე —

0,65 მ). მისი წინა მხარე ნაკლული უნდა იყოს. იქვე გამართულ ყოფილა სანაცრე ორმო. ღუმელი ორი განყოფილებისაგან შედგება: მარცხენა მხარეს პურის საცხობი განყოფილება მდებარეობდა, რომლის იატაკს წარმოადგენდა პირაღმა ჩადგმული ბრტყელი კრამიტის ნაწილი. კრამიტის აკეცილი გვერდი მეორე, საცეცხლე განყოფილებისაგან გამოყოფი ტიხარი ყოფილა. ცეცხლის სანთები განყოფილება, აგრეთვე მთლიანად ღუმელიც, ნაგებია ალიზით (სისქე — 0,50 მ). ღუმელს ნახევარწრიული, თაღოვანი გადახურვა უნდა ჰქონოდა.

სახლი № 5. მეხუთე სახლი გამოვლინდა კარსნისხევის I ნაკვეთის 1, 2, 5 და 6 კვადრატებში, პირველი სახლის ქვეშ. იგი მე-2 სამშენებლო პერიზონტს (ფენას) ეკუთვნის (0 ხაზიდან — 1,07 მ). მეხუთე სახლი ძირითადად გამართულია კულტურულ ფენაზე. იგი სამხრეთ-ჩრდილოეთის ხაზზეა დამხრობილი და საფასადო ნაწილით ჩრდილოეთისკენაა მიმართული (ტაბ. 1, III).

შენობა ნაგებია ქვატეხილით და შემტკიცებულია თიხით. ზოგან წყობაში რიყის ქვაც ურევია. გვხვდება, აგრეთვე, აგურისა და კრამიტის გამოყენების შემთხვევებიც. მე-5 სახლი ყველაზე დიდია კარსნისხევის ნასახლარზე გამოვლენილ ნაგებობათა შორის (დაახლ. 47 მ²). სათავსის ზურგიმხარის კედელი, რომელიც სამხრეთ ნაწილში მდებარეობს, 0,9 მ-ის სიმაღლეზეა შემორჩენილი. დასავლეთ ნაწილში — 0,60 მ-ის, აღმოსავლეთ ნაწილში — 0,40 მ-ის, ხოლო ჩრდილოეთ მხარეს ფასადის კედლის წყობის მხოლოდ ერთი რიგი შემორჩა, ისიც ნაწყვეტად.

მეხუთე სახლის კედლები იმდენად ასიმეტრიულია, რომ ძნელია მისი გადახურვის რეკონსტრუქცია. აღმოსავლეთი კედელი 9 მ სიგრძეა შემორჩენილი. ჩრდილოეთ ნაწილში კედელი წყდება 1,20 მ სიგრძეზე (შესაძლოა, საკარე დიობთან გვქონდეს საქმე). კედელი ნაგებია ქვატეხილით და შემტკიცებულია თიხით, ზოგან რიყის ქვაც ურევია. შემორჩენილია წყობის 3 რიგი (0,40 მ სიმაღლეზე). კარგად იკვეთება კედლის აღნაგობა: შიგნიდან და გარედან მას პერანგი აქვს, რომლის ქვები საგულდაგულოდაა შერჩეული. შუა ნაწილი შევსებულია წვრილი ქვით — ღორღით. კედლის სიმაღლე 0,80 მ-მდეა. კედლის გაშენდისას ჩნდებოდა თიხის ჭურჭლისა და კრამიტის, ზოგან კერამიკული ფილის ნატეხები.

მეხუთე სახლი აღმოსავლეთით ისაზღვრება მე-11 კედლით. ეს უკანასკნელი უსწორია, შუა ნაწილში გამრუდებულია და 9

მეტრი სიგრძისაა. როგორც ვხედავთ, მე-11 კედელი 1,20 მ-ით მოკლეა მის პარალელურ მე-14 კედელზე. ეს კედლებიც ნაგებია ქვატეხილით და შემტკიცებულია თიხით, კონსტრუქციულად იგი თითქმის არ განსხვავდება სახლის დანარჩენი კედლებისაგან. მე-11 კედელზე, მის სამხრეთ მონაკვეთზე დაშენებულია უფრო გვიანდელი კედლის (კოლექტორის?) ნაწილი. იგი 4 მ სიგრძეზე აზის მე-11 კედელს და ნახევარწრიულად ვრცელდება სახლის უკანა კედელზეც.

მე-11 კედელი სამხრეთით თითქმის კუთხეს ქმნის სახლის სამხრეთ კედელთან, მას თითქმის მთლიანად ფარავს ე. წ. კოლექტორი. მე-7 კედელიც, რომელიც მე-8 კედლის ქვეშ იმყოფება, ნაგებია ქვატეხილით. იქაც წყობაში ურევია რიყის ქვაცა და აგურიც. სახლის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში შემორჩენილია წყობის 11 რიგი. კედლის სისქე — 0,87 მ, სიმაღლე — 0,90 მ. ამ შემთხვევაში თითქმის დაცულია წყობის თარაზულობა. გარეთა მხრიდან, სიმაღლეზე შემორჩენილია კედლის წყობის ორი რიგი, რომელიც თირაზე დევს. როგორც ირკვევა, მეხუთე სახლის უკანა კედლის გასამართავად მოუჭრიათ თირი (კლდე) და ის, ნაწილობრივ მაინც, გამოუყენებიათ მთელ სიმაღლეზე. სახლის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, 3 მ სიგრძეზე კედელი (ქვატეხილის ერთი რიგი) იატაკიდან მხოლოდ 0,40 მ სიმაღლეზეა შემორჩენილი. ამ ნაწილში შესაძლოა კედელს აკლდეს შიდა პერანგი.

ჩრდილოეთი მხრიდან მეხუთე სახლი ისაზღვრება მე-13 კედლით, რომელიც მიმართულია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ ირიბად — 4,30 მ სიგრძეზე. შემორჩენილია კედლის ქვატეხილის ერთრიგა წყობა. მე-13 კედელი მეხუთე სახლს მთლიანად არ ფარავს. აღმოსავლეთ ნაწილში იგი გაწყვეტილია 0,40 მ სიგრძეზე. მეხუთე სახლის იატაკი დაქანებულია საფასადო ნაწილისაკენ. იგი დაფარული ჩანს დამწვარ-დანახშირებული მოედნებით. როგორც ჩანს, აღნიშნული იატაკი გვიანდელია, რადგან კედლების გასწვრივ გავლებულ თხრილებში გამოვლინდა ადრეული იატაკის ნიშნები. გარდა ამისა, სახლის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩნდა ქვატეხილით ნაგები კედლის წყობის ორი რიგი, რომელიც გარდიგარდმო შუაზე ყოფს მას. შესაძლოა, მეხუთე სახლი ადრე ორად იყო გაყოფილი ტიხარით.

მეხუთე სახლის იატაკზე, მე-14 კედელთან, აღმოჩნდა რამდენიმე, მთლიანად ჩამსხვრეული ჭურჭლის (დერგის, ქოთნის) ნაწილები.

პრეპარაციის შემდეგ გაირკვა, რომ აღნიშნული იატაკი არ უკავშირდება მეხუთე სახლის კედლებს. იგი ადრეული სამშენებლო ფენის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო.

მეექვსე სახლი (0 ხაზიდან 1,00 მ). მეექვსე სახლი დასავლეთის მხრიდან ესაზღვრება მეხუთე სახლს. იგი სამხრეთ-ჩრდილოეთ ხაზზე ჩანს დამხრობილი, ისევე, როგორც კარსნისხევის ნასახლარის გათხრისას აღმოჩენილი თითქმის ყველა ნაგებობა. მეექვსე სათავსი მე-2 ნაკვეთის მე-11 კვადრატში აღმოჩნდა. ამ სახლის ფართობი 18 მ² აღწევს (ტაბ. I, IX).

აღმოსავლეთის მხრიდან მეექვსე სახლს ესაზღვრება მე-11 კედელი, დასავლეთით პარალელურად გადის მე-18 კედელი. იგი ნაგებია მოზრდილი ქვატეხილისა და რიყის ქვის მონაცვლეობით და შემტკიცებულია თიხით. კედელი შემორჩენილია 3 მ სიგრძეზე; მის სიმაღლეს შეადგენს წყობის 4 რიგი (0,40 მ), სიგანე — 0,50 მ. კედელს პერანგი მხოლოდ შიდა მხრიდან აქვს, გარეთა სამოსი, როგორც ჩანს, ჩამოინგრა. სახლს უკანა, ზურგიმხარის კედელი არა აქვს. იქ კედლის მაგივრობას, ალბათ, ისევ მოჭრილი თიხი წევდა. უკან, სავარაუდოდ კედლის მთელ სიგრძეზე შემორჩენილია ერთმანეთზე ორ-სამ რიგად ნაწყობი ბრტყელი და ღარიანი კრამიტები, როგორც ჩანს, ჩაქცეული სახურავის ნაშთი. იქვე გამოვლინდა ძეღის ნაშთები: შესაძლოა, მეექვსე სახლის უკანა კედელის ძეღეებით იყო ნაგები. ჩრდილოეთის მხრიდან მეექვსე სახლს ესაზღვრება მე-12 კედელი. ისიც ქვატეხილითაა ნაგები და შემტკიცებულია თიხით. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე 3,75 მ-ია; სიგანე — 0,75 მ. ამასთანავე, შემორჩენილია წყობის მხოლოდ ორი რიგი. მე-12 კედელი უშუალოდ მიშენებულია მე-11 კედელზე. მიუხედავად ამისა, ზემოაღნიშნული კედლის მიჩნევა მეექვსე სახლის ფასადის მხარედ გაჭირდება. იგი დასავლეთის მხრიდან სცილდება სახლის ფარგლებს და ამასთანავე, უსწოროც არის.

კარსნისხევის ნასახლარზე დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა სამეურნეო დანიშნულების კერამიკა — ქვევრები, ძირითადად მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, თხელკეციანი. მრავლადაა გამოვლენილი სამტუჩა ხელალები, რელიეფური კოპეებით შემკული, ხელადისებრი სასმისები თუ სარწყულ-საღვინეები, ორყურა დერ-

გისებრი ჭურჭელი და სხვა. ნასახლარის კულტურულ ფენებში აღმოჩნდა, აგრეთვე, ლითონისა და თიხის მცირე ქანდაკებები. ქვის სატყორცნი ჭურჭლები, ძვლის საკინძი, სინოპური ამფორის ძირი.

კარსნისხევის ნასახლარის კულტურულ ფენებში აღმოჩენილი მასალებიდან პირველ რიგში იქცევს ყურადღებას სხვადასხვა დანიშნულების კერამიკის (სამეურნეო, სამზარეულო და სუფრის თიხის ჭურჭელი) ძირითადი ტიპები:

ა. ქ ვ ე ვ რ ე ბ ი

ნამოსახლარზე აღმოჩნდა ოთხი ტიპის ქვევრი, ძირითადად, მოწითალოდ და მოჩალისფროდ გამომწვარი (ტაბ. X).

1 (01/5—400). კვერცხისებრი მოყვანილობის ქვევრი — მოჩალისფრო-მოყვითალოდ გამომწვარი, თხელკეციანი, პირდაბრტყელებული; ტანზე, ყოველ 0,30—0,40 მ-ზე რელიეფური სარტყლები შემოსდევს. ძირბრტყელია. განაზომები ასეთია:

სიმაღლე — 1,75 მ, პირის დმ — 0,30 მ, მუცლის დმ — 0,90 მ.
ძირის დმ — 0,15 მ (ტაბ. X, 2).

2 (01/5—401). სფერულმუცლიანი ქვევრები — მოყავისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი. სქელკეციანი, სქელი და დაბრტყელებული პირი და მკაფიოდ გამოხატული ყელი აქვს. ტანზე, ყოველ 0,05—0,08 მ-ზე რელიეფური სარტყლები ამჩნევა. სარტყლები დაკეჭნილია ირიბად ამოღარული ხაზებით, ბრტყელქუსლიანია. განაზომები:

სიმაღლე — 1,62 მ, ძირის დმ — 0,40 მ, მუცლის დმ — 1,10 მ (ტაბ. X, 3).

3 (01/5—402). ოვალური, თითქმის კვერცხისებრი ქვევრები — მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, სქელკეციანი, განიერი და სქელი, დაბრტყელებული პირი აქვს, ძირი — ბრტყელი. მთელ ტანზე ხშირი, დაკეჭნილი რელიეფური სარტყლები შემოსდევს.

4 (01/5—283). ოვალური, თითქმის კვერცხისებრი, მცირე ზომის ორჯურა ქვევრი თუ ქოცო. თხელი და ვიწრო პირი აქვს. განივკვეთში მრგვალი ყურები პირს ქვემოთ, მხრებზე აქვს დაძვრწილი. ყელთან ნაჭდევი რელიეფური სარტყელი ეტყობა. ყურზე ნაჭდევი ხაზების სამკაული გასდევს. ძირბრტყელია. კეცი თხელია, მოჩალისფრო-მოწითალო, კარგად განლექილი თიხისა (ტაბ. X, 5; XXVI, 1).

განაზომები: სიმაღლე — 0,96 მ, ჰუცლის დმ — 0,60 მ, ძირის დმ — 12 სმ.

ზემოაღწერილი ტიპის ქვევრები ძირითადად დასტურდება დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე გამოვლენილ გვიანანტიკური ხანის ნამოსახლარებზე (სამთავრო, სვეტიცხოველი IV, წიწამური II), აგრეთვე ზოგადად აღმოსავლეთ საქართველოს სინქრონულ ძეგლებზე: ურბნისი, ჟინვალი და სხვა [16, 17, 18]. ამასთან, პირველი ორი ტიპის ქვევრი უფრო ადრეული ჩანს, ხოლო მესამე და მეოთხე ტიპის ქვევრები III—IV საუკუნეებში არის გავრცელებული. ამავდროული ჩანს მცირე ზომის ყურებიანი ქვევრები თუ ქოცოები.

ბ. დ ე რ გ ე ბ ი

7 (01/5—259) დერგი, სფერულტანიანი, ორყურა. მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი, პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, ძირი — ბრტყელი. ბრტყელი ყურები ჰუცელზე შვეულადა აქვს დაძერწილი. ყურებს ქვეშ ოდნავ წელშეზნექილია.

განაზომები: სიმაღლე — 0,39 მ, პირის დმ — 0,11 მ, ჰუცლის დმ — 0,33 მ, ძირის დმ — 0,21 მ. აღმოჩნდა მე-6 სახლის იატაკს ქვეშ.

8(01/5—270. ტაბ. XXIV, 11). დერგი თიხისა, ღია მოჩალისფროდ გამომწვარი, ბაკოდაბრტყელებული. დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, რომელიც მხრებთან მკვეთრად ფართოვდება. სფერულმუცლიანია, ძირისაკენ თანაბრად შევიწროებული, ბრტყელ-ძირა. ჰუცელზე, ერთმანეთის პირისპირ დაძერწილი აქვს მომრგვალებულ-განიკვეთიანი ყურები. ყურს ქვემოთ ტანი ოდნავ შეზნექილი აქვს. თხელკეციანია. გამომწვარია სრულად. სიმაღლე — 53,8, ჰუცლის დმ — 43,5 სმ, ყელის დმ — 13,5 სმ, პირის დმ — 15 სმ, ძირის დმ — 21 სმ (აღმოჩნდა მე-18 კედლის ალების შემდეგ, მე-6 სახლში).

9 (01/5—247. ტაბ. XXIII, 4). დერგი თიხისა, ორყურა (აღდგენილია), მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, პირმოყრილი, პირს ქვემოთ შემოსდევს მომრგვალებულ-ოთხკუთხაგანიკვეთის მქონე ყურები, რომლებიც უშუალოდ პირთან აქვს დაძერწილი.

სფერულმუცლიანია, ბრტყელძირა. დამზადებულია კარგად განლე-
ქილი თხელკეციანი თიხისაგან. გამომწვარია სრულად.

სიმაღლე — 28,5 სმ, პირის დმ — 12 სმ, ძირის დმ — 18 სმ
(აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-13 კვადრატში).

10 (01/5—259). დერგი თიხისა, ორყურა (აღდგენილია). მოჩა-
ლისფროდ გამომწვარი, პირგადაშლილი, ცილინდრულყელიანი,
სფერულტანიანი, ბრტყელძირა. მუცელზე, მოპირდაპირე მხარეს
დაძერწილი აქვს მომრგვალებულოთხკუთხაგანიკვეთიანი ყურები,
ყურებს ქვეშ ოდნავ წელშეზნექილია. ტანზე, გარედან ამჩნევია
ჩარხზე ტრიალის კვალი. აღმოჩნდა მე-6 სახლში.

სიმაღლე 38,5 სმ, მუცლის დმ — 34,5 სმ, პირის დმ — 10 სმ,
ძირის დმ — 20,5 სმ,

11 (01/5—271; ტაბ. XXIV, 10). დერგი, ორყურა, მოჩალის-
ფრო-მონაცრისფროდ გამომწვარი, პირმოყრილი. პირს ქვემოთ წა-
ბო ამჩნევია, სფერულტანიანი. მომრგვალებულოთხკუთხაგანიკვე-
თიანი ყურები ერთმანეთის პირისპირ, უშუალოდ პირს ქვემოთ აქვს
დაძერწილი, ტანზე ემჩნევა ჩარხზე ტრიალის კვალი, ბრტყელპირაა.

სიმაღლე — 23,5 სმ, პირის დმ — 13 სმ, მუცლის დმ — 28,5 სმ.

12 (01/5—272; ტაბ. XXIV, 12). დერგი ორყურა (სახლი № 5,
11 ფენა), აღდგენილია. ნაკლული, პირგადაშლილი, დაბალცილინ-
დრულყელიანი, ოვალისებურტანიანი, მომრგვალებულოთხკუთხაგა-
ნიკვეთიანი ყური უშუალოდ მუცელზე აქვს დაძერწილი. ყურის
ქვეშ წელშეზნექილია. მოყვითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი,
ბრტყელძირიანი უნდა ყოფილიყო (ძირი არა აქვს შემორჩენილი).

სიმაღლე — 33,5, პირის დმ — 11 სმ, ყელის დმ — 9,5 სმ,
მუცლის დმ — 32 სმ..

13 (01/5—273). დერგი უყურო, მოწითალო-მოვარდისფროდ
გამომწვარი. დამტვრეულია (აღდგენილი), პირგადაშლილი, დაბალ-
ყელიანი, სფერულმუცლიანი, ბრტყელძირა. ძირისაკენ ოდნავ შე-
ვიწროებულ ტანზე ემჩნევა ჩარხზე ტრიალის კვალი (მე-5 სახლი,
მე-2 ფენა).

სიმაღლე — 39 სმ, ყურის დმ — 17, მუცლის დმ — 41, პირის
დმ — 23 სმ.

14 (01/5—188). დერგი უყურო, მოჩალისფროდ გამომწვარი.
სადა, პირგადაშლილი, დაბალყელიანი, სფერულმუცლიანი, სქელ-
კეციანი, ბრტყელძირა. კეცში შეიმჩნევა ქარსის ჩანართები (კეცას

სისქე — 1 სმ), აღმოჩნდა IV ნაკვ. მე-10 კვ. ნული ხაზიდან — 0,96 მ.

სიმაღლე — 31,5 სმ, ჰუცლის დმ — 27,5 სმ, ძირის დმ — 15 სმ.

15 (01/5—275, ტაბ. XXV, 3). დერგი უყურო, დამტვრეულია, ნაწილობრივ აღდგენილი. ლეგა-მონაცრისფროდ გამომწვარი. პირგადაშლილი, ბაკოდაქანებული, დაბალყელიანი, სფერულმუცლიანი, ოვალისებურტანიანი. ძირისკენ თანაბრად ვიწროვდება. ბრტყელ-ძირიანი (აღმოჩნდა XIII კვადრატში).

პირის დმ — 18 სმ, ძირის დმ — 17,5 სმ.

16(01/5—183; ტაბ. XVII, 5). დერგი უყურო. ლეგა-მონაცრისფროდ გამომწვარი. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. პირგადაშლილია, მომრგვალებული, დაბალყელიანი, სქელკეციანი, ქარსნარევი.

პირის დმ — 20 სმ (აღმოჩნდა 0 ხაზიდან 50—70 სმ, კვ. XVII).

17(01/5—183; ტაბ. XVIII, 1). დერგი უყურო, მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. პირგადაშლილი, ბაკომომრგვალებული, ცილინდრულყელიანი. ძლიერ დეფორმირებული და დამწვარია (კერამიკული წუნი).

პირის დმ — 13 სმ, ყელის დმ — 10 სმ. აღმოჩნდა საწარმოო მოედანზე, პირველი სახლის ჩრდილოეთით (ქურების უკან).

18 (01/5—276; ტაბ. XXV, 4). დერგი თიხისა, შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი. თხელკეციანი. პირგადაშლილი, ცილინდრულტანიანი, დეფორმირებული და გადამწვარია. აღმოჩნდა I ნაკვეთის ადრეულ ფენაში (თიხის მიღებთან).

პირის დმ — 10 სმ, ყელის დმ — 9 სმ.

19 (01/5—275). დერგი თიხისა, შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. პირგადაშლილი, ცილინდრულყელიანი. ემჩნევა ჩარხზე ბრუნვის კვალი. თხელკეციანი. დამზადებულია სუფთა სილანარევი თიხისაგან. გამომწვარია სრულად (აღმოჩნდა მიღებთან).

პირის დმ — 10 სმ, ყელის დმ — 9,5 სმ.

20 (01/5—277). დერგი თიხისა, უყურო. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი. დამზადებულია კარგად განლეჟილი ფქვილისებური თიხისაგან. ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალყელიანი. გარედან ემჩნევა წითელი საღებავის (წერნაქის) კვალი.

ყეცის სისქე — 1 სმ.

აღმოჩნდა 1 ნაკვეთის ადრეულ ფენაში (მილებთან).

21 (01/5—279). დერგი თუ ქოთანი, უყურო. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. მოჩაღისფროდ გამომწვარი. პირგადაშლილი. დაბალყელიანი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან, თხელკეციანი. გამომწვარია სრულად.

პირის დმ — 10 სმ, ყელის დმ — 9 სმ (აღმოჩნდა მე-13 კვადრატში, კერაში).

22 (01/5—278, ტაბ. XXV, 5). დერგი თიხისა, მონაცრისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი (აღდგენილია), პირგადაშლილი, დაბალყელიანი, სქელკეციანი. ცუდადაა გამომწვარი. ემჩნევა ჩარხზე ბრუნვისა და ცეცხლის ზემოქმედების კვალი — გამურულია (ორმო № 7).

23 (01/5—284, ტაბ. XXVI, 2). დერგი ორყურა, დამტვრეულია, ნაწილობრივ აღდგენილი. პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ყელს ქვემოთ რელიეფური სარტყელი ამჩნევია, რომელსაც დაკეპნილი წერტილების რიგი გასდევს. მომრგვალებულ-ოთხკუთხაგანიკვეთიანი. ყურისთავი მხარზე აქვს დაძვრწილი, ყურის ძირი კი — მუცელზე. ასეთივე ყური დაძვრწილი აქვს მოპირდაპირე მხარეს. ყურებზე ვერტიკალური ღრმა ზოლი გასდევს, რომელიც ყურს ორად ყოფს. ყურის ძირს ქვემოთ-ს მოყვანილობის ელიფსური ორნამენტი ამჩნევია, რომელიც ორიბი ზოლებითაა დაკეპნილი. პირის დმ—21 სმ, კეცის სისქე—1 სმ.

ზემოაღწერილის მსგავსი დერგები ფართოდაა ცნობილი გვიანანტიკური ხანის ქართლის ნამოსახლარებსა და სამაროვნებზე (მცხეთა, ჟინვალი, ყორღოთო, ურბნისი, ზღუდერი და სხვა). იგი II საუკუნიდან ვრცელდება და განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით გვხვდება III—IV საუკუნეების ნამოსახლარებზე [16; 19; 24]; თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ორყურა დერგების პროტოტიპი ჯერ კიდევ შუა ბრინჯაოს ხანაში გვხვდება, შემდეგ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ძეგლებზე დასტურდება — სხვა ფერის, შემკულობის და ტექნოლოგიის მქონე, მაგრამ ფორმით მსგავსი.

ქოთნები

1 (01/5—280, ტაბ. XXV, 6). ქოთანი თიხისა, უყურო. ნაკლული, დიამოჩაღისფროდ გამომწვარი. აღდგენილია, ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალყელიანი, სფერუმუცლიანი, ბრტყელძირა. თხელ-

კეციანი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან, გამომწვარია სრულად.

სიმაღლე — 15,5 სმ, პირის დმ — 10 სმ, ყელის დმ — 9,5 სმ.

მუცლის დმ — 18,5 სმ, ძირის დმ — 13,5 სმ.

აღმოჩნდა მე-5 კვ. მიწებთან ახლოს.

2 (01/5—281, ტაბ. XXV, 7). ქოთანი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. პირგადაშლილი, დაბალყელიანი, თხელკეციანი. მუცელზე, როგორც ჩანს, შემოუყვებოდა რელიეფური კოპებისაგან შედგენილი სარტყელი.

პირის დმ — 6,5, ყელის დმ — 5,5 სმ.

(აღმოჩნდა მიწებთან).

3 (01/5—282). ქოთანი თიხისა, მოშავო-მონაცრისფროდ გამომწვარი. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. პირგადაშლილი, დაბალყელიანი. მყიფე. ცუდადაა გამომწვარი. ემჩნევა ცეცხლის ზემოქმედების კვალი.

კეცის სისქე — 0,6 სმ, აღმოჩნდა მე-5 კვ. მიწებთან.

4 (01/5—285, ტაბ. XXVI, 3). ქოთანი, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, დამტვრეულია. ნაწილობრივ აღდგენილი. პირგადაშლილი, დაბალყელიანი, დამზადებულია კარგად განლექილი, თხელკეციანი თიხისაგან. გამომწვარია სრულად. ემჩნევა ჩარხზე ტრიალის კვალი.

პირის დმ — 10 სმ.

აღმოჩნდა მე-9, მე-13 კვადრატების ზოლში.

5 (01/5—289). ქოთანი თიხისა, ყურიანი, დამტვრეულია. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი. მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, პირგადაშლილი, ყელგამოყვანილი, მომრგვალებულგანივკვეთიანი ყურისთავი პირს ქვემოთ აქვს დაძერწილი, ყურის ძირი კი — მუცელზე. კეცის სისქე — 1 სმ. უხეშადაა ნაძერწი. ემჩნევა ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი — გამურულია (აღმოჩნდა მე-6 სახლის ქვეშ, დამწვარ ფენაში).

6 (01/5—121, ტაბ. XI, 3). ქოთანი თიხისა, ყურიანი. დამტვრეულია. აღდგენილი. მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი, პირგადაშლილი, ყელგამოყვანილი, დაბალყურიანი, სფერულმუცლიანი. ბრტყელძირა. მომრგვალებულოთხკუთხაგანივკვეთიანი ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი (იგი პირს ზემოთ სცილდება), ყურის ძირი კი — მუცელზე.

სიმაღლე — 17,5 სმ, პირის დმ — 10 სმ, ყელის დმ — 9,5 სმ,
მუცლის დმ — 17,5 სმ, ძირის დმ — 10,2 სმ.

აღმოჩნდა ნამოსახლარზე, მე-9 ქვევრში. ემჩნევა ცეცხლის
ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი (გამურულია).

კარსნისხევის ნამოსახლარზე და კულტურულ ფენებში გამოვ-
ლენილი ქოთნების მსგავსი თიხის ჭურჭელი თითქმის ყველა ზე-
მოჩამოთვლილ ძეგლებზე გვხვდება და უფრო მეტად III—IV სს.
ნამოსახლარებისათვის არის დამახასიათებელი, თუმცა გვხვდება
უფრო ადრეულ ძეგლებზეც.

ჯ ა მ ე ბ ი

1 (01/5—149, ტაბ. XIII, 5). ჯამი თიხისა, მოწითალო-მოვარ-
დისფროდ გამომწვარი. დამტვრეულია. აღდგენილი. შემორჩენილია
პირ-გვერდის და ძირის ნაწილი. პირბრტყელი, კალთამომრგვალე-
ბული, ბრტყელძირა, დამზადებულია კარგად განლექილი თხელ-
კეციანი თიხისაგან.

აღმოჩნდა I ტერასაზე.

სიმაღლე — 4,2 სმ, კეცის სისქე — 0,8 სმ,

2 (01/5—136). ჯამი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი. დამ-
ტვრეულია. აღდგენილი. პირმოყრილი, ბაკომომრგვალებული,
კალთადაქანებული, პირგამოყოფილი, ბრტყელძირა, სქელკეციანი.
დამზადებულია კარგად განლექილი ქარსნარევი თიხისაგან. აღმო-
ჩნდა მე-10 კვ. მე-4 ნაკვეთზე.

სიმაღლე — 8 სმ, კეცის სისქე — 1,2 სმ.

3 (01/5—168, ტაბ. XVI, 4). ჯამი თიხისა, მოწითალოდ გამომ-
წვარი, აღდგენილია. პირმოყრილი. ქუსლიანი. ქუსლგამოყვანილი,
კალთები მკვეთრად დაქანებული აქვს. ქუსლზე გარედან ემჩნევა
წერნაქით მოხატული სარტყელი, ჯამის ფსკერზე და კალთებზე შიგ-
ნიდან მცენარეული ორნამენტი ყოფილა გამოსახული (ამჟამად ნა-
წილობრივ ემჩნევა).

სიმაღლე — 7,2 სმ, ქუსლის დმ — 7,6 სმ.

აღმოჩნდა IV ნაკვეთის მე-10 და მე-7 კვადრატში, მე-3 ქურაში.

4 (01/5—176, ტაბ. XVII, 3). ჯამი თიხისა, მოვარდისფრო-
მოწითალოდ გამომწვარი. კარგად განლექილი, თხელკეციანი, პირ-

მოყრილი. პირს ქვემოთ გამობურცულია, კალთადაქანებული, ძირბრტყელი.

აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-16 კვადრატში.

5 (01/5—162, ტაბ. XV, 4). ჯამი თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, კარგად განლეჟილი, პირგადაშლილი, კალთადაქანებული, ძირბრტყელი, გვხვდება აგრეთვე ამავე ტიპის თითქმის შვეულკედლებიანი ჯამებიც.

6 (01/5—326, ტაბ. XXX, 3). ჯამი თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, თხელკეციანი, პირმოყრილი. მთლიანად წათლადაა შეღებილი.

ზემოდასახელებული ჯამების მსგავსი ფორმის თიხის ჭურჭელი ჯერ კიდევ ადრეანტიკურ-ადრეელინისტურ ხანაში გვხვდება (მცხეთა-კამარახევი, კავთისხევი, სამადლო, თრიალეთი, უფლისციხე) [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26]; რაც შეეხება უშუალო ანალოგებს, ქუსლიანი ჯამები (წითლად შეღებილი და შავპრიალა) ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოს ქვევრსამარხებისათვის არის დამახასიათებელი, ხოლო წერნაქით მოხატული ცალის (01/5—166) მსგავსი ქუსლიანი ჯამები უფლისციხის ნამოსახლარზე გვიანელ-ნისტური ხანის ფენებშია დადასტურებული [25]. ბრტყელი, პირმოყრილი ან სწორკედლება ჯამები კი ახ. წ. პირველი საუკუნეებში ძეგლებზე შემდეგაც გვხვდება [5] და ფართოდ არის წარმოდგენილი სწორედ კარსნისხევის ნამოსახლარზე.

ჩ ა ფ ე ბ ი დ ა ხ ე ლ ა დ ე ბ ი

1 (01/5—286, ტაბ. XXVI, 5). ჩაფი თიხისა, დამტვრეულია. აღდგენილია, მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, პირგადაშლილი, ბაკომომრგვალებული, ცილინდრულყელიანი, ყელწიბოიანი. მომრგვალებული, ოთხკუთხაგანივკვეთიანი ყურისთავი ყელზე აქვს დაძვრწილი, ყურისძირი კი მხარზე (მხრისა და მუცლის შეერთების ადგილზე), პირის დმ — 8 სმ, ყელის დმ — 7,5 სმ. აღმოჩნდა ნამოსახლარის I ნაკვეთის მე-5, მე-9, მე-13 კვადრატების ზოლზე.

2 (01/5—120, ტაბ. XI, 2). ხელადა თიხისა, პირგადაშლილი, ყელწიბოიანი, სფერულმუცლიანი, ძირბრტყელი. გვხვდება ამავე ტიპის რელიეფური კოპებით შემკული თიხის ჭურჭლის, აგრეთვე სამტუჩა საღვინე ხელადის ნაწილები.

3(015—219, ტაბ. XX, 1). გვხვდება ზემოაღწერილი ტიპის ხე-

ლადისებური ჭურჭლის გრეხილყურიანი ცალები. ზოგ მათგანს ყური ფრინველის რელიეფური გამოსახულებით აქვს შემკული.

ა მ ფ ო რ ე ბ ი

1(01/5—245, ტაბ. XXII,3). ამფორის ძირი მოჩალისფრო-იასამნისფერი თიხისა, ქარსის ოქროსფერი ჩანართებით. წელშეხ-ნეჭილი, ოდნავ დაღარული, ცილინდრული მოყვანილობის დახშუ-ლი ძირი ბოლოში ოდნავ გაფართოებულია და დაბრტყელებული. შემორჩენილი სიმაღლე—118 სმ, სიგანე—9—12 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 სახლის იატაკზე. ანალოგების გათვალისწინე-ბით სინოპური იმპორტი უნდა იყოს.

2(01/5—24.8, ტაბ. XXXII,2). ამფორის ძირ-გვერდის ნაწილი. მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, კარგად განლეჭილი თი-ხისა, ყრუ, ცილინდრული ძირი აქვს. პირისაკენ თანაბრად გაფარ-თოებული.

შემორჩენილი სიმაღლე — 12 სმ, ძირის სიგანე — 3,5 სმ.

აღმოჩნდა ნამოსახლარის მარნის მე-3 ქვევრში.

ქ ა ნ დ ა კ ე ბ ე ბ ი

1 (01/5—268, ტაბ. XXIV,8). მამაკაცის თავის გამოსახულება. ტერაკოტა, მოვარდისფრო-მოწითალო, კარგად განლეჭილი თიხისა. კეფისა და ქედის ნაწილი ჩამოტეხილი აქვს. სახასიათო პორტრეტს გვაგონებს. სახის ნაკვთები სქემატურადაა გადმოცემული. დეტა-ლიზაციის გარეშე. თმები მოკლე ხაზებითაა გამოსატყუ- და ით-ქოს უშუალოდ წარბებს ებმის. თავი მომრგვალებულია, კეფადაბრ-ტყელებული. წვერი ლოყებსა და ნიკაპზე მოკლე ხაზებით არის გადმოცემული, თვალებისა და ყურების მიდამო ჩაღრმავებული. თვალები მრგვალი ბურცოვებითაა გადმოცემული, ცხვირი — მო-ზრდილი, ამაღლებული და გაფართოებულია. პირი — ფართო, ამო-ღარული ხაზითაა გადმოცემული, ნიკაპი — ჭდეებით შემკული, წინ წამოწეული. ყელი საკმაოდ მაღალი უნდა ჰქონოდა.

განაზომები: სიმაღლე — 4 სმ, სახის სიფართო — 3 სმ, სახის სიმაღლე — 2,5 სმ.

ტერაკოტული ქანდაკებები ფართოდაა ცნობილი ანტიკურ სამყაროში. კოროპლასტიკის მსგავსი ნიმუშები დიდი რაოდენობა-

თაა აღმოჩენილი ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში, სადაც ნაწილი ქანდაკებებისა კომიკურ, გაშარჟებულ ხასიათს ატარებს და ძირითადად დამახასიათებელია საუკუნეთა მიჯნისათვის. გვხვდება ისინი, აგრეთვე, გვიანანტიკურ ხანაშიც (29). სწორედ ასეთ ასოციაციას იწვევს კარსნისხევის ტერაკოთული ქანდაკებაც, რომელიც შეიძლება საქართველოში მრგვალი ქანდაკების ერთ-ერთ უადრეს ნახელავად მივიჩნიოთ.

2 (01/5—260, ტაბ. XXVIII, 5—6). ქანდაკება ჩამოსხმული ტყვიისა. იგი წარმოადგენს ფეხზე მდგარი შიშველი ქალის გამოსახულებას, რომელსაც ყელსაბამი ამკობს. ვარცხნილობა გადმოცემულია ირიბად ამოღარული ხაზებით; თმები უკან, კეფასთან აქვს შეკრული. შუბლი დაბალი და დაქანებული აქვს. თვალები ოვალური წრეებითაა გადმოცემული; ცხვირი — ბრტყელი და განიერი, პირი საკმაოდ ფართო ამოღარული ჭრილითაა გამოსახული. ნიკაბი მოზრდილი და წინ წამოწეული აქვს. სახე საერთოდ ტლანქად არის დამუშავებული. მკერდი ამოზიდულია; ტანი მკერდს ქვემოთ თანაბრად ფართოვდება; ფეხები ტანთან შედარებით მოკლე და მუხლებში ოდნავ მოხრილი აქვს, სამაჯურებიანი ხელები განზე გაწეულია და იდაყვებში მოხრილი, თითები ყურთან აქვს მიტანილი, იგი ტერფებით ტყვიისავე ფირფიტაზეა დარჩილული, როგორც ჩანს, სარიტუალო ნივთს წარმოადგენდა და დამაგრებული უნდა ყოფილიყო რაღაც საგანზე.

ერთი შეხედვით, უხეში და ტლანქი ნახელავია. გამოსახულების პოზა და შემკულობა გვაგარაუდებინებს, რომ ქალღვთაებასთან უნდა გვქონდეს საქმე. მსგავსი ქალის ქანდაკებები, უმეტესწილად, ბრინჯაოში და რკინაში შესრულებული, ფართოდაა ცნობილი მთელს ანტიკურ სამყაროში. მას უკავშირებენ ნაყოფიერების კულტს, რომელიც განასახიერებს ბუნების მფარველ ძალას — „დიდ დედას“ ან „ღმერთების დედას“, რომლის თაყვანისცემა ქართულ ტომებში უძველესი დროიდან მოდის [30].

საქართველოს ტერიტორიაზე სხვადასხვა მასალისაგან დამზადებული ქალის საკულტო ქანდაკებები გვიანნეოლითის პერიოდიდან გვხვდება, გავრცელებული ჩანს ბრინჯაოს ხანაში და უფრო გვიანანტიკურ პერიოდში.

მკვლევრებს მიაჩნიათ, რომ საქართველოში და კერძოდ, კავკასიაში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ქანდაკებები ქართულ-კავკასიური წარმომავლობისა ჩანს [31]. კარსნისხევის ქალის ქანდაკება, კი

ყველაზე ახლო მსგავსებას იჩენს რაჭაში, სოფ. ღებში აღმოჩენილ აბზინდაზე გამოსახულ ღვთაებასთან, რომელიც ზოგადად გვიანრომაული ხანით თარიღდება და მიჩნეულია ცხოველთა მფარველ ქალღვთაებად (28).

ს ა მ შ ე ნ ე ბ ლ ო მ ა ს ა ლ ა

1 (01/5—287, ტაბ. XXVI,4). მილი თიხისა, მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი. იგი წარმოადგენს ერთ მხარეს თანაბრად შევიწროებულ ცილინდრს, რომელსაც ვიწრო ნაწილთან (7 სმ-ის დაცილებით) რელიეფური სარტყელი ამჩნევია. დამზადებულია კარგად განლექილი ქვიშანარევი თიხისაგან. ემჩნევა ჩარხზე ტრაალის კვალი. აღმოჩნდა კარსნისხევის ნამოსახლარზე, მე-5 სახლის ქვეშ.

სიგრძე — 53 სმ, თავის დმ — 8,5 სმ, სალტის სისქე — 5 სმ, ძირის დმ — 11,5 სმ, კეცის სისქე — 1,4 სმ.

2 (01/5—288). კერამიკული ფილა (აგური), მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი. დამტვრეულია. შემორჩენილი ნაწილის მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კვადრატული ფორმა ჰქონია. დამზადებულია კარგად განლექილი ქვიშანარევი თიხისაგან. კეცის სისქე — 6,5 სმ, შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 24 სმ; სიგანე — 16 სმ. ფიცრებით შეკრულ ყალიბში უნდა იყოს დამზადებული აღმოჩნდა მე-5 სახლის იატაკის ქვეშ.

3 (01/5—280), კრამიტი, ბრტყელი, გვერდებაკეცილი (სოლენის ტიპისა), მოწითალოდ გამომწვარი, გატეხილია (აღდგენილია). ტრაპეციის ფორმა აქვს. დამზადებულია მსხვილმარცვლოვანი ქვიშანარევი თიხისაგან, ორფიცრიან დაზგაზე (ზურგზე ემჩნევა ფიცრის ანაბეჭდები). კრამიტის წიბურები და გარე კუთხეები დანით ჩამოუთლიათ. ბოლოდან 5 სმ-ის დაშორებით, შიდაპირზე დატანილია ხელოსნის (ნახევარწრიული ფორმისა) ნიშანი. ბოლოდან 8,5 სმ-ის დაცილებით ჭდეებით გამოყოფილია საყრდენი მხრები. შიდა მხრიდან კრამიტს ემჩნევა მუქი წითელი ფერის წერნაქის კვალი.

კრამიტის სიგრძე — 49 სმ, განიერ ნაწილში — 36,0 სმ, ვიწრო ნაწილში — 33—39 სმ, გვერდის — 6,5 სმ, კეცის სისქე — 2—2,5 სმ.

ზემოაღწერილი სამშენებლო მასალის ანალოგები კარგადაა ცნობილი გვიანანტიკური ხანის ნამოსახლარებზე. კრამიტის ნიმუშები ზევით განვიხილეთ: რაც შეეხება თიხის მილებს და ოთხკუთხა აგურს, ისინი, უმეტესწილად, რომაული ტიპის აბანოების მშენებლობაშია გამოყენებული (მცხეთა, არმაზისხევი, ძალისი, ურბნისი, ბიჭვინთა, შუხუთი).

ამრიგად, კარსნისხევის ნამოსახლარის ზედა, I ფენა, აღმოჩენილი მასალების მიხედვით, III საუკუნითა და IV საუკუნის I ნახევრით უნდა დათარიღდეს [2: 12, 17; 33]; რაც შეეხება მომდევნო, II ფენას, იქ აღმოჩენილი II საუკუნის სპილენძის კესარიული მონეტის საკმაოდ იშვიათი ეგზემპლარის და სინოპური ამფორის ძირის მიხედვით, აგრეთვე სტრატიგრაფიული მონაცემების გათვალისწინებით, შესაძლოა II საუკუნეს მივაკუთვნოთ. პირველი, ქვედა ფენა კი ძლიერ დაზიანებულია და რაიმე ხელმოსაყიდი მასალა მისი დათარიღებისათვის არ გაგვაჩნია: ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით კი ძალიან გაძნელებულია. ამ ფენას უკავშირდება ქვატეხილი ნაგები კერები, დამწვარ-დანახშირებული თიხატკეპნილი იატაკის ნაწყვეტები და სამეურნეო ორმოები. თუმცა, სახელოსნოს უბნის არსებობის მიხედვით თუ ვივარაუდებთ, კარსნისხევის ხელოსანთა დასახლება საუკუნეთა მიჯნაზე, ან მასთან ახლო პერიოდში უნდა წარმოშობილიყო.

როგორც კარსნისხევის ნამოსახლარზე აღმოჩენილი სახლების აღწერიდან ჩანს, მისთვის ძირითადად დამახასიათებელი ყოფილა ერთსახლიანი ტიპის ნაგებობანი, შესაძლოა, მცირე ღერეფნით. გვხვდება ორსახლიანი კომპლექსებიც: მთავარი — საცხოვრებელი ნაწილი და სამეურნეო დანიშნულების მცირე ნაგებობა (მაგალითად, სახლი 2). ნამოსახლარი ძირითადად კარსნისხევის კანონის ფერდზე და ძირზეა განლაგებული. გვხვდება როგორც ორფერდა, კრამიტით დაბურული შენობები (სახლი 1, რომელიც ყველაზე გვიან სამშენებლო პერიოდს ეკუთვნის), ისე ბრტყელი, ბანურსახურავიანი ნაგებობები (სახლი 3), რომელიც უდარებით ადრეულია და ზემოდან მეორე სამშენებლო პერიოდს უნდა ეკუთვნოდეს. მესამე სახლის სავარაუდო ფართობი 20 მ²-ია, სიმაღლე 3-მდე აღწევს. მას წინ 10 მ²-ის ღერეფანი უნდა ჰქონოდა.

აღნიშნული სახლების რეკონსტრუქციის ავტორი არქიტექტო-

რი კ. მელითაური თვლის, რომ ორფერდასახურავიანი სახლი მე-
სხეთ-ჯავახეთის ხალხური მშენებლობის ტრადიციების გათვალის-
წინებით ჩანს ნაგები, ხოლო ბანურსახურავიანი შენობა ქართლში
ადრეული ხანიდანვე გავრცელებული, მიწის პირად გამართული
ბანურსახურავიანი, ნაგებობის ტიპს მიეკუთვნება [41].

სახელოსნო უბანი (ტაბ. XL—XLVI)

კარსნისხევის ნასახლარის აღმოსავლეთით, სამოციოდე მეტრ-
ზე აღმოჩნდა საწარმოო უბანი. იგი ამჟამად ბორცვზეა განლაგე-
ბული. ანტიკურ ხანაში ეს ბორცვი, შესაძლოა, არ იყო მოკვეთი-
ლი გზით და საწარმოო უბანი კარსნისხევის კანიონის მარჯვენა
ფერდზე უნდა ყოფილიყო გამართული. იგი ნასახლარიდან გამო-
ყოფილია მცირე მშრალი ხევით, რომელიც კარსნისწყალს მარჯვე-
ნა მხრიდან უერთდება.

საწარმოო უბანი აღმოჩნდა მიწის სამუშაოებისას, რკინიგზის
ლიანდაგის II ტოტისათვის საწოლის მშენებლობის დროს.

მუშობის დაწყებისას ფართობი დაიყო კვადრატებად. 1975
წელს 12 კვადრატი ითხრებოდა, ხოლო 1976 წელს მას დაემატა
სამი: მე-14, მე-15, მე-16. ამრიგად, საწარმოო უბნის შემორჩენი-
ლი ფართობია დაახლოებით 500 მ².

საწარმოო უბანი მეტუნეთა სახელოსნოს წარმოადგენს. იქ
დასტურდება თიხის ჭურჭლის დამზადების თითქმის სრული ციკ-
ლის მიმდინარეობა: თიხის გარჩევა, დამკლევება, მოხელვა, სამე-
ტუნეო მორგვზე ჭურჭლის ამოყვანა, შეშრობა, შეღებვა. გამოწვა
და ა. შ. შემოაღნიშნული მოსაზრება ემყარება IV ნაკვეთზე აღმო-
ჩენილი სათავსებისა და მათთან დაკავშირებული მსუბუქი (ფარ-
დულის ტიპის) ნაგებობის ნაშთების აღმოჩენას კარსნისხევის ნა-
სახლარის სახელოსნო უბანზე. ასეთებია სახელდობრ:

ს ა თ ა ვ ს ი № 1. გამართული IV ნაკვეთის ცენტრალურ ნა-
წილში (ტაბ. XL). მასში ორი ქურაა გაპართული, პარით სკმხრე-
თისაკენ. სათავსი ოთხივე მხრიდან კედლებით არის შემოსაზღვრუ-
ლი. კედლები სხვადასხვა დონეზე მდებარეობს. პირველი სათავსის
ზომებია — 4,90×3,90 მ. მისი იატაკი, როგორც ჩანს, მე-2 კედ-
ლის შემზადების საძირკვლის დონეზე გადიოდა.

მე-2 კედელი ნაგებია წვრილი ქვატეხილის ერთრიგა წყობით.
იგი, შესაძლოა, ალიზის კედლის შემზადება ყოფილიყო (სიგანე —

0,80 მ). კედლები დამხრობილია $W-O$ ხაზზე. სამხრეთის მხრიდან კედელს უშუალოდ ეკვრის № 1 ქურის უკანა მხარე. მე-2 კედლის საძირკველი სათავსის დანარჩენი კედლების საძირკვლის დონეზე გაცილებით მაღლა მდებარეობს (0 დონიდან—0,4 მ); მეოთხე კედლის სიგრძე—2,40 მ-ია, სიგანე—0,90—1,00 მ აღწევს. როგორც ჩანს, ქურების ზურგის მხარე უშუალოდ მიწაში გაუმართავთ.

მესამე კედელი მეორის მსგავსია და მის გაგრძელებას წარმოადგენს, ოღონდ იგი 0,30 მ დაბლა მდებარეობს (0 ხაზიდან 0,97 მ). მე-3 კედლის სიგრძეა 1,60 მ, სიგანე — 0,90 მ-მდე აღწევს. აღნიშნულ კედელს სამხრეთის მხრიდან მე-4 ქურის უკანა მხარე ეკვრის.

მე-4 კედელი პირველ სათავსს დასავლეთის მხრიდან საზღვრავს. შემორჩენილია ქვატეხილებით ნაგები ერთრიგა წყობა; კედლის სიგრძეა — 2,0 მ, სიგანე — 1,0 მ.

მე-4 კედელი ნაგებია შედარებით მოზრდილი ქვატეხილებით. აქაც შემორჩენილია ერთრიგა წყობა. მე-4 კედელი კირნარევ ქვალორდიან ფენაზე გაუმართავთ. აღნიშნული ფენა საწარმოო მოედანზე კედლის ფუნქციასაც ასრულებს. ეს ფენა № 1 სათავსის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილშიც ვრცელდება და მე-4 კედლის გაგრძელებას წარმოადგენს (2,4 მ სიგრძეზე). № 1 სათავსის SW კუთხეში მე-4 კედელი მე-2 სათავსის მე-5 კედელს უერთდება. იგი კონსტრუქციულად არ განსხვავდება მე-4 კედლისაგან, მაგრამ ამ უკანასკნელზე საგრძნობლად დაბლა მდებარეობს (0,30 მ-ით).

№ 1 სათავსის სამხრეთი მხარე ორფენიანია; იქ ორი პერიოდის კედელი გადის: პირველი, ადრეული (№ 7), სათავსის აღმოსავლეთ კედელთან კრავს კუთხეს და დასავლეთისაკენ მიემართება 3,90 მ სიგრძეზე. იქ მე-7 კედელი წყდება ან, შესაძლოა, საკარეღობი იყოს. მისი სიგანეა — 1,7 მ. მე-7 კედელი ნაგებია ქვატეხილია ერთრიგა წყობით, ზოგან შეინიშნება მე-2 რიგის არსებობის კვალიც. გვიანი კედლის (№ 5) ფრაგმენტი (1,30×0,70 მ) 0,45 მ-ით მაღლა მდებარეობს. კედელი № 1 სათავსის სავარაუდო იატაკის დონეზეა შემორჩენილი ქვატეხილის ერთრიგა წყობის სახით.

№ 1 სათავსს აღმოსავლეთის მხრიდან საზღვრავს № 6 კედელი. იგი ქვატეხილითაა ნაგები და შემტკიცებულია თიხით (სიგრძე — 9,10 მ, სიგანე — 0,70 მ). მე-6 კედელი სცილდება № 1 სათავსის ფარგლებს და ჩრდილოეთისაკენ გრძელდება. შემორჩე-

ნიალია № 6 კედლის წყობის 2 რიგი: ზოგან მე-3 რიგის ნაშთებიც შეინიშნება. მე-6 კედელი, როგორც ჩანს, ორგვარ ფუნქციას ასრულებდა: იგი აღმოსავლეთის მხრიდან წარმოადგენდა ქურების გასამართავად საგანგებოდ მოზვინული თიხნარი მიწის მოედნის საყრდენს და მე-4 ქურის აღმოსავლეთ ნაწილში — თბოიზოლატორს.

№ 1 სათავსის გადახურვაზე მსჯელობა ძალიან ჭირს, რადგანაც ამ ნაგებობის გამოვლენისას მცირე რაოდენობით აღმოჩნდა კრამიტი. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი წარმოადგენდა ფარდულის ტიპის ღია ნაგებობას, ან კედლები ალიზისა ჰქონდა, თუმცა, ამ ვარაუდის გასამართლებლად, ძალიან მწირი მასალაა მოპოვებული.

სათავსი № 2. მე-2 სათავსი დასავლეთის მხრიდან ეკვრის პირველს (ტაბ. XI). იგი ძირითადად ქვალორლიან კირნარევ ფენაში ჩანს ჩაჭრილი, 0 ხაზიდან 0,98 სიღრმეზე (განაზომები—6,10×3,60 მ). სათავსის იატაკი თიხატყეპნილია, თანაც საგანგებოდ მოშანდაკებული ჩანს. თითქმის მთელ ფართობზე შეინიშნება ცეცხლის კვალი; ნაგებობის ცენტრალურ ნაწილთან აღმოჩნდა დიდრონი ქვატეხილები — კერის ნაშთი (0,60×0,50 მ). მე-2 სათავსს შესასვლელი სამხრეთიდან ჰქონია; ამ მხრიდან კედელში დატოვებულია საკარე (სიგანე — 1,80 მ.). სათავსის ნაწილი დაზიანებულია, სამხრეთ-დასავლეთი კუთხე ჩამოცლილი აქვს მიწის სამუშაოებისას. შესასვლელის მხრიდან № 1 სათავსს მე-5 კედელი საზღვრავს. იგი 6,50 მეტრის სიგრძეზეა შემორჩენილი. მე-5 კედლის დასავლეთი ნაწილის საძირკვლის დონე 0,33 მ-ით მაღლა მდებარეობს აღმოსავლეთი ნაწილის საძირკვლის დონესთან შედარებით, ე. ი. თითქმის იგივე სურათი მეორდება, რაც პირველ ნაგებობაში შეინიშნება. კედელი ნაგებია ქვიშაქვის საშუალო ზომის ქვატეხილით და შემტკიცებულია თიხით. კედლის საპირე ქვები საგულდაგულოდ ჩანს შერჩეული. დასავლეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან ნაგებობის კედლებად ქვალორლიანი კირნარევი ფენა — დედაქანია გამოყენებული. იგი 0,6 მ სიმაღლეზეა შემორჩენილი.

აღმოსავლეთის მხრიდან № 2 სათავსს საზღვრავს მე-4 კედელი, რომელიც თავის მხრივ № 1 ნაგებობების დასავლეთ კედელსაც წარმოადგენს. მე-4 კედელი პირველი და მეორე სათავსის გამოყოფია. იგი, როგორც აღვნიშნეთ, ორი ნაწილისაგან შედგება: სათავსის ჩრდილო-დასავლეთ მხარეს აქაც დედაქანია გამოყენებუ-

ლი (1,30 მ სიგრძეზე), შემდეგ ქვატეხილით ნაგები კედელია (2,00 სიგრძეზე), რომლისაგანაც 1 რიგია მხოლოდ შემორჩენილ მე-4 კედლის საძირკვლის დონე, სათავსის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში, 0,23 მ-ით მაღლა მდებარეობს მე-5 კედლის საძირკვლის დონეზე (სათავსის ამ მონაკვეთში კუთხეს აღნიშნული კედლები ქმნიან). მე-4 კედლის ქვატეხილით ნაგები ნაწილი უშუალოდ არ წარმოადგენს მე-2 სათავსის აღმოსავლეთ კედელს. იგი აღნიშნული კედლიდან 0,50 მ დაცილებითაა ჩაჭრილი დედაქანში. ამრიგად, მე-2 სათავსის აღმოსავლეთ კედელსაც კირნარევი ქვალორლიანი ფენა — დედაქანი — წარმოადგენს.

ზემოაღნიშნული სათავსის კედლების თავისებურებების გამო ძალიან ძნელია გადახურვის რეკონსტრუქცია. ნაყარში, რომლითაც შევსებული იყო მე-2 სათავსი, შეგვხვდა თითო-ორი კრამიტის ნატეხი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მე-2 სათავსიც ფარდულის ტიპის ნაგებობას წარმოადგენდა, შესაძლოა, კრამიტით გადახურულს. მაგრამ ეს მხოლოდ ივარაუდება.

მე-2 სათავსის ჩრდილო მხარეზე (კვ. 1, 2 და 4), ზედა ფენის ალების შემდეგ გამოვლინდა რამდენიმე სამარხი, ძირითადად თიხანარევ-ქვალორლიან ფენაში გამართული, რომელშიც ერია დიდ-რონი ქვატეხილებიც.

№ 1 სათავსის ჩრდილოეთით გაიწმინდა თიხატკეპნილი მოედანი (0 ხაზიდან 1,60 მ), რომელიც კირნარევ ქვალორლიან ფენაში იყო გაჭრილი (კვ. 2,3 და 5—6). იგი საჭურჭლე თიხის მოსაზე-ლი მოედანი უნდა ყოფილიყო (6,0×2,80 მ). დასავლეთის მხრიდან მოედანი ისაზღვრება დედაქანით, აღმოსავლეთით მას, ნაწილობრივ, საზღვრავს მე-6 კედლის გაგრძელება (2,30 მ-ზე) და მე-2 ქურა; ჩრდილოეთ მხარეზე იგი დაზიანებულია, ხოლო სამხრეთის მხრიდან ესაზღვრება № 1 სათავსის ჩრდილოეთი კედელი (№ 2 და 3).

№ 1 სათავსის აღმოსავლეთიდან უკავშირდება თიხატკეპნილი მოედანი, სადაც თიხის ჭურჭლის წარმოების პროცესთან დაკავშირებული ნაგებობა უნდა ყოფილიყო გამართული (ფარდული სამეთუნეო დაზგისათვის). ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას იძლევა ქვატეხილით ნაგები ნაშთები ხის სვეტებისათვის, რომლებიც ერთ მწკრივშია გამართული და ერთმანეთისაგან თითქმის თანაბარი მანძილით არის დაცილებული. სავარაუდო სვეტის ძირები აღმოჩნდა მე-6, მე-7 და მე-10 კვადრატებში.

პირველი ქურა აღმოჩნდა ზემოაღწერილ I სათავსში (კვ. 5 და 6). იგი მე-4 ქურის დასავლეთით, მის პარალელურად მდებარეობს. I ქურა მეორე სამშენებლო ფენას უნდა ეკუთვნოდეს. იგი დამხრობილია სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. მისი ქვედა, I საცეცხლე განყოფილება მიწაში ჩანს გამართული. იგი უშუალოდ არის მიდგმული მე-2 კედელზე. პირველი ქურა წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა, კუთხეები მომრგვალებული აქვს, ცუდადაა დაცული და შემორჩენილი ნაწილის მიხედვით ძნელია მსჯელობა მეორე სართულის (განყოფილების) აგებულების შესახებ. ვინაიდან I ქურა მე-4 ქურის სინქრონულია (მათ ერთმანეთისაგან ერთი საერთო კედელი — თბოიზოლატორი — ყოფს), ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ისიც ვერტიკალურ ქურათა ჯგუფს უნდა ეკუთვნოდეს.

პირველი ქურის სიგრძეა (მასთან დაკავშირებული წინა ნაწილის ჩათვლით) 2,30 მ, საკუთრივ ქურის სიგრძე — 1,45 მ, სიგანე ყელთან — 0,55 მ, ცენტრში — 0,65 მ, ბოლოში — 0,55 მ).

ქურის პირის წინ საკმაოდ დიდი სანაცრე თუ სანაგვე ორმო ყოფილა ამოღებული (დმ— $1,70 \times 1,20$ მ, სიღრმე—0,55 მ). იგი ყელიდან 0,70 მ-თაა დაშორებული. შესაძლოა, იგი ქურის წინ საჭირო წყლის ქვევრისათვის იყო განკუთვნილი.

ქურის ყელი, როგორც ჩანს, ქვის თალით ყოფილა გადმოყვანილი. შემორჩენილია თალის საყრდენი ქვები, რომლებიც ვერტიკალურადაა ჩადგმული ერთმანეთის პირისპირ. საცეცხლე განყოფილების გადახურვის სხვა კვალი არ ჩანს. ქვედა განყოფილებას კედლები ალიზის სქელი ფენით ყოფილა შელესილი. ზოგ ადგილას კედლის შელესილობაში შეინიშნებოდა კერამიკის ფრაგმენტები. ქურის კედლები შემორჩენილია 0,25 მ სიმაღლეზე. იატაკი თიხატკეპნილია. იგი ქურის პირისკენ მკვეთრად ჩანს დაქანებული. საცეცხლე განყოფილების აღმოსავლეთი კედლის დონეზე შემორჩენილია ქვატეხილით ნაგები გარსაცმის ერთრიგა წყობა. იგი მე-4 ქურის დასავლეთ კედელთან არის დაკავშირებული. ქვედა განყოფილების დასავლეთ კედელთან გარსაცმის კვალი არ შეინიშნებოდა. იგი უშუალოდ მიწაში ყოფილა ჩადგმული.

მეორე ქურა 0 ზაზიდან 1,37 მ სიღრმეზე აღმოჩნდა. შემორჩენილი იყო მისი უკანა მხარე (1/3 ნაწილი). დანარჩენი (ცენტრალური და წინა მხარე) რკინიგზის მშენებლებს ჩამოუჭრიათ. ქურა ფერდზეა ნაგები. თანამედროვე მიწის ზედაპირი გადათხრილი ჩანდა ახალმშენებლობისას, ამიტომ ძნელი გასარკვევი იყო, თუ მიწის ზედაპირიდან მე-2 ქურა რა სიღრმეზე მდებარეობდა თავის დროზე.

მეორე ქურა დასავლეთ-აღმოსავლეთის ღერძზე ჩანდა დაშრობილი, სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ გადახრილ. ქურის უკანა მხარის შემორჩენილი ნაწილი ოვალური მოყვანილობისაა (უდიდესი სიგანე — 1,90 მ, სიმაღლე — 0,95 მ). მე-2 ქურას ნაწილობრივ კულტურული ფენა აქვს დაზიანებული.

იგი შევსებული ჩანდა ფხვიერი თიხნარი, სილანარევი მიწით. ქურის შევსებაში აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის რამდენიმე ნატეხი, აგრეთვე ძვლის ფრაგმენტები.

მე-2 ქურა — შემორჩენილი ნაწილის გაწმენდის საფუძველზე — თაღოვანთა ჯგუფისა ჩანს. თალი ოვალურად გადადიოდა ქურის ცენტრისაკენ. ქურის თალის ცენტრალურ ნაწილში, სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს, 1,10 მ სიღრმეზე გასდევს ქვატეხილის ორი რიგისაგან შემდგარი სარტყელი (სისქე — 0,30 მ). ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეს სარტყელი არ გრძელდება, შესაძლოა, ჩამონგრეულია. როგორც ჩანს, იგი ქურას ორ ნაწილად ყოფდა: პირველი, ქვედა ნაწილი ცეცხლის სანთებელი იქნებოდა, ზედა კი — ჭურჭლის ჩასაწყობად, ჩასატვირთად იყო განკუთვნილი. ქურა მთლიანად შელესილი უნდა ყოფილიყო კირნარევი თიხნარი მიწით. ამავე თიხნარითაა მოშანდაკებული ქურის თავზე, სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს გამართული თიხის მოსაზელი მოედანი.

ქურის იატაკიც ოვალურია (შემორჩენილი ნაწილის უდიდესი სიგანე—1,25 მ, სიღრმე—1,90 მ). იატაკი თაღთან ერთად ჭრილმელი ფსოიდურია. ქურის იატაკიც კირნარევი, თიხიანი მიწითაა მოშანდაკებული. შემორჩენილ ნაწილზე კარგად შეინიშნება ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი: 0,10 მ სისქის ფენა დამწვარ-დანახშირებულია, ხოლო 0,70—0,80 მ სიმაღლეზე მოწითალო-აგურისფრადაა დამწვარი. იატაკი 0 ზაზიდან 2,24 მ სიმაღლეზე მდებარეობს ცენტრალურ ნაწილში, ნაპირებში—2,19 მ. ქურის თალი შიგნიდან მოშავო-მოვარდისფროდაა გადამწვარი.

დამწვარი ფენის სისქეა 0,30—0,40 მ. შიგა შელესილობა თითქმის მთლიანად ჩამოშლილია.

თაღის ზურგი (გარე პირი), რომელიც ნაწილობრივ კირნარევა, თიხნარი მიწითაა ნაგები (ზოგან რიყის ქვებიც ურევია), ძირითადად მიწაში ყოფილა ჩადგმული (ქურის სამივე კედელი მიწაში ჩანს გაჭრილი).

ქ უ რ ა № 3 (ტაბ. XLIII,2).

პირველი და მე-4 ქურისაგან განსხვავებით, იგი შენობის გარეთ მდებარეობს (კვ. 3 და 6). მე-3 ქურა გამოვლინდა 0 ხაზიდან 1,32 მ-ზე; იგი ზემოაღწერილი ქურების (№ 1 და № 4) სინქრონული ჩანს და მიეკუთვნება II სამშენებლო დონეს. მე-3 ქურის პირი აღმოსავლეთითაა მიქცეული. ისიც ე. წ. ვერტიკალურ ქურათა ჯგუფს უნდა ეკუთვნოდეს. შემორჩენილია ქურის ქვედა — საცეცხლე — განყოფილების ნაწილი, რომელიც მთლიანად მიწაში ყოფილა ჩადგმული. მე-3 ქურა წაგრძელებული ოთხკუთხა ფორმისაა; კუთხეები მოპრკვალებული აქვს. ქურის უკანა, დასავლეთი მხარე მიდგმულია კედელზე, № 1 ნაგებობის აღმოსავლეთი კედლის გაგრძელებაზე. ამ ქურის საცეცხლე განყოფილების კედლების პირის დონეზე ქვატეხილით ნაგები თბოიზოლატორის კვალი შეინიშნება, ჩრდილო-დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეებთან. როგორც ჩანს, თიხის ქურჭლის გამოსაწვავი კამერის გარსაცმას ფუნქციას მიწაყრილი ასრულებდა. კედლებს მიწა ჰქონია შემოყრილი. ქურასთან დაკავშირებული მისასვლელი ნაწილობრივ დაზარალებული იყო მიწის სამუშაოებისას. შემორჩენილია სანაცრე ორმოს ნაწილი, რომელთანაც აღმოჩნდა დამტვრეული ქვევრის ნატეხებით მოფენილი ფართობი, იქვე ეყარა წიდადქცეული ალიზის შელესილი ნატეხები; სავარაუდოა, რომ იგი ქურის განახლებას ღროსაა ქურიდან გამოტანილი.

ქურის შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე, წინა ქურასთან დაკავშირებული ნაწილის ჩათვლით, აღწევს 3,40 მ; საკუთრივ ქურის სიგრძე—2,90 მ; სიგანე ყელთან—0,80 მ, სიგანე შუა ნაწილში—0,90 მ, სიგანე უკანა კედელთან — 0,90 მ.

ქურის ყელი, შესაძლოა, ქვატეხილით ნაგები თაღით იყო გადახურული. ამ ვარაუდის სასარგებლოდ ლაპარაკობს თაღის საყრ-

დენი ქვების აღმოჩენის ფაქტი. ქურის ყელის ჩრდილო მხარეს შემორჩენილია ერთი ქვატეხილი, რომელიც სიმაღლეზე ყოფილა ჩადგმული. მეორე ასეთივე ქვატეხილი მის მოპირდაპირე მხარეზე მდებარეობს (ანალოგიური ქვის საყრდენები გააჩნია მე-4 ქურის ყელის თაღს).

მე-3 ქურის იატაკი თიხატეხილია, ეტყობა ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი. იატაკზე უხვად ჩნდებოდა საცეცხლურის გადახურვის, ჩაქცეულ ნაწილებში — ალიზის შელესილობის კვალი.

საცეცხლურის ჩრდილო კედელი შემორჩენილია 0,45 მ სიმაღლეზე. როგორც აღვნიშნეთ, იგი მთლიანად მიწაში ზის და შელესილია ალიზის სქელი ფენით. კედლის სისქეა 0,15—0,20 მ; ეტყობა ძლიერი ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი. კედლის შიდაპირი (პერანგი) წიდადქცეული ალიზის ქერქითაა დაფარული. კედლის დამწვარი, ვარდისფრად შეფერილი, ნაწილის სიგანეა 0,25 მ. იგი უსწოროა, ეტყობა ჩაღრმავებები. კედლის პირის დონეზე შეიმჩნევა თაღების საყრდენების კვალი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ თაღები აქაც ისეთივე ნახევარწრიული იყო, როგორიც მე-4 ქურაში. კედელზე შერჩენილია ოთხი ამგვარი თაღის ფუძის ნაშთი. თაღებს შორის ინტერვალია 0,20 მ. ყოველი თაღის ფუძის სიგანე 0,40 მ აღწევს. ჩრდილოეთი კედლის შემორჩენილი ნაწილი 0,50 მ-ია. საცეცხლურის პარალელურა, გრძივი კედელი კონსტრუქციულად მსგავსია ზემოაღწერილისა. სამხრეთი კედლის სამხრეთ-დასავლეთი მონაკვეთი დაზიანებული იყო ელექტრობოძისათვის ორმოს ამოღების დროს.

საცეცხლურის უკანა კედელი ზემოაღწერილი კედლების ანალოგიურია. იგი შემორჩენილია 0,45 მ სიმაღლეზე. საცეცხლურის კედლებში ზოგან შეინიშნება თიხის ჭურჭლის (ქვევრის, დერგის) ნატეხები.

ქურა № 4 (ტაბ. XLI, XLII). მე-4 ქურა I სათავეშია გამართული³. იგი 0 ხაზიდან 1,01 მ-ზე გამოჩნდა (0 ხაზი ემთხვევა მაწის აწინდელ ზედაპირს). მე-4 ქურა მე-6 კვადრატში მდებარეობს და მეორე სამშენებლო დონეს უკავშირდება. ქურა სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენაა დამხრობილი (ქურის პირი სამხრეთის მხრის

³ ვინაიდან ქურები აღმოჩენის მიხედვით ინომრებოდა, ამიტომ I სათავეში აღმოჩნდა № 1 და № 4 ქურები.

დანაა გამართული). იგი წაგრძელებული ოთხკუთხა ფორმისაა, ოღონდ კუთხეები მომრგვალებული აქვს. ეს ქურა ორსართულიანი უნდა ყოფილიყო და ე. წ. ვერტიკალურ ქურათა ჯგუფს ეკუთვნის. ქურის ქვედა განყოფილება (საცეცხლური) მთლიანად მიწაში ჩანს გამართული. ამ მიზნისათვის საგანგებოდ მოუქმადებიან მოედანი და შემდეგ ჩაუჭრიათ ორმო ქურის გასაშართავად. ქურის იატაკი თიხატკეპნილია. ეტყობა ცეცხლის ხანგრძლივი მოქმედების კვალი. მისი საცეცხლე განყოფილება ჩრდილოეთის მხრიდან უშუალოდ ეკვრის მე-3 კედელს. ასევე კედელთანაა დაკავშირებული საცეცხლეს აღმოსავლეთი მხარე. ხოლო დასავლეთით საცეცხლეს ქერის დონეზე გამოვლინდა ქვატეხილით ნაგები გარსაცმის ნაწილი. იგი, ზემოაღნიშნულ კედლებთან ერთად, წარმოადგენდა საცეცხლე განყოფილების თბოიზოლატორს (გარკვეული ტემპერატურის შესანარჩუნებლად). სიგრძე, წინა ქურასთან დაკავშირებული ნაწილის ჩათვლით, = 4,50 მ. უშუალოდ ქურისა — 2,50 მ, შუა ნაწილში — 1,15 მ, უკანა — კედელთან — 0,90 მ. სიმაღლე ყელთან — 0,40 მ, შუა ნაწილში — 0,50 მ, უკანა კედელთან — 1,51 მ.

ქურის პირის წინ სანაცრე ორმო მდებარეობს. იგი უშუალოდ უკავშირდება ქურის ყელსა და საცეცხლე განყოფილებას. სანაცრე ორმო ქურის პირისკენ არის დაქანებული.

ქურის ყელი ქვატეხილით ნაგები თაღით ჩანს გადახურულს. თაღი ნახევარწრიულია და ორი გრძელი ქვატეხილისაგან შედგება (პირველი, დასავლეთ მხარეს მდებარე, ქვატეხილის განაზომებია: $0,40 \times 0,20 \times 0,12$ მ. მეორე, აღმოსავლეთ მხარეს მდებარე ქვატეხილის ზომებია: $0,50 \times 0,20 \times 0,14$ მ). ქვის თაღის ბოლოები ვერტიკალურად ჩადგმულ ფილაქვებზე იყო დაყრდნობილი. განაზომები: $0,65 \times 0,29 \times 0,20$ მ. იგი შუაშია გადატეხილი. საცეცხლის დასავლეთი კედელი ძირითადად ალიზითაა ნაგები — შელესილია ალიზის სქელი ფენით. ზოგან წყობაში ურევია წვრილი ქვატეხილიც. კედელზე კარგად შეინიშნება ცეცხლის ხანგრძლივი მოქმედების კვალი. შემორჩენილი კედლის სიმაღლეა 0,50 მ. აღმოსავლეთი კედელი კონსტრუქციულად არ განსხვავდება დასავლეთი კედლისაგან. იგი, როგორც ჩანს, უშუალოდ ებჯინებოდა პირველი სათავსის აღმოსავლეთ კედელს. საცეცხლურის აღმოსავლეთი კედელი შემორჩენილია 0,45 მ სიმაღლეზე. უკანა, ზურგიმხარის კედელი ნაგებია ალიზით. წყობაში ზოგან ურევია ქვატეხილის ფრაგმენტები. კედელზე ჩანს ძლიერი ცეცხლის ზემოქმედების კვალი.

საცეცხლე განყოფილების ცენტრალურ ნაწილში შემორჩენილია გადახურვის ორი თალი, რომლებიც ალიზის დიდრონი აგურებითაა ნაგები. ისინი ნახევარწრიული ფორმისაა. თალის ფუძე განიერია და ეყრდნობა საცეცხლის გრძივ კედლებს.

თალი ორი მორკალური აგურისაგან შედგება, რომლებიც საცეცხლეს ცენტრში ერთმანეთზეა მიბჯენილი. თალის ფუძე საგრძნობლად განიერი და ცენტრისაკენ თანაბრად შევიწროებულია. ჩრდილოეთ მხარეს მდებარე თალის ფუძის სიგანეა 0,40 მ, ხოლო თავთან — 0,15 მ.

სამხრეთ მხარეს მდებარე თალი, ეტყობა, განსხვავებულია. თალში დატანებული ჩანს ცეცხლის ამოსასვლელი 3 სათვალე. როგორც ჩანს, საცეცხლე განყოფილება მთლიანად გადახურული ყოფილა. ალიზის აგურებით, შესაძლოა, გარდიგარდმო და სიგრძეზე. თალები ზემოდანაც ალიზით იყო გადალესილი და თალის ზედაპირზე ზედა — თიხის გამოსაწვავი კამერის იატაკის დონეზე უნდა ვიგულისხმეთ.

ზედა განყოფილების არსებობაზე მიგვითითებს, აგრეთვე, საცეცხლის უკანა (№ 1) კედელი, რომელიც სცილდება კამერის სავარაუდო იატაკის დონეს, ე. ი. შემორჩენილია ვერტიკალური ქუჩის მეორე იარუსის მაჩვენებელი ელემენტიც.

თიხის ქურჭლის გამოსაწვავი კამერის კედლები არ არის შემორჩენილი, ამიტომ ქუჩის გადახურვაზე მსჯელობა ჭირს, მაგრამ აქ რაიმე ორიგინალური სახურავი არც არის მოსალოდნელი. დატვირთული ქურა, ჩვეულებრივ, გადაილესებოდა ხოლმე.

სახელოსნო უბანზე აღმოჩენილი ორი ნაგებობა დაკავშირებული ჩანს ერთმანეთთან. პირველ შენობაში მოქცეულია ორი ქურა [1,4]. იგი შესაძლოა წარმოადგენდეს ეთნოგრაფიულ ყოფაში გავრცელებულ ქურა-ქარხნის ტიპის ნაგებობას, რომელსაც კედლები ქვის საფუძველზე ნაგები ალიზისა ჰქონდა, ხოლო მეორე სათავსი, მისგან დასავლეთით — ქურა-სახელოსნოს დამხმარე ნაგებობა უნდა ყოფილიყო.

ქურა-ქარხნის აღმოსავლეთით კი შეიძლება სახელოსნო ვივარაუდოთ. იქ აღმოჩნდა ქვატეხილის სასვეტე ბალიშები (30×30 სმ), სულ ექვსი, რომლებიც ორ მწყრივად არის განლაგებული და დაახლოებით 3—3 მეტრითაა ერთმანეთისაგან დაცილებული. აღნიშნული სვეტისძირები საფუძველს გვაძლევს წარმოვიდგინოთ ხის სვეტებზე დაყრდნობილი, ერთქანობიანი ნაგებობა — კერამი-

კული სახელოსნო, სადაც მიმდინარეობდა თიხის ჭურჭლის დამზადებასთან დაკავშირებული წარმოების სრული პროცესი (ტაბ. XLVI).

როგორც გაირკვა, ზემოაღნიშნული ჭურებიდან სამი ერთი ტიპისაა. გრძელი, ორსართულიანი ჭურები [1, 3, 4], რომლებიც ზოვლეგორაზე დადასტურებული მსგავსი მოყვანილობის, ერთსართულიანი ჭურების ბუნებრივი განვითარების შედეგს უნდა წარმოადგენდეს და გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანისათვის დამახასიათებელი ორგანოფილებიანი პურის საცხობი ღუმელები, რომლებიც ანტიკური ხანის ძეგლებზეც დასტურდება (კავთისხევის ციხიანოვსკაია, კარსნისხევის ნამოსახლარი), მშენებლობის ტრადიციულ, უწყვეტ კულტურაზე მეტყველებს [36].

როგორც ჩანს, გრძელი ჭურების მშენებლობის ტრადიცია ახალი და ძველი საუკუნეების მიჯნაზეც გრძელდებოდა. კარსნისხევის გრძელი ჭურები განსხვავდება ანტიკურ სამყაროში გავრცელებული მრგვალი და მსხლისებური მოყვანილობის თიხის ჭურჭლის გამოსაწვავი ჭურებისაგან [37, 45], თუმცა, უფრო მოგვიანებით, კარსნისხეველებსაც დაუწყიათ მრგვალ ჭურების მშენებლობა. ამის მაგალითად გამოდგება მე-2 ქურა, რომელიც ფორმითაც და შესაძლოა, ნაწილობრივ დანიშნულებითაც განსხვავდება გრძელი ჭურებისაგან. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კარსნისხევის საწარმოო უბანზე აღმოჩენილი მრგვალი ქურა მოჭიქული ჭურჭლის გამოსაწვავად იხმარებოდა. როგორც ირკვევა, გვიანანტიკური ხანის საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა ერთფრდ მოჭიქული თიხის ჭურჭელი [2, 38]. კარსნისხევის მე-2 ქურა მთლიანად მიწაშია გამართული და თანაც ორგანოფილებიანია. იგი მოგვაგონებს ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში დადასტურებულ მოჭიქულ ჭურჭლის გამოსაწვავ ჭურებს [39].

რაც შეეხება კარსნისხევის გრძელი ჭურების დათარიღებას, მე-3 ქურაში აღმოჩენილი წერნაქით მოხატული ქუსლიანი ჯამის მიხედვით (01/5—168, ტაბ. XVI, 4), რომელიც ზევით განვიხილეთ, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ისინი საუკუნეთა მიჯნაზე მოქმედებდნენ [25, 40]. მრგვალი ქურა კი, როგორც აღვნიშნეთ, ნაწილობრივ აზიანებს მეორე სამშენებლო ჰორიზონტს, რომელსაც გრძელი ჭურები ეკუთვნის, ამიტომ უფრო გვიანდელია და მისი ფუნქციონირება ახ. წ. პირველ საუკუნეებში უნდა ვივარაუდოთ.

კარსნისხევის კომპლექსური ძეგლის გავრცელების საზღვრებს დასადგენად ნამოსახლართან ახლოს, ხეობის მარჯვენა ფერდზე გაიჭრა რამდენიმე სადაზვერვო თხრილი, რომელთა გაფართოების შედეგად მოიზომა ორი ნაკვეთი—V და VI (ტაბ. XLVII, LVIII).

V ნაკვეთზე, 5 მეტრის სისქის კულტურული ფენის აღების შემდეგ, გამოვლინდა ღარიანი კრამიტებით ნაგები ღია მილსადენის ნაშთი, რომლის სიგრძე 3 მ-დე აღწევს და დაკავშირებული ჩანს ქვევრებთან (მილსადენის დონეზე აღმოჩნდა ოთხი დიდი ქვევრის პირი — ტაბ. XLVII). ქვევრებთან ახლოს, მისგან სამხრეთ-აღმოსავლეთით აღმოჩნდა თიხატკეპნილ მიწაში ამოღებული მცირე ორმოები (დმ — 15—20 სმ), რომლებიც 1,5 მ-ის ინტერვალით ჩანს განლაგებული. ორმოები, როგორც ჩანს, ხის სვეტების ჩასამაგრებლად ამოუღიათ. იქ, შესაძლოა, კრამიტით დაბურული, ორფერდასახურავიანი, ფარდულის ტიპის მარანი იყო გამართული, რომლის სავარაუდო ფართობი 25—30 მ² უნდა ყოფილიყო. ამაზე მეტყველებდა ჩაქცეული კრამიტყრილის გროვა, რომელიც სასვეტე ორმოების თავზე გამოვლინდა (ტაბ. XLVII, 1).

როგორც ცნობილია, საქართველოს ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში დაცული მარანი ღვინის დასაყენებელ-შესანახ და მისი მოწყობილობისათვის განკუთვნილ ნაგებობას წარმოადგენდა. ამასთან, დახურული ნაგებობის გვერდით ღია ცის ქვეშ ჩადგმული ქვევრებიც გვხვდება [42]. კარსნისხევის V ნაკვეთზე გამოვლენილი მარანი კომბინირებული ტიპის ყოფილა: ფარდულის ტიპის, კრამიტით დახურული ნაგებობა და მასთან მილსადენით დაკავშირებული ღია ცის ქვეშ ჩადგმული დიდი ზომის ქვევრები, რომელთა სიმაღლე 1,5 მ-მდე აღწევს, ხოლო უდიდესი დმ — 1,10 მ-ს. მარნის იატაკის დონეზე აკრეფილი მასალა ზოგადად გვიანრომაული ხანისაა. ამ პერიოდის მარნებია აღმოჩენილი ისტორიული დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე. ბაგინეთში — შიდაციხის მარნის ნაშთები დადასტურდა, არმაზისხევეში — ღია ტიპის მარანი ივარაუდება. სადაც 55 ქვევრი გამოვლინდა. საკუთრივ მცხეთაში, მტკვრისა და არაგვის ხეობისში, რამდენიმე ადგილას აღმოჩნდა კომპაქტურად ჩადგმული ქვევრები, რომლებიც შეიძლება მარნებად მივიჩნიოთ [43]. აგრეთვე, კარსნისხევის ნამოსახლარზე აღმოჩენილი მარანი ერთმანეთის გვერდით ჩადგმული შვიდი ქვევრით, იგი დაზიანებულია

მშენებლობისას. კარსნისხევის მარანი II სამშენებლო პორიზონტს უნდა ეკუთვნოდეს. ქვევრები ზემოაღწერილ პირველ ტიპს ეკუთვნის — დიდი ზომის, კვერცხისებური მოყვანილობისა, რომელთა სიმაღლე 2 მ-დე აღწევს, ხოლო უდიდესი დმ—1,0 მ-ია.

V ნაკვეთზე, დაახლოებით 100 მ² აღმოჩენილი კულტურული ფენა შეიცავდა დამწვარ-დანახშირებულ და დანაცრულ შრეებს — კულტურული ფენა ნაწილობრივ დაძრული და დაცურებული ჩანს ფერდიდან.

V ნაკვეთზე აღმოჩენილი ძეგლები, ძირითადად კერამიკა, მსგავსია და დამახასიათებელი ნამოსახლარზე გამოვლენილი მასალებისა.

V ნაკვეთზე, კერძოდ, აღმოჩნდა:

1 (01/5—407, ტაბ. XLVIII,₁), ჯამი, მოჩალისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი, პირმოყრილი. ბაკო ოდნავ მომრგვალებული და კალთისაგან გამოყოფილი, კალთა მკვეთრად დაქანებული. კეცში შეინიშნება ქარსისა და მსხვილი ქვიშის ჩანარები. კეცის სისქე — 0,8 სმ.

2 (01/5—408, ტაბ. XLVIII,₂), ქოთანის მოჩალისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკეციანი, პირგადაშლილი. ყელა ცილინდრული აქვს. დაბალი. წითელი საღებავის — წერნაქის — კვალისა ემჩნევა. დამზადებულია კარგად განალექილი თიხისაგან. პირის დმ — 10 სმ, სისქე — 0,6 სმ.

3 (01/5—409, ტაბ. XLVIII,₃), ხელადა მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი დაბალი, ცილინდრული, წიბოიანი. თხელკეციანია, ემჩნევა ჩარხზე ტრიალის კვალი. კეცის სისქე — 0,6 სმ (კვ. 3,6),

4 (01/5—411, ტაბ. XLVIII,₄), დერგი მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, პირი გადაშლილი აქვს, ბაკო — დაბრტყელებული; ყელი — დაბალი, ცილინდრული. დამზადებულია კარგად განალექილი თიხისაგან, შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

5 (01/5—412, ტაბ. XLVIII,₅), კოჭობი მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკეციანი, პირი გადაშლილი აქვს, ყელი დაბალი — ცილინდრული. ემჩნევა წითელი საღებავის — წერნაქის — კვალი. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

დმ პირის — 6,2 სმ, ყელის — 6, კეცის სისქე — 0,5 სმ (კვ. მე-5, მე-6).

6 (01/5—413, ტაბ. XLIX,₁), ჯამი მოჩალისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, პირმოყრილი, ბაკომომრგვალებული,

კალთა ძირისაკენ მკვეთრად დაქანებული. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ (კვ. მე-5, მე-6).

7(01/5—415, ტაბ. XLIX,₂). ჩაფი (?) მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა, პირგადაშლილი, ბაკო — მომრგვალებული, ყელი — ცილინდრულწიბოიანი. მეორე წიბო ყელისა და მხარის შეერთების ადგილას გასდევს. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ.

აღმოჩნდა მე-5, მე-6 კვადრატებში.

8(01/5—416, ტაბ. XLIX,₃). ქოთანი მონაცრისფრო-მოყავისფროდ გამომწვარი თიხისა, ვარდისფერსარჩულიანი, უხეშადაა გამომწვარი, ყური განივკვეთში ოვალური. შემორჩენილია ყურ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,6 სმ (კვ. მე-5, მე-6).

9(01/5—417, ტაბ. XLIX,₄). ხელადა მომწვანო-მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკეციანი, სამტუჩა. შემორჩენილია პირ-ყელის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ (კვ. მე-5, მე-6).

10(01/5—418, ტაბ. XLIX,₅). ხელადა მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა, სამტუჩა, თხელკეციანი, ფართოდ გადაშლილი პირი აქვს. ყური განივკვეთში ოვალურია. ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძვრწილი. ყურისძირი კი მხარზე. დეფორმირებულია (კერამიკული წუნ-). შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,3 სმ (მე-7 კვ).

11(01/5—423, ტაბ. XLIX,₆). თიხის ჭურჭლის (დოქის?) პირ-გვერდის ნატეხი. ჩაღისფრად გამომწვარი. ყური განივკვეთში ოვალურია, გარედან შეფულად ორი მეჭეტი აზის.

კეცის სისქე — 0,5 სმ.

მე-7 კვ. (0 ხაზიდან 185 სმ სიმაღლეზე).

12(01/5—424, ტაბ. L,₁). ხელადა მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა. პირგადაშლილი. პირი გამოყოფილი აქვს ამოღარული სარტყლით, სქელკეციანი, უხეშადაა დაძვრწი. ყური განივკვეთში მრგვალია. ყურის თავი პირს ქვემოთ აქვს დაძვრწილი, ხოლო ყურისძირი მუცელზე. ამჩნევია წითელი საღებავის — წერნაქის — კვალი. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,9 სმ.

13(01/5—425, ტაბ. L₂). ჯამი ვარდისფრად გამომწვარი თიხისა. უხეშად ნაძერწი, სქელკეციანი, პირმოყრილი, ბაკო მომრგვალებული და კალთისაგან გამოყოფილი აქვს. კალთა—მკვეთრად დაქანებული, ძირი—ბრტყელი. შემორჩენილია პირ-გვერდისა და ძირის ნაწილი.

კეცის სისქე — 1 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ.

14 (01/5—426, ტაბ. L₃). ჩაფი ღია მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, ცილინდრული. ყური განივკვეთში ოვალურია. ყურისთავი უშუალოდ პირზეა მიძერწილი. ყურისძირი — მუცელზე. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

პირის დმ — 11,2 სმ, კეცის სისქე — 0,6 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ. (0 ხაზ. — 3,90 სმ),

15(01/5—427, ტაბ. L₄). კოჭობი მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, მუცელი — სფერული, ძირი — ფართო და ბრტყელი. ყური განივკვეთში მომრგვალებული ოთხკუთხა, ყურისთავი მხარზეა მიძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე. მხარზე წრიულად შემოსდევს ირიბი ნაჭდევი ხაზებისაგან შედგენილი ორნამენტი, მუცელზე მრგვალი, შეზნექილი ღარების სარტყელი ამჩნევია. მათ შორის შვეულად ნახევარკალური ღარებია მოთავსებული, პირის და ძირის ნაწილი ამოტეხილი აქვს. აღდგენილია.

სიმაღლე — 7,3 სმ, დმ — პირის — 5,9, ძირის — 8,5 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ. 0 ხაზიდან — 3.90 სმ.

16(01/5—428, ტაბ. LI₁). თიხის ჭურჭლის ძირ-გვერდის ნაწილი, მოვარდისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი, ძირი ბრტყელი აქვს. კეცი გადანატეხში ორფენოვანია, მუცელზე ამობურცული ირიბი კოპების სარტყელი შემოსდევს. ემჩნევა წითელი საღებავის — წერნაქის, — კვალი, შიდაპირი წითელი, ხასხასა საღებავითაა დაფარული. როგორც ჩანს, ჭურჭელში საღებავს ინახავდნენ.

კეცის სისქე — 0,5 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ.

17 (01/5—429, ტაბ. LI₂). ჯამი მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა, პირმოყრილი, ბაკომომრგვალებული და კალთისაგან გამოყოფილი აქვს, კალთა—მკვეთრად დაქანებული. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,6 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ.

18(01/5—430, ტაბ. LI,₃). ქოთანი მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, ცუდად განლექილი, ქარსის მინარევებიანი, უხეშად ნაძერწი. პირი გადმოშლილი აქვს, ყელი — დაბალი. გამოყვანილია. ყური განივკვეთში მომრგვალებული ოთხკუთხაა, ყურისთავი უშუალოდ პირზეა დაძერწილი. ყურისძირი — მუცელზე. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,6 სმ.

აღმოჩნდა მე-7 კვ.

19 (01/5—432, ტაბ. LI,₄). ჯამი მორუხო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა. ცუდად განლექილი, ქვიშანარევი, პირმოყრილი. პირის კიდე და გვერდი თანაბრად მომრგვალებული აქვს. კალთა — დაქანებული, ძირი — ბრტყელი. ცუდი ნახელავია. შემორჩენილია ძირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,6 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ.

20 (01/5—535, ტაბ. LII,₂). ქოთანი მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა. ცუდად განლექილი, ქვიშანარევი. პირი გადმოშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, გამოყვანილი, მხრიდან მუცლისაკენ თანაბრად გაფართოებული, გარე ზედაპირი და ნაწილობრივ შიდა ზედაპირი გამურულია (ემჩნევა ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი).

კეცის სისქე — 0,6 სმ.

აღმოჩნდა მე-7 კვ.

21 (01/5—436, ტაბ. LII,₂). ჯამის ფეხი (?) ვარდისფრად გამომწვარი, უხეშადაა ნაძერწი, განივკვეთში მრგვალია, ქუსლი ირიბად დაბრტყელებული აქვს, ძირისაგან გამოყოფილი.

სიმაღლე — 4 სმ, ქუსლის დმ — 2 სმ.

აღმოჩნდა მე-7 კვ.

22 (01/5—437, ტაბ. LII,₃). სახელური თიხის ჭურჭლისა (ხუფის?) მოჩალისფროდ გამომწვარი, კონუსისებრი, წვერწაბეზილია.

სიგრძე — 7 სმ, დიამეტრი შუა ნაწილში — 1,7 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ.

23 (01/5—440, ტაბ. LII,₄). პირ-გვერდის ნაწილი. მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხის ჭურჭლისა. კარგად განლექილი, თხელ-

კეცვიანი, პირი გადაშლილი აქვს, დაბრტყელებული, ყელი—დაბალი, მხრისაგან გამოყოფილი, პირთან ახლოს, შიგნიდან მიძერწილი აქვს ირიბი ხაზებით დაკეპნილი რელიეფური სარტყელი.

კეცის სისქე — 0,2 სმ.

24(01/5—441, ტაბ. LII,5). სადინარი თიხის ჭურჭლისა. კარგად განლექილი, თხელკეცვიანი, სადინარი მილი თიხის ჭურჭლისაგან გამოზიდულია.

მილის დმ — 1 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვადრატი, 0 ხაზ.—3,90 სმ.

25 (01/5—442, ტაბ. LII,6). დერგი (ქოცო) მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა. კარგად განლექილი, სილანარევი, პირი განიერი, გადაშლილი და ბრტყელი აქვს; ბაკო შვეული — დაბრტყელებული, ყელი დაბალი — ცილინდრული. მხარზე ნაჭდევებიანი რელიეფური სარტყელი შემოუყვება. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,7 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ. 0 ხაზიდან—3,90 მ სიმაღლეზე.

26 (01/5—443). ღარისებრი კრამიტის (?) ნატეხი მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა. დეფორმირებული და გადამწვარია ძლიერ ცეცხლში მოხვედრის გამო (კერამიკული წუნი).

კეცის სისქე — 1,2 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ. 0 ხაზიდან — 3,90 მ.

27 (01/5—447, ტაბ. LIII,1). თიხის ჭურჭლის ყურის ნატეხი. მოჩალისფროდ გამომწვარი, განივკვეთში ოვალური, თავთან მეჭეკიანი, შუაში სიგრძეზე ღრმა ღარი გასდევს, გვერდებზე წიწვისებური, ამოღარული ორნამენტი ამჩნევია.

სისქე — 1,9 სმ.

28 (01/5—449; ტაბ. L III,2). ქილა მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა, კარგად განლექილი, სილანარევი, პირი ვიწრო, ბრტყელი აქვს, შვეულკედლებიანი, ძირისაკენ თანაბრად გაფართოებულია.

კეცის სისქე პირთან — 0,6, ძირთან — 1 სმ.

29 (01/5—451, ტაბ. LIII,3). ხელადა მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკედლიანი, კარგად განლექილი, პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — ცილინდრული, დეფორმირებულია (კერამიკული წუნი). შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ.

30 (01/5—455, ტაბ. LIII,4). ქოთანის მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა. პირი გადაშლილი აქვს, ბაკო — ბრტყელი, ყელი — დაბალი. მხარზე ამოღარული ტალღისებური ორნამენტი ამჩნევია. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,6 სმ.

აღმოჩნდა მე-7 კვ.

31 (01/5—456, ტაბ. LIV,1). ქვევრის ძირ-გვერდის ნაწილი მოვარდისფრო-მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა, სქელკეცია, ძირბრტყელი, ფსკერზე ემჩნევა ღვინის დანალექი — თეთრი ლაქა. ძირის სისქე — 2 სმ.

32 (01/5—457, ტაბ. LIV,2). ღარისებრი კრამიტის ნაწილი მოვარდისფრო-მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა, კარგად განლექილი, ქვიშანარევი. პირიდან 6 სმ დაშორებით აქვს დაძერწილი ქიმი. კეცის სისქე — 1,3 სმ, ქიმის სიმაღლე — 1 სმ.

აღმოჩნდა მე-7 კვ.

33 (01/5—458, ტაბ. LIV,3). ქილა მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა, ცუდად განლექილი, ქვიშანარევი, უხეშადაა ნაძერწი. პირი გადაშლილი და დაბრტყელებული აქვს. ბაკო ოდნავ მომრგვალებული. პირზე ამოღარული კლაკნილი ორნამენტი ამჩნევია. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 1,1 სმ.

აღმოჩნდა მე-7 კვ.

34 (01/5—463, ტაბ. LIV,4). ჯამი მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა, კარგად განლექილი. პირმოყრილი, ღრმა. პირის კიდე და გვერდი თანაბრად მომრგვალებული აქვს, კალთა — მკვეთრად დაქანებული. ძირი — ბრტყელი. შემორჩენილია პირ-გვერდისა და ძირის ნაწილი.

სიმაღლე — 7,5 სმ.

35 (01/5—465, ტაბ. LV,1). თიხის ჭურჭლის ძირ-გვერდის ნაწილი მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკეცია, დეფორმირებულია. კერამიკული წუნი.

კეცის სისქე — 0,4 სმ.

36 (01/5—480, ტაბ. LV,2). ჯამი ჩაღისფრად გამომწვარი თიხისა, თხელკეცია, სილანარევი, ოდნავ პირგადაშლილი, ყელგამოყვანილი, მხარი კალთისაგან გამოყოფილი აქვს, კალთა დაქანებული, შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,4 სმ.

37 (01/501, ტაბ. LV,3). ჯამი მოვარდისფრო-მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა. პირმოყრილი, ღრმა. გვერდი თანაბრად მოპრ-გვალეებული აქვს, კალთადაქანებული, ბრტყელძირიანი. შემორჩე-ნილია პირ-გვერდის და ძირის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,9 სმ.

აღმოჩნდა კერამიკულ კოლექტორთან.

38 (01/5—502, ტაბ. LV,4). ჯამი მოვარდისფრო-მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა. ღრმა, კარგად განლექილი, თხელკეციანი, პი-რი გადაშლილი და დაბრტყელებული აქვს, ყელგამოყოფილი, მხარ-ზე წაბო გასდევს, კალთამომრგვალებული, ბრტყელძირიანი. შე-მორჩენილია პირ-გვერდისა და ძირის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,7 სმ.

აღმოჩნდა 0 ხაზიდან — 1,46 მ.

39 (01/5—503, ტაბ. LV,5). ხელადა სამტუჩა, მოვარდისფრო-მოჩაღისფროდ გამომწვარი თიხისა, სამტუჩა, თხელკეციანი, კარ-გად განლექილი, ყელი გამოყოფილი. ყური განივკვეთში ოვალუ-რია, ყურისთავი პირზეა დაძერწილი, ყურის ძირი კი მხარზე, პირ-თან ყურზე მორჩისებრი შვერილი აქვს დაძერწილი. შემორჩენი-ლია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ.

აღმოჩნდა 0 ხაზიდან — 1.46 სმ.

40 (01/5—505; ტაბ. LVI,1). ბადია მოვარდისფრო-მოჩაღისფ-როდ გამომწვარი თიხისა, ღრმა, სქელკეციანი, ქვიშანარევი. პირი ოდნავ შესქელებული აქვს; ძირისაკენ თანაბრად მომრგვალებული. პირს ქვემოთ ყური — სახელური — ჰქონია დაძერწილი, მოტეხილი აქვს. შემორჩენილია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 1,2 სმ.

41 (01/5—507, ტაბ. LVI,2). ხელადა ვარდისფრად გამომწვარი თიხისა, კარგად განლექილი. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს, ყელი—ცილინდრული, წიბოვანი. ყური განივკვეთში ოვალურია, ყურისთა-ვი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მხარზე. ყურისთავზე ორი მეჭეჭი აზის, შვეულად ამოღარული ზოლი გასდევს. შემორჩენი-ლია პირ-გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,7 სმ.

42 (01/5—510, ტაბ. LVI,3). კოკა ჩაღისფრად გამომწვარი თი-ხისა, კარგად განლექილი, ქვიშანარევი, პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, ცილინდრული, ყური განივკვეთში ოვალუ-

რია, ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძვრილი, ყურისძირი კი მხარზე. ყურისძირთან ისრისებური ამოღარული ორნამენტი ამჩნევია. მსგავსი ნიშნები მცხეთურ კრამიტზე გვხვდება. შემორჩენილია პირისა და ყურის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ, ყურის სიგანე — 3,5 სმ.

აღმოჩნდა კოლექტორთან.

43 (01/5—512, ტაბ. LVII,₁). ხელადა, სამტუჩა, მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, კარგად განლექილი, დაბალყელიანა, ყური განივკვეთში ოვალურია. ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძვრილი, ყურისძირი კი მხარზე. მუცელზე მკრთალად ეტყობა ამოზურცული კოპებისაგან შედგენილი სარტყლები. პირზე, ყურთან ორად გაყოფილი მორჩისებური შვერილი აქვს დაძვრილი. შემორჩენილია ძირ-გვერდისა და მუცლის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ.

44 (01/5—515, ტაბ. LVII,₂). კოკობი აგურისფრად გამომწვარი თიხისა, კარგად განლექილი, ქვიშანარევი, თხელყეცია, ოდნავ გადაშლილი პირი აქვს. ბაკო—ჰომრგვალეებული. ყელი—ცილინდრული, წიბოვანი. შემორჩენილია ყელისა და გვერდის ნაწილი.

კეცის სისქე — 0,5 სმ.

აღმოჩნდა კოლექტორთან.

45 (01/5—519, ტაბ. LVII,₃). ჯამი—საწური—მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელყეცია, უხეშად ნაძვრი, სწორი, დაბალი კედლები აქვს. ძირი — ბრტყელი, შუა ნაწილში გახვრეტილი, გვერდი ჩამოტეხილი აქვს.

პირის დმ — 8,6 სმ, ძირის დმ — 7,5 სმ, კეცის სისქე — 0,3 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 კვ. 0 ხაზიდან — 1,50 მ.

46 (01/5—521, ტაბ. LVII,₅). ჭრაქი (?) თუ სადგარი ვარდისფრად გამომწვარი თიხისა, ცილინდრული ფორმის, მაღალი, ერთიანი ლილვია, რომელიც ორივე მხრიდან ჯამისებურად ჩაღრმავებულია. თავთან, 3,5 სმ დაცილებით რელიეფური სარტყელი შემოსდევს. სიგრძეზე გატეხილია.

სიგრძე — 13,2, დმ — 5,2 სმ.

აღმოჩნდა 1 კვ.

47 (01/5—546, ტაბ. LVII,₄). კოკა ლეგა-ნაცრისფრად გამომწვარი თიხისა. ცუდად განლექილი, ქარსისა და ქვიშის მინარევებიანი. ემჩნევა ცეცხლის ზემოქმედების კვალი, გამურულია. უხეშად

ნაძერწი. სქელკედლიანი. ყური განივკვეთში ოვალურია. გაფართოებული ყურისთავი უშუალოდ პირზეა დაძერწილი. შემორჩენილია პირისა და ყურის ნაწილი.

კეცის სისქე — 1,1 სმ.

აღმოჩნდა მე-3 და მე-4 კვ. ხაზზე.

48 (01/5—558, ტაბ. LVII, 6). დერგი მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა (კერამიკული წუნი), პირგადაშლილი, ბაკო-დაბრტყელებული. პირს ქვემოთ პორიზონტულად ამოღარული სარტყლები ამჩნევია, რომლებიც ზოგან გადაკვეთილია შვეული ნაკწრი ზოლებით.

კეცის სისქე — 1 სმ.

აღმოჩნდა მე-2 და მე-6 კვ. ხაზზე.

შემოდანიშნული მასალები, როგორც აღვნიშნეთ, მსგავსია ნამოსახლარზე დადასტურებული ძეგლებისა და ძირითადად, II სამშენებლო პორიზონტის სინქრონული ჩანს.

ს ა წ ნ ა ხ ე ლ ი

VI ნ ა კ ვ ე თ ი (ტაბ. LVIII). V ნაკვეთის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობს, ასიოდე მეტრის დაცილებით, ფერდზე. დაახლოებით 400 მ² ფართობზე გამოიკვეთა პიდრავლიკური ხსნარით ნაგები საწნახელი და როგორც ჩანს, ღია ტიპის მარანი, რომელიც დაზიანებულია. საწნახელი ორგანყოფილებიანია. ძირითადი ნაწილი, სადაც ყურძნის პირველადი დაწურვა მიმდინარეობდა, წარმოადგენს პიდრავლიკური ხსნარით შემოზღუდულ-მოკირწყულ მოედანს (ხსნარის სისქე — 3—4 სმ, ზომები: 3,2—2,4×0,3 მ), რომელიც უკავშირდება კერამიკული ფილებით აშენებულ აბაზანისებურ ნაგებობას (ზომები: 1,1×13×42). ორივე მათგანი იატაკში გაჭრილი ხვრელებით (დმ — 3 სმ) უკავშირდება კერამიკულ მილსადენს, რომელიც 3,5 მ-ზე გრძელდება ჩრდილოეთისაკენ, შემდეგ კი წყდება — დაზიანებულია. ასეთივე მილსადენი უკავშირდება საწნახელს ჩრდილოეთის მხრიდან, ცენტრალურ ნაწილში, ისიც გაწყვეტილია, შემორჩენილია მხოლოდ 3 მილი, ხოლო სამხრეთიდან, საწნახლის პირის დონეზე, პერპენდიკულარულად გადის საურმე გზა, რომელიც ხელოვნურად მოსწორებულ ტერასებზეა გამართული. იგი 2 მ-დე სიგანის კენჭებისაგან შედგენილ ქვაფენილს წარმოადგენს და გრძელდება დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ 20 მ-ის სიგრძეზე (ტაბ. XVIII—LXIII).

ზემოაღწერილი საწნახლის მიხედვით შეიძლება აღვადგინოთ ღვინის დაყენება-დადუღების პროცესი. საურმე გზით შემოჰქონდათ ყურძენი, რომელსაც ყრიდნენ ჰიდრაულიკური ხსნარით შემოზღუდულ მოედანზე — საწნახელში. დაწურვის შემდეგ ჰაქას კამოსაწურად ათავსებდნენ ოთხკუთხა აუზში — საქაჯავში, სადაც პრესის საშუალებით გამოადენდნენ დარჩენილ წვენს. წვენი მილსადენის მეშვეობით ჩაედინებოდა ღარში, საიდანაც ქვევრებში გადაჰქონდათ დასადუღებლად.

კარსნისხევის VI ნაკვეთზე აღმოჩენილი საწნახელი რამდენადმე განსხვავდება საქართველოში აღმოჩენილი მსგავსი დანიშნულების ნაგებობისაგან. იგი უფრო ანტიკურ სამყაროში გავრცელებულ საწნახლებს მოგვაგონებს, თუმცა განსხვავდება აშკარად შეინიშნება. არა გვაქვს ყურძნის საჭყლეთი მოწყობილობა სადინარით, რომელიც ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში, ყირიმში საწნახლებში ძვ. წ. III საუკუნიდან გვხვდება [44]. საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილია კლდეში და ქვაში ნაკვეთი საწნახლები უფლისციხეში და ზენითში, ისინი ადრეელინისტური ხანით თარიღდებიან. შემდეგ — ფეოდალურ ხანამდე — საწნახლის არსებობა არ დადასტურებულა. უფლისციხის საწნახელი ორგანოფილებიანია, ისინი ერთმანეთს სადინარით უკავშირდებიან, ერთი აუზი-საწნახელი გეგმაში სწორკუთხა მოყვანილობისაა (ფართობი 6,3 მ²), საწნახლის აღმოსავლეთ კედელში ამოკვეთილია ფოსო (0,75 × 0,40 × 0,25 მ), რომელიც, გამთხრელის აზრით, საქაჯავს წარმოადგენს, მეორე აუზი კი ტკბილის დასაგროვებლად არის განკუთვნილი, როგორც აღწერიდან ჩანს, უფლისციხის საწნახლები, მიუხედავად ფუნქციური იგივეობისა, განსხვავდება კარსნისხევის VI ნაკვეთზე აღმოჩენილი საწნახლისაგან. ეს ვითარება არა მარტო ქრონოლოგიური სხვაობით არის გამოწვეული, არამედ უფლისციხის საწნახლების სპეციფიკითაც უნდა აიხსნას — ისინი კლდეშია ნაკვეთი. კარსნისხევის საწნახლის საქაჯავში აღმოჩენილა, მოწითალოდ გამომწვარი ანგობირებული ხელადის ნაწილი (01/5—VI—344. ტაბ. X X X, 6), აგრეთვე სამშენებლო მასალა, მას ზოგადად გვიანრომაული ხანით ათარიღებს. კარსნისხევის საწნახელი მნიშვნელოვან აღმოჩენად უნდა ჩაითვალოს, რადგან მიგვანიშნებს ღვინის დამზადების საწარმოო ხასიათზე და გარკვეულწილად ავსებს ხარვეზს ელინისტური პერიოდისა და ფეოდალური ხანის მსგავსი დანიშნულების ნაგებობებს შორის, მიუთითებს მევენახეობა-მღვინეობის ძველ, უწყვეტ ტრადიციებზე საქართველოში.

კარსნისხევის სამაროვანი

კარსნისხევის ნასახლართანვე გამოვლინდა სამაროვანი, რომელიც ძირითადად კრამიტსამარხებისაგან შედგება. სულ გაითხარა 36 სამარხი. სამაროვანზე დადასტურდა აგრეთვე: ორქოსამარხები, ხის ძელებით გადახურული სამარხი, აგრეთვე, თიხის ფილასამარხი და ქვევრსამარხი.

კრამიტსამარხები ძირითადად წარმოადგენენ ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით ნაგებ, ორფერდასახურავიან კრამიტყუთებს, რომლებიც მიწაში ამოთხრილ ორქოში ყოფილა გამართული. ზოგიერთ კრამიტსამარხს იატაკიც კრამიტისა ჰქონია. სამარხებში აღმოჩნდა: თიხის მოვარდისფროდ გამომწვარი სამტუჩა ხელაღები, რელიეფური სარტყელებითა და კოპებით შემკული ხელადისებური ჭურჭელი, კოჭობები, მიწის სანელსაცხებლები, ოქროს საყურეები და სასაფეთქლე რგოლები, სხვადასხვა ფორმისა და მასალის მძივები, რომაული და პართული მონეტები, გემიანი ბეჭდები, ირმისა და ვერძის ქანდაკებები (საკიდები), ზარაკები და სხვა.

სამარხთა აღნაგობა, დაკრძალვის წესი და ინვენტარი

სამარხი № 1. სამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 30 მაისს სახელოსნო უბანზე, სადაც იგი ნაწილობრივ დააზიანეს მშენებლებმა. სამარხის ორმო კულტურულ ფენაში იყო გაჭრილი. წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისა ჩანდა; მისმა სახურავმა მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,30—0,35 მ სიღრმეზე იჩინა თავი. სახურავი ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტებისაგან შედგებოდა (სამარხის სახურავის გარეგანი ზომებია: $1,40 \times 0,90$ მ). იგი დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ იყო დამხრობილი. სამარხის კედლები არ გამოვლინდა. შესაძლოა, კრამიტებით გადახურულ ორმოსამარხთან გვეკონდეს საქმე. მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე ეხვეწა, კიდურებმოკეცილი; ხელები თავქვეშ ჰქონდა ამოღებული.

სამარხში აღმოჩნდა:

1 (01/5—1; ტაბ. LXIV, 1). ხელაღა მოჩალისფროდ გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხისა. ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალი, ცალინდრული ყელი აქვს. ყელწიბოიანია, ცალყურა. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძვრწილი, ყურისძირი კი მხარზე.

სიმაღლე — 17 სმ, ყელის დმ — 7 სმ, მუცლის დმ — 19 სმ,
ძირის დმ — 14 სმ, კეცის სისქე — 0,5 სმ.

2 (01/5—2; ტაბ. LXIV,2). ხელადისებური სასმისი, თიხისაჲ
მოჩაღისფროდ გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილი. სადა, კარგად
განლექილი თიხისაგანაა დამზადებული. დაბალი, ცილინდრული
ყელი აქვს, ცალყურა. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ხოლო
ყურისძირი მხარზე, მომრგვალებულმუცლიანია, ბრტყელძირა.

სიმაღლე — 14,5 სმ, პირის დმ — 6 სმ, მუცლის დმ — 15 სმ,
ძირის დმ — 10,5 სმ, კეცის სისქე — 0,4 სმ.

3 (01/5—2, ტაბ. LXIV,4). სასაფეთქლე რგოლები (2 ც.), ბრინ-
ჯაოსი, მცირე ზომისა, ბოლოებგახსნილი, განივკვეთში — მრგვალი.

ს ა მ ა რ ხ ი 2. მეორე ორმოსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 12
ივლისს, IV ნაკვეთის მე-4 კვადრატში, ე. ი. სახელოსნო-საწარმოო
უბანზე. იგი ნაწილობრივ დაუზიანებიათ ელექტრობოძისათვის ორ-
მოს ამოღებისას. სამარხი მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,35 მ
სიღრმეზე გამოვლინდა. სამარხის ორმო ქვალორდიან კირნარევ ფე-
ნაში გაუჭრიათ. იგი სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთ-
თისაკენ იყო დამხრობილი.

მიცვალებული გულაღმა გამოტილი ესვენა. ხელები მუცლის
ქვემოთ. ბოქვენის მიდამოებში პქონდა დაწყობილი. ჩონჩხის ძვლე-
ბი დაშლილიყო. თავის ქალა კი მშენებლებს დაეზიანებინათ. სტრა-
ტიგრაფია გვიჩვენებს, რომ სამარხი სახელოსნოს დანგრევის შემ-
დეგ არის გამართული.

4 (01/5—3, ტაბ. LXIV,3). სამარხში აღმოჩნდა: სამხარილღიე
ყაწიმის (?) რგოლი, ბრინჯაოსი. იგი განივკვეთში მრგვალია და უს-
წორო (დმ—33 სმ).

ს ა მ ა რ ხ ი 3 (ტაბ. LXV). ეს ორმოსამარხი აღმოჩნდა 1975
წლის 14 ივლისს, IV ნაკვეთის მე-10 კვადრატში, მიწის აწინდელი
ზედაპირიდან 1,30 მ სიმაღლეზე. სამარხი თიხნარ ფენაშია გაჭ-
რილი და მას დაზიანებული აქვს კულტურული ფენა. მესამე სა-
მარხი ქვის ფილებით იყო გადახურული. სახურავად კირქვის ნატე-
ხი ფილები იყო გამოყენებული (სახურავის გარეგანი განაზომები:
 $1,92 \times 0,95$ მ). ცენტრალურ ნაწილში სამარხს თხელი ფილის ნა-
ტეხი ეფარა. სამარხის ორმო წაგრძელებული ოვალურია. ამ ორ-
მოში ერთი მიცვალებული აღმოჩნდა დაკრძალული. იგი გულაღმა,
გაშოტილი დაუსვენებიათ, თავით დასავლეთისკენ მიქცეული. მარ-
ჯვენა ხელი მუცელზე ედო, ხოლო მარცხენა — უსახელო ძვალზე,

ბოქვენის მიდამოებში. ძვლები დაშლილიყო. ჩონჩხის ანთროპო-
ლოგიური შესწავლის საფუძველზე ირკვევა, რომ იგი ქალს ეკუ-
თვნოდა⁴.

ს ა მ ა რ ხ ი 4 (ტაბ. LXVI). კრამიტსამარხია, აღმოჩნდა 1975
წლის 15 ივლისს, IV ნაკვეთის მე-4 კვადრატში, ე. ი. ისიც სახე-
ლოსნო უბანზე, თანაც — გვიანდელ ფენაში. სამარხი შედგენილი
იყო ბრტყელი, გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტით. სახურავი
ორფერდა უნდა ჰქონოდა. კრამიტსამარხი წაგრძელებული ოთხკუ-
თხედის ფორმისა ყოფილა, მაგრამ ნაწილობრივ დაზიანებული იყო.
კრამიტყუთის გრძივი კედლები ოთხ-ოთხი, ვერტიკალურად ჩადგ-
მული ბრტყელი კრამიტებისაგან შედგებოდა, თავსა და ბოლოში
ორ-ორი ბრტყელი კრამიტი იყო ჩაყენებული. ამგვარად შედგენი-
ლი ყუთი ბრტყელი კრამიტებით გადაუხურავთ, ხოლო მათი შე-
ერთების ხაზებზე ღარიანი კრამიტები დაუფარებიათ (კრამიტყუ-
თის გარეგანი ზომები — $1,90 \times 1,00$ მ, შიდა — $1,40 \times 80$ მ).

სამარხი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ ყოფილა დამხრო-
ბილი.

სამარხის სახურავი ჩაქცეული იყო, ხოლო ყუთი — მიწით
ამოვსებული. სამარხში გამოვლინდა ბავშვის ჩონჩხის ნაწილები.

სამარხში აღმოჩნდა:

5 (01/5—4, ტაბ. LXVI,₄). მძივები სარდიონისა, მოწითალო-
მოვარდისფრო. გამჭვირვალე, თოთხმეტწახნაგა. სიგანე — 0,9 სმ,
სიგრძეზე გახვრეტილია (4 ც.).

6 (01/5—4, ტაბ. LXVI,₃). მძივი მინისა, მრგვალი, ბურთული.
ირიზებულია (დმ — 1,0 სმ).

ს ა მ ა რ ხ ი 5 (ტაბ. L XVII,₁). ორმოსამარხია, აღმოჩნდა 1975
წლის 3 ივლისს, IV ნაკვეთის მე-2 კვადრატში, მიწის აწინდელი
ზედაპირიდან 0,30 სმ სიღრმეზე. სამარხის უსწორო ოვალური მო-
ყვანილობის ორმო გაუჭრიათ ქვალორდიან — კირნარევ ფენაში. იგი
აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ იყო დამხრობილი. ორმოს განა-
ზომები: $1,65 \times 0,80$ მ. სამარხის იატაკზე აღმოჩნდა რიყისა და
კლდის ქვატეხილები (ორმოსამარხს სახელოსნო უბნის გვიანდელ
ლი ფენა გაუჭრია).

მიცვალებული კიდურებმოკეცილი ესვენა, მარჯვენა გვერდზე,

4 კარსნისხევში აღმოჩენილი ანთროპოლოგიური მასალები ნაწილობრივ შე-
ისწავლა ლ. ასლანიშვილმა.

თავით ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეზე. ძვლები ძლიერ დეფორმირებული და არეული იყო.

სამარხში აღმოჩნდა:

7 (01/5—5; ტაბ. LXVII,₂). ხელადა, კარგად განლექილი და მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკეციანი, ცალყურა (ყურმომტვრეულია); ყელი ცილინდრული აქვს, მხრები — დაქანებული, მუცელი — მომრგვალებული, ყურისთავი უშუალოდ პირზეა მიდერწილი, ყურისძირი კი — მხარზე. ყურისთავთან რელიეფური კოპი აქვს დაძერწილი. მუცელზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი სამი სარტყელი შემოსდევს; ძირი ბრტყელი აქვს. ცხადია, მორგვზეა ნაკეთები.

განაზომები: სიმაღლე — 16 სმ, მუცლის დმ — 13 სმ, ძირის დმ — 9 სმ, პირის დმ — $7 \times 5,6$ სმ.

სამარხი 6 (ტაბ. LXVIII,₁). ორმოსამარხია, აღმოჩნდა 1975 წლის 19 აგვისტოს, ქვა-ლორდიან კირნარევ ფენაში (IV ნაკვეთის I კვადრატი). ოვალური მოყვანილობის სამარხი ორმოს განაზომებია: $1,25 \times 0,80$ მ.

მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ასვენია, კიდურებმოკეცილი, თავით აღმოსავლეთ მხარეზე. სამარხის სამხრეთი ნაწილი დაუზიანებიათ მშენებლებს.

სამარხში აღმოჩნდა:

8 (01/5—6, ტაბ. LXIX,₁). ხელადა მოჩალისფროდ გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხისა, თხელკეციანი: ოდნავ პირგადაშლილია, ცილინდრულყელიანი, ცალყურა და მუცელმომრგვალებული; ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი სამი სარტყელი აქვს. ძირბრტყელია. მორგვზეა დამზადებული. სიმაღლე — 13 სმ, პირის დმ — $5,9$ სმ, მუცლის დმ — $13,4$ სმ, ძირის დმ — $8,5$ სმ.

9 (01/5—7; ტაბ. LXIX,₂). ხელადისებრი სასპისი, მოვარდისფროდ გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილია, ცილინდრულყელიანი, ცალყურა. სფერულმუცლიანი. ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. მუცელზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი ორი სარტყელი აქვს. ძირბრტყელია. სიმაღლე — $10,3$ სმ, პირის დმ — $4,5$ სმ, მუცლის დმ — $11,3$ სმ, ძირის დმ — $8,5$ სმ.

10 (01/5—11; ტაბ. LXIX,₆). ბეჭედი, ბრინჯაოსი, ფარაკიანი, ბრტყელი. ოვალური რკალი მხრებთან თანაბრად გაფართოებულია და თანდათან გადადის ოთხკუთხა ფარაკში. მხრებზე ამოკვეთა-

ლია ხის შეფოთილი რტოს გამოსახულება. ფარაკზე თვალბუდე ყოფილა დარჩილული. თვალბუდის გარშემო წერტილებისაგან შემდგარი წრე ამჩნევია.

11 (01/5—15; ტაბ. LXIX,⁹). ბეჭედი რკინისა, გემიანი, ძლიერ დაუანგულია. შემორჩენილია განივკვეთში მრგვალი რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან ფართოვდება და გადადის მომრგვალებულ ფარაკში. ფარაკში ოვალური მოვარდისფრო-მოწითალო გემა — ინტალიო — ზის. გემაზე ამოკვეთილია ფეხზე მდგომი ფიგურა ჰერმესისა⁵. ჰერმესის თავი გამოსახულია პროფილში მარცხნივ. მარჯვენა ხელი გვერდზე აქვს გაშვებული, რომელშიც ქისა უჭირავს. მარცხენა ხელში კვერთხი — კირათეიონი. თავზე ქუდი — პეტსი — ახურავს. სუფთა ნამუშევარია, სქემატური, პროპორციები მოკლე, ფონი გაპრიალებულია. ფარაკის სიგრძე — 1,2 სმ; სიგანე — 2,0 სმ; სიმაღლე — 0,3 სმ, რკალის დმ — 1,8 სმ, გემის სიგრძე — 0,9 სმ; სიგანე — 0,7 სმ.

12 (01/5—12; ტაბ. LXIX,¹⁰). სასაფეთქლე რგოლები. ბრინჯაოსი (2 ც.). უსწორო, ოვალური მოყვანილობის, ბოლოებგახსნილი, სადა რგოლებია, რომელთაც ბოლოები ერთმანეთზე გადატანილი აქვთ. რგოლის დმ — 2 სმ და 1,5 სმ.

13 (01/5—13; ტაბ. LXIX,⁷). ნემსი (?) ბრინჯაოსი. შემორჩენილია მხოლოდ განივკვეთში მრგვალი ღერო და ყუნწის ნაწილი. სიგრძით — 4,5 სმ.

14 (01/5—5—14; ტაბ. LXIX,⁵). ზარაკი ბრინჯაოსი, დამტვრეულია და ნაკლული. შემორჩენილია ბრინჯაოს თხელი ფურცლისგან დამზადებული ზარხუფისებრი თავისა და გვერდების ნაწილი. თავი მომრგვალებული და გახვრეტილი ჰქონია.

15 (01/5—10; ტაბ. LXIX,⁸). მძივები: პასტის იოტები (26 ც.). ღია ცისფერი. ერთი ცისფერი თვალედი მრგვალ-ბრტყელი მძივია; ორი — მოვარდისფრო სარდიონისა; ორი — მომწვანო ფერის მინისა, ცილინდრული; ერთიც — მრგვალი, ჩამქრალი მარგალიტის ბურთულა მძივია.

16 (01/5—8; ტაბ. LXIX,⁴). მძივი ქვისა, დიდი, ბურთულა. დმ — 3,1 სმ, სიმაღლე — 2 სმ.

17 (01/5—9; ტაბ. LXIX,³). მძივი გიშრისა, პრავალწახნაგა. გახვრეტილია სიგანეზე. სიგრძე — 2,2 სმ.

⁵ ლ. კარსნისხევის სამაროვანზე აღმოჩენილი გემები განსაზღვრეს ქ. რამიშვილმა და თ. სურგულაძემ.

ზემოაღწერილი სამარხები (№ 1, 2, 4, 5, 6) სახელოსნო უბანზე აღმოჩნდა. ამიტომ მათი გამართვა შესაძლებელი იქნებოდა სახელოსნოს ძირითადი ნაწილის ფუნქციონირების შეწყვეტის შემდეგ. რაც შეეხება სამარხის ტიპს (კრამიტსამარხი და ორმოსამარხი) და დაკრძალვის წესს (კიდურებმოკეცილი), ის დამახასიათებელია უმეტესწილად II—III საუკუნეებით დათარიღებული ძეგლებისათვის დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე და საერთოდ, აღმოსავლეთ საქართველოში [1; 2; 5; 6; 22; 33; 34; 35; 38; 46; 47; 48; 49; 50, 52]. გამოთქმის წარმოადგენს იქვე, სახელოსნო უბანზე აღმოჩენილი მე-3 სამარხი, რომელიც ქრისტიანული ხანისაა. იგი ანტიკური ხანის მეტუწე-ხელოსანთა დასახლების გაუქმების შემდეგ ჩანს გამართული და იქვე, ცოტა მოშორებით აღმოჩენილი ადრექრისტიანული ხანის სამაროვნის ნაწილი უნდა იყოს [4]. საწარმოო უბანზე აღმოჩენილ სამარხებში დადასტურებული ინვენტარიც (კერამიკა, მძივები, სამკაული, გემები) გავრცელებულია უმეტესწილად II—III სს. ძეგლებზე, თუმცა ეს უკანასკნელი მსგავსია და ზოგჯერ იდენტური ნამოსახლართან აღმოჩენილი სამარხული კომპლექსებისა, რომელთა დიდი ნაწილი ძირითადად II საუკუნით, ან III საუკუნის I ნახევრით უნდა დათარიღდეს. სახელოსნო უბანზე აღმოჩნდა, აგრეთვე, 21-ე უინვენტარო სამარხი, რომელსაც ქვევით განვიხილავთ.

სამარხი 7 (ტბ. LXX). კრამიტსამარხია, აღმოჩნდა 1975 წლის 8 აგვისტოს, კარსნისხევში, II ნაკვეთის მე-6 კვადრატში. მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,60 მ სიღრმეზე. იგი ნაწილობრივ (სამხრეთ მხარეზე) თირში ყოფილა გაჭრილი. სამარხი უსახურავო იყო, მხოლოდ თავსა და ბოლოში დატანებული, ჰქონდა გვერდებზე დაყენებული ბრტყელი კრამიტები, რომლებიც, ჩვეულებრივ, ზურგით სამარხის შიგა მხარისაკენ იყო მიქცეული. გრძივი კედლების მხოლოდ ქვატეხილით ნაგები ნაშთი იყო შემორჩენილი აღმოსავლეთ მხარეს. ასეთი შედგენილობის გამო მას მხოლოდ პირობითად შეიძლება ეწოდოს კრამიტსამარხი. სამარხის ორმო წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა (გარეგანი განაზომები: $1,23 \times 0,60$ მ; შიგა განაზომები: $1,05 \times 0,60$ მ). სამარხი ინდივიდუალური იყო. მიცვალებული — 50—55 წლის ქალი — მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთისკენ მიქცეული, ე. ი. შეპყურებს დასავლეთს. მარცხენა ხელი მუხლამდე ჰქონდა ჩამოშვებული, ხოლო იდაყვში მოღუნული მარჯვენა —

გულმკერდის წინ ედო. ამ ხელში თითქოს მინიატურული თიხის ჭურჭელი ეჭირა.

სამარხში აღმოჩნდა:

18 (01/5—16; ტაბ. LXXI,₁). ხელადისებრი სასმისი, კარგად განლეკილი, მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა; თხელკეციაანი, პირი და ყური მოტეხილი აქვს, უხეშადაა ნაძერწი. ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, მუცელი — მომრგვალებული, ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. ბრტყელძირიანი. მუცელზე ირიბი, რელიეფური კოპებასაგან შემდგარი სამი სარტყელი აქვს. განაზომები: სიმაღლე — 11,3 სმ, პირის დმ — 6,0 სმ, მუცლის დმ — 12,0 სმ, ძირის დმ — 8,1 სმ.

19 (01/5—17; ტაბ. LXXI,₂). ხელადისებრი სასმისები თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, თხელკეციაანი, უხეშად ნაძერწი; პირგადაშლილი. დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ყურისთავი მხარზეა დაძერწილი, ყურის ძირი კი მუცელზე. სფერულმუცლიანია, ძირბრტყელი. მუცელზე რელიეფური კოპების ორი სარტყელი აქვს. ყურმოტეხილი და პირჩამომტვრეული. სასმისის სიმაღლე — 10,5 სმ, პირის დმ — 6 სმ, ძირის დმ — 7 სმ.

20 (1/5—18; ტაბ. LXXI,₃). ხელადისებრი სასმისი (კოჭობი) თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, მინიატურული, ხელითაა ნაძერწი; ოდნავ პირგადაშლილი, არათანაბრად მომრგვალებული მუცელი აქვს. მოზრდილი ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურძისძირი — ძირთან. მხარზე ამოღარული წერტილების სარტყელი ემჩნევა. ასევე ამოღარული ხაზები ვერტიკალურად დაუყვება მთელ ტანზე — ძირამდე. ამგვარი სამკაული ყურზეც ამჩნევია. სიმაღლე — 3,8 სმ, პირის დმ — 2,1 სმ, მუცლის დმ — 3,4 სმ, ძირის დმ — 3 სმ.

21 (01/5—19; ტაბ. LXXI,₄). ფირფიტის ნატეხები (ნამგალი?) რკინისა, ძლიერ დაჟანგული.

სამარხი 8. კრამიტსამარხია, აღმოჩნდა 1975 წლის 6 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-6 და მე-8 კვადრატებში, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,80 მ სიღრმეზე. სამარხი ფერდზე ყოფილა გამართული, ამიტომ შეუძლებელი იყო ჩადგმისდროინდელი ზედაპირის დადგენა. სამარხი ორმო ნაწილობრივ თირში გაუჭრიათ. იგი წაგრძელებული ოთხკუთხა მოყვანილობისაა. სამი კედელი შედგენილი იყო ვერტიკალურად ჩაყენებული ბრტყელი კრამიტებით. მე-

ოთხე კედლად თირია გამოყენებული. სამარხის აღმოსავლეთ გვერდზე ერთი ბრტყელი კრამიტი იდო. ჩრდილო კედელი ვერტიკალურად მდგარი ოთხი კრამიტისაგან შედგებოდა, ხოლო თავსა და ბოლოში ორ-ორი ასეთივე კრამიტი ჰქონდა დატანებული.

სამარხში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული — 60—65 წლის მამაკაცი. იგი მარჯვენა გვერდზე, კიდურებმოკეცილი, თავით დასავლეთ მხარეზე ესვენა. ძვლები ნაწილობრივ დაშლილი ჩანდა. სამარხის იატაკი მოსწორებული თირისა იყო. სამარხში აღმოჩნდა:

22 (01/5—20; ტაბ. LXXII,₁). ხელადა თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, მსხლისებურტანიანი. ოდნავ პირგადაშლილია, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, ყელწიბოიანი. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი; ყურის ძირი — მუცელზე. მხრებდაშვებულია, ძირ-ბრტყელი. სიმაღლე — 14,5 სმ, პირის დმ — 7,8 სმ, ძირის დმ — 11 სმ.

23 (01/5—21; ტაბ. LXXII,₂). ხელადა თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრტანიანი, ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, ყელწიბოიანი. ყური განივკვეთში ოთხ-კუთხა, მომრგვალებული. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. კარგად განლექილი თიხისაგანაა დამზადებული. სიმაღლე — 13 სმ, პირის დმ — 7,3 სმ, ძირის დმ — 10 სმ, მუცლის დმ — 14 სმ.

24 (01/5—22; ტაბ. LXXII,₃). ხელადისებრი სასმისი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრტანიანი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან, ოდნავ პირგადაშლილია, ცილინდრულყელიანი. ყელზე ამჩნევია მკრთალი რელიეფური სარტყელი. მხრები მკვეთრად დაქანებული აქვს, ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 9,5 სმ, მუცლის დმ — 9,9 სმ.

25 (01/5—23; ტაბ. LXXII,₄). დანა რკინისა, ძლიერ დაჟანგულია. ცალპირლესილი; ოდნავ მოღუნული, ყუნწიანი. შემორჩენილია ყუნწი, რომელშიც რკინის მანკვალია გაყრილი.

სამარხი 9 (ტაბ. LVIII,₂). ორმოსამარხია. აღმოჩნდა 1975 წლის 31 ივლისს, II ნაკვეთის მე-6 კვადრატში, მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 1,70 მ სიღრმეზე. სამარხი ორმო (დაახლ. 0,70×0,60 მ) მოყვითალო ფერის თიხნარში გაუჭრიათ. ოთხკუთხა მოყვანილობისაა, თუმცა ორმოს ზუსტი კონტურების დადგენა ვერ მოხერხდა. სამარხში ერთი მიცვალებული აღმოჩნდა დაკრძალული. იგი მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხ-

რეთ მხარეზე. მარცხენა ხელი მუხლის გასწვრივ ჰქონდა ჩამოშვებული, იდაყვში მოღუნული, მარჯვენა ხელი კი პირისახის წინ ედო. სამარხში აღმოჩნდა:

26 (01/5—25; ტაბ. LXXIII,₁). კოჭობი თიხისა, მოვარდისფროდ გამომწვარი, თხელკეციაანი, ტანზე შერჩენილი აქვს წითელი საღებავის კვალი. ოდნავ პირგადაშლილია. დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს; მსხლისებურტანიაანი. ძირბრტყელი. ყურისთავი მხარზე ჰქონია დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე (ყურნაკლულია). პირზე სადინარი აქვს. სიმაღლე — 7,5 სმ, მუცლის დმ — 7,4 სმ, პირის დმ — 4,6 სმ, ძირის დმ — 5 სმ.

27 (01/5—24; ტაბ. LXXIII,₂). კოჭობი თიხისა, მოვარდისფროდ გამომწვარი, მსხლისებურტანიაანი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან. თხელკეციაანია. ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალი. ცილინდრული ყელი აქვს. ტანზე შერჩენილია წითელი საღებავის კვალი. მუცელზე მკრთალად ამჩნევია რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი სარტყელი. განივკვეთში მრგვალ-ბრტყელი ყური მხარსა და მუცელზე აქვს დაძერწილი. სიმაღლე — 7,3 სმ, პირის დმ — 4,8 სმ, ძირის დმ — 5 სმ. უხეშადაა ნაძერწი.

28 (01/5—26; ტაბ. LXXIII,₃). მძივები, ბურთულა იოტები. დამზადებულია ლურჯი მინისაგან. შესაძლოა მოოქრული იყოს — შერჩენილი აქვს ოქროფერვის კვალი.

სამარხი 10 (ტაბ. LXXIV,₁). კრამიტსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 11 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-8 კვადრატში. სამარხი მოყვითალო ფერის თიხნარ ფენაში გაუჭრიათ, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,30 სმ სიღრმეზე. სამარხი შედგენილია ოთხი ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტით; თავსა და ბოლოში კრამიტები ვერტიკალურად იდგა, ხოლო გრძივი კედლები გვერდულად ჩადგმული კრამიტებისაგან შედგებოდა. სამარხი გადახურული ყოფილა ერთი ბრტყელი კრამიტით, ასევე ერთი კრამიტი ქმნიდა იატაკს. თავსა და ბოლოში კრამიტებს შეყენებული ჰქონდათ თირის ბრტყელი ქვები. სამარხის განზომილება: $0,60 \times 0,45 \times 0,50$ მ.

სამარხში ჩონჩხი არ ყოფილა, შესაძლოა, კენოტაფი იყოს (?). სამარხში აღმოჩნდა:

29 (01/5—27; ტაბ. XXIV,₂). მძივი პასტისა, მომწვანო, როპბისებრი, დაწახნაგებული, ინკრუსტირებულია მინის ოქროსფერი „თვლებით“. სიგრძეზე გახვრეტილია. სიგრძე — 24 სმ, სისქე — 1,2 სმ.

30 (01/5—27), მძივი პასტისა, კრელი, კასრისებრი. განზე ირიბად დაუყვება თეთრი, ყვითელი და მწვანე ტალღური ზოლები. სიგრძეზე გახვრეტილია.

31 (01/5—27). მძივი პასტისა, მოთეთრო-მოყვითალო, ნიჟარისებრი.

32 (01/5—27). მძივები ძვლისა, ოთხკუთხა მოყვანილობის, დიაგონალურად ორი ამოღარული ზოლი ამჩნევია.

სამარხი 11 (ტაბ. LXXV,₁). აღმოჩნდა 1975 წლის 3 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-8 კვადრატში. მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,50 მ სიღრმეზე. სამარხი თირშია გაჭრილი. იგი წარმოადგენდა წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის ორფერდასახურავიან კრამიტყუთს, შედგენილს ბრტყელი და ლარიანი კრამიტეებით (გარეგანი განაზომებია: $14,3 \times 1,0$ მ). გრძივი კედლები შედგენილია ვიწრო თავით დაყენებული სამ-სამი ბრტყელი კრამიტისაგან, ხოლო თავსა და ბოლოში ორ-ორი კრამიტი ჰქონია ჩადგმული. სამარხი გადახურული იყო 6 ბრტყელი კრამიტით, რომელთა შეერთების ადგილზე ლარიანი კრამიტები იყო დაფარებული. ლარიანი კრამიტები ელაგა აგრეთვე სამარხის ცენტრალურ ნაწილში—სიგრძეზე. ეს კეხის კრამიტებია. სამარხის სახურავი ცენტრალურ ნაწილში სიგრძივ ჩაქცეულია. თვით სამარხი მიწით იყო ამოვსებული. სამარხეულ კრამიტებს შერჩენილი ჰქონდა წერნაქის კვალი; თითქმის ყველა კრამიტზე ამოღარულია ასო-ნიშნები. სამარხის შიგა განაზომებია: $1,16 \times 0,78$ მ.

სამარხში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული — 55—60 წლის მამაკაცი. იგი მარჯვენა გვერდზე ესვენა კიდურებმოკეცილად. თავით სამხრეთ-დასავლეთით. ძვლები ნაწილობრივ დაშლილი იყო. სამარხში აღმოჩნდა:

33 (01/5—28; ტაბ. LXXV,₂). ხელადისებრი სასმისი თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი. ოდნავ პირგადაშლილია: დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, ტანი — მსხლისებრი. განივკვეთში ბრტყელი ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. მუცელზე ამჩნევია რელიეფური კოპებისაგან შედგენილი სარტყელი. ძირბრტყელია, უხეშად ნაძერწი. სიმაღლე — 13 სმ, პირის დმ — 5,8 სმ, ძირის დმ — 7 სმ.

34 (01/5—29; ტაბ. LXXV,₃). ხელადისებრი სასმისი თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი. დამზადებულია მორგვზე; უხეშად ნაძერწი, პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, მუცელი —

ბფერული. მრგვალ-ბრტყელი ყურისთავი მხართან აქვს მიძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. ძირბრტყელია. მუცელზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი ორი სარტყელი გასდევს. სიმაღლე — 11,5 სმ, პირის დმ — 14,5 სმ. მუცლის დმ — 13,1 სმ.

35 (01/5—30, ტაბ. LXXI.4). დანა რკინისა, ძლიერ დაჟანგულია, ნაკლული, ცალპირლესილი. შემორჩენილია პირი და ყუნწის ფრაგმენტი. პირი სწორი, წვერისაკენ თანაბრად შევიწროებული. სიგანე ყუნწიდან 8,7 სმ, პირის სიგანე — 7,8 სმ, სიგანე ვადასთან — 1,7 სმ.

სამარხი 12. კრამიტსამარხია, აღმოჩნდა 4 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-8 კვადრატში. იგი ნაწილობრივ თირში იყო გაჭრილი და მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,85 მ სიღრმეზე მდებარეობდა.

სამარხი შედგენილია ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით. იგი წარმოადგენს წაგრძელებული ოთხკუთხა, ორფერდასახურავიან ნაგებობას. გარეგანი განაზომებია: $2,37 \times 1,12$ მ. სახურავი, ჩვეულებრივ, ჩაქცეულია.

სამარხის გრძივი კედლები შედგებოდა ოთხ-ოთხი, ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი კრამიტისაგან, ხოლო განივი კედლები — ორ-ორი კრამიტისაგან. სულ სამარხის კედლების ასაგებად 12 სოლენი გამოუყენებიათ. კრამიტყუთი გადახურულია ბრტყელი გვერდებაკეცილი კრამიტებით. ამ უკანასკნელთა შეერთების ადგილებს, ჩვეულებრივ, ღარიანი კრამიტი ფარავს. სამარხის ცენტრალურ ნაწილში ორი კალიპტარი აღმოჩნდა. ისინი თავხეს ფარავდნენ, ე. ი. კეხის კრამიტებად გამოიყენებოდნენ. ყუთი მიწით იყო ამოვსებული. კრამიტყუთის შიგა განაზომებია: $1,42 \times 0,80 \times 0,50$ მ.

სამარხში ერთი მიცვალებული აღმოჩნდა დაკრძალული. იგი მარჯვენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. სამარხს იატაკი მოსწორებული, თიხატკეპნილი და ნაწილობრივ თირისა ჰქონდა.

სამარხში აღმოჩნდა:

36 (01/5—32; ტაბ. LXXVI.1). ხელადა თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი. ოდნავ პირგადაშლილია; ყელი დაბალი, ცილინდრული აქვს, ყელწიბოიანი; ბრტყელგანივკვეთიანია. ყურისთავი ყელზეა დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. ტანი მსხლისებრი მოყვანილობისა აქვს და ეტყობა ანგობის კვალი. ძირბრტყელია. სი-

მაღლე — 16 სმ, პირის დმ — 8 სმ, მუცლის დმ — 18 სმ, ძირის დმ — 11,5 სმ.

37 (01/5—31; ტაბ. LXXVI,2). კოჭობი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი. ოდნავ პირგადაშლილია. დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. სფერულმუცლიანი, ყურისთავი ყელზეა დაძვრწილი, ყურის-ძირი კი მუცელზე. საკუთრივ ყური მოტეხილი აქვს. სიმაღლე — 10 სმ, პირის დმ — 5,5 სმ, მუცლის დმ — 11,3 სმ; ძირის დმ — 8,5 სმ.

38 (01/5—34; ტაბ. LXXVI,3). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და გატეხილია. განივკვეთში მრგვალ-ბრტყელი. რკალი მზრებთან გაფართოებულია და გადადის დაბრტყელებულ, რომბისებრ ფარაკში. დმ — 2,4 სმ, ფარაკის სიგრძე — 2,0 სმ, სიგანე — 0 1, სმ.

39 (01/5—33; ტაბ. LXXI,4). მონეტა ვერცხლისა, ოროდ II (ძვ. წ. 57—37 წწ.), წონა — 2,84. ზოგები — 18/22 მმ. გამოსახულება განახლებული ჩანს. როგორც შუბლზე, ისე ზურგზე სიქა ორგზის არის ნაკრავი. ორივე გამოსახულება ეკუთვნის ოროდს.

შუბლი: მეფის მოკლე, წვერულვაშიანი ბიუსტი მარცხნივ, დიადემითა და ყელსაბამით.

ზურგი: მარჯვნივ მიმართული, ტახტზე მჯდომარე არშაკის გამოსახულება მშვილდისრით ხელში. გარშემო: ΒΑΣΙΛΕΥΣ|ΒΑΣΙΛΕΥΝ, მარჯვნივ გადასულია, ქვემოთ შეიმჩნევა ლეგენდის ფრაგმენტი (ან იკითხება). მარჯვნივ — ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΥΣ. მონეტის მთელ ფართობზე შეიმჩნევა ქვედა წარწერის კვალი.

ს ა მ ა რ ხ ი 13 (ტაბ. LXXVII). აღმოჩნდა 11 აგვისტოს, 1911 წ. ნაკვეთის მე-8 კვადრატში, მიწის ზედაპირიდან 1,75 მ სიღრმეზე სამარხის ჩასადგმელი ორმო ამოჭრილია თიხში. თვით სამარხი წარმოადგენს წაგრძელებული ოთხკუთხედის მოყვანილობას ორფერდსახურავიან კრამიტყუთს. იგი შედგენილია წერნაქათ შეღებილი ბრტყელი და ღარიანი კრამიტით.

სამარხის გრძივი კედლები შედგენილია ოთხ-ოთხი ვერტიკალურად ჩადგმული კრამიტით. სამხრეთი გრძივი კედლის გასწვრივ ერთ მწკრივად შემოწყობილი იყო ქვატეხილები, ხოლო განივი კედლები ორ-ორი ბრტყელი კრამიტისაგან შედგებოდა. სამარხი დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ იყო დაშრობილი. სამარხის სა-

6 კარსნისხევის სამაროვნის მონეტები განსაზღვრა მ. შეროზიამ.

ხურავი ჩაქცეულა, თვით ყუთი — მიწით ამოვსებულიყო, კრამიტ-
ყუთის გარეგანი განაზომებია: $1,52 \times 0,90$ მ.

სამარხს იატაკი მოსწორებული თირისა ჰქონდა, კრამიტყუთის
შიგა განაზომებია: $1,70 \times 1,64 \times 0,88$ მ. სამარხში ერთი მიცვალე-
ბული დაუკრძალავთ. ხელები თავქვეშ ჰქონდა შემოწყობილი.

სამარხში აღმოჩნდა:

40 (01/5—35; ტაბ. LXXII,1). ხელადისებრი სასმისი თიხისა:
ჩალისფრად გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილი, პირდაბრტყელე-
ბული, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, ყელწიბოიანია, სფე-
რულმუცლიანი, ყურისთავი ყელზეა მოძერწილი, ყურისძირი —
მუცელზე. ძირბრტყელია, ტლანქად ნაძერწი. დამზადებულია მო-
რგვზე. სიმაღლე — 12,5 სმ, პირის დმ — 6,8 სმ, მუცლის დმ —
13,5 სმ, ძირის დმ — 9,5 სმ.

41 (01/5—36; ტაბ. LXXVIII,2). კოჭობი თიხისა, ჩალისფრად
გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილია, დაბალი, ცილინდრული ყელი
აქვს. სფერულმუცლიანია, ძირბრტყელი, განივკვეთში მომრგვალო,
ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუ-
ცელზე. ყურზე ირიბი ნაჭდევი ზოლებისაგან შედგენილი სარტყე-
ლი ამჩნევია, ყელს ქვემოთ ნაჭდევი ტალღური სარტყელი შე-
მოსდევს, ხოლო მუცელზე — ირიბი ამოღარული ზოლები გასდევს.
სიმაღლე — 9,1 სმ, პირის დმ — 6 სმ, მუცლის დმ — 10,9 სმ, ძი-
რის დმ — 6,5 სმ.

42 (01/5—37; ტაბ. LXXIII,6). დანა რკინისა, სასხლავი უნდა
იყოს. ძლიერ დაქანგულია, ცალპირა; პირი თანაბრად შევიწროებუ-
ლია წვერისაკენ, ყუნწიანია, რომელშიც ორი მანქვალი და ხას
ტარის ნაშთებია შერჩენილი. სიგრძე ყუნწიანად — 6,3 სმ, პირის
სიგრძე — 4 სმ, პირის სიგანე — 1,2 სმ (ვადასთან), პირის სისქე —
0,02 სმ.

43 (01/5—5—40; ტაბ. LXXVIII,3). სასაფეთქლე რგოლი,
ბრინჯაოსი, ღერო განივკვეთში მრგვალია; რგოლი ოვალურია, თა-
ვები ოდნავ დამსხვილებული აქვს. დმ — 1,5 სმ.

44 (01/5—40; ტაბ. LXXVIII,3). სასაფეთქლე რგოლი, ბრინ-
ჯაოსი. ზემოაღწერილის ანალოგიურია, ოღონდ გახსნილი არ არის.
დმ — 1,2 სმ.

45 (01/5—38; ტაბ. LXXVIII,5). მძივები: ა. ცისფერი მინისა,
დაწახნაგებული (23 ც.). საშუალო სიგრძე — 0,8 სმ; ბ. მინისებრი
პასტისა, ბურთულა (34 ც.); დმ — 0,5 სმ; გ. თეთრი მინისა. იგი

წარმოადგენს ერთმანეთზე გადაბმულ სამ ბურთულა მძივს (5 ც.); დ. ლურჯი მინის, ოვალური მძივი. სიგანე — 7,0 სმ, სისქე — 2,5 სმ.

46 (01/5—39, ტაბ. LXXVIII,7). მონეტა ვერცხლისა. ასტაბან II (10/11—38 წწ.). წ. 3,02 გრ. ზ. 19/20 მმ, მარცხნივ მიმართული ასტაბან II-ის ბიუსტი, გრძელი, სწორი წვერით და თმით. გამოსახულებას სამწყება ყელსაბამი ამშვენებს. დიადემის ბაფთები განასკვლავა და მისი ბოლო უკანაა დაშვებული. თავს ზემოთ გადაუყვება წერტილოვანი რკალი.

მარჯვნივ მიმართული, ტახტზე მჯდომარე არშაკის გამოსახულება მშვილდ-ისრით ხელში. მშვილდის ქვემოთ მონოგრამა A. გარშემო დამახინჯებული ზედწერილი. ზემოთ: ΒΑΣΙΛΕΑΣ|ΒΑΣΙΛΕΑΝ მარჯვნივ: ΑΡ-ΣΑΚΟΒ, დაბლა: ΕΥΕΡΓΕΤΟΝ|ΑΙΚΑΙΟΒ; მარჯვნივ: ΕΝΙΦΑΝΟΒΣ|ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΒ.

სამარხი 14 (ტაბ. LXXIX,1—2). აღმოჩნდა 1975 წლის 23 აგვისტოს, 1 ნაკვეთის მე-9 კვადრატში. მიწის ახლანდელი ზედაპირიდან 1,80 მ სიღრმეზე. იგი უშუალოდ ნამოსახლარის კულტურულ ფენაშია გაჭრილი და ნაგებია თიხის კვადრატული ფილებით. ეს თიხის ფილასამარხი დამხრობილი იყო სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. სამარხის მხარე მთლიანად თირში იჯდა. სამარხი წარმოადგენს შეკრულ, კუბური მოყვანილობის ყუთს, რომლის იატაკიცა და სახურავიც თითო ფილისაგან შედგებოდა. ფილების საშუალო განზომილება — $0,38 \times 0,38 \times 0,40$ მ.

სამარხი პირამდე სავსე იყო თიხნარი — სილანარევი — მიწიერი სამარხში ბავშვი დაუკრძალავთ, იგი მარჯვენა გვერდზე ესვენა; კიდურებმოკეცილი, თავით დასავლეთისაკენ დამხრობილი. ჩონჩხი ცუდად იყო დაცული.

სამარხში აღმოჩნდა:

47 (01/5—41; ტაბ. LXXIX,3). მძივი პასტისა, ბურთულა, მოყვითალო ფერისა, ტანზე ამჩნევია თეთრი კლაკნილი ზოლი. დამტვრეულია. დმ — 1,1 სმ.

48 (01/5—42). რკინის ნივთის (დანის?) ნატეხი. ისე ძლიერ დაშლილი, რომ აღება ვერ მოხერხდა.

სამარხი 15 (ტაბ. LXXX,1). აღმოჩნდა 1975 წლის 20 აგვისტოს, მიწის ზედაპირიდან 0,50 მ სიღრმეზე. სამარხი გაჭრილ

იყო ქვა-ლორლიან, სილანარვე ფენაში. მიცვალებული დაუკრძალავთ ოვალური მოყვანილობის ორმოში ($1,38 \times 0,85$ მ); იგი ესვენა მარჯვენა გვერდზე, კიდურებშემოკეცილი, თავით ჩრდილო-დასავლეთისაკენ. ძვლები დაშლილი იყო. სამარხი ორმო დაზიანებულია მიწის სამუშაოებისას.

სამარხში აღმოჩნდა:

49 (01/5—44; ტაბ. LXXX,2). ხელადა თიხისა. მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი; პირი და ყელი ჩამოტეხილი აქვს. თხელკეციანია; კარგად განლექილი თიხისგან დამზადებული. მუცელი მომრგვალებული აქვს, ძირი — ბრტყელი. მუცელზე და მხარზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი ხუთი სარტყელი აქვს შემოვლებული. მომრგვალებული, განივკვეთში ოთხკუთხა, ყურისთავი მხარზე აქვს მიდგრწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. სიმაღლე — 10,5 სმ; მუცლის დმ — 14,5 სმ; ძირის დმ — 10,5 სმ.

50 (015—43, ტაბ. LXXX,3). ხელადა თიხისა, მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, დამტვრეული, მსხლისებრტანიანი, პირგადაშლილი, ძირბრტყელი; ყურისთავი ყელთან აქვს დაძვრწილი, განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისძირი — მხარზე. მრგვალ მუცელზე ემჩნევა ამოღარული სარტყლები — მორგვზე ტრიალის კვალი. სიმაღლე — 11,2 სმ, ძირის დმ — 6 სმ, მუცლის დმ — 10,6 სმ.

51 (01/5—45; ტაბ. LXXX,4). დანა რკინისა. ყუნწიანი, ცალპირლესილი; ძლიერ დაჟანგულია და ნაკლული. სიმაღლე — 11,2 სმ; ყუნწის სიგრძე — 4,0 სმ; პირის სიგანე — 2,0 სმ.

სამარხი 16 (ტაბ. LXXX,1) (11.11. 75). ორმო-სამარხი ნასახლარის მე-19 კედლის აღების შემდეგ გამოვლინდა. სამარხი ორმო ($1,35 \times 0,85$ მ) მოყვითალო თიხნარ ნიადაგში გაუჭრიათ, მიწის ზედაპირიდან 1,80 მ სიღრმეზე. მიცვალებული უშუალოდ ორმოში ესვენა მარცხენა გვერდზე, კიდურებშემოკეცილი, თავით სამხრეთ მხარეზე. სამარხში აღმოჩნდა:

52 (01/5—129; ტაბ. LXXX,2). ხელადა თიხისა: მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ გამომწვარი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან; პირგადაშლილია, ყელწიბოიანი; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. მუცელი — სფერული. ყური — განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძვრწილი, ყურისძირი — მხარზე. ძირბრტყელია. სიმაღლე — 15,4 სმ; პირის დმ — 5,5 სმ, ძირის დმ — 10, 7 სმ, მუცლის დმ — 16 სმ.

53 (01/5—189; ტაბ. LXXXI,₃). კოჭობი თიხისა; მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, თხელკეციაანი, სადა, პირი და ყური ჩამოტეხილი აქვს; ყელზე ნაქდევნი ხაზებით შედგენილი სარტყელი ამჩნევია.

54(01/5—190; ტაბ. LXXXI,₄). მძივები მინისა (3 ც.), ერთი სეგმენტისებრი, მეორე — ცილინდრული, მოოქრული (სარჩულიანი), მესამე — მწვანე ბურთულა (სეგმენტისებური მძივის სიგრძე — 0,9 სმ).

სამარხი 17 (ტაბ. LXXXII,_{1—2}) (9. IX. 75). აღმოჩნდა ნასახლარის ერთ-ერთი კედლის (№ 19) ალების შემდეგ, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 2,00 მ სიღრმეზე. იგი ძირითადად თირში ამოქრულ ორმოში ($1,55 \times 1,10$ მ) იყო გამართული. ნაგები ყოფილა კრამიტით; ქვატეხილითა და ხის ძელებით. გრძივ კედლებს ქმნიან ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტები. განივი კედლები ქვატეხილით არის ნაგები, ხოლო გადასახურავად გამოუყენებით ხის ძელები და კრამიტები — შემორჩენილი იყო ორი ბრტყელი და ორი ღარიანი კრამიტი. სამარხი მიწით იყო ამოვსებული და გაძარცვული ჩანდა. იგი დასავლეთ-აღმოსავლეთის ღერძზე აღმოჩნდა დამხრობილი. სამარხის გარეგანი განზომილებია: $1,65 \times 0,93$ მ. შიდა ზომები: $1,28 \times 0,88$ მ. მას იატაკი თირისა. კქონდა. სამარხის აღმოსავლეთ ნაწილში იყო მხოლოდ რამდენიმე ძვლის ნატეხი. სამარხში აღმოჩნდა:

55 (01/5—46; ტაბ. LXXXIII,_{1—2}). კოჭობი თიხისა. მოჩალისფროდ გამომწვარი, უყურო, პირგადაშლილი, ყელი დაბალცილინდრული აქვს; მუცელი — მრგვალი; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 6,2 სმ; პირის დმ — 4,7 სმ, ძირის დმ — 7 სმ, კეცის სისქე — 0,2 სმ.

56 (01/5—49; ტაბ. LXXXIII,₃). სამაჯური ბრინჯაოსი. ძლიერ პატინირებული და დაშლილი. იგი წარმოადგენდა მრგვალგანიკვეთიან ორუ რკალს, რომელზედც დახვეული იყო ბრინჯაოსივე მავთული (დმ — 7,0 სმ.).

57 (01/5—47, ტაბ. LXXXIV,₄). ბეჭედი რკინისა. გემიანი, ძლიერ დაჟანგული და დაშლილი. შემორჩენილია განიკვეთში მრგვალი რკალის ნატეხი, რომელიც მხრებთან გამსხვილებულია და გადადის ოვალურ სათვალბუდეში, ამ ბუდეში მოყავისფრო სარდიონის გემა-ინტალიო ზის. გემაზე ამოკვეთილია სინკრეტული ღვთაება (ათენას, ნიკეს და ტიხე-ფორტუნას სახეებია შერწყმული).

ქალღმერთს მუზარადი ხურავს. მხრის უკან მოჩანს გრძელი ფრთა. ტანზე ნაოჭიანი ქიტონი მოსავს, რომელიც წელის არეში მანტიით არის სამგან გადაჭერილი. მარცხენა ხელში სიუხვის ყანწი უჭირავს. მარჯვენა ხელში კი თავთავი და ყაყაჩოს ყვავილი. იმავე ხელით საპეს ეყრდნობა. წმინდა ნამუშევარია, წაგრძელებული პროპორციებით. კვეთა ღრმა და მკაფიო, ფონი — გაპრიანებული.

58 (01/5—48). ბეჭედი რკინისა. თვალედი, ძლიერ დაჟანგული და დამტვრეულია. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნატეხი, რომელიც მხრებთან ფართოვდება და გადადის ოვალურ სათვალბუდეში. ამ უკანასკნელში თეთრი პასტის თვალი მკდარა (შემორჩენილია მხოლოდ ნაშთი). თვალბუდის სიგრძე — 1,2 სმ, სიგანე — 1,0 სმ.

სამარხი 18 (ტაბ. LXXIV, 1—2) $3.1 \times 75 / + 0.80$ მ. გაშრთულია მდინარეულ ქვიშნარ ნიადაგში, მიწის ზედაპირიდან 0,25 მ სიღრმეზე. მისი გრძივი ღერძი მიმართულია სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. ეს წაგრძელებული ოთხკუთხედის მოყვანილობის ორფერდასახურავიანი კრამიტყუთი ნაგებია ბრტყელი, გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტის ჩვეულებრივი მონაცვლეობით (სამარხის გარეგანი განაზომებია: $2,00 \times 1,00 \times 0,65$ მ). სამარხის გვერდი სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში წახნაგოვანია, სახურავი სამარხში ჩაქცეულა. აღმოსავლეთი გრძივი კედელი ოთხი გვერდულად ჩადგმული კრამიტისაგან შედგებოდა, ხოლო მოპირდაპირე მხარე ვერტიკალურად ჩადგმული ორი ბრტყელი და ორი ღარიანი კრამიტისაგან. თავკედლებად თითო-თითო, სიგრძეზე ჩადგმული კრამიტი იყო გამოყენებული. თავზე გადაუხურავთ ხუთი ღარიანი კრამიტით.

სამარხი მიწით იყო ავსებული (შიგა განაზომებია: $1,24 \times 0,65$ მ). იგი ინდივიდუალურია. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, ძლიერ ხელფეხმოკეცილი. ხელები, როგორც ჩანს, თავქვეშ ჰქონდა ამოწყობილი. სამარხში აღმოჩნდა:

59 (01/5—50; ტაბ. LXXXV, 1). ხელადა თიხისა. სამტუჩა, პირ-ჩამოტეხილი, მოჩალისფროდ გამომწვარი. თხელკეციანი, დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან. სფერულტანიანია; ძირბრტყელი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ყური — განივკვეთში მომრგვალებულია; ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს მიძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მხარზე. ყურისა და პირის შეერთების ად-

გილზე კოპი აქვს დაძერწილი. სიმაღლე — 16,5 სმ, მუცლის დმ — 16 სმ, ძირის დმ — 11,5 სმ.

60 (01/5—51; ტაბ. LXX XV,2). ხელადა სამტუჩა. პირჩამოტეხილი, მოხალისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრტანიანი, განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მხარზე, ცილინდრულყელიანი. მუცელზე — მხართან ამოღარული სარტყელი ამჩნევია: ყელის ძირიდან მუცლისაკენ რადიალურად ამოღარული ზოლები გასდევს: ასეთივე ზოლები მუცელზეც ეტყობა: ძირბრტყელია. სიმაღლე — 17,5 სმ, მუცლის დმ — 16,0 სმ, ძირის დმ — 11,0 სმ.

61 (01/5—52; ტაბ. LXX XV,3). კოჭობი თიხისა. ხელითაა ნაძერწი, მოხალისფროდ გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილია და ცილინდრულყელიანი. ყელს ქვემოთ და ყურზე ირიბი ნაქდები ზოლებისაგან შედგენილი სარტყელი გადასდევს. ყური — განივკვეთში მომრგვალებული — ოთხკუთხაა: ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე. ყურზე გარედან ამოღარული ზოლი გასდევს. სფერული მოყვანილობის მუცელზე რელიეფური კოპების სარტყელი აქვს. მთელ ტანზე ირიბი ღარები — კანელურები ეტყობა. ძირი ბრტყელი აქვს. სიმაღლე — 6,0 სმ; პირის დმ — 4 სმ, მუცლის დმ — 7,0; ძირის დმ — 5,0 სმ.

62 (01/5—53; ტაბ. LXX X, V,4). სანელსაცხებლე მინისა. რძიანფერია, ოდნავ პირგადაშლილი, პირდამსხვილებული; მაღალი, ცილინდრული ყელი ძირისკენ თანაბრად გაფართოებულია და ოდნავ ძირშეზნექილი. სიმაღლე — 5,0 სმ, პირის დმ — 1,2 სმ, მუცლის დმ — 2,2 სმ, ძირის დმ — 1,8 სმ.

63 (01/5—55). ბეჭედი ბრინჯაოსი. ოვალური, განივკვეთში მრგვალ-ბრტყელი. რკალი მხრებისაკენ თანაბრად ფართოვდება და გადაღის ოვალურ ფარაკში. ფარაკზე თაფლისფერი მინის ამობურცულზურგიანი თვალია დამაგრებული. თვალზე ამოკვეთილია შამაკაცის ბიუსტი — პროფილში მარჯვნივ.

64 (01/5—56; ტაბ. LXX XV,5). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და დამტვრეული. შემორჩენილია რომბის მოყვანილობას ფარაკი, რომელშიც მცირე ზომის მინის მოწვანო-მოცისფრო თვალი ზის.

65 (01/5—54; ტაბ. LXX XV,6). მძივები გიშრისა, დამტვრეული, მრავალწახნაგა. სიგრძეზე გახვრეტილები. ერთი მოზრდილი თოთხმეტწახნაგა მძივია.

სამარხი 19 (ტაბ. LXXXVI) (19. IV.75/მ). აღმოჩნდა მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,50 მ სიღრმეზე. სამარხის ორმო მოყვითალო ფერის სილანარევ თიხნარში იყო გაჭრილი. ამ ორმოშია ჩადგმული წაგრძელებული ოფხკუთხედის ფორმის, ბანურსახურავიანი კრამიტყუთი, სახურავი სამარხში იყო ჩაქცეული. სამარხი დამხრობილია სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. გარეგანი განზომებია: $1,60 \times 1,10$ მ.

სამარხის გრძივი კედლები სამ-სამი, ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტისგან შედგებოდა, ხოლო განივედლებად ორ-ორი ისეთივე კრამიტი ჰქონდა ჩაყენებული. იგი გადახურული იყო ბრტყელი და ღარიანი კრამიტების ჩვეულებრივი მონაცვლეობით. ამ სამარხს იატაკიც კრამიტისა ჰქონდა — ოფხი ბრტყელი კრამიტი ელაგა. შიგა განზომებია: $0,88 \times 0,83$ მ. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთისკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

66 (01/5—57; ტაბ. LXXXVII,1). ხელადისებრი სასმისი თიხისა. მოჩაღისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, პირგადაშლილი, ბაკოდაბრტყელებული. ყელი წიბოიანი აქვს, ყური — განივკვეთში მრგვალი. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე; ტანი — მსხლისებრი მოყვანილობისა, სადა; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 12,0 სმ, პირის დმ — 6,0 სმ; მუცლის დმ — 12,0 სმ, ძირის დმ — 7,5 სმ.

67 (01/5—403). ხელადისებური სასმისი თიხისა, მოვარდისფრო-მოჩაღისფროდ გამომწვარი, სადა. ზემოაღწერილის ანალოგიური მოყვანილობითაც და სიდიდითაც.

68 (01/5—59; ტაბ. LXXXVII,3). ბეჭედი რკინისა, თვალედო, შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკინის ნაწილი, რომელიც თანდათან გადადის ოვალურ ფარაკში. ფარაკზე პასტისა თვალის მჭდარა. ფარაკის სიგრძე — 1 სმ; სიგანე — 0,8 სმ.

69 (01/5—58; ტაბ. LXXXVII,2). სასაფეთქლე რგოლი თუ საყურე ბრინჯაოსი. დაფარულია პატინით. რგოლი განივკვეთში მრგვალია და შესამჩნევად დამსხვილებული, ბოლოები გახსნილი და დაწახნაგებული აქვს, დმ — 1,0 სმ.

70 (01/5—58; ტაბ. LXXXVII,2). სასაფეთქლე თუ საყურე — ზემოაღწერილის ანალოგიური და მისი წყვილი.

71 (01/5—60; ტაბ. LXXXVII,4). მძივები: 16 გიშრისა, შვინდის კურკის ფორმის; 5 მინის, ბურთულა და კასრისებური.

სამარხი 20. 9. X. 75. აღმოჩნდა მე-2 ნაკვეთს მე-3 კვადრატში. სამარხის ორმო მოყვითალო ფერის სილანარეკ-თიხნარ ნიადაგში გაუმართავთ. იგი წარმოადგენდა ოვალური მოყვანილობის ორმოსამარხს ($0,90 \times 0,65$ მ). მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი. სამარხი დაზიანებული იყო მშენებელთა მიერ. ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

სამარხი 21 (ტაბ. LXXXVIII, 1—2). 11. X. 75. აღმოჩნდა IV ნაკვეთზე. სამარხს ჩაჭრილი ჰქონდა მე-2 ხაზის იატაკზე მდებარე კულტურული ფენა ($-0,60$ მ). იგი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ იყო დამხრობილი.

ორმოში მიცვალებული უშუალოდ მიწაზე იყო დასვენებული, ზევიდან კი ქვევრის ნამტვრევები გადაუფარებიათ. სამარხის გარეგანი განზომებია: $1,48 \times 0,80$ მ. მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი. ხელები თავქვეშ ჰქონდა ამოღებული. ძვლები ძლიერ დაშლილი იყო.

სამარხში ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

სამარხი 22 (ტაბ. LXXXIX, 1—2). 5. X. 75. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-10 კვადრატში. იგი კულტურულ ფენაში იყო ჩაშვებული. სამარხი ჩვილი ბავშვისა იყო და მხოლოდ ერთი ღარიანი კრამიტისაგან შედგებოდა (კრამიტის სიგრძე — 52 სმ, სიმაღლე — $6,0$ სმ, სიგანე თავთან — $30,0$ სმ, ბოლოში — $14,0$ სმ). ეს ერთადერთი კრამიტი ეფარა უშუალოდ მიწაზე დასვენებულ ბავშვის ჩონჩხს. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე დაუსვენებიათ, კიდურებმოკეცილი, თავით დასავლეთისკენ. ძვლები ძლიერ დაშლილი იყო.

უინვენტაროა.

სამარხი 23 (11. X. 75). აღმოჩნდა პირველი ნაკვეთის მე-7 კვადრატში. იგი წარმოადგენდა კულტურულ ფენაში ჩაშვებულ ორმოსამარხს (განზომებია — $1,10 \times 0,55$ მ). მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ყოფილა დაკრძალული, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთისკენ (დაკრძალულის პოზის დადგენა მხოლოდ მკერდის ქვედა ნაწილის მიხედვით მოხერხდა. ზედა ნაწილი წაცლილი ჰქონდა მიწის სამუშაოებისას).

ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

სამარხი 24 (ტაბ. XC, 1—2). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-7 კვადრატში. სამარხი კულტურულ ფენაში იყო ჩაჭრილი, იგი ბანურსახურავიანია. ნაგებია ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით, მცო-

რე ზომისაა ($0,92 \times 0,58 \times 0,60$ მ), ბავშვის დასაკრძალავად განკუთვნილი. სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთისაკენ დამხრობილი. გრძივი კედლები ორ-ორი, ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი კრამიტისაგან შედგებოდა. სამარხის დასავლეთ ნაწილში დატანებული იყო ერთი გვერდულად ჩადგმული ბრტყელი და ერთი ღარიანი კრამიტი, ხოლო აღმოსავლეთ მხარეს — განივ კედლად ერთი ვერტიკალურად მდგარი კრამიტი.

სამარხის სახურავად გამოყენებული იყო ორი თავშექცევით დადებული ბრტყელი კრამიტი, რომელთა კიდეებზე, როგორც ჩანს, ღარიანი კრამიტები ეწყო. სამარხი მიწით იყო ამოვსებული: იგი გაუძარცვავთ. ძვლები არეული და დაშლილი აღმოჩნდა. მიცვალებული, როგორც ჩანს, მარჯვენა გვერდზე დაუსვენებიათ, ხელფეხმოკეცილი (სამარხის შიგა განაზომებია: $0,69 \times 0,38$ მ). სამარხში აღმოჩნდა:

72 (01/5—61; ტაბ. XC_ა). 1 ბეჭედი ბრინჯაოსი, ფარაკიანი, დამტვრეული. შემორჩენილა ბრტყელი (ფურცლოვანი) რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან თანაბრად ფართოვდება და გადადის რომბული მოყვანილობის ფარაკში.

73 (01/5—62). მძივები პასტისა, ბურთულა, მოყვითალო ფერისა (აღებისას დაიშალა).

სამარხი 25. 16. X. 75. აღმოჩნდა 1 ნაკვეთის მე-7 კვადრატში. სამარხი კულტურულ ფენაში გაუჭრიათ. იგი წარმოადგენს ერთი ღარიანი კრამიტით შედგენილ სამარხს, რომელიც მიწაზე დასვენებულ ჩვილ ბავშვს ეფარა (ღარიანი კრამიტის განაზომებია: $0,48 \times 0,35 \times 0,11$ მ). სამარხი დამხრობილია სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთისაკენ. ჩონჩხი ძლიერ დაშლილი იყო. მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე დაუსვენებიათ ხელფეხმოკეცილი, თავით ჩრდილოეთისაკენ.

უინვენტარო აღმოჩნდა.

სამარხი 26 (ტაბ. XCI₁—2). 24. X. 75. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-10 კვადრატში. იგი კულტურულ ფენაში იყო გაჭრილი და წარმოადგენდა წაგრძელებულ კრამიტყუთს, რომელიც შედგენილი ყოფილა ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებისაგან. სამარხის გრძივი კედლები ოთხ-ოთხი ბრტყელი, შიგნით გადაქცეული კრამიტისაგან შედგებოდა. განივ კედლებად თითო კრამიტია ჩაყენებული (გარეგანი ზომებია: $1,45 \times 0,75$ მ). სამარხი გადახურული უნდა ყოფილიყო კრამიტით. სახურავის კრამიტები ჩამსხვრეული იყო;

იატაკი სამი თავებშექცეული კრამიტისა ჰქონდა. დამბრობა: სპმრეთ-დასავლეთ—დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთ—აღმოსავლეთისაკენ.

მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი (სამარხის შიგა განაზომებია — $1,41 \times 0,50$ მ). სამარხში აღმოჩნდა:

74 (01/5—64, ტაბ. XC II,₅). მონეტა ვერცხლისა, ავგუსტუსისა: წ. 2.91 გრ., ზ. 18/19 მმ. პირჩამოტეხილია, ცუდადაა დაცული. შუბლზე — ავგუსტუსი — პროფილში მარჯვნივ. პირტიტველა, თმები უკან აქვს გაკრული ზონრით; გარშემო შემოუყვება გაცვეთილი წარწერა: ზურგზე — ფეხზე მდგარი გაიუსი და ლუციუსი. ტიპიურია. გარშემო: CAESARES (ხაზს ქვემოთ)... (IVVENT).

75 (01/5—65; ტაბ. XC II,₂). ბეჭედი რკინისა, გემიანი; ძლიერ დაჟანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებისკენ გაფართოებულია და ოვალურ თვალბუდეში გადადის. თვალბუდეში მოყვითალო მინისაგან ჩამოსხმული ინტალიო ზის; გამოხატულია სტილიზებული არტემიდე ეფესელი, რომლის სხეული გადმოცემულია ამფორის ნახით: თავზე მოდიუმი ადგას; მის ორივე მხარეს ავაზებია გამოსახული. მინა ირიზებულია, ამიტომ გამოსახულებას სიმკვეთრე დაკარგული აქვს. ემჩნევა საჭრისით ზემოდან დამუშავების კვალი.

76 (01/5—66; ტაბ. XC II,₁). საყურე თუ სასაფეთქლე რგოლი ბრინჯაოსი: პატინით დაფარული. იგი წარმოადგენს განივკვეთში მომრგვალებულ ოვალურ რგოლს, რომლის ბოლოები დამსხვილებულია და ერთმანეთზე გადადის.

77 (01/5—67; ტაბ. XC II,₃₋₄). მძივი პასტისა; მოყვითალო, შვინდის კერკის ფორმისა, სიგრძეზე გახვრეტილი. სიგრძე — 1,5 სმ.

73 (01/5—63). ხუფის სახელური თიხისა; მოჩალისფროდაა გამომწვარი, ძალიან წაგრძელებული კონუსის მოყვანილობისა. შესაძლოა, სამარხში კულტურული ფენიდან იყოს მოხვედრილი.

სამარხი 27 (XC III,₁). 25.X.75. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-10 კვადრატში. სამარხი ნაწილობრივ კულტურულ ფენაშია ჩაჭრილი და წარმოადგენს წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის კრამიტყუთს, რომელიც ნაგები იყო ბრტყელი, გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტების ჩვეულებრივი მონაცვლეობით. სახურავი ორფერდა უნდა ჰქონოდა, განივ კედლებზე შემორჩენილი იყო კეხის კრამიტის ნატეხები.

სამარხის სახურავის თითოეულ კალთას შეადგენს ხუთი ბრტყელი და ოთხი ღარიანი კრამიტი. გარდა ამისა, სამარხის სახურავს გარედან შემოსდევდა კრამიტის დიდრონი ნატეხების არშია (გარეგანი ზომებია: 2.75×1.05 მ). სახურავი სამარხში იყო ჩაქცეული. იგი საგრძნობლად სცილდებოდა საკუთრივ კრამიტყუთს.

სამარხის გრძივი კედლები შედგება ოთხ-ოთხი ბრტყელი კრამიტისაგან: განივ კედლებად ორ-ორი კრამიტი გამოუყენებიათ. სამარხი მიწით იყო ავსებული (შიგა ზომებია: 1.45×0.73 მ).

სამარხში ერთი მიცვალებული ესვენა, მარცხენა გვერდზე, ხელფეხმოკეცილი, თავით დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

79 (01/5—68; ტაბ. XCIV,2). ხელადა თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი. თხელკეციანი. კარგად განლექილი თიხისაგანაა დამზადებული, პირჩამოტეხილი. პირი სამტუჩა აქვს, ყელი — ცილინდრული, ყური — განივკვეთში ოთკუთხამომრგვალებული, მუცელი — სფერული. ძირი — ბრტყელი. ყურისთავი უშუალოდ პირზეა დაძერწილი, ყურისძირი — მხარზე. მუცელზე რელიეფური კოპებით შედგენილი სამი სარტყელი ემჩნევა. სიმაღლე — 18 სმ; პირის დმ — 8 სმ; მუცლის დმ — 17 სმ; ძირის დმ — 10 სმ.

80 (01/5—69; ტაბ. XCIV,1). ხელადა თიხისა. მოწითალოდ გამომწვარი. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს. ჩამოტეხილია და ყურნაკლული, ყელი — წიბოიანი. დაბალი. მუცელი სფერული, ძირი — ბრტყელი. თავი ყელზე ჰქონია დაძერწილი, ყურისძირი — მხარზე. სიმაღლე — 13 სმ, პირის დმ — 5,5 სმ, მუცლის დმ — 13 სმ; ძირის დმ — 9,5 სმ.

81 (01/5—70; ტაბ. XCIV,12). სანელსაცხებლე მინისა, მოცისფრო, ცილინდრული მოყვანილობის. ირიბებული. პირგადაშლილია და ბაკოდამსხვილებული. ყელი თითქმის არა აქვს, ტანი — ცილინდრულია, მხრებთან გაგანიერებული, ძირისკენ თანაბრად შევიწროებული; ძირი — ბრტყელი, ოდნავ შეზნექილი. სიმაღლე — 9,5 სმ; პირის დმ — 3 სმ; ძირის დმ — 3,5 სმ.

82 (01/5—71; ტაბ. XCIV,3). ზარაკები ბრინჯაოსი (2 ც.). მოყვანილობით კონუსისებრი. თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს ჩამოსაკიდად. ტანზე, პირთან — ამოღარული სარტყლები. ერთ ზარაკს შერჩენილი აქვს ენა, ისიც ბრინჯაოსი, სიმაღლე — 2,5 სმ, პირის დმ — 1,5 სმ.

82 (01/5—72—75; ტაბ. XC IV,⁹). ზარაკები ბრინჯაოსი (2 ც.), მოყვანილობით კონუსისებრი, ტანზე სამი ტოლფერდა სამკუთხედის მოყვანილობის სამკუთხედია ამოჭრილი; თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს. შერჩენილი აქვს რკინის ენის ნაშთები. სიმაღლე — 2,0 სმ, პირის დმ — 1,0 სმ.

83(01/96; ტაბ. XCIV,⁵). ზარაკები ბრინჯაოსი (2 ც.), ოთხწახნაგა, პირამიდისებრი. ტანზე თარაზულად ამოღარული ზოლები დაუყვება. თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს. თავსა და პირზე რელიეფური სარტყელი შემოსდევს. წახნაგის ბოლოებზე ქიმებია. რკინის ენა ჰქონია. სიმაღლე — 2,0 სმ, პირის დმ — 1,0 სმ.

84(01/5—88; ტაბ. XCV,⁵). ბეჭედი რკინისა, გემიანი. დაუანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში სამკუთხა-მომრგვალო რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან გაფართოებულია და გადადის ოვალურ თვალბუდეში. ბუდეში ყავისფერი სარდიონის ინტალიო ზის. გამოხატულია მხედარი—ღვთაება, პროფილში მოჩვენ (მიორას და სხვა ასტრალურ ღვთაებათა შერწყმული სახე). ცხენს ტორი აქვს აწეული ბოჰონის წინაშე, რომელზედაც ცეცხლი ანთია. მხედარს სხივებიანი ქუდი ხურავს და მხარზე მოსასხამის კალთა უფრიალებს. მის უკან სიცოცხლის ხე დგას, რომელზედაც გველია შემოხვეული. მხედრის თავზე, მარცხნივ, ნამგალა მთვარეა გამოხატული, ხოლო მარჯვნივ — ვარსკვლავი. გამოსახულება ნატიფად და მკაფიოდ არის ამოჭრილი. ფონი გაპრიალებულია, გამოხატულება კი მქრქალი. ინტალიოს სიგრძე — 1,5 სმ, სიგნე — 1 სმ.

85 (01/5—84, ტაბ. XCV,²). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაუანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებისკენ გაფართოებულია და გადადის ელიფსურ ფარაკში. ფარაკზე დამაგრებულია მოყვითალო ფერის ოვალური მოყვანილობის თვალი — ინტალიო; გამოხატულია ქალღმერთი ისიდა გრძელ ნაოჭიან ქიტონში, მარცხენა ხელში მას გრძელი კვერთხი უჭირავს, მარჯვენაში კი სისტრუმი. გემის სიგრძეა — 1,0 სმ.

86 (01/5—102; ტაბ. XCV,⁴). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაუანგული და ნაკლულია. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებისკენ გაფართოებულია და გადადის ოვალურ ფარაკში, რომელშიაც ყავისფერი სარდიონის ინ-

ტალიო ზის. გამოხატულია ქალღმერთი ნემეზიდა, რომელსაც მარცხენა ხელში საზომი უჭირავს. მარჯვენათი კი ქიტონის სახელო აქვს გამოწეული (მხრის არეში). გემის სიგრძე — 0,7 სმ.

87 (01/5—81; ტაბ. XCV,6). ბეჭედი ბრინჯაოსი. ოვალური, შიგნიდან ბრტყელი, გარედან ამოზურცულია, რკალი მხრებთან გაფართოებულია და გადადის მომრგვალებულ ფარაკში. ფარაკზე დამაგრებულია ლურჯი მინის ამალღებულზურგიანი თვალი, რომელზედაც არამკვეთრად ჩამოსხმული გამოსახულებაა ფორტუნასი — სიუხვის ყანწი, რაშიც მცენარის რტო დევს. რკალის დმ — 1,5 სმ, ინტალიოს სიგრძე — 0,5 სმ.

88 (01/5—82, 85, 86, ტაბ. XCV,3). ბეჭდები რკინისა. სამივე ერთნაირია და თითქმის ერთნაირადაც ძლიერ დაჟანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან გაფართოებულია და გადადის მომრგვალებულ ფარაკში, რაშიც, როგორც ჩანს, პასტის თვალი მჯდარა (ნაშთი შემორჩენილია ერთ ბეჭედზე). თვალბუდის სიგრძე — 1,2 სმ.

88 (01/5—73). საკიდი ბრინჯაოსი: კვირული, ბიკონუსური, თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს დამაგრებული. ტანზე ემჩნევა რომბული მოყვანილობის ოთხი სარკმელი.

89 (01/5—76; ტაბ. XCIV,11). სასაფეთქლე რგოლი ბრინჯაოსი: პატინით დაფარული. იგი წარმოადგენს განივკვეთში მომრგვალებული მავთულის რკალს, რომლის ბოლოები ერთმანეთზე გადადის. დმ — 1,1 სმ.

90 (01/5—83, ტაბ. XCVI,2). აბზინდა ბრინჯაოსი. უენომრგვალგანივკვეთიან რგოლზე შერჩენილია ბრინჯოს მავთულისაგან დაწნული ძეწკვი. დმ — 1,5 სმ.

90 (01/5—73, ტაბ. XCIV,4). საკიდი ბრინჯაოსი. კვირულია. ბიკონუსური, ტანზე სამი რომბული სარკმელი აქვს, თავზე — მრგვალი ყუნწი; წახნავის ბოლოებზე — წერტილოვანი ქიმები.

91 (01/5—97; ტაბ. XCIV,10). საკიდი ბრინჯაოსი — ყურძნის მტევნის იმიტაცია. თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს. სიმაღლე — 1,6 სმ. დმ — 1,0 სმ.

92 (01/5—78; ტაბ. XCIV,8). საკიდი ბრინჯაოსი, პატინით დაფარული. რქებდაგრებილი ვერძის სკულპტურული გამოსახულებაა; ფეხმოტეხილია, ზურგზე შერჩენილი აქვს ყუნწის ძირები. მუცლის არეში ამოღარული ზოლი გასდევს. სიგრძე — 3,0 სმ, სიმაღლე — 2,0 სმ.

93 (01/5—77; ტაბ. XCIV,₆). საკიდი ბრინჯაოსი. პატინით დაფარული. რქებდატოტვილი ირმის სკულპტურული გამოსახულებაა. ზურგზე დამაგრებული აქვს ყუნწი. მუცლის არეში ამოღარული ზოლი გასდევს. სიგრძე — 3,5 სმ, სიმაღლე — 2,0 სმ (ყუნწიანად).

93 (01/5—79; ტაბ. XCIV,₇). საკიდი ბრინჯაოსი, პატინით დაფარული. რქებდატოტვილი ირმის სკულპტურული გამოსახულებაა, სტილიზებული. ფეხები მთავრდება რგოლებით, რომელშიც შეჩენილია რკინის ნაშთი. ზურგზე მრგვალი ყუნწი აქვს.

94 (01/5—80; ტაბ. XCVI,₁). საკიდი ბრინჯაოსი — ძირგამოყვანილი. სამტუჩა სურის იმიტაცია.

95 (01/5—91; ტაბ. XCVI,₅—XCVII,₁—7). მძივები ძოწისა. 5 ბრტყელია, დაწახნაგებული; 2 — თოთხმეტწახნაგა, სიგრძეზე გახვრეტილი.

96 (01/5—91; ტაბ. XCVI,₇). მძივები ლურჯი მინისა (10 ც.), თოთხმეტწახნაგოვანი.

97 (01/5—91; ტაბ. XCVI,₇—₁₀—XCVII,₁—7). მძივები ქვისა და პასტისა (18 ც.). 6 ცილინდრული, პასტისაა. ამათგან ორი — ინკრუსტირებული, ორი მრავალწახნაგა, დანარჩენი — ბურთულა. ერთი მათგანიც ინკრუსტირებულია თეთრი მასით.

98 (01/5—91; ტაბ. XCVI,₄—₁₀; XCVII,₁—7). მძივები: შვიდი ლურჯია, დაწახნაგებული, დანარჩენი (23 ც.) — თაფლისფერი, თანაწილედ.

99 (01/5—91; ტაბ. XCVI,₄—₁₀; XCVII,₁—7). მძივები სარდონისა; ორი მრგვალ-ბრტყელია, ოთხი ცილინდრული.

100 (01/5—91; ტაბ. XCVI,₁—₁₁; XCVII,₁—7). მძივები სხვადასხვა. ერთი — მთის ბროლისა, დაწახნაგებული, სიგრძით 2,6 სმ, მეორე — ქალცედონის, ბიკონუსური, მესამე — მინისა, ბურთულა.

101 (01/5—91; ტაბ. XCVI,₇—₁₀; XCVII,₁—7). მძივები: ერთი გიშრისა, კონუსური, დაწახნაგებული; სამი — პასტისა, მათგან ერთი — დაღარული, მეორე — მომწვანო-მოლურჯო, მსხლისებრი, მესამე — ბურთულა, ინკრუსტირებული. 18 კი — მინის იოტები; სამარხში აღმოჩნდა აგრეთვე იასპის კენჭი (სანახელო ქვა).

102 (01/5—90; ტაბ. XCV,₁). საყურეები ოქროსი (2 ც.). ბოლოებგახსნილი ოვალური რგოლებია. ბოლოებთან დარჩილული აქვს ყურძნის მტევნების გამოსახულება — იმიტაცია. ღმ — 2,2 სმ, სიმაღლე — 4—4,1 სმ.

103 (01/5—100—101, ტაბ. XCV,⁹). მონეტა ვერცხლისა, გო-
ტარზესი (ასტაბან II), წონა — 3,29 გრ. ზომა — 20/23 მმ.

Av. ტიპიურია. დამატებით, შუბლისწინ მოჩანს წერტილი.

Rv. ტიპიურია გარშემო: ΒΑΣΙΛΕΥΣ | ΒΑΣΙΛΕΥΑΝΑΡ-ΣΑΚΟΝ
ΕΥΕΡΓΕΤΟΝ | ΔΙΚΛΙΟΝ, ΕΠΙΦΑΝΟΣ | ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ.

104 (01/5—101). მონეტა გოტარზესი. წუნია, გაღუნული.

Av. ტიპიურია, სამი მოზრდილი წერტილია ამოტვიფრული.

Rv. ტიპიურია, წარწერები უკიდურესად სქემატურია, კონ-
ტურიღა მოჩანს, ისიც გადმოცემულია წერტილებით.

105 (01/5—102; ტაბ. XCV,⁸). ავგუსტუსის დენარი. წ. 3,38 გრ.
ზ. 17/18 მმ.

დაფნის გვირგვინოსანი ავგუსტუსის თავის გამოსახულება.
მარჯვნივ, ირგვლივ წარწერები გადასულია.

გაიუსისა და ლუციუსის გამოსახულება პირდაპირ, ცალი ხე-
ლით ურთიერთშორის მოქცეულ ფარებს ეყრდნობიან. ფარებს
უკან მოჩანს ორი შუბი. გარშემო ზედწერილიდან შემორჩენილია:
CAESARES (ხაზს ქვემოთ), მარჯვნივ AVC....

ს ა მ ა რ ხ ი 28 (ტაბ. XCVIII). 29.X.75. აღმოჩნდა I ნაკვე-
თის მე-10 კვადრატში. ოვალური ორმოსამარხია, როჟელიც მოყვი-
თალო ფერის სილანარევ-თიხნარ ნიადაგში ყოფილა ამოჭრილი (გა-
ნაზომები: 1,60×0,90 მ). დამხრობილი ჩანდა SSO-დან NWW-სკენ.

სამარხში ერთი მიცვალებული ესვენა მარცხენა გვერდზე,
ხელ-ფეხმოკეცილი, თავით SWW-სკენ მიქცეული. ჩონჩხის ძვლე-
ბი ცუდად იყო დაცული. სამარხში აღმოჩნდა:

106 (01/5—103; ტაბ. XCIX,¹⁰). ხელადა თიხისა, მოჩალის-
ფრო-მოყვითალოდ გამომწვარი, პირჩამოტეხილი, მსხლისებრტანი-
ანი. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი, წიბოიანი;
მუცელი — მსხლისებრი, ძირი — ბრტყელი. ბრტყელი ყურისთავი
უშუალოდ ყელზე აქვს მიძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. სი-
მაღლე — 15,5 სმ, პირის დმ — 7 სმ, მუცლის დმ — 16 სმ, ძირის
დმ — 9 სმ.

107 (01/5—107, ტაბ. XCIX,³). დანა რკინისა: ძლიერ დაჟან-
გული და ნაკლულია. შემორჩენილია დანის ყუნწი, რომელშიც
სამი მანჭვალია შერჩენილი და წვერის ნაწილი ქარქაშიაურთ. სი-
გრძე — 6,5 სმ, ყუნწისა — 3,5 სმ, პირისა — 3,0 სმ.

108 (01/5—109; ტაბ. XCIX,₇). ღილაკი ოქროსი, სქელი ფურცლისგან დამზადებული ღილაკისებრი გარსაკრავია (?). დმ — 0,5 სმ.

109 (01/5—108; ტაბ. XCIX,₂). საკიდი ოქროსი, წარმოადგენს ოქროს მრგვალ ფირფიტას, რომელზედაც დარჩილია ოქროსავე მავთულის ყუნწი და ერთი რგოლი. დმ 0,4 სმ.

110 (01/5—106; ტაბ. XCIX,₆). ვარდულები მინისა (16 ც). შვიდფურცლოვანი ვარდულის იმიტაცია. მოოქრული ყოფილა.

111 (01/5—106; ტაბ. XCIX, 4—10). მძივები: ერთი მოყვითალო პასტისა, ცილინდრული. მეორე — ლურჯი მინისა, მრგვალ-ბრტყელი; მესამე — აქატისა, ელიფსური, ზოლიანი, დაწახნაგებული, ერთი მთის ბროლისა — ბურთულა და ერთიც — მინისა, მოოქრული.

112 (01/5—403; ტაბ. XCIX,₁₁). საყურე თუ სასაფეოქლე ოქროსი (2 ც.). იგი წარმოადგენს ოქროს მავთულისაგან დამზადებულ ბოლოებგახსნილ და ბოლოებდამსხვილებულ ოვალურ რგოლს. დმ—1,8 სმ.

112 (01/5—110; XCIX,₁₁). ავგუსტუსის დენარი, წ. 3,9 გრ. ზ. 18/20 მმ. მონეტის შუბლი გაცვეთილია,

Av. ტიბიურია, ირგვლივ... CAE AVGVSTUS-DIVI PATER.

Rv. ტიბიურია, ირგვლივ... C-CAESARES (ხაზს ქვემოთ)

AVGVSTI F COS DESIG PRINCVVENT

სამარხი 29 (ტაბ. C,₁). 30.XI.75 აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-6, მე-7 კვადრატებში. სამარხი წაგრძელებულ-ოთხკუთხა ორმოს (1.18×0,68 მ) წარმოადგენს. იგი ძელებით ყოფილა ნაგები. ორმოს კედლებზე კარგად შეინიშნებოდა ხის ძელების ანაბეჭდები. ხის კედლები 12 სმ სიმაღლეზე იყო შემორჩენილი. დამხრობა — ჩრდილო-ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთ-სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ.

სამარხში ერთი მიცვალებული დაუკრძალავთ ხელ-ფეხმოკეცილი, თავით SWW-სკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

114 (01/5—111; ტაბ. C₃). ხელადა თიხისა: მოჩალისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, სადა. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი, წიბოიანი; ტანი — მსხლისებრი; ძირი — ბრტყელი, ყური — განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი,

ყურისძირი კი მუცელზე. ბრტყელძირაა. სიმაღლე — 12,5 სმ, პირის დმ — 6,0 სმ, ძირის დმ — 10,0 სმ, მუცლის დმ — 13,5 სმ.

115(01/5—113; ტაბ. C,₄). სანელსაცხებლე მინისა, მომწვანო-მოლურჯო; ირიბებულია. პირი გადაშლილი და დაბრტყელებული აქვს; ყელი — მაღალი, ცილინდრული, შეზნექილი, სარტყლით გამოყოფილი კონუსური მოყვანილობის ტანი; ძირი — ბრტყელი, თითქმის ოდნავ შეზნექილი. სიმაღლე—10,5 სმ, პირის დმ—1,5 სმ, ყელის დმ — 6,0 სმ, ძირის დმ — 5,0 სმ.

116 (01/5—112; ტაბ. C,₂). ხელადა თიხისა, შავადაა გამომწვარი, სადა. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — ცილინდრული, ყური — განივკვეთში მომრგვალებული. ტანი — სფერული; ძირ — ბრტყელი; ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს მიძერწილი, ყურისძირი კი მხარზე. სიმაღლე—10 სმ; პირის დმ — 4,5 სმ, მუცლის დმ—8 სმ, ძირის დმ—5 სმ.

117 (01/5—114; ტაბ. C,₅). ნემსი (?) ბრინჯაოსი. პატინით დაფარული, დამტვრეული. შემორჩენილია განივკვეთში მრგვალი, წვერისაკენ თანაბრად შევიწროებული ღერო, სიგრძით — 4,3 სმ.

118 (01/5—115). მძივი მინისა. მოგრძო, გვერდებდაწახნაგებული, თაფლისფერი.

სამარხი 30 (ტაბ. CI,₁—2). 26. XI—75. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-9 კვადრატში. ქვევრსამარხია, გვერდზე დაწვენილი, სილანარევ თიხნარ ნიადაგზე ამოთხრილ ორმოში გაუმართავთ. ქვევრი დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისგან და მოვარდისფრო-მოჩაღისფროდ არის გამომწვარი. დამხრობა — დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. მიცვალებული ძლიერ მოხრილ პოზაში ასვენია მარცხენა გვერდზე, თავით დასავლეთისკენ. სამარხის გვერდზე სხვა ქვევრის მოზრდილი ნატეხებიც იყო გადაფარებული. ქვევრის სიმაღლე—0,93 მ, სიგანე მუცლისა — 0,60 მ. სამარხში აღმოჩნდა:

119 (01/5—116; ტაბ. C 11,₁—2). ხელადა თიხისა. მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, პირგადაშლილი. წიბოიანი ყელი მსხლისებრი მოყვანილობის ტანში გადადის, ძირი ბრტყელი აქვს, ყური — განივკვეთში მომრგვალებული, ყურის თავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. სიმაღლე — 14,5 სმ, პირის დმ — 7,5 სმ, მუცლის დმ — 15 სმ; ძირის დმ — 10,5 სმ.

120 (01/5—117; 118; ტაბ. C11,3—4). მძივები: ორი — მოვარდისფრო სარდიონისა, მრგვალ-ბრტყელი; დანარჩენი ლურჯი მინისაა, სამნაწილელი.

სამარხი 31 (ტაბ. C III). 1.10.76. აღმოჩნდა I ნაკვეთის I კვადრატში. იგი ნამოსახლარის მე-5 სათავსის იატაკის აღების შედეგად გამოვლინდა. სამარხი მთლიანად თირში იყო ჩადგმული. შედგებოდა ორი, ერთმანეთზე პირით დადგმული კალიბრებისაგან, რომელთა ვიწრო ნაწილების შეერთების ადგილზე ვერტიკალურად ჩადგმული იყო ქვევრის ნატეხი (სამარხის სიგრძე — 56 სმ; სიგანე — 28 სმ). სამარხში ჩვილი ბავშვი იყო დაკრძალული. იგი მარცხენა გვერდზე დაუსვენებიათ. მოკუნტულ პოზაში, თავით W-სკენ. ხელები გულმკერდის წინ ეწყო. უინვენტარო აღმოჩნდა.

სამარხი 32 (ტაბ. CIV). 30.08.76. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-8, მე-9, მე-12 და მე-13 კვადრატების გადაკვეთის ხაზზე. იგი თითქმის მთლიანად თირში გაუმართავთ. სამარხი წარმოადგენდა წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის ორფერდასახურავიან კრამიტყუთს, რომელიც W-დან O-სკენაა დამხრობილი (გარეგანი ზომები — $27 \times 1,4$ მ). სახურავი მთლიანად სამარხში იყო ჩაქცეული. იგი შედგებოდა ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებისაგან. სამარხის სახურავი გარდიგარდმო 6 ბრტყელი კრამიტით ყოფილა გადახურული, რომელთა გვერდების შეერთების ადგილზე ხუთი წყვალი ღარიანი კრამიტი დაუწყვიათ. ცენტრალურ ნაწილში, სიგრძეზე ერთრიგად ელაგა ბრტყელი კრამიტები — პირით სამარხის ცენტრისკენ მიმართული (თავხეს გადახურვა). სახურავს გარშემოსდევდა ქვატეხილის ერთრიგა არშია. სამარხი მიწით იყო შევსებული.

სამარხის გრძივი კედლები ოთხი, ვერტიკალურად ჩადგმული კრამიტისაგან შედგებოდა, ხოლო თავკედლებად სამ-სამი ბრტყელი კრამიტი იყო გამოყენებული.

სამარხის გრძივი კედლების გასწვრივ და ცენტრში გაიწმინდა ხის ძელების ნაშთი. როგორც ჩანს, აღნიშნულ ძელებზე ელაგა სამარხის სახურავის კრამიტები (შიგა ზომები — $1,60 \times 1,22$ მ).

სამარხში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული. იგი მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი. ხელის მტევნები ნიკაპქვეშ ჰქონდა შემოწყობილი. მიცვალებული უშუალოდ მოსწორებულ თირზე დაუკრძალავთ, თავით W-სკენ მიქცეული.

სამარხში აღმოჩნდა:

121 (01/5—121; ტაბ. CV,₂—CVI,₂). ხელადისებრი სასმისი, თიხისა. მოჩაღისფროდ გამომწვარი, თხელკედლიანი, პირგადაშლილი, ცილინდრულყელიანი, მომრგვალებულმუცლიანი, მომრგვალებულ-ოთხკუთხაგანივკვეთიანი ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ყურის ბოლო კი მუცელზე. ბრტყელძირიანია.

სიმაღლე — 11,5 სმ, პირის დმ — 5 სმ, მუცლის დმ — 12,5 სმ, ძირის დმ — 9 სმ.

122 (01/5—193; ტაბ. CV,₁—CVI,₁). ხელადა თიხისა. სამტუჩა, მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი. მომრგვალებულმუცლიანი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ბრტყელი ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი კი მხარზე. მუცელზე ემჩნევა რელიეფური კოპებისაგან შედგენილი სამი სარტყელი. ბრტყელძირიანია.

სიმაღლე — 12 სმ, მუცლის დმ — 11 სმ, ძირის დმ — 8,5 სმ,

123 (01/5—203; ტაბ. CV,₃—CVI,₇). საყურე ოქროსი. იგი წარმოადგენს ოქროს მრგვალგანივკვეთიანი მავთულისაგან დამზადებულ, ოვალისებური ფორმის ბოლოებგახსნილ რგოლს, რომლის ერთ ბოლოზე დამაგრებულია სამ-სამი ცვარასაგან შედგენილი ყურძნის მტევნის იმატაცია (რგოლი გატეხილია და შემდეგ ჩანს ერთმანეთზე მირჩილული). საყურის დმ — 1,5 სმ.

124 (01/5—203; ტაბ. CV,₄; CVI,₇). საყურე ოქროსი. ზემოაღწერილის ანალოგიურია. საყურის დმ — 1,5 სმ.

125 (01/5—208; ტაბ. CV,₈), საკინძი ბრინჯაოსი. გატეხილია სამად. იგი წარმოადგენს მრგვალგანივკვეთიანი ღეროს მქონე, მთლიანადსხმულ საკინძეს, რომელსაც დაწახნაგებული თავი აქვს.

126 (01/5—201; ტაბ. CV,₁₁—CVI,₆). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და გატეხილია. მრგვალგანივკვეთიანი, ოვალისებური რკალი მხრებთან გაფართოებულია და გადადის რომბისებური მოყვნილობის ფარაკში, რომელშიც ამოჭრილია თვალბუდე. თვალბუდეში მოწითალო ფერის, ოვალისებური ფორმის სარდიონის გემა — ინტალიო — ზის. გემაზე ამოკვეთილია ბომონი (საკუთხეველი), რომელზედაც ცეცხლი ანთია. რკალის დმ — 2 სმ, გემის სიგრძე — 0,9 სმ. იგი შედუღებულია მეორე ანალოგიური ფორმის ბეჭედთან. გემაზე იქაც მსგავსი გამოსახულებაა. იგი შედარებით მცირე ზომისაა — სიგრძე — 0,7 სმ.

127 (01/5—200; ტაბ. CV₁₂—CVI₅). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და ნაკლულია. ოვალისებურგანიკვეთიანი რგოლი მხრებთან მკვეთრად ფართოვდება და გადადის რომბისებური მოყვანილობის თვალბუდეში. თვალბუდეში ოვალისებური მოყვანილობის მოწითალო გემა — ინტალიო — ზის. გემაზე ამოკვეთილია მწერის — ფუტკრის — გამოსახულება. გემის სიგრძე — 0,8 სმ.

ზემოაღწერილ ბეჭედზე მიორჩილულია ანალოგიური ფორმის რკინის მეორე ბეჭდის ფრაგმენტი, რომელშიც კონუსისებური თვალი ზის.

128 (01/5—202; ტაბ. CV₁₀). ბეჭდის ფრაგმენტი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული. შემორჩენილია რომბისებური მოყვანილობის ფრაკი. თვალბუდეში მოწითალო ფერის ოვალისებური გემა — ინტალიო — ზის. გემაზე ამოკვეთილია (გამოხატულია) ფეხზე მდგომი ქალღმერთი (ათენა?). ქალღმერთს თავი პროფილში, მარცხნივ აქვს გამოხატული, ხოლო ტანი ანფასშია მოქცეული. მარჯვენა ხელში კვერთხი (თუ შუბი) უჭირავს, ხოლო მარცხენა ხელი წინა აქვს გაშვებული. გემის სიგრძე — 0,8 სმ.

129 (01/5—194—195; ტაბ. C V₃—CVI₄). მძივები სხვადასხვა: გიშრის, მრგვალბრტყელი (69 ც.), თექვსმეტწახნაგა (3 ც.), ბურთულა (3 ც.), ლურჯი მინის მილისებური, დაწახნაგებული (6 ც.), მოწითალო ფერის სარდიონის ბურთულა მძივი (5 ც.), მოთეთრო-მოყვითალო ფერის პასტის უფორმო მძივი (6 ც.), ლურჯის მინის იოტები (8 ც.), გულის მოყვანილობის მთის ბროლის მძივი (1 ც.), სარდიონის ზარაკისებური (1 ც.).

130 (01/5—194—195; ტაბ. C V₆; CVI₃). მძივები, სხვადასხვა მინისებური მასის, მოზაიკური ჭრელა მძივი — 7,5 სმ. ლურჯი მინის მილაკისებური, დაწახნაგებული მძივი (9 ც.), მინის მოზაიკური, მცენარის კურკის ფორმისა (2 ც.), თეთრი მასის მრგვალბრტყელი (1 ც.), გიშრის მრგვალ-ბრტყელი (8 ც.), ქარვის ბურთულა მძივი (2 ც.), ეგვიპტური პასტის მძივსაკიდი, სოლისებური, მოვარდისფრო სარდიონის ბურთულა მძივი (4 ც.) (ერთი მოზრდილი, სიგრძით — 2,4 სმ). თეთრი პასტის მძივი, რომელშიც ბრინჯაოს მავთული ჩანს გაყრილი (შემორჩენილია ნაშთი). სამარხში აღმოჩნდა აგრეთვე მინის ჭურჭლის ნამსხვრევები, რძისფერი გაუმჟებრვალე მინისა, რომლის აკრეფა ვერ მოხერხდა.

131 (01/5—197; ტაბ. CV,9). მონეტა ვერცხლისა, ავგუსტუსისა დენარი. წ. 3, 18 გრ, ზ. 18/19 მმ.

Av ტიპიურია. გარშემო CAESAR AVGVSTVS. DIVIFPATER

Rv ტიპიურია. გარშემო CL CAESARES (ხაზს ქვემოთ),

AVGVST დანარჩენი ზედწერილი არ ირკვევა.

132 (01/5—198;). მონეტა, ავგუსტუსისა. წ. 3, 10 გრ, ზ. 19/19 მმ.

Av. ტიპიურია. წარწერა გადასულია.

Rv. ტიპიურია... CAESA... (ხაზს ქვემოთ, დანარჩენი წარწერა გაურკვეველია).

133 (01/5—199). მონეტა, ავგუსტუსისა. წ. 3, 28 გრ, ზ. 18/19 მმ.

Av. ტიპიურია. ირგვლივ წარწერა გაურკვეველია.

Rv ტიპიურია. შემორჩენილია CAESAR (ხაზს ქვემოთ)

AVGVSTI F COS DESIG PRINC IVVENT.

ს ა მ ა რ ხ ი 33. 6. 07, 76. V ნაკვეთზე. კრამიტყუთია. მოყვითალო ფერის ქვალორდიან თიხნარ ნიადაგში გაუჭრიათ, რომელშიც გვხვდებოდა თიხის ჭურჭლის ნატეხები. იგი წარმოადგენდა ბრტყელი — გვერდებაკეცილი კრამიტით ნაგებ. ოთხკუთხა მოყვანილობის ბანურსახურავიან კრამიტყუთს (გარეგანი ზომები — 55×33 სმ). ჩვილი ბავშვის დასაკრძალავად ყოფილა განკუთვნილი. სამარხი W-დან O-სკენ ყოფილა დამხრობილი. გრძივ კედლებად თითო-თითო კრამიტი გამოუყენებიათ. თავკედლებადაც თითო კრამიტი ჰქონდა დატანებული; სამარხს სახურავი არ ჰქონდა შემორჩენილი, იგი მიწით იყო შევსებული; პრეპარაციის შემდეგ გაირკვა, რომ მიცვალებული მარცხენა გვერდზე დაუსვენებიათ, კიდურებმოკეცილი (ჩონჩხის ძვლები ძლიერ დაშლილიყო), ამიტომ მიცვალებულის დაკრძალვის პოზის გარკვევა მხოლოდ ძვლების ფრაგმენტების განლაგების მიხედვით შეიძლებოდა. სამარხი გაძარცვული ჩანდა. ჩაცვივრულ მიწაში ჩნდებოდა თიხის ჭურჭლის ნამტვრევები კულტურული ფენიდან. ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

ს ა მ ა რ ხ ი 34.18.10.76. სამარხი ნამოსახლარის ყველაზე ადრეულ ფენაში ყოფილა გაჭრილი (ნაკვეთი I, კვ. 10²; ზომები: 60×45 სმ). სამარხ ორმოს გარშემო ქვატეხილები ჰქონდა შემოწყობილი (შემორჩენილი იყო რამდენიმე ქვა). მიცვალებულის ჩონჩხი ძლიერ დაშლილიყო, ამიტომ დაკრძალვის პოზის დადგენა

ვერ მოხერხდა. თავის ქალის მდებარეობის მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მიცვალებული თავით W-სკენ იყო დამხრობილი და მარცხენა გვერდზე იწვა. სამარხის იატაკზე აღმოჩნდა პასტის დაშლილი მძივები.

ს ა მ ა რ ხ ი 35. 6. 11. 76. (კვ. CX¹, CX²), სამარხი ნაწილობრივ კულტურულ ფენაში ყოფილა ჩაჭრილი. მიცვალებული ხის ძელე-ბით ორმოსამარხში დაუკრძალავთ. ხის ძელების ნაშთი ჩნდებოდა სამარხის N კედლის გასწვრივ, აგრეთვე სახურავის პრეპარაციისას. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა კიდურებმოკეცილი. ჩონჩხის ძვლები ძლიერ დაშლილი იყო. თავის ქალა არ ჰქონია. მარცხენა ხელი მუცლის გასწვრივ ჰქონდა ჩამოშვებული, მარჯვენა კი გულმკერდის პირდაპირ. სამარხში აღმოჩნდა:

134 (01/5—391; ტაბ. CVII,₂; CVIII,₂). სანელსაცხებლე ღია გამჭვირვალე ფერის მინისა, პირგადაშლილი, ცილინდრულყელიანი, სფერულმუცლიანი, ორყურა (ყურები ცისფერი მინისაგან არის დამზადებული, ძირშეზნეჭილი). ყურისთავი ყელზე აქვს დამაგრებული, ყურისძირი კი მხარზე.

სიმაღლე — 5,5 სმ, პირის დმ — 2 სმ, ყელის დმ — 1,3 სმ, მუცლის დმ — 4,5 სმ, ძირის დმ — 2,5 სმ.

135 (01/5—392; ტაბ. CVIII,₃). ბეჭედი ვერცხლას, ძლიერ დამტვრეული და დაშლილი. როგორც ჩანს, იგი წარმოადგენდა ოვალური მოყვანილობის, მრგვალგანივკვეთიანი რკალის მქონე ფუყე რგოლს, რომელიც მხრებთან თანაბრად გაფართოებულია და გადადის რომბისებურ ფარაკში. რომელშიც თვალბუდე ყოფილა ამოკვეთილი. თვალბუდეში რკალი შევსებული ჩანს თეთრი მასით.

136 (01/5—393; ტაბ. CVII,₁₁; CVIII,₁₁). ხელადა თიხისა, შავად გამომწვარი, შავპრიალა, ოდნავ პირგადაშლილია, ცილინდრულყელიანი, სფერულმუცლიანი. მომრგვალებულ ოთხკუთხაგანივკვეთიანი ყურის თავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი კი მხარზე. ბრტყელძირიანია. ხელადა დამზადებულია კარგად განლეჭილი თიხისაგან, თხელკეციანია, ტანზე ემჩნევა დაწნევით შესრულებული ვერტიკალური ზოლები.

სიმაღლე — 14 სმ, პირის დმ — 6 სმ, ყელის დმ — 5,5 სმ, მუცლის დმ — 13,5, ძირის დმ — 8,5 სმ.

137 (01/5—394; ტაბ. CVII,₃; CVIII,_{4—5}). მძივები, სხვადასხვა. მოყვითალო ფერის მინისებური მასის (პასტის) (2 ც.); მოვარდისფრო-მოთაფლისფრო სარდიონის ბურთულა (1 ც.), მოთეთრო-მოყა-

ვისფრო სეგმენტისებური მძივები (3 ც); მოყვითალო ფერის პას-
ტის იოტები.

138 (01/5—398; ტაბ. CVII,4; CVIII,6). კოჭები ცხვრისა, გა-
ხვრეტილი, სათამაშო.

139 (01/5—397. ტაბ. CVII,5); მონეტა ვერცხლისა, გოტარზეს
დრაქმა. წ. 2, 24 გრ, ზ. 20/21 მმ.

Av. ტიპიურია.

Rv. ტიპიურია. წარწერები გაცვეთილია და მისი გადმოცემა
შეუძლებელი.

140 (01/5—397; ტაბ. C VII,6). მონეტა ავგუსტუსისა. წ. 3,24
გრ. ზ. 18/19 სმ. კარგი ნიმუშია, მაგრამ ცუდადაა დაცული, ზურგ-
ზე აქვს ნიშანი X.

Av. ტიპიურია. ირგვლივ CAECAR... შემდეგ გაურკვეველია,

Rv. გაიუსი და ლუციუს ცეზარები დგანან პირდაპირ, ცალი
ხელით ურთიერთშორის მოქცეულ ფარებს ეყრდნობიან. ფარებს
შორის მოჩანს ორი შუბი. შუბებს შორის გამოსახულია სიმბულუ-
მი და ლიტუსი. მათ შორის ნიშანია — X. წარწერები გაურკვევე-
ლია.

სამარხში აღმოჩნდა აგრეთვე რკინის ნივთის ფრაგმენტები,
რომელზედაც შერჩენილი იყო ქსოვილის (სელის) ანაბეჭდი და
ცხვრის გახვრეტილი სათამაშო კოჭები.

ს ა მ ა რ ხ ი 36. აღმოჩნდა კარსნისხევის ნამოსახლარზე (კვ. 14,1).
იგი გამოვლინდა მე-8 კედლის აღების შემდეგ. სამარხი ფაქტიუ-
რად დანგრეული იყო. შემორჩა ქვის ნატეხი ფილებით მოგებული
იატაკი და ქვატეხილის ფილებით ნაგები კედლის ნაშთები (შემორ-
ჩა 154 სმ-ის სიმაღლეზე). სამარხი დამხრობილი ყოფილა W-დან
O-სკენ (ზომები— $1,4 \times 0,98$ მ).

სამარხში ჩონჩხი არ აღმოჩენილა (კენოტაფი?). იატაკზე აღ-
მოჩნდა ბრინჯაოს სასაფეთქლე რგოლი.

141 (01/5—406). იგი წარმოადგენს ბრინჯაოს მავთულისაგან
დამზადებულ ბოლოებგახსნილ, დაწახნაგებულ რგოლს, რომელაც
ბოლოებისაკენ თანაბრად შევიწროებულია.

დ ა თ ა რ ი ლ ე ბ ა

კარსნისხევის ნამოსახლარზე და მის სიახლოვეს აღმოჩე-
ნილი სამარხები ზოგადად გვიანანტიკური ხანის მასალების
შემცველია. ანალოგიური სამარხეული კომპლექსები ცნობილია,

უპირველეს ყოვლისა, ისტორიული დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და აგრეთვე, მის ფარგლებს გარეთ, თანაც საკმაოდ ფართოდ [1, 2; 6; 9; 10; 12; 15; 16; 17; 18; 22; 24; 25; 26; 32; 33; 34; 35; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 54; 55; 56; 57; 58; 59].

სამაროვანი, როგორც ჩანს, ნამოსახლარის არსებობის სხვადასხვა პერიოდში მოქმედებდა. ამაზე მეტყველებენ სტრატეგო-ფიული მონაცემები და სამარხეული კომპლექსები, რომელთა უმეტესობა, როგორც აღვნიშნეთ, II საუკუნეს ან III საუკუნის I ნახევარს უნდა ეკუთვნოდეს — იქ აღმოჩენილი ნივთების ცალკეული ჯგუფების მიხედვით (კერამიკა, გლიზტიკა, მინა, მძივ-სამკა-ული).

ამ მოსაზრებას მხარს უნდა უჭერდეს ის ვითარება, რომ კარს-ნისხევის ანტიკური ხანის სამაროვანზე ჯერ კიდევ არ გვხვდება გა-შოტილ პოზაში დაკრძალული მიცვალებულები, მაშინ, როდესაც სამთავროს გვიანანტიკური ხანის სამაროვანზე — კრამიტსამარხე-სა და ორმოსამარხებში — თითქმის ნახევარი, III საუკუნისთვის მა-ინც, უკვე გაშოტილ მდგომარეობაშია დაკრძალული [4].

სამთავროს გვიანანტიკური ხანის სამაროვანთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ წერილობითი წყაროებისა და ეპიგრაფიკუ-ლი მასალების საფუძველზე დედაქალაქობის ხანის მცხეთას ეთნი-კური სიჭრელე ახასიათებდა. რაც შესაძლოა დაკრძალვის წესშიაც ასახულიყო, მაგრამ ანთროპოლოგიური მასალების ანალიზი, რო-გორც სამთავროზე, ისე კარსნისხევეში, ამ დასკვნის გაკეთების სა-შუალებას არ იძლევა. კარსნისხევის სამაროვანზე მოპოვებული მცირე რაოდენობის ანთროპოლოგიური მასალის (2 მამაკაცის და 2 დედაკაცის თავის ქალა) მორფოლოგიურმა ანალიზმა ცხადყო, რომ ის მსგავსია დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ როგორც თა-ნადროულ, ისე მომდევნო ხანის კრანიოლოგიური სერიებშია. კვლევის დროს მიღებული შედეგები არ გვაძლევს უფლებას განსხ-ვავებებზე ვილაპარაკოთ*.

რაც შეეხება კარსნისხევის ანტიკური ხანის სამაროვანზე აღმო-ჩენილი სამარხეული ნივთების ცალკეულ ჯგუფებს, მათ დამათე-რილებელ მნიშვნელობას მასალის მიხედვით განვიხილავთ.

* ანთროპოლოგიური მასალის ანალიზი ეკუთვნის მ. რჩეულიშვილს.

კერამიკა. თითქმის ყველა სამარხში დადასტურდა თითო-ორი თიხის ჭურჭელი, უმეტესწილად მოვარდისფრო-მოჩაღის-ფროდ გამომწვარი, ყელწიბოიანი და კოპებით შემკული ხელადასებული სასმისები და სამტუჩა ხელადები. ზოგჯერ წითელი ანგობით დაფარულები. ისინი ფორმით, ზომით და შემკულობით მსგავსია ლატიური აღმოსავლეთ საქართველოს გვიანანტიკური ხანის ზემოდასახელებული სამაროვნებისათვის. მათ შორის გვხვდება შავად გამომწვარი, მრგვალპირიანი, ყურიანი ხელადები, რომელთაც ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი. მსგავსი თიხის ჭურჭელი უფრო მეტად პირველი საუკუნით დათარიღებულ კომპლექსებშია აღმოჩენილი [50. ტაბ. 60]. ანალოგიური ხელადები დადასტურდა კარსნისხევის 29-ე და 35-ე ორმოსამარხებში, სადაც იგი, თანხლები მასალების მიხედვით, I საუკუნის მიწურულთ ან, უფრო მეტად, II საუკუნის I ნახევრით უნდა დათარიღდეს. ამავდროული ჩანს 30-ე ქვევრსამარხის კომპლექსიც, რომლის შედარებით ადრეულობაზე სამარხის აღნაგობა და დაკრძალვის წესიც მიგვანიშნებს.

მინის ჭურჭელი ხუთ სამარხში დადასტურდა (27-ე და 32-ე კრამიტსამარხები და 28-ე, 29-ე და 35-ე ორმოსამარხები). აქედან მომწვანო ფერის კონუსურტანიანი სანელსაცხებლები სირიულ იმპორტს უნდა წარმოადგენდეს და მრავალი ანალოგის მიხედვით, I—II საუკუნეებში ჩანს გავრცელებული [55, სურ. 44., 51; სურ. XV; 61; სურ. 69—74]. ამავე პერიოდშია, ძირითადად, ცნობილი სფერულმუცლიანი, ორყურა, თხელკედლიანი მინის ჭურჭელი, რომელიც პირველ საუკუნეში ჩნდება და შემდეგ უფრო სქელკედლიანი, გაუხეშებული ნაწარმი III საუკუნის დასაწყისამდე აღწევს [51]. დაახლოებით II—III საუკუნეებს ეკუთვნის 27-ე სამარხში აღმოჩენილი ცილინდრულტანიანი სანელსაცხებლე [59].

გლიპტიკური ძეგლები. კარსნისხევის სამაროვანზე სულ ცხრა გემა — ინტალიო — აღმოჩნდა (სამ. 6, 17, 18, 26, 27), მათ შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ინტალიო, რომელზედაც ბომონის წინ მდგარ ტორაწეულ ცხენზე ამხედრებული ღვთაება, როგორც ჩანს, მითრას გამოსახული. აღსანიშნავია, რომ ოთხი გემიდან, რომელიც დღემდეა აღმოჩენილი, სამი საქართველოშია მოპოვებული, მეოთხე კი კონსტანტინოპოლშია შეძენილი და ამჟამად ბერლინის მუზეუმში ინახება. აღნიშნული გემების წარმომავლობაზე და გამოსახული სიუჟეტის შესახებ სხვადასხვა

მოსაზრება არსებობს. ცნობილი მკვლევარი, ხელოვნებათმცოდნე
 მარგ. ლორთქიფანიძე საქართველოში აღმოჩენილ ნიმუშს „მცირე
 აზიის გავლენით შექმნილ“ ადგილობრივ იბერიულ გემად მიიჩნევს
 [65] ანალოგიურ მხედარ-ღვთაებას, რომელიც ტრაპეზუნტის III ს.
 საქალაქო მონეტაზეა გამოსახული, მ. მაქსიმოვა მითრად აღიქვამს
 [66]: ხოლო გ. დონდუას თვალსაზრისით. ეს ე. წ. მითრა-მხედარი
 სინამდვილეში ასტრალურ ღვთაებათა (მთვარე, მზე, ვარსკვლავები)
 უნიფიცირებული სახეა და უშულო წინამორბედია წმ. გიორგის
 კულტისა ქართულ სამყაროში [62, 64]. უფრო ადრე ი. გაგოშიძემ
 გამოთქვა ვარაუდი, რომ უკვე ადრეკლასობრივ ხანაში იყო ჩამო-
 ყალიბებული ასტრალურ ღვთაებათა ქართული პანთეონი და მიაი-
 იკონოგრაფიული სახე — შუბოსანი მხედარი, რომელთა თაყვანის-
 ცემა შემდგომ ქართველმა ხალხმა წმ. გიორგიზე გადაიტანა [63].
 ეს თვალსაზრისი გენეტიკურად დაუკავშირდა ურბნისში და კარს-
 ნისხევში აღმოჩენილ გემებზე გამოსახულ მხედარ-ღვთაებებს [53,
 63, 64]. ურბნისის გემა-ინტალიოები, რომლებზედაც მსგავსი სი-
 უჟექტია გამოსახული, I—II საუკუნეებით თარიღდება. ხოლო
 სარდიონის ინტალიო — III ს. ვინაიდან, გ. დონდუას გამოკვლე-
 ვით, ასტრალურ ღვთაებათა სინკრეტული გამოსახულება ტრაპე-
 ზუნტის მონეტებზე II საუკუნის მიწურულიდან დასტურდება, შე-
 იძლება ვივარაუდოთ, რომ კარსნისხევის გემაც შეიძლება II საუკუ-
 ნის ბოლოსა და III საუკუნის დასაწყისში იყოს შესრულებული.
 ამ მოსაზრებას მხარს უბამს სამარხში აღმოჩენილი დანარჩენი ინ-
 ვენტარიც. ამავე სამარხშია გამოვლენილი რკინის ბეჭედში ჩასმული
 სარდიონის გემა-ინტალიო, რომელზედაც ქალღმერთი ნემზიდაა
 ამოკვეთილი. ანალოგიური გამოსახულებებიც კარგადაა ცნობილი
 ანტიკურ სამყაროში [68, 69; 72]. 27-ე სამარხში აღმოჩნდა კიდევ
 ორი გემა: ერთი რკინის ბეჭედში ჩასმული სარდიონის ინტალიოა.
 რომელზედაც გამოსახულია ქალღმერთი ისიდა. მეორე — ბრინჯა-
 ოს ბეჭედში ჩასმული ლურჯი მინის ინტალიოა სიუხვის ყანწის
 გამოსახულებით (ღვთაება ფორტუნას ატრიბუტი). მსგავსი ფორ-
 მის ბეჭდები I—II საუკუნეებშია გავრცელებული [68, 69]. ურბ-
 ნისში იგი II ს-ით დათარიღებულ კომპლექსშია გამოვლენილი [53—
 სამარხის ნაშთი 1]. სინკრეტული ღვთაებაა (ათენის, ფორტუნას,
 ნიკეს ატრიბუტებით) გამოსახული მე-17 კრამიტსამარხში დადას-
 ტურებულ სარდიონის ინტალიოზე. მსგავსი გამოსახულებაა აღბეჭ-
 დილი ურბნისის სამაროვნის 205-ე სამარხის გემაზე, სადაც იგი,

თანხლები მასალის გათვალისწინებით, II საუკუნის დასაწყისით თარიღდება [52, 53]. მე-18 კრამიტსამარხში აღმოჩენილი პორტრეტულგამოსახულებიანი მინის გემა-ინტალიო, რომელიც თხელ, სათვალბუდიან ბეჭედშია ჩასმული, ბეჭდის ფორმასა და გამოსახულების მიხედვით, II საუკუნეს უნდა მიეკუთვნოს [67]. ამ თარიღს მხარს უბამს სამარხეული კომპლექსიც.

26-ე კრამიტსამარხში აღმოჩენილი მინის გემა-ინტალიოზე არტემიდე ეფესელია ამოკვეთილი. მსგავსი გამოსახულებები ფართოდაა ცნობილი ანტიკურ გლიპტიკაში [68, 72]. ანალოგიური გამოსახულებაა ურბნისის სამაროვნის 189-ე სამარხში აღმოჩენილ მინის გემაზე, რომელიც, სამარხეული კომპლექსის გათვალისწინებით, II საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. მსგავსი გამოსახულებები გვიანრომაული ხანის მონეტებზეც გვხვდება [70; 71]. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მინის გემა-ინტალიოები გვიანრომაული ხანის ადრეულ კომპლექსებში დასტურდება [53]: როგორც გლიპტიკური მასალის განხილვიდან ჩანს, კარსნისხევის სამარხეულ კომპლექსებში გამოვლენილი გემა-ინტალიოები, უმრავლეს შემთხვევაში, რკინის ბეჭდებშია ჩასმული, ხოლო გამოსახულებები ასახავს ბერძნულ-რომაულ სამყაროში ფართოდ გავრცელებულ მითოლოგიურ სიუჟეტებს. მხატვრულ-სტილისტური ანალიზის საფუძველზე, ბეჭდების ფორმებისა და პარალელური მასალის გათვალისწინებით, მსგავსი მცირე ხელოვნების ნიმუშები II—III საუკუნეებით თარიღდება.

ნ უ მ ი ზ მ ა ტ ი კ უ რ ი მ ო ნ ა პ ო ვ ა რ ი. კარსნისხევი გამოვლენილი 36 სამარხიდან მომენტები 7 სამარხში დადასტურდა [№ 12, 13, 26, 27, 28, 32, 35]. სულ 12 ეგზემპლარია. აქედან 5 ღრამაა, რომელთაგან ერთი ოროდ II-ს (ძვ. წ. 57—38/37) ეკუთვნის, 4 გოტარზეს (ახ. წ. 40/41—51 წწ.). 7 ცალი რომის პირველი იმპერატორის ავგუსტუსის (ძვ. წ. 27—ახ. წ. 4 წწ.) სახელითაა მოჭრილი — ძვ. წ. 2—ახ. წ. 4 წწ. გალიის ქალაქ ლუგუდუნუმის ზარაფხანაში, რომელიც ითვლებოდა ერთადერთ საერთო საიმპერო სამონეტო კარად რომის იმპერიაში [73]. შემდეგ კ. გოლენკოვმა დაუჯერებლად მიიჩნია, რომ მთელ იმპერიას მხოლოდ ერთი ზარაფხანა ამარაგებდა ზემოაღნიშნული ტიპის მონეტებით [74]. რაც შეეხება თარიღს, ავგუსტუსის დენარების როლი ამა თუ იმ კომპლექსის აბსოლუტური თარიღის დადგენისას უმნიშვნელოა, რად-

გან იგი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ სამაროვნებზე მთელი გვიანანტიკური ხანის მანძილზე გვხვდება.

მ ძ ი ვ -ს ა მ კ ა უ ლ ი. სამაროვანზე მრავლრიცხოვანი და მრავლფეროვანი მძივები აღმოჩნდა (420 ცალი). მათ შორის 27 სარდიონისაგან არის დამზადებული, 118—გიშრისაგან, 9—ქარვისაგან, 3—ქალცედონისაგან, 2 — მთის ბროლისაგან, 2 — აქატისაგან, 2 — თეთრი ქვისაგან, 1 — მარჯნისაგან, 201 — ერთფერი მინისაგან, 22 — პოლიქრომული მინისაგან, 30 — ოქროფერილი, 12 — ეგვიპტური ფაიანსისაგან.

მძივები სხვადასხვა ფორმისაა: სფერული, ნახევარსფერული, ოვალური, ცილინდრული, წაკვეთილ-ბიკონუსური, შვინდის ნაყოფისებური, მანდარინისებური, კვირისტავისებური, ამფორისკისებური, კალათისებური და თითისტარისებური. ისინი სხვადასხვა ტექნოლოგიური ხერხითაა დამზადებული. კერძოდ, გამოყენებულია: გაბურღვა, გაპრიალება, ყალიბში ჩამოსხმა, ცივად ჭედვა, რჩილვა, ინკრუსტაცია, პოლიქრომია [58. 57, 76]. აღმოჩნდა როგორც იმპორტული (მარგალიტი, ქარვა, მარჯანი, გრანატი), ისე ადგილობრივი მასალისაგან (გიშერი, მთის ბროლი, ქალცედონი, იასპი) დამზადებული მძივები. ამ მხრივ აღსანიშნავია უკანასკნელ წლებში მცხეთის მახლობლად, თეზმისხევში გამოვლენილი გიშრის გამოსავლები [77].

კარსნისხევის სამაროვნის მძივები მსგავსია და ანალოგიური სამთავროს, ურბნისის, კლდეეთის, ქუშანანთგორის, ჭერემის, ჩრდილოეთ კავკასიის, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის, სომხეთის და აზერბაიჯანის სამაროვნებზე აღმოჩენილი მძივებისა და ზოგადად ახ. წ. პირველი საუკუნეებით თარიღდება [58]. მათი დამთარიღებელი ღირებულება აბსოლუტური თარიღის დადგენისას უმნიშვნელოა.

სამკაული კარსნისხევის სამარხულ კომპლექსებში მეტწილად ბრინჯაოსაგან არის დამზადებული. ესენია: სასაფეთქლე რგოლები, ირმის გამოსახულებიანი ქანდაკებები — საკიდები, სამაჯური, სხვადასხვა ფორმის (კონუსური, ცილინდრული, პირამიდისებური) ზარაკები, სამაჯური და ა. შ., რომელთა ანალოგები ფართოდაა ცნობილი ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეების სამაროვნებიდან [50, 78, 79].

კარსნისხევის სამაროვანზე დადასტურდა მცირერიცხოვანი რქაროს სამკაულიც: სადა სასაფეთქლე რგოლები, საკიდი 28-ე ორმო-

სამარხიდან და ყურძნის მტევნის იმიტაციით შემკული საყურეები 32-ე სამარხეული კომპლესიდან. ანალოგიური საყურეები აღმოჩენილია მცხეთა-სამთავროში გამოვლენილ სამარხებში, დიღომში და სხვა ადგილებში — II და ზოგჯერ III საუკუნეებით დათარიღებულ კომპლექსებში [34, 46, 48, 78]. სადა სასაფეთქლე რგოლები ამავდროულ კომპლექსებში გვხვდება, ხოლო ფირფიტოვანი საკიდები, რომლებიც ცილინდრული ფორმის მილაკებზეა ყუნწის მეშვეობით დამაგრებული, გავრცელებულია ელინისტურ ხანაში [80, 81]. ისინი ახ. წ. I საუკუნით დათარიღებულ ძეგლებზეც გვხვდება [50], შემდეგ კი II—III სს. ძეგლებზე ფართოდაა ცნობილი [1,2].

ამრიგად, როგორც კარსნისხევის სამაროვნული ნივთების ცალკეული ჯგუფების ანალიზიდან ჩანს, სამარხეული კომპლექსების უმეტესობა II საუკუნით უნდა დათარიღდეს. ამაზე, გარკვეულწილად, მიუთითებს სამარხთა აღნაგობა, დაკრძალვის წესი და სტრატეგრაფიული მონაცემებიც. თუმცა, როგორც აღინიშნა, ნაწილი სამარხებისა III საუკუნის პირველ ნახევარს უნდა მიეკუთვნოს.

დასკვნა

კარსნისხევის დასასრულს გამოვლენილი ძეგლების ანალიზიდან ირკვევა, რომ მეთუნეთა ნამოსახლარი, სახელოსნო უბანი, მარნები და საწნახელი ასახავს დედაქალაქობისდროინდელი მცხეთის ერთ-ერთი მასშტაბოვებული უბნის ცხოვრებას. კერძოდ, იგი წარმოადგენს არმაზციხის ეკონომიკურ სახსარს ახ. წ. პირველ საუკუნეებში.

კარსნისხევის მეთუნეთა დასახლების მაგალითზე გამოიკვეთა მცხეთელ მწარმოებელთა მასის ცხოვრებისა და შრომის დეტალები: მშენებლობის ტექნოლოგია, დასახლების ტიპი, მათი განლაგება — ისტორიული ტოპოგრაფია. ეს, ალბათ, კიდევ ერთი აგური იქნება მცხეთა-ქალაქის, ზოგადად კი, გვიანრომაული ხანის იბერიის დასახლების ტიპის კვლევის საქმეში.

აკად. ა. აფაქიძის აზრით, „მცხეთა-ქართლის (იბერიის) ძველი დედაქალაქი, — ერთიანად შეკრული, მხოლოდ ერთი დასახლების გზით გაზრდილი ქალაქი არ იყო. ის ცალკეული დასახლებების გზით ჩამოყალიბებული ქალაქია.

ამიტომ ეს დასახლებები ინარჩუნებდა დიდ ქალაქში თავისებურად მკვეთრად ჩამოყალიბებულ სახეს და ახალ ვითარებაში ყალიბდებოდა დიდი მცხეთის ყოველთვის მნიშვნელოვან უბნებად. ესაა ქართული სინოიკიზმის თავისებური სახე...

ყველა უბანი აუცილებელი ნაწილია დედაქალაქის (მცხეთის) როგორც ეკონომიკური (სამეურნეო, სახელოსნო და სავაჭრო), ასევე სტრატეგიული თვალსაზრისით. ამიტომ ეს უბნები ინარჩუნებენ, ერთი შეხედვით, „დამოუკიდებლობას“ [9].

კარსნისხევისა და არმაზციხის ურთიერთდამოკიდებულების მაგალითზე შეიძლება ითქვას, რომ ეს უკანასკნელი გვიანრომულ ხანაში ეკონომიკურად, მართლაც, დამოუკიდებელი ჩანს. მას საკუთარი ეკონომიკური ბაზა გააჩნია. როგორც დავინახეთ, განვითარებული ჩანს სამეთუნეო ხელოსნობა კარსანში, რომლის ეტიმოლოგია როგორც კარისანი (ი. მაისურაძე), ე. ი. არმაზციხის სამხრეთი კარის მიმდებარე ტერიტორია, უფრო დამაჯერებელი ჩანს [82]. იქვეა ამ დროს მოქმედი მარნები, საწნახელი და მუხათგვერდის საწნახეები მიწათმოქმედებისათვის, რომელთაც აშკარად საწარმოო ხასიათი უნდა ჰქონოდათ. ანალოგიური კვლევა-ძიებისა და წერილობითი წყაროების მონაცემთა შეჯერების საფუძველზე შეიძლება წარმოდგენა ვიქონიოთ დედაქალაქობისდროინდელ მცხეთაზე. იგი წარმოგვიდგება მტკვრისა და არაგვის ხეობისში და მის ორ-ვე სანაპიროზე განვრცობილ სხვადასხვა ტიპისა და დანიშნულების დასახლებებისაგან შემდგარ ქალაქად — ქართლის (იბერიის) პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ცენტრად. მის გარშემო ჩამოყალიბებული ისტორიულ-გეოგრაფიული გარემო და სასიმაგრო ნაგებობები — ღართისკარი, კაცითავანა, ციხედიდისხევი, სარკინე-გრძელი მინდორი, წიწამური (სტრაბონისეული სისამიორა), არმაზციხე (ჰარმოზიკი), ავჭალისკარი-დევის ნამუხლი — ქმნიდნენ ანტიკური ხანის მცხეთის თავდაცვის ერთიან სისტემას [83].

ანტიკურ ხანაში თავდაცვის ამ სისტემის გარეთ მდებარე ტერიტორია (მუხრანის ველი — ქსნის და არაგვის ორმდინარეთა) ასევე მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან, სადაც მიმდინარეობდა დიდი მცხეთის — ქვეყნის — ისტორიული პროცესები.

კარსნისხევისა და არმაზციხის, აგრეთვე, ზოგადად ისტორიული დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე მიმდინარე პროცესები გვავარაუდებინებს, რომ ქართლის (იბერიის) ქალაქთა ისტორია მჭიდროდ

უკავშირდებოდა მის შემოგარენს, ე. ი. ქალაქთა ეკონომიკურ სა-
ფუძველს, მის მასაზრდოებელ წყაროს. ქალაქის შემოგარენის
კვლევისას, მისი ისტორიის აღდგენისათვის, სხვადასხვა ეპოქაში,
აუცილებელია ნათლად წარმოვიდგინოთ საკუთრივ ქალაქი. მისი გა-
რეგანი საზღვრები, პოლიტიკური თუ ეკონომიკური სტატუსი და
ურთიერთდამოკიდებულება შემოგარენთან.

კარსნისხევის ანტიკური ხანის არქეოლოგიური ძეგლების მო-
შველიებით, თითქოს, ნაწილობრივ, ირკვევა ამ მრავალსპექტიანი
პრობლემის, ძირითადად, სოციალურ-ეკონომიკური მხარე — ქალა-
ქისა და მისი შემოგარენის ურთიერთდამოკიდებულება დროსა და
სივრცეში.

ПОСЕЛЕНИЕ РЕМЕСЛЕННИКОВ-КЕРАМИСТОВ КАРСНИСХЕВИ

Резюме

(табл. I—CIX)

История городов Картли (Иберии) тесно взаимосвязана с историей их округа, т. е. экономической основы города, его питательного источника. При исследовании округа, реконструкции ее истории в различные эпохи следует представить собственно город, его внешний облик, границы, политический или экономический статус.

Во время анализа этой столь сложной проблемы большое значение придается воссозданию исторической топографии Мцхета Великой, что дает основание для более или менее четкого представления о расселении определенных кварталов — «убани» древней Мцхеты, развитии города в пространстве и во времени, его функциях и взаимоотношении города и округа.

Археологические памятники, обнаруженные в последние годы, дают возможность исследовать социально-экономическую сторону этой многоаспектной проблемы.

В процессе изучения ее заслуживает пристального внимания комплекс памятников, обнаруженный в Карснисхеви: поселение ремесленников-керамистов, производственный участок, могильник, постройки хозяйственного назначения и выявленные здесь многочисленные и разнообразные материалы.

Карснисхеви расположен в округе Мцхеты, на правом берегу Куры, на 17-м километре шоссейной дороги Тбилиси—Мцхета.

Памятники материальной культуры, обнаруженные в Карснисхеви, свидетельствуют о заселении ущелья еще в бронзовую эпоху. В верховьях р. Карснис-цкали раскопаны поселение и могильник раннефеодальной эпохи. Помещения выстроены из рваного камня и булыжника на глине, а погребения сложены из песчаниковых плит. На правом берегу

каньона Карснисхеви засвидетельствованы остатки стеклодельной мастерской эпохи развитого средневековья (табл. 1, 2, 3), в верховьях расположены две церкви зального типа, а также остатки селища феодальной эпохи.

В 1925 году у устья Карснисхеви раскопан могильник раннехристианской эпохи (IV—V вв.), представленный каменными ящиками с плоским перекрытием. В погребениях обнаружены украшения и предметы одежды [4].

В 1975—1977 годы в Карснисхеви велись стационарные раскопки. У устья Карснисхеви, впервые на территории Мцхета Великой, обнаружен комплекс памятников (собственно поселение — жилые и хозяйственные здания, производственный участок и могильник первых веков нашей эры).

Комплекс вновь обнаруженного поселения расположен террасообразно на склоне и у подношвы горы. Устанавливается существование жилых и хозяйственных сооружений трех строительных периодов. Стены и фундаменты жилых зданий выполнены из рваного камня на глиняном растворе.

Жилые помещения в плане четырехугольные, некоторые из них имели черепичную кровлю. Для перекрытия зданий использованы черепицы, характерные для Мцхета античной эпохи, — солены и калиптеры.

Полы в жилых комнатах глинобитные с очагами в центральной части помещения. Жилой комплекс в основном состоит из двух частей: жилья и легкой крытой пристройки хозяйственного назначения, в которых также выявлены очаги — следы огня.

В жилых зданиях и культурных слоях обнаружены: краснорозовая столовая посуда, кухонная керамика, а также большие хозяйственные сосуды (пифосы-«квеври»). Вся керамика изготовлена на гончарном круге: она тонкостенная и светло-розового с красным оттенком обжигом, характерная для памятников Картли и города Мцхета первых веков нашей эры. В культурных слоях обнаружены: металлические и глиняные (терракота) скульптурки, каменные ядра, железные ножи и т. д. Примечательно, обнаружение в культурном слое кесарийской монеты II в. н. э. На полу одного из помещений найдена часть синопской амфоры.

Вблизи поселения обнаружен производственный участок. Это — керамические обжигательные печи — в плане длинные, подчетырехугольные, отличающиеся от грушевидных и круглых керамических обжигательных печей античной эпохи и перекликающиеся с раннеантичными печами Ховлегора. Видимо, местные традиции сооружений вытянутых печей продолжались и в позднеантичное время. Здесь же находилась

куполообразная круглая печь, немного позднея, сооруженная, видимо, для обжига поливной посуды.

Рядом с поселением обнаружен могильник, состоящий из черепичных ящиков и грунтовых погребений, по всем данным в основном синхронный с этим поселением. Черепичные ящики, как правило, четырехугольные с двухскатным перекрытием. Инвентарь погребений: кувшинчики типа ойнохон, глиняные сосуды с рельефным шишковидным украшением и следами красного ангоба, стеклянные бальзамари, золотые серьги и височные кольца, бусы разных форм и материалов, железные и бронзовые перстни с геммами-интальями, бронзовые скульптурки-подвески в виде баранов и оленей, колокольчики, римские и парфянские монеты и т. д.

Прослеживается однородность, однотипность, в основном синхронность керамических изделий, обнаруженных на поселении, в культурных слоях, на производственном участке и в погребениях. Погребальные комплексы, обнаруженные на карснисхевском могильнике, в основном содержат материалы, относящиеся ко II в. н. э. и их параллели широко представлены на памятниках Картли (Иберии) позднеантичной эпохи.

В двухстах метрах от поселения Карснисхеви, на небольшой искусственной террасе, выявлена и раскопана винодельня (VI участок). Она представляет собой продолговатую площадку ($3,2 \times 2,4$ м), обмазанную розовым гидравлическим раствором, к которой примыкает прямоугольное помещение, собственно давяльня — четырехугольный резервуар ($1,80 \times 1,10$ м), снабженный двумя керамическими трубопроводами и выстроенный из керамических плит на розовом гидравлическом растворе.

Здесь же вблизи выявлен винный погреб («марайи»), видимо легкая постройка с черепичным перекрытием и плетеными стенами с глиняной обмазкой (V участок).

Вышеуказанные памятники в общем одновременны и датируются первыми веками н. э.

Как свидетельствует анализ комплекса памятников Карснисхеви (поселения ремесленников, производственного участка, винодавяльни), они представляли собой экономическую базу для акрополя античной Мцхета — Армазцixe.

На примере поселения выявились детали жизни и труда Мцхетских производителей: технология строительства, тип поселений, их расположение, т. е. историческая топография Мцхета и его округа античной эпохи.

Археологические изыскания и анализ данных письменных источников позволяют представить стольный город

Мцхета — политический и административный центр Иберии (Картли) античной эпохи. Он расположен в междуречии Куры и Арагви на обоих берегах этих рек и состоит из построек различных типов (жилых, культовых, фортификационных), отдаленных друг от друга. Мцхета защищен оборонительной системой расположенных вокруг поселений: Авчалискари, Девис-Намухли, Армазцихе, Кацитавана, Саркине-Грдзели Миндори, Гартискари, Цицамури. Территория за пределами этой системы (Мухранская долина, междуречие Куры и Арагви) также тесно взаимосвязана с ними.

Исторические процессы, происходящие на территории Мцхета Великой, дают основание предположить, что история городов Иберии тесно связана с историей их округи. С помощью археологических памятников Карсенихеви частично выявляется социально-экономическая сторона этой многоаспектной проблемы — взаимоотношение города Мцхета с его округой в пространстве и во времени.

VAGHTANG NIKOLAISHVILI

KARSNISKHEVY POTTERS' SETTLEMENT

S u m m a r y (Tabl. I—CIX).

The ancient history of Kartli (Iberia) towns is in a very close interrelation with their neighbouring suburbs, i. e. with their economic basis. One, who researches these territories in order to restore their history in different ages, must have a full and suite clear picture of the town itself, its outward appearance, its borders, political and economic statute.

For this purpose, it is very important to restore a historical topography of Mtskheta in times, when it was the capital of Kartli (Iberia). After this, it'll be easier to imagine the distribution of settlements in the suburbs of the Great Mtskheta both, in time and space, to know more about their function and interrelation with the town itself.

By the help of lately discovered monuments, it became possible to understand the social and economic aspects of this important problem.

From this point of view, a group of monuments, discovered in Karsniskhevy (Mtskheta), is of great interest. These are: potters' settlement and cemetery, their workshop and other household buildings, and also, a great number of different objects found there.

Karsniskhevy is a place near Mtskheta, [on the right bank of the Mtkvary, at the seventeenth km. between Tbilisi and Mtskheta. According the monuments discovered there, it seems inhabited already in LB-El Ages. There came to light the burials of this period. At the very beginning of Karsniskhevy, in modern

village, there is excavated a village and a cemetery of Early Middle Ages. The buildings there are built of stone and clay; the burials in the cemetery are of stone. Hear to them, there were also discovered glass remnants (workshop?), dated to the Late Middle Ages (1, 2, 3). The remnants of a village and small churches of Middle Feudal times were unearthed at the top of the canyon.

Early Christian cemetery (4th—5th ca. A. D.) was discovered and excavated in Karsniskhevy in 1925. The burials were made of large sandstones with flat roofs, so called, stoneboxes in which there had been found different decorations and some other objects connected with human clothes (4).

From 1975 in Karsniskhevy were carried out permanent excavations. A very interesting monument date to the 1st century B. C. and the first centuries of A. D., was found on the right bank of Karsniskhevy, at the top of the canyon. It consisted of potters' settlement, cemetery and workshop. The settlement is situated on the terraces of a mound. There came to light there building layers. The buildings had a form of a long quadrangulars and seemed so that they were covered with so called Mtskheta tiles (5, 6, 7). Houses were built of sandstone and clay and consisted of two parts: a house itself and something like a dwelling or shed. There were clay floors. In the middle of the room there was a fire-place made of stones and clay. A great number of different clay vessels were found in these houses. Most of them were of pinkish and red (burning, with shallow walls-jars, jugs, pots, goblets, dishes, two handled jars and etc. They were decorated with knobs, strips and groovings. Except pottery, there were also found metal and clay (terracotta) statues, a stone projectile, iron knives, coins and even a bottom of Synopean amphora appeared on the floor of one of the houses.

Similar objects are met in many other Late Ancient cemeteries and settlements of Kartli.

Near to Karsniskhevy settlement there was excavated a workshop in which vessel kilns and building remnants were found. Some kilns were «two-storied». The «first floor» had a domeshaped

roof with the holes for the fire and was built of large adobe bricks. Here was found an oval kiln with the same domeshaped roof. Many red-painted vessels were found in the workshop, in kilns and around them dated to the Hellenistic Age.

As it was already mentioned, except the settlement and workshop, there was a cemetery too.

Most of the burials in this cemetery were built of tiles. In whole there were 36 burials and except tile-graves there were pit-tombs and tombs built of wooden poles, also, so-called, combined burials (i. e. burials made of tiles, stones and wooden poles), brick-tile burials and jug-tombs.

Tile burials were built of flat and grooved tiles and had a form of a gable-roofed tile-boxes put into the ground. Some of the tile-tombs had tile floors. Pinkish furnished shallow jars, differently embolished pottery with knobs and embossed ornaments, tumblers, small glass perfume pottles, gold ear-rings and forehead rings, beads of different forms and materials, Roman and Parthian Coins, finger-rings with gemmas, deer and ram statues (pendants), bells and many other things were found in these burials.

All the material — the grave-goods, buildings, kilns and other objects are dated to the second century A. D. and are met in almost all the other monuments of Ancient Age Georgia.

Near to Karsniskhevy settlement there appeared a winepress and a wine-cellar. It was a flat square covered with hidraulic grout (mortar) (3,2×2,4 m) built just next to the winepress. The winepress itself was built of tiles and had a form of a long quadrangular, like a bath. Both of them, the press and the cellar were joined to the ceramic pipe-line with the holes dug in the floor. The winepress was situated on a flat terrace and a bullock-cart road covered with cobblestones came up to it.

All the above mentioned monuments are synchronous and must be dated to the second part of the 1st century B. C. and the first centuries of the 1st millennium of A. D. As one can guess, Karsniskhevy was one of the rich suburbs in economical point of view for Mtskheta when the latest was the capital of Kartli (Iberia).

The analysis of Karsniskhevy monuments-potters' settlement, workshop, winecellars and winepresses show that Karsani was one of the main economical suburbs of Mtskheta and, in particular, for Armaztsikhe, in the first centuries of the first millennium A. D.

So, Karsniskhevy potters' settlement helped us to learn out many interesting details of life and work of small producing units of the Great Mtskheta—their building technology, types of settlements, situation and historical topography. This very fact itself will be able to be, I so to say, like as one more detail in a problem of studying Mtskheta as a town itself and Late Roman Age Ilcra settlement types in whole.

As to academician A. Apakidze "Mtskheta, the ancient capital of Kartli (Iberia) was not built by only one people. It was inhabited by different peoples and that was why each of its suburb or settlement had the face of its own. Later they gained their peculiar features and changed into the main suburbs of the town. This is the characteristic feature of Georgian synoikismos. Each suburb was the most important part the town (Mtskheta) not only economically (agriculture, workshops, trade), but also from the point of view of strategy. That is why, these suburbs seem to be "independent" (9).

In the interrelation of Karsniskhevy and {Armaztsikhe the latter seems to be economically really independent. In Late Roman Age it had its own [economical base. As it is seen, the workshops were developed well in Karsani and its etymology "Karsani" (that means... of the gate) (I. Maisuradze), i. e. the territory near to the South Gate of Armaztsikhe, seems to be quite believable [82]. Here are also wine-cellars of the same period and winepresses; and also Mukhatgverdi fields and forests and for agriculturing. .

If we correlate archaeological investigations and written records, we shall be able to imagine Mtskheta the capital of Kartli (Iberia): it was the political and administrative centre of Kartli (Iberia) situated on both banks of two rivers—the Mtkvari and the Aragvi and consisted of settlements of different kinds and purposes. It had a well established historical and geographical

background and fortifications: Gartiskary, Katsitavana, Tsikhediskhevy, Sarkine—Grdzeli Mindory (long valley), Tsitsamuri (Sisamora by Strabo), Armaztsikhe (Harmozike), Avchaliskari—Devis Namukhli—all of them made a complete system of fortifications of Ancient Age Mtskheta (83).

It seems quite possible that the territories beyond these fortifications (Mukhrani valley and the places among the Ksani and the Aragvi rivers) were closely connected to each other on one hand and to the Great Mtskheta on the other hand in Ancient times.

The historical process, which took place in Karsniskhevy Armaztsikhe and in the territory of the Great Mtskheta in whole, makes us to think that the history of Kartli (Iberia) towns was in a very close relations with their suburbs as the economical basis of the town itself.

With the help of Karsniskhevy ancient archaeological monuments it becomes partially possible to see the main aspect of this difficult problem, namely, its social and economic aspects, the problem of town-suburb interrelation in time and space.

შემოკლებათა განმარტება

- სსმ — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე
სმამ — საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე
სას — არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის საველე არქეოლოგიური
სესია
მსკი — მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის
МИА — Материалы и исследования по археологии СССР
КСИИМК — Краткие сообщения Института истории матери-
альной культуры Академии наук СССР
ПАИ — Полевые археологические исследования Центра ар-
хеологических исследований (краткие отчеты)

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლომთათიძე გ. არქეოლოგიური გათხრები საქართველოს ძველ დედაქალაქში, თბ., 1945.
2. მცხეთა, I. არმაზისხევის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1955.
3. ლემლეინი გ. მინის საბერი წარმოების ნაშთები კარსანში, მცხეთის მახლობლად. — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 1945, ტ. 6, № 9.
4. ნიორაძე გ. კარსისხევის სასაფლაო, — საქართველოს მუზეუმის შრომები. 1926. ტ. 4.
5. ნიკოლაიშვილი ვ. არქეოლოგიური კვლევა-ძიება „დიდი მცხეთის“ ტერიტორიაზე. — მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1977, № 1. გვ. 167—171.
6. აფაქიძე ა., კალანდაძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ. მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის 1975 წლის მუშაობის ანგარიში. — მცხეთა, არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები. ტ. II. თბ., 1978, გვ. 8—80.
7. ნიკოლაიშვილი ვ. კარსისხევის არქეოლოგიური ძეგლები. — ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. თბ., 1980, გვ. 416.
8. Дзиеладзе М. С. Керамические строительные материалы античной Иберии—Картли (черепица). Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Ереван, 1988.
9. აფაქიძე ა. მ. ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში. თბ., 1963.
10. სინაურიძე მ. გვიანანტიკური და ადრეფეოდალური სამარხები ყოლოთოდან. — ლსმმ, XXVII-13. თბ., 1967.
11. კალანდაძე ა., ბოხოჩაძე ა. არაგვის კარი. — ძეგლის მეგობარი № 15. 1968.
12. რამიშვილი რ. და სხვ. ჟინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1971 წლის მუშაობის წინასწარი ანგარიში, თბ., 1972.
13. აბრამიშვილი რ., ნიკოლაიშვილი ვ., ოქროპირიძე ნ., რამიშვილი ა. დიდი თბილისის არქეოლოგიური ექსპედიცია, თბ., 1974.
14. აფაქიძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ. მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის ახალშენებლობებზე. — ძეგლის მეგობარი, № 4, 1987.
15. Апакидзе А., Николаишвили и др. Археологические раскопки в Мцхета и ее округе. — ПАИ в 1984—1985 гг. Тб., 1987.

16. ეინვალი, არქეოლოგიური კვლევა-ძიება არაგვის ხეობაში. I. თბ., 1983.
17. ჭილაშვილი ლ. ნაქალაქარი ურბნისი, თბ., 1964.
18. Апакидзе А., Николаишвили В. и др. Археологические раскопки в Мцхета и ее округе. — ПАИ в 1982 году, Тб., 1985.
19. ლომთათიძე გ. საქართველოს კულტურა და ყოფა ახ. წ. I—XII, თბ., 1977.
20. რამიშვილი რ. კამარახევის სამაროვანი. — მსკ, II, თბ., 1959.
21. ჭლარკავა თ. კამარახევის სამაროვანი. კატალოგი. — მცხეთა, VI, თბ., 1982.
22. კავთისხევის არქეოლოგიური ძეგლები. თბ., 1980.
23. თრიალეთის სამაროვნები. კატალოგი, I, თბ., 1968.
24. Археологические раскопки в Триалети, 1. Опыт периодизации памятников, Тб., 1941.
25. ხახუტაიშვილი დ. უფლისციხე, II. 1963—1969 წწ. არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, თბ., 1970.
26. Нариманишвили Г. Керамика Картли V—I вв. до н. э. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Ереван, 1988.
27. ძნელაძე მ. კარსნისხევის ნამოსახლარის კრამიტები, — არქეოლოგიური ძიებანი, თბ., 1985.
28. ცუხიშვილი ი. ქალის ტყვის ქანდაკება კარსნისხევიდან. — სმამ; 128; № 2, თბ., 1987.
29. Денисова В. И. Коропластика Босфора. Л., 1981.
30. Бардавелидзе В. В. Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен. Тб., 1957.
31. ამირანაშვილი შ. ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1971.
32. ჭორიძე დ. თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები, II, თბ., 1955.
33. რამიშვილი რ. და სხვ. ეინვალის არქეოლოგიური ექსპედიცია, — სას. თბ., 1973.
34. Иващенко М. Самтаврские погребения первых трех веков нашей эры. — Мцхета, III. Тб., 1980.
35. კალანდაძე ა. ახლად აღმოჩენილი სამაროვანი მცხეთაში. — მიმოხილველი. I. თბ., 1979.
36. ხახუტაიშვილი დ. ხელოსნური წარმოება ხოვლეგორაში, 1960 (ხელნაწერი).
37. Гайдукевич В. Античные керамические обжигательные печи Босфора. М.—Л., 1934.
38. მანჯგალაძე მ. გვიანანტიკური ხანის მოჭიქული თიხის ჭურჭელი საქართველოში. — მაცნე, № 1, თბ., 1992.
39. კაკაბაძე ც. შროშული კერამიკა, თბ., 1982.
40. Тирация Г. О расписной керамике древней Армении. — Историко-филологический журнал, № 3 (30). Ереван, 1965.
41. მელითაური კ. კარსნისხევის გვიანანტიკური ხანის სახლები, — მცხეთა, VI, 1982.

42. თოფურიან. ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფის ისტორიიდან. თბ., 1984.
43. ბოხოჩაძე ა. მევენახეობა-მელვინეობა ძველ საქართველოში, თბ., 1983.
44. Гайдукевич В. Виноделие на Босфоре. — МИА СССР, 85. II. М.—Л., 1958.
45. Von Sigfrid Dusek, Eine romisch-germanische Topferei bei Haarhausen Kr. Arnstadt und ihre Bedeutung für die Volksbildung. Archaeologie und Heimatgeschichte. Kulturbund der DDR, Berlin, 1987.
46. მანჯგალაძე გ. სამთავროს სამაროვნის გვიანანტიკური ხანის სამარხები. — მცხეთა, VII. თბ., 1985.
47. მანჯგალაძე გ. სამთავროს ანტიკური ხანის არქეოლოგიური ძეგლების ქრონოლოგიისათვის. — მცხეთა, VII, მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 3, თბ., 1988.
48. ნიკოლაიშვილი ვ. ანტიკური ხანის ძეგლები დიღმის ხეობიდან. — საქართველოს არქ. საკითხები. თბ., 1978.
49. რაშიშვილი რ. ერწოს ველი გვიანარმაზულ ხანაში. თბ., 1979.
50. მირიანაშვილი ნ. შიდა ქართლის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან. თბ., 1983.
51. Хачатрян Ж. Античный некрополь. — Гарни, Ереван, 1976.
52. ქორიძე დ. ურბნისის სამაროვანზე (XXV უბანი) აღმოჩენილი გვიანანტიკური ხანის ძეგლების პერიოდიზაციის საკითხისათვის (ხელნაწერი).
53. ჯავახიშვილი ქ. ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, თბ., 1972.
54. Рамишвили Р. Картлийское царство в первой половине I тысячелетия нашей эры. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Тб., 1983.
55. Аракелян Б. Гарни I. Результаты раскопок 1948 года. Ереван, 1951.
56. Ионе А. Мингечаурские кувшинные погребения с оружием. — КСИИМК, вып. 60. М., 1955.
57. Смирнов К. Самтаврские погребения южного Приуралья. — КСИИМК. XXII. М.—Л., 1948.
58. ლეკაშვილი ზ. კარსნისხევის სამაროვნის მძივები. — არქეოლოგიური ძიებანი (ახალგაზრდა მეცლევართა VII—VIII სამეცნიერო სესიების მასალები), თბ., 1990.
59. Antike Glaser, Staatliche Kunstsamlungen Kassel Vollständiger Katalog bearbeitet von Edith Spartz.
60. Рамишвили Р., Джорбенадзе В. и др. Археологические исследования в Душетском районе. — ПАИ в 1982 году.
61. საგინაშვილი მ. ურბნისის სამაროვნის მიწის ქურქელი. თბ., 1970.
62. დუნდუა გ. სამონეტო მიმოქცევა და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი ბიჭვინტის ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით, ძვ. წ. II—ახ. წ. IV სს. — დიდი პიტიუნტი. I. 1975.

63. გაგოშიძე ი. ადრეანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან. თბ., 1964.
64. დუნდუა გ. ერთხელ კიდევ ტრაპეზუნტის მონეტების იკონოგრაფიის შესახებ. — დიდი პიტიუნტი. II. თბ., 1977.
65. ლორთქიფანიძე მ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, I, თბ., 1954.
66. Максимова М., Античные города Юго-восточного Причерноморья. М.-Л., 1956.
67. Henkel F. Die römischen Fingerringe der Rheinlande, Berlin, 1913. Taf. XLVI, 1191, 1190.
68. Furtwängler, Beschreibung der Geschnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1896.
69. Richter G. Catalogue of engraved gems, Roma, 1956, 3593—3595.
70. Mattingly H. T. Coins of the Roman Empire in the British Museum, London, Vol. I—IV.
71. დუნდუა გ. საქართველოს სამონეტო განძები. თბ., 1979.
72. Кобылина М. Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н. э. Каталог, составленный О. Неверовым, М., 1978.
73. Mattingly H. Coins of the Roman Empire in the British Museum, London, Vol. I, 1936.
74. Голенко К. Денежное обращение Колхиды в римское время. Л., 1954.
75. Лемлейн Г. Каменные бусы Самтаврского некрополя. Тб., 1951.
76. Алексеева Е. Античные бусы Северного Причерноморья. — Археология СССР, Свод археологических источников. Вып. 12, М., 1975 и вып. 12, М., 1978.
77. Мгелнашвили Т. Стратиграфическая позиция и вещественный состав пород, минералов и руд, выявленных в археологических памятниках Грузии, диссертация на соискание ученой степени кандидата геолого-минералогических наук. Тб., 1991.
78. ლომთათიძე გ. კლდეების სამაროვანი აბ. წ. II საუკუნისა, თბ., 1957.
79. ნემსაძე გ. ბრინჯაოს ნივთებიანი სამარხი ძამას ხეობიდან. — სსმმ. XXXIX-B. თბ., 1972.
80. გაგოშიძე ი. ელინისტური ხანის ძეგლები სამადლოდან. — სსმმ, XXVII-B. თბ., 1967.
81. Гагошидзе Ю. Самадло. Каталог археологического материала. Тб., 1981.
82. ლლონტი. მცხეთის ტოპონომია. თბ., 1975.
83. ნიკოლაიშვილი ვ. ძველი მცხეთის ისტორიული ტოპოგრაფია ახალ აღმოჩენათა შუქზე. თბ., 1990 (პრეპრინტი).

ილუსტრაციების ალფაბეტი

- I. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. I—III ნაკვეთები. გეგმა.
- II. " " " " II სამშენებლო. პორიზონტი.
- III. " " " " " კრილები.
- IV, 1—2. " " " " " საერთო ხედები.
- 3—4. " " " " " სახლი 3.
4. " " " " " მე-4 სახლის ზურგისმხარის კედელი.
- V, 1. " " " " " სახლი 1. პრეპარაციის შემდეგ.
2. " " " " " სახურავის კრამიტები.
- VI. " " " " " ბრტყელი, გვერდებზეაყვანილი კრამიტები პირველი სახლიდან.
- VII, 1. " " " " " სახლი 2.
2. " " " " " სახლი 3.
- VIII. " " " " " სახლი 1 და 3. რეკონსტრუქცია არქიტექტორ კონსტანტინე მელითაურისა.
- IX, 1, " " " " " სახლი 6.
2. " " " " " II ნაკვეთი. მე-18 და მე-19 კედლები და სამაროვნის ნაწილი პრეპარაციის შემდეგ.
- X, 1 " " " " " მარნის ნაშთი.
- 2—6. " " " " " ქვევრები.
- XI, 1. " " " " " ქოთანი. აღმოჩნდა მე-16 კვადრატში, თირში ჩაჭრილ ორმოში.
2. " " " " " კვ. 7. ხელადა.
3. " " " " " ქოთანი. აღმოჩნდა მე-9 ქვევრში, ნაკვ. I, კვ. 3.
4. " " " " " სამარილე. ნაკვ. 1. კვ. 2.
- 5 " " " " " კრაქი. ორმო 4.
6. " " " " " ილარი ბრინჯაოსი.
- XII, 1. " " " " " მძივი პასტისა, I. ნაკვ. კვ. 7. ორმო 4.
2. " " " " " ქალის ტორსი. ტერაკოტა. აღმოჩნდა მე-8 ქვევრში. ნაკვ. I.
3. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. კრაქი. ნაკვ. I, გვ. 11.
4. " " " " " საწაფი თიხისა. აღმოჩნდა 24-ე. სამარხის აღების შემდეგ.
5. " " " " " სახელური თიხის ქურქლის ხუფისა.
6. " " " " " თიხის ქურქლის ყურის ძირზე დასმული ფრინველის გამოსახულება. I. ნაკვ. კვ. 10.

- XIII, 1—5. " " " ჯამის ნაწილები I. სამშენებლო დონიდან.
6. " " " თიხის კურკლის ნაწილი მე-4 ორმოდან.
XIV, 1—4. " " " ჯამებისა და ქოთნების ნაწილები მე-4 ორმოდან.
XV 1—3. " " " თიხის კურკელი მე-4 ორმოდან.
4—5. " " " ჯამების ნაწილები მე-6 ორმოდან.
XVI, 1. " " " ჯამის ნაწილი მე-6 ორმოდან.
2—3. " " " ხელადა და ჯამი I ნაკვეთიდან.
4. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ნაკვეთი IV. წითელი წერნაქით მო-
ხატული ჯამის ნაწილი..
5. " " " ჯამის ნაწილი ამავე ფენიდან.
XVII, 1—2. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა ნამოსახლარი. სახელოსნოს უბანი.
IV ნაკვეთი. ხელადისა და თიხის კურკლის
ნაწილები.
3. " " " I ნაკვეთი. ორმო 1. ჯამი.
4. " " " " ქოთნის ნაწილი.
5. " " " " საკინძე ბრინჯაოსი, პასტის თვალთ
შემკული.
6. " " " " სახელოსნო უბანი. სამაჯურის
ნაწილი ბრინჯაოსი.
7. " " " " კვირისტავი თიხისა.
XVIII, 1. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა ნამოსახლარი. სახელოსნო უბანი,
IV ნაკვეთი. თიხის კურკლის ნაწილი. წუნი.
2 " " " " ხელადა. აღმოჩნდა მშენებელთა
მიერ დაზიანებულ ფენაში.
3. " " " " I ნაკვეთი. კოჭობი.
4—5. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა ნამოსახლარი. სახელოსნო უბანი.
ხელადა და ხელადისებური სასმისი მშენებელთა მიერ დაზიანებული
ფენიდან.
XIX, 1. " " " " I ნაკვეთი. IV კვადრატი,
ჩაფის პირ-გვერდის ნაწილი.
2. " " " " სახლი 2. ხუფი თიხისა
3. " " " " IV ნაკვეთი. მძივი ბრინჯაოსი აღმოჩნდა მე-3 საძი-
ებო თხრილში.
4, 6. " " " " მინის კურკლის ქუსლის
ნაწილი და ბრინჯაოს კუწუბისებური საკიდი.
5. " " " " I ნაკვეთი. სათავსი 5. კაური.
7. " " " " საკინძი ბრინჯაოსი. |
აღმოჩნდა საძიებო თხრილში.
8. " " " " I ნაკვეთი. სახლი 5. სალესი ქვა.
9. " " " " " დანა რკინისა.
10. " " " " სახლი 6. სანელსაცხებლე მინისა.
XX, 1. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. სახლი 2. ხელადის
პირ-გვერდი.

2.	"	"	"	"	ხუფი.
3.	"	"	"	"	ობსიდიანის ანატეცი.
4.	"	"	"	"	ტყავის გარსაკრავი.
5.	"	"	"	"	საწაფის ნაწილი თიხისა.
8.	"	"	"	"	I ნაკვეთი, კვ. 13. კოჭობი.
6—7.	"	"	"	"	კვირისტავეები.
8.	"	"	"	"	I ნაკვეთი. კვ. 10—12. დანები რკინისა.
XXI, 1.	"	"	"	"	I ნაკვეთი. კვ. 13. კოჭობი.
2.	"	"	"	"	კვ. 13. ჯამი.
3—4.	"	"	"	"	სახლი 3. კრაქი და სამარილე-
5.	"	"	"	"	სახლი 2. საკინძი ძვლისა.
6.	"	"	"	"	I ნაკვეთი. კოჭობი.
XXII, 1—2	"	"	"	"	სახლი 5. კრაქები.
3.	"	"	"	"	სინოპური ამფორის ძირი.
4.	კარსნისხევის	მეთუნე-ხელოსანთა	დასახლება.	I ნაკვეთი. კვ. 13, დერგი,	
5.	"	"	"	"	კვ. 11. ჯამის ნაწილი.
6.	"	"	"	"	კვ. 5. კოჭობი.
XXIII, 1.	კარსნისხევის	მეთუნე-ხელოსანთა	დასახლება.	V ნაკვეთი. რკინის ნივთის (დანის) ნაწილი.	
2.	"	"	"	"	I ნაკვეთი. სახლი 6, რგოლი-ბრინჯაოსი.
3.	"	"	"	"	კვ. 9. ჯამის ნაწილი.
4.	"	"	"	"	კვ. 7. დანის ნაწილი.
5—6.	"	"	"	"	კვ. 11, 4, ქალის ტყვიის ქანდაკება.
XXIV, 1—3.	"	"	"	"	კვ. 8. თიხის და მიწის მძივები.
4.	"	"	"	"	საკიდი ბრინჯაოსი, კუწუბებიანი.
5.	"	"	"	"	საკიდი ბრინჯაოსი, ნახევარმთვარისებური.
6.	"	"	"	"	საკინძე ბრინჯაოსი.
7.	"	"	"	"	კვ. 1. ბეჭედი ბრინჯაოსი, ძალის გამოსახულებიანი.
8	"	"	"	"	კვ. 5. მამაკაცის თავის ქანდაკება-ტერაკოტა.
9.	"	"	"	"	კვ. 14, ირმის გამოსახულებიანი ბრინჯაოს საკიდი.
10—11.	"	"	"	"	დერგები.
12.	"	"	"	"	სახლი 5. მეორე ფენა. დერგი.
XXV, 1—3.	—	"	"	"	დერგები.
4.	"	"	"	"	ადრეული ფენა. დერგი
5.	"	"	"	"	ფორმო 7. დერგის ნაწილი.
6—7.	"	"	"	"	ქოთნები.

XXVI,1. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. I ნაკვეთი. ქოცო,
 2. " " " " " დერგი.
 3. " " " " " ქოთანი.
 4. " " " " " "კვ. 13. მილი თიხისა.
 5. " " " " " "კვ. 9. ჩაფის ნაწილი.
 6. " " " " " IV ნაკვეთი. ჯამის ნაწილი.

XXVII,1. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. I ნაკვეთი. კვ. 9,
 ჯამის ნაწილი,
 2. " " " " " " კოჭობი.
 3-4. " " " " " " ჯამები.
 5-6. " " " " " "ხელადისებური სპა-
 მისი და საწური.

XXVIII,1. " " " " " ხელადა, სამტუჩა.
 2. " " " " " " სახლი 2. საკინძე ძვლისა.
 3-4. " " " " " " დანები რკინისა.
 5. " " " " " " ლურსმანი.
 6. " " " " " " ჯამის ნაწილი.
 7. " " " " " "კვ. 13. საწაფი,
 8. " " " " " "კვ. 15. ნალი.
 9. " " " " " "სამარილე.

XXIX,1. " " " " " " გარსაკრავი ტყვიისა.
 2. " " " " " " "კვ. 6. ცულისპირი ბრინჯაოსი.
 3. " " " " " " IV ნაკვეთი. აბზინდა რკინისა,
 4. " " " " " " I ნაკვეთი. კოჭობი.
 5. " " " " " " სახლი 5. დერგის ნაწილი.
 6. " " " " " " თიხის ქურჭლის პირ-გვერდის ნაწილი.
 7. " " " " " "ქოთნის პირ-გვერდის ნაწილი.
 8. " " " " " " სახლი 5. ქვევრის პირ-გვერდის
 ნაწილი.

XXX,1. " " " " " " ქვევრის პირ-გვერდის ნაწილი.
 2-3. " " " " " " ქოთნის პირ-გვერდის და შირის ნაწილები.
 4. " " " " " "კვ. 10, საკინძი ბრინჯაოსი.
 5. " " " " " " ჩაფის პირ-გვერდის ნაწილი.
 6. " " " " " " IV ნაკვეთი, კერამიკული წუნი.
 7. " " " " " " I ნაკვეთი. ქვევრის ძირი, ფსკერზე დაღეჭილია
 თეთრი მასა, ღვინის ქვა.

XXXI,1-3. " " " " " "კვ. 1. ქურჭლის პირ-გვერდის (ჩაფის)
 ნაწილები.
 4. " " " " " " პირმოყრილი ჯამის ნაწილი.
 5. " " " " " " ღვინის ქვა (თეთრი მასა), რომელიც
 დაღეჭილი იყო ქვევრის ფსკერზე.
 6. " " " " " " VI ნაკვეთი. ხელადა წითლად შეღებილი, აღმოჩნდა
 საწნახელში.
 7. " " " " " " I ნაკვეთი. კვ. 14. ხელადის ნაწილი,

- XXXII, 1. " " თიხის ჭურჭლის პირ-გვერდის ნაწილი.
2. " " " სახლი 4. ამფორის ძირი.
3. " " " ორმო 8. სამარილე.
4. " " " ქრაქის პირ-გვერდი.
5. " " " ქოთნის ნაწილი.
6. " " " კვ. 15, ტოლჩის პირ-გვერდის ნაწილი,
7. " " " კვ. 5. ჩათვის პირ-გვერდის ნაწილი,
XXXIII, 1. " " " კვ. 6. ხუფის ნაწილი.
2. " " " სახლი 6. დერგის ნაწილი.
3. " " " V ნაკვეთი. ჯამი.
4. " . " თიხის ჭურჭლის პირ-გვერდის ნაწილი.
5. " " " ქოთნის ნაწილი.
6. " " " ჩათვის ნაწილი.
XXXIV, 1. " " " ჩათვის პირ-გვერდი.
2. " " " ხარის თავის ქანდაკების ნაწილი.
3. " " " საღესი ქეები.
4. " " " ობსიდინის რეტუსირებული ანატექები.
5. " " " ყაყისაგან დამზადებული, სამი მხრიდან
რეტუსირებული იარაღი.
XXXIV, 6. კარსნისხევას მეტუნე-ხელოსანთა დასახლება. IV ნაკვეთი. ლამელის
ნატეხი ობსიდინისა, ორმხრივრეტუსირებულია.
7. " " " კვ. 10. შურდულის ქეები.
XXV, 1—7. " " " V ნაკვეთი. თიხის ჭურჭლის ნაწილები
სხვადასხვა დონიდან.
XXVI, 1—7 " " " " თიხის ჭურჭლის ნაწილები VII კვადრატულიდან
XXVII, 1—7. " " " " კერამიკა, რომელიც წყარი ფენის
სხვადასხვა დონეზე აღმოჩნდა.
XXVIII, 1—6. " " " " კერამიკა, რომელიც აღმოჩნდა
მარნის გამოვლენისას და მის გარშემო.
XXIX, 1—5. " " " " " " "
XL, კარსნისხევას მეტუნე-ხელოსანთა დასახლება. საწარმოო უბანი...
IV ნაკვეთი. გეგმა.
XLI, 1. " " " " " " ქურა 4.
2. " " " " " " ქურა 4. დეტალი.
ჩანს საცეცხლების გადახურვის ნაწილი, რომელშიც ცეცხლის ამოსასვლე-
ლი ხვრელებია („სათვალებიც“) დატოვებული.
XLII. " " " " " " ქურა 4. გეგმა და ქრონიკები.
XLIII, 1. " " " " " " ქურა 2.
2. " " " " " " ქურა 3.
XLIV. " " " " " " ქურა 2. გეგმა, ქრონიკები და
რეკონსტრუქცია
XLV. " " " " " " ქურა 3. რეკონსტრუქცია.
მოცემულია ზოგადად კარსნისხევას გრძელი ქუჩების რეკონსტრუქციის ცდა.
ავტორი არქიტექტორი მანუჩარ ყარაშვილი.

- XLVI. " " " " სახელოსნო. უბნის რეკონსტრუქცია.
ავტორი არქიტექტორი კოტე მელითაური.
- XLVII,1, " " " V ნაკვეთი. მარნის ჩაქცეული სახურავი.
2. " " " მარანი. რეკონსტრუქცია კოტე მელითაურისა.
- XLVIII,1—5. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. V ნაკვეთი. კერამიკა.
აღმოჩენილია მარნის გამოვლენისას და მის გარშემო.
- XLIX,1—6. " " " " "
L,1—4. " " " " "
LI,1—4. " " " " "
LII,1—6. " " " " "
LIII,1—4. " " " " "
LIV,1—4. " " " " "
LV,1—5. " " " " "
LVI,1—3. " " " " "
LVII,1—6. " " " " "
LVIII, კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. VI ნაკვეთი. საწნახელი,
მასთან მისასვლელი გზა და მარნის ნაშთი. გეგმა.
LIX " " " " " საწნახელი და მასთან მისასვლელი
გზა. გეგმა და კრილი.
- LX, " " " " " საწნახელი. გეგმა და კრილები.
LXI, " " " " " საწნახელის კრილი.
LXII,1—2. " " " " " საერთო ხედები.
LXIII,1—2. " " " " " საწნახელი. საერთო ხედები.
LXIV,1—2. კარსნისხევის სამაროვანი. სამარხი 1. ხელალები.
3. " " " " " სამარხი 2. სამხარე ყაწიმის რგოლი ბრინჯაოსი.
4. სამარხი 1. სასაფეთქლე რგოლები ბრინჯაოსი.
- LXV,1—2. " " " " " სამარხი 3. სამარხი ქრისტიანული ხანისა, გახსნამდე
და გახსნის შემდეგ.
- LXVI,1—2. " " " " " სამარხი 4. გახსნამდე და გახსნის
შემდეგ.
3—4 " " " " " მძივები იმავე სამარხიდან.
- LXVII,1 " " " " " სამარხი 5. გახსნის შემდეგ.
2, " " " " " სამტუჩა ხელადა ამავე სამარხიდან
- LXVIII,1. კარსნისხევის სამაროვანი. სამარხი 6 პრეპარაციის შემდეგ.
2. " " " " " სამარხი 9. გახსნის შემდეგ.
- LXIX,1—10. " " " " " სამარხი 6. ინვენტარი.
LXX " " " " " სამარხი 7 გახსნის შემდეგ.
LXXI,1—4. " " " " " ინვენტარი.
LXXII,1—4. " " " " " სამარხი 8. ინვენტარი.
LXXIII, " " " " " სამარხი 9 ინვენტარი.
LXXIV,1. " " " " " სამარხი 10. პრეპარაციის შემდეგ.
2. " " " " " მძივები იმავე სამარხიდან.

LXXV,1.	"	"	"	სამარხი 11 გახსნის შემდეგ.
2—4.	"	"	"	ინვენტარი.
LXXVI,1—4.	"	"	"	სამარხი 12 ინვენტარი.
LXXVII,	"	"	"	სამარხი 13 გახსნის შემდეგ.
LXXVIII,1—6.	"	"	"	მე-13 სამარხის ინვენტარი.
LXXIX,1—2.	"	"	"	სამარხი 14 გახსნამდე და გახსნის შემდეგ.
3—4.	"	"	"	ინკრუსტირებული მძივი ამავე სამარხიდან.
LXXX,1.	"	"	"	სამარხი 15 გახსნის შემდეგ.
2—4.	"	"	"	ინვენტარი ამავე სამარხიდან.
LXXXI,1.	"	"	"	სამარხი 16 პრეპარაციის შემდეგ.
2—4.	"	"	"	ნივთები იმავე სამარხიდან.
LXXXII,1—2.	"	"	"	სამარხი 17. პრეპარაციის შემდეგ.
LXXXIII,1—4	"	"	"	მე-17 სამარხის ინვენტარი.
LXXXIV,1—2.	"	"	"	მე-18 სამარხი გახსნამდე და გახსნის შემდეგ.
LXXXV,1—6	"	"	"	მე-18 სამარხის ინვენტარი.
LXXXVI,1—2.	"	"	"	მე-19 სამარხი გახსნამდე და გახსნის შემდეგ.
LXXXVII,1—4.	"	"	"	ნივთები მე-19 სამარხიდან.
LXXXVIII,1—2.	სამაროვანი.	სამარხი 21	გახსნამდე და გახსნის შემდეგ.	
LXXXIX,1—2.	"	"	"	სამარხი 22. გახსნამდე და პრეპარაციის შემდეგ.
XC,1—2	"	"	"	სამარხი 24.
XCI,1—2.	"	"	"	სამარხი 26.
XCI,1—8.	"	"	"	ნივთები იმავე სამარხიდან.
XCI,1—2.	"	"	"	სამარხი 27 პრეპარაციამდე და პრეპარაციის შემდეგ.
XCIV,1—12.	"	"	"	ინვენტარი 27-ე სამარხიდან
XCV,1—9.	"	"	"	
XCVI,1—II	"	"	"	
XCVII, 1—7	"	"	"	
XCVIII,	"	"	"	28-ე სამარხი პრეპარაციის შემდეგ.
XCIX,1—11.	"	"	"	28-ე სამარხის ინვენტარი.
C,1.	"	"	"	29-ე სამარხი გახსნის შემდეგ.
2—5.	"	"	"	ნივთები იმავე სამარხიდან.
CI,1—2	"	"	"	სამარხი 30.
CII,1—4.	"	"	"	ინვენტარი.
CIII,1—2.	"	"	"	სამარხი 31.
CIV,1—2.	"	"	"	სამარხი 32.
CV,1—12.	"	"	"	32-ე სამარხის ინვენტარი.
CVI,1—7.	"	"	"	
CVII,1—6.	"	"	"	35-ე სამარხის ინვენტარი.
CVIII,1—6.	"	"	"	
CIX,1.	გემიანი ბეჭდები	კარსნისხევის	სამაროვნიდან.	

ОПИСАНИЕ ИЛЛЮСТРАЦИЙ

I.	Поселение ремесленников-керамистов. Участки I—III. План.	
II.	«	» II
		Строительный горизонт
III.	«	» Разрезы.
IV,1-2	«	» Общие планы.
3-4	«	» Жилое помещение 3.
V.	«	» Южная стена.
	Помещение 4.	
VI.	«	» «
	из помещения I.	» Плоские черепицы
VII,1	«	» Помещение 2.
2.	«	» Помещение 3.
VIII.	«	» Помещения 1 и 3.
	Реконструкции архитектора К. Мелитаури.	
IX,1	«	» Помещение 6.
2.	«	» Участок II. Стены № 18 и № 19
	и часть могильника после препарации.	
X,1	«	» Остатки винохранилища.
2-6	«	» Винные чаны.
XI,1	Поселение ремесленников-керамистов. Участки I—III. Кувшин.	
	Кв. 16.	
2.	«	» Кв. 7. Кувшин.
3.	«	» Участок I. Кв. 3. Кувшин. Обнаружен в
	внешнем кувшине 9.	
4.	«	» Кв. 2. Солонка.
5.	«	» Кв. 7. Яма 4. Светильник.
6.	«	» Уховертка бронзовая.
XII,1	«	» Кв. 7. Яма 4. Бусина пастовая.
2.	«	» Кв. 8. Женский торс. Терракота.
3.	«	» Кв. 11. Светильник.
4.	«	» Грузила. глиняная, обнаруженное под
	погребением 24.	
5.	«	» Ручка от крышки глиняного сосуда.
6.	«	» Кв. 10. Скульптурное изображение
	птички на ручке глиняного сосуда.	
XIII,1-5.	«	» Части мисок из I-го строительного горизонта.
6.	«	» Часть глиняного сосуда из 4-ой ямы.
XIV,1.	«	» Части мисок и кувшинов из 4-ой ямы.
XV,1-4.	«	» Глиняные сосуды из 4-ой ямы.
4-5.	«	» Части мисок из 6-ой ямы.

- XVI,1. Поселение ремесленников-керамистов. Часть миски из 6-ой ямы.
 2—3. « » Участок I. Кувшин и миска. 4. Карснисхеви. Производственный участок. Участок IV. Часть миски, расписанный красным ангобом. 5. Часть миски из того же слоя.
- XVII,1-2. Поселение ремесленников-керамистов Карснисхеви. Производственный участок. Участок IV. Части кувшина и глиняного сосуда.
 3. « » Участок I. Яма I. Миска.
 4. « » « » Часть горшка.
 5. « » « » Булавка бронзовая.
 6. « » Производственный участок. Часть бронзового браслета.
 7. « » « » Прясло глиняное.
- XVIII,1. Поселение ремесленников-керамистов. Производственный участок. Участок IV. Часть глиняного сосуда (керамический брак).
 2. « » Кувшин, обнаруженный в разрушенном строителями слое.
 3. « » Участок I. Горшочек.
 4-5. « » Производственный участок. Кувшин и кувшинообразный сосуд из разрушенного слоя.
- XIX,1. Поселение ремесленников-керамистов. Участок I. Часть глиняного сосуда.
 2. « » « » Помещение 2. Крышка от сосуда.
 3. « » Участок IV. Бусына бронзовая.
 4-6. « » « » Часть поддона стеклянного сосуда и бронзовая подвеска.
 5. « » Участок I. Помещение 5. «Каури».
 7. « » « » Булавка бронзовая.
 8. « » Участок I. Помещение 5. Точило.
 9. « » « » Железный нож.
 10. « » « » Помещение 6. Бальзамарий стеклянный.
- XX,1. Поселение ремесленников-керамистов. Помещение 2. Часть кувшина.
 2. « » « » Крышка.
 3. « » « » Отщеп обсидиновый.
 4. « » « » Свинцовый ободок.
 5. « » « » Грузило глиняное.
 6-7. « » « » Прясла глиняные.
 8. « » Участок I. Кв. 10—12. Ножи железные.
- XXI,1. « » Участок I. Кв. 13. Горшочек.
 2. « » « »
 3-4. « » Помещение 3. Светильник и солонка глиняные.
 5. « » « » Булавка костяная.
 6. « » « » Горшочек.

- XXII, 1-2. Поселение ремесленников-керамистов. Участок I. Помещение 5. Светильники.
3. « » « » Дно синопской амфоры.
 4. « » « » Кв. 13. Корчага.
 5. « » « » Кв. 11. Часть миски.
 6. « » « » Кв. 5. Горшочек.
- XXIII, 1. « » Участок V. Часть железного ножа.
2. « » Участок I. Помещение 6. Ободок бронзовый.
 3. « » « » Кв. 9. Часть миски.
 4. « » « » Кв. 7. Часть железного ножа.
 - 5-6. « » « » Кв. 11. Свинцовая скульптура женщины.
- XXIV, 1-3 « » « » Кв. 8. Бусы глиняные и стеклянные.
4. « » « » Подвеска бронзовая.
 5. « » « » Подвеска бронзовая.
 6. « » « » Булавка бронзовая.
 7. « » « » Кв. I. Перстень бронзовый с изображением собаки.
 8. « » « » Кв. 5. Скульптура глиняная с изображением мужской головы. Терракота.
 9. « » « » Кв. I. Подвеска с изображением оленя.
 - 10-11. « » « » Корчага.
 12. « » « » Помещение 5. 2-ой слой. Корчага.
- XXV, 1-3. Поселение ремесленников-керамистов. Участок I. Корчаги.
4. « » « » Ранний слой. Корчага.
 5. « » « » Яма 7. Часть корчаги.
 - 6-7. « » « » Горшки.
- XXVI, 1. « » « » Винный кувшин.
2. « » « » Корчага.
 3. « » « » Горшок.
 4. « » « » Кв. 13. Водосточная труба глиняная.
 5. « » « » Кв. 9. Часть глиняного сосуда.
 6. « » « » Участок IV. Часть миски.
- XXVII, 1. « » « » Участок I. Кв. 9. Миска.
2. « » « » « » Горшочек.
 - 3-4. « » « » « » Миски.
 - 5-6. « » « » Кувшинообразный сосуд и ситце.
- XXVIII, 1. « » « » Кувшин трехлепестковый.
2. « » « » Помещение 2. Булавка костяная.
 - 3-4. « » « » Ножи железные.
 5. « » « » Гвоздь железный.
 6. « » « » Часть миски.
 7. « » « » Кв. 13. Грузило.
 8. « » « » Кв. 15. Подкова.
 9. « » « » Солонка.

XXIX,1. Поселение ремесленников-керамистов. Участок I. Ободок свинцовый.

- 2. « » « » Кв. 6. Лезвие бронзового топора.
- 3. « » « » Участок IV. Пряжка железная.
- 4. « » « » Участок I. Горшочек.
- 5. « » « » Помещение 5. Часть корчаги.
- 6. « » « » Часть глиняного сосуда.
- 7. « » « » Часть горшка.
- 8. « » « » Помещение 5. Часть винного сосуда.

XXX,1. « » « » Часть винного кувшина.

- 2. « » « » Части горшка.
- 3. « » « » Части горшка.
- 4. « » « » Кв. 10. Булавка бронзовая.
- 5. « » « » Часть винного кувшина.
- 6. « » « » Участок IV. Керамический брак.
- 7. « » « » Участок I. Дно винного кувшина.

XXXI,1-3. « » « » Кв. I. Часть глиняного сосуда.

- 4. « » « » Часть миски.
- 5. « » « » Винный камень — белая масса, осевшая на дне кувшина.

6. « » Участок VI. Красноангобированный сосуд, обнаруженный в винодавильне.

7. « » Участок I. Кв. 14. Часть кувшина.

XXXII,1. Поселение ремесленников-керамистов. Участок I. Часть глиняного сосуда.

- 2. « » « » Помещение 4. Дно амфоры.
- 3. « » « » Яма 8. Солонки.
- 4. « » « » Часть светильника.
- 5. « » « » Часть кувшина.
- 6. « » « » Кв. 15. Часть кружки.
- 7. « » « » Кв. 5. Часть кувшина.

XXXIII,1. « » « » Кв. 6. Часть крышки.

- 2. « » « » Помещение 6. Часть корчаги.
- 3. « » « » Участок V. Миска.
- 4. « » « » Часть глиняного сосуда.
- 5. « » « » Часть горшка.
- 6. « » « » Часть кувшина.

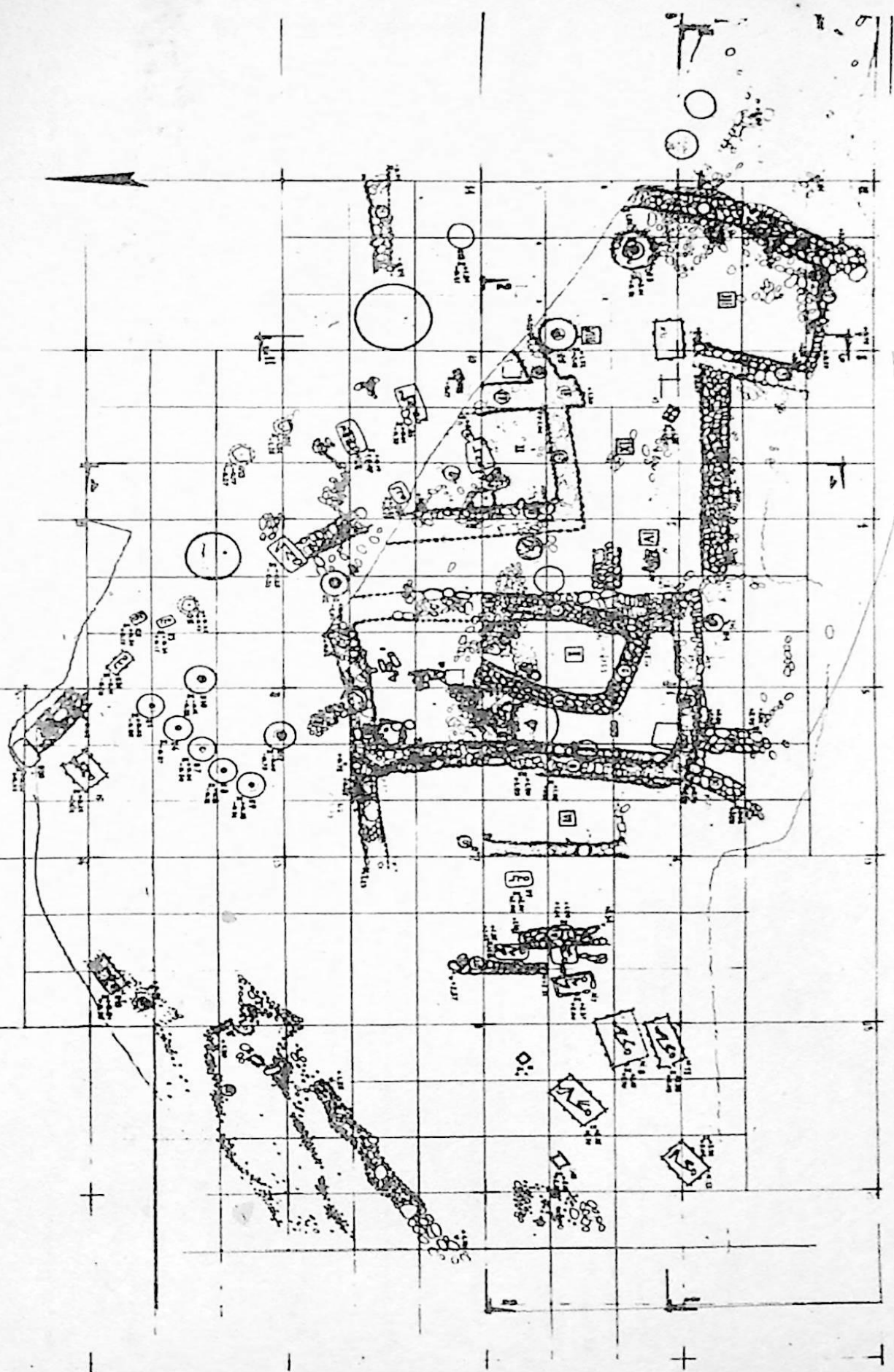
XXXIV,1. « » « » « » Часть кувшина.

- 2. « » « » « » Часть скульптуры бычьей головы.
- 3. « » « » Участок V. Каменные точила.
- 4. « » « » « » Obsидиановые ретушированные отщепы.
- 5. « » « » « » Орудие, изготовленное из кремня, ретушированное с трех сторон.

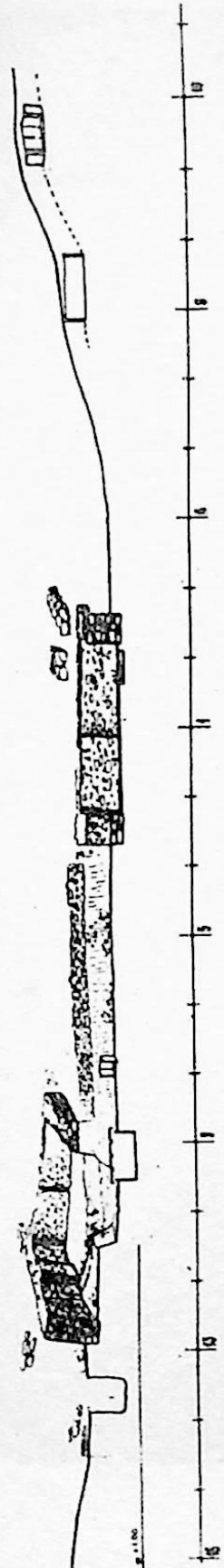
6. « » Участок IV. Obsидиановая ламелла, ретушированная с двух сторон.
7. « » « » Кв. 10. Пращевые каменные ядра.
- XXXV,1-7. « » Участок V. Части глиняных сосудов из разных уровней.
- XXXVI,1-7. « » Части глиняных сосудов из кв. 7.
- XXXVII,1-7. « » « » Керамика, обнаруженная в насыпном слое.
- XXXVIII,1-6. « » « » Керамика, которая обнаружена во время выявления винного погребка — «Марани» и вокруг него.
- XXXIX,1-5. « » « » « » « »
- XL, Поселение ремесленников-керамистов. Производственный Участок IV. План.
- XLI,1. « » « » Керамическая обжигательная печь 4.
2. « » « » Печь 4. Деталь.
- XLII. « » « » Печь 4. План и разрезы.
- XLIII,1. « » « » Печь 2.
2. « » « » Печь 3.
- XLIV. « » « » Печь 2. План, разрезы и реконструкция.
- XLV. « » « » Печь 3. Реконструкция длинных обжигательных печей. Автор архитектор М. Карашвили.
- XLVI. « » « » Реконструкция производственного участка. Автор архитектор К. Мелитаури.
- XLVII,1. « » Участок V. Обвалившаяся кровля.
2. « » « » Винный погреб — «Марани». Реконструкция К. Мелитаури.
- XLVIII,115. Поселение ремесленников-керамистов. Участок V. Керамика, обнаруженная во время выявления винного погребка — «Марани» и вокруг него.
- XLIIX,1-6. « » « » « » « »
- L,1-4. « » « » « » « »
- LI,1-4. « » « » « » « »
- LII,1-6. « » « » « » « »
- LIII,1-4. « » « » « » « »
- LIV,1-4. « » « » « » « »
- LV,1-5. « » « » « » « »
- LVI,1-3. « » « » « » « »
- LVII,1-6. « » « » « » « »
- LVIII, Поселение ремесленников-керамистов. Участок VI. Винодавильня, дорога, идущая к ней и остатки винного погребка — «Марани». План.
- LIX. « » « » Винодавильня и дорога к ней. План и разрезы.

- LX. « » « » Винодавильня. План и разрезы.
- LXI. « » « » Винодавильня. Разрез.
- LXII,1-2. « » « » Общие виды.
- LXIII,1-2. « » « » Винодавильня. Общие виды.
- LXIV,1-2. Могильник Карснисхеви. Погребение 1. Кувшины.
3. « » Погребение 2. Бронзовое кольцо от портупей.
4. « » Погребение 1. Височное кольцо бронзовое.
- LXV,1-2. « » Погребение 3 христианской эпохи до и после открытия.
- LXVI,1-2. « » « » Погребение 4 до и после открытия.
- 3-4. « » « » Бусы из погребения.
- LXVII,1. « » Погребение 5, после открытия.
2. « » « » Трехлепестковый кувшин из того же погребения.
- LXVIII,1. Могильник Карснисхеви. Погребение 6, после препарации. Инвентарь.
2. « » Погребение 9, после открытия.
- LXIX,1-10. « » Погребение 6. Инвентарь.
- LXX. « » Погребение 7 после препарации.
- LXXI,1-4. « » « » Инвентарь.
- LXXII,1-4. « » Погребение 8. Инвентарь.
- LXXIII. « » Погребение 10. Инвентарь.
- LXXIV,1. « » Погребение 10, после препарации.
2. « » Бусы из того же погребения.
- LXXV,1. « » Погребение II, после препарации.
- 2-4. « » « » Инвентарь.
- LXXVI,1-4. « » Погребение 12. Инвентарь.
- LXXVII. « » Погребение 13, после препарации.
- LXXVIII,1-6. « » Инвентарь 13-го погребения.
- LXXIX,1-2. « » Погребение 14 до и после препарации.
- 3-4. « » Инкрустированная буса из того же погребения.
- LXXX,1. « » Погребение 15, после препарации.
- 2-4. « » Инвентарь из того же погребения.
- LXXXI,1. Могильник Карснисхеви. Погребение 16, после препарации.
- 2-4. « » Вещи из того же погребения.
- LXXXII,1-2. « » Погребение 17 после препарации.
- LXXXIII,1-4. « » Инвентарь из 17-го погребения.
- LXXXIV,1-2. « » Погребение 18 до и после препарации.
- LXXXV,1-6. « » Инвентарь 18-го погребения.
- LXXXVI,1-2. « » Погребение 19 до и после препарации.
- LXXXVII,1-4. « » Вещи из погребения 19.
- LXXXVIII,1-2. « » Погребение 21 до и после расчистки.
- LXXXIX,1-2. « » Погребение 22 до и после препарации.

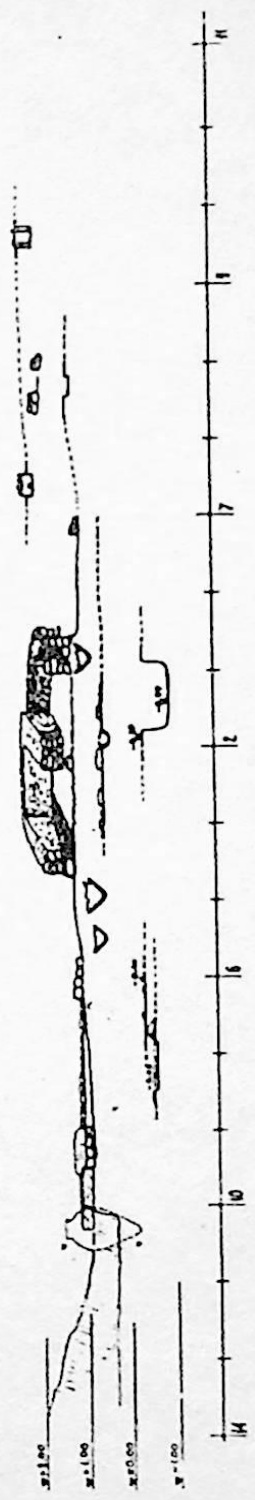
- ХС,1. « » Погребение 24.
 ХСI,1-2. « » Погребение 26.
 ХСII,1-8. « » Вещи из того же погребения.
 ХСIII,1-2. « » Погребение 27 до и после препарации.
 ХСIV, Карснисхевский могильник.
 1-12. Инвентарь из 27-го погребения.
 ХСV,1-9. « » « »
 ХСVI,1-11. « » « »
 ХСVII,1-7. « » « »
 ХСVIII. « » 28-ое погребение после препарации.
 ХСIX,1-11. « » Инвентарь из того же погребения.
 С,1. « » 29-ое погребение после препарации.
 2-5. « » Вещи из того же погребения.
 CI,1-2. « » Погребение 30.
 CII,1-4. « » « » Инвентарь.
 CIII,1-2. « » Погребение 31.
 CIV,1-2. « » Погребение 32.
 CV,1-12. « » Инвентарь погребения 32.
 CVI,1-7. « » « »
 CVII,1-6. « » Инвентарь погребения 35.
 CVIII,1-6. « » « »
 CIX,1-10. Перстни с геммами из Карснисхевского могильника.

PLAN 1-1

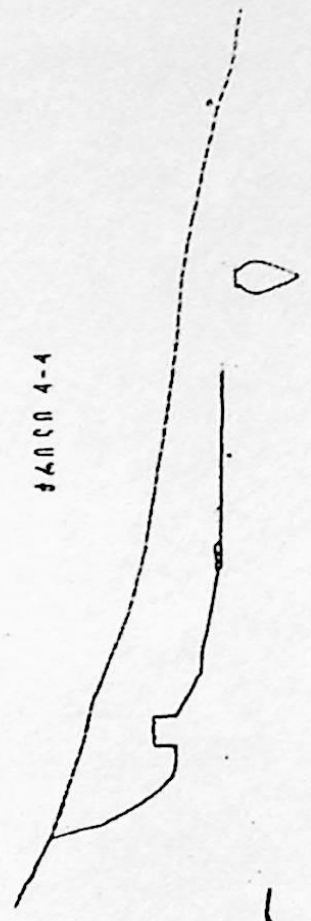
PLAN 2-2

PLAN 3-3

PLAN 4-4

1

2

3

4

5

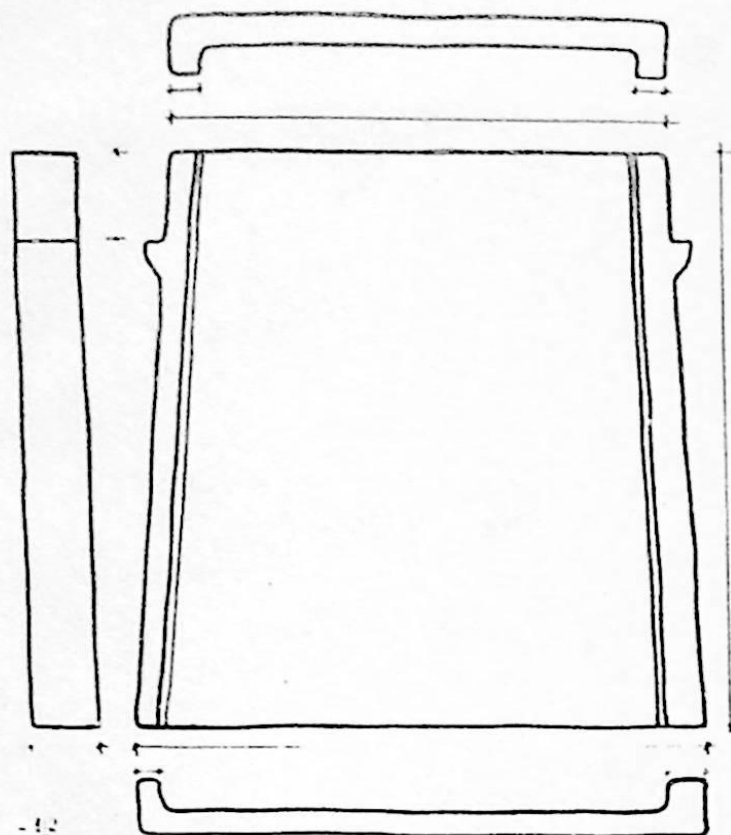

1

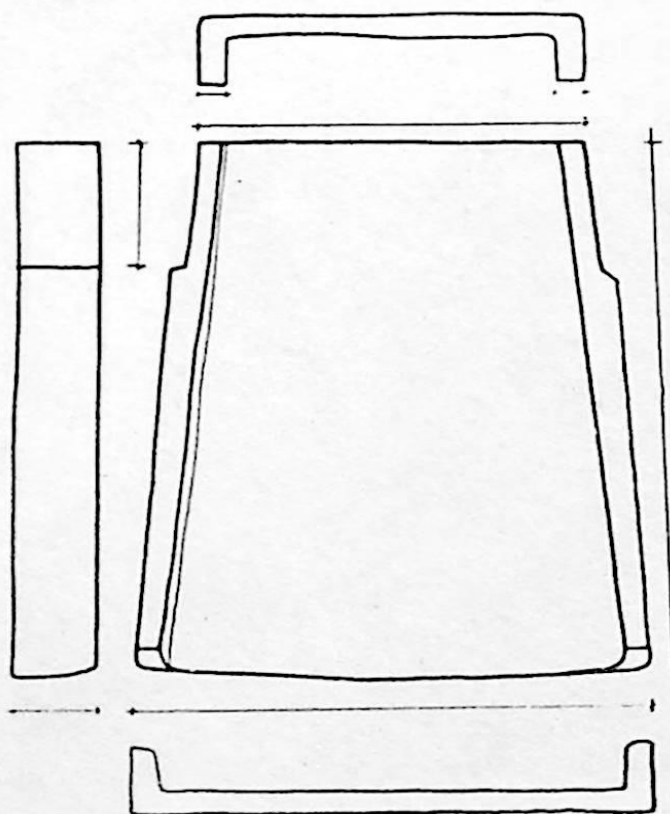
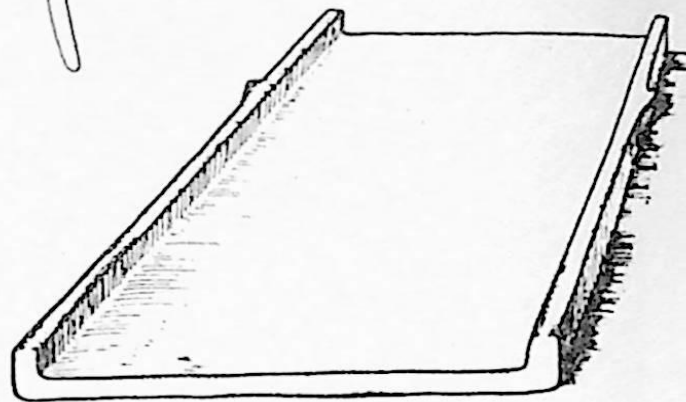
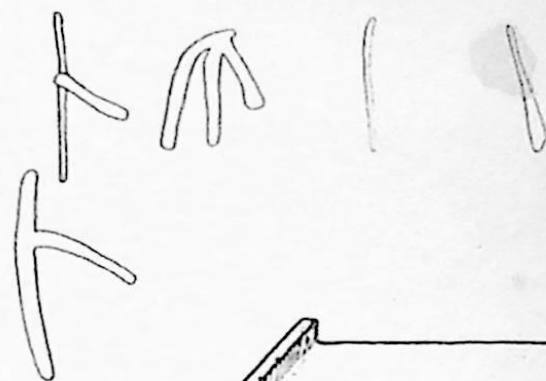

2

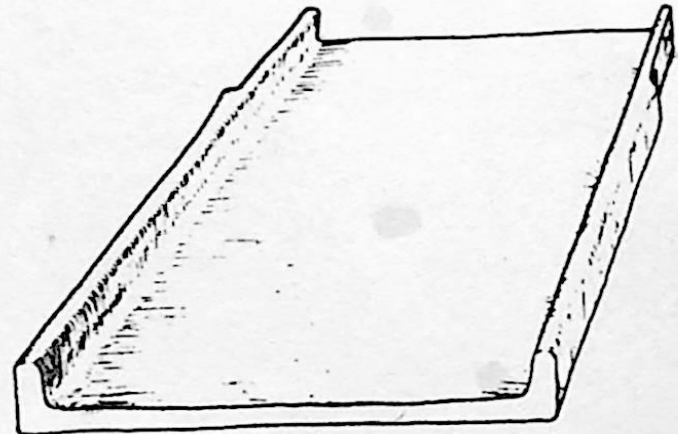
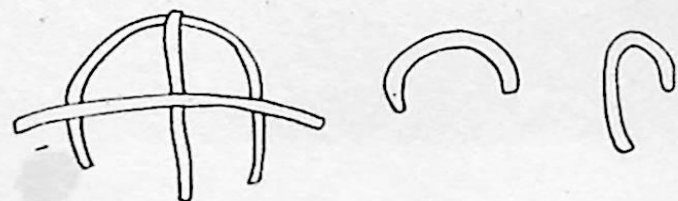
VI

1

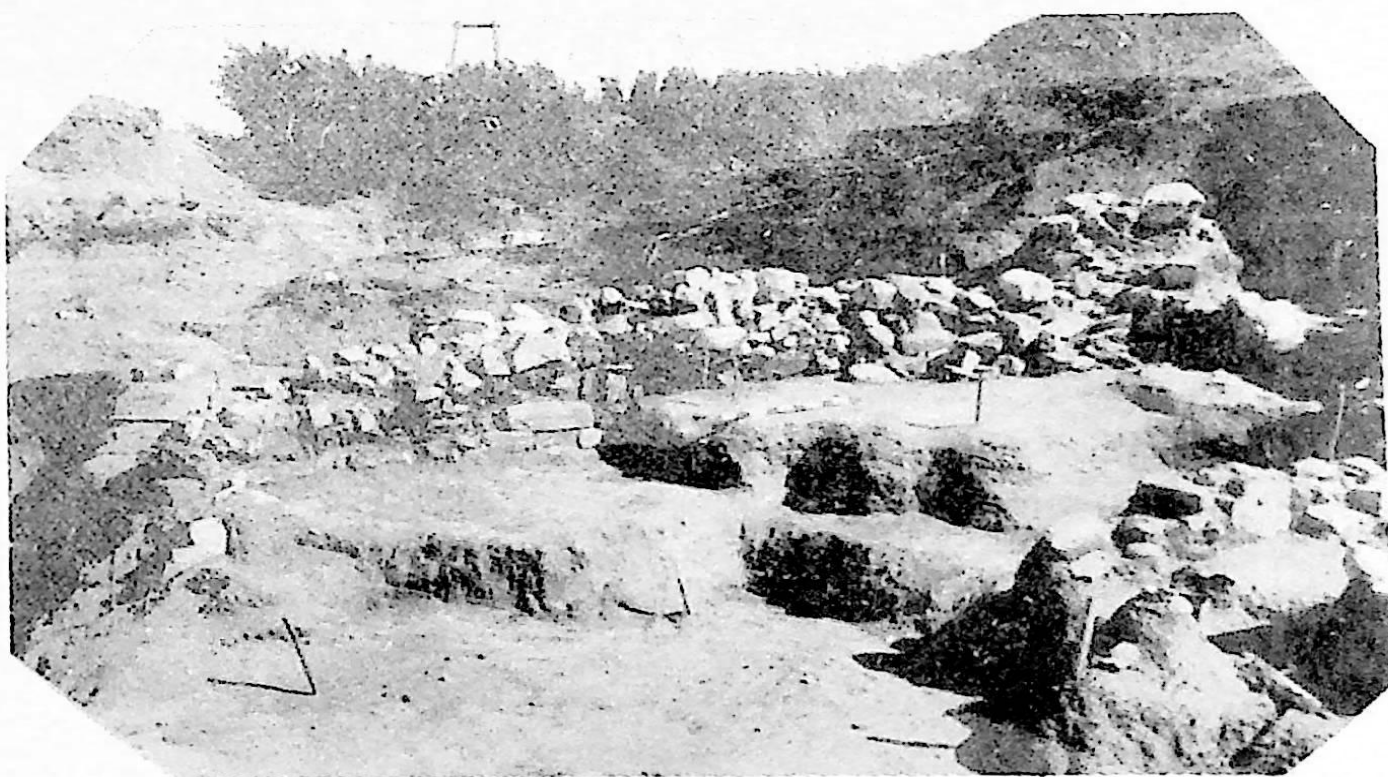

2

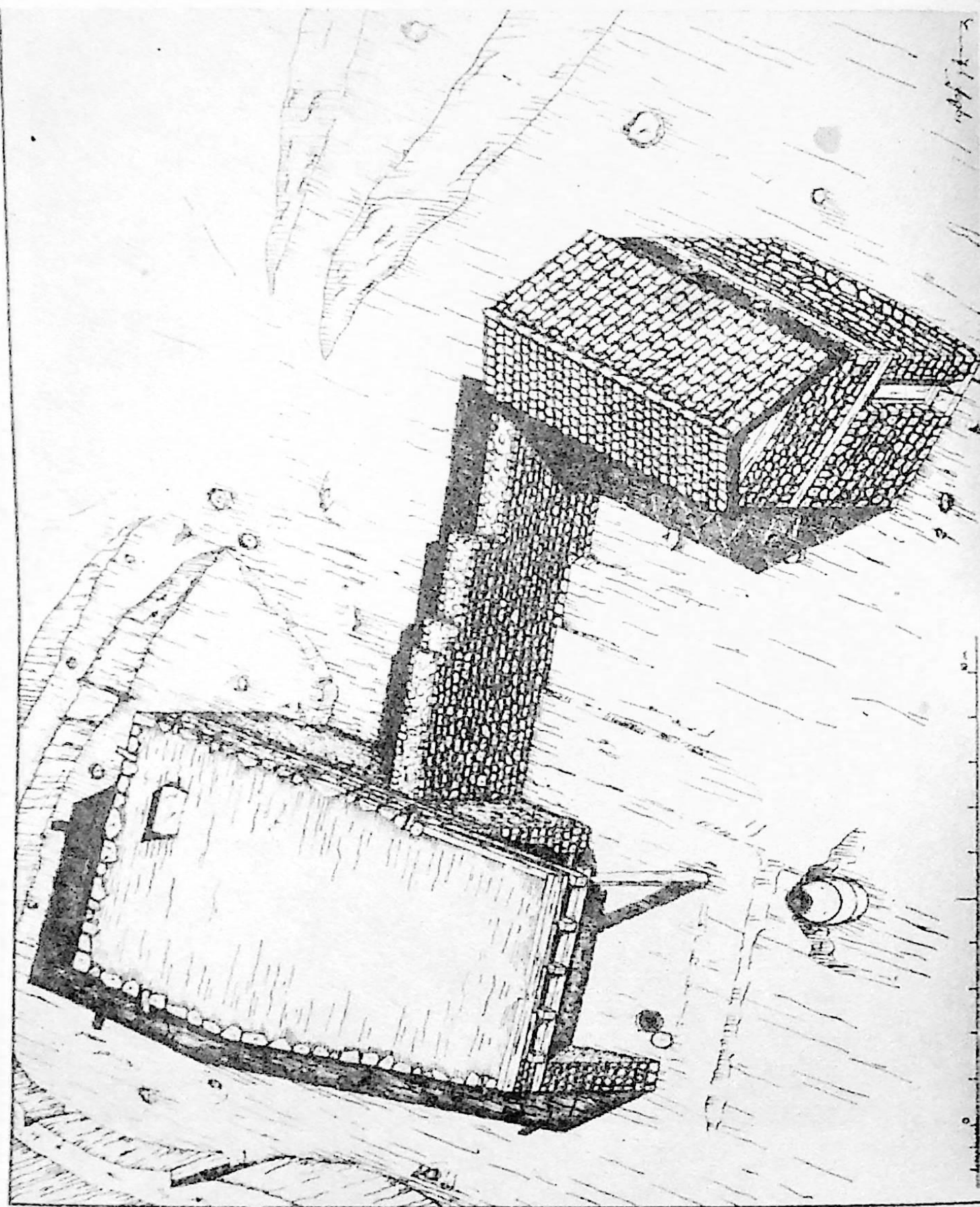

1

2

1

2

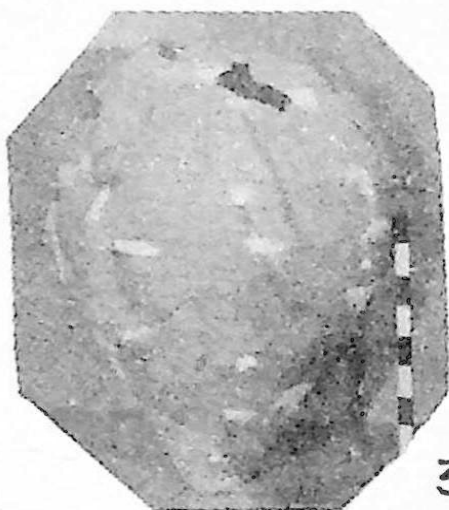
X

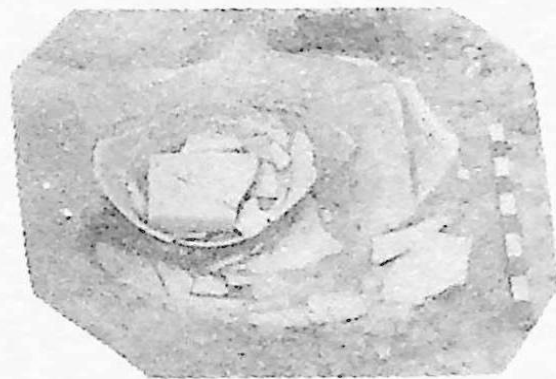
1

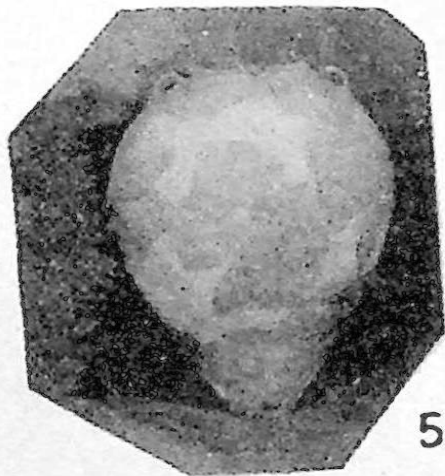
2

3

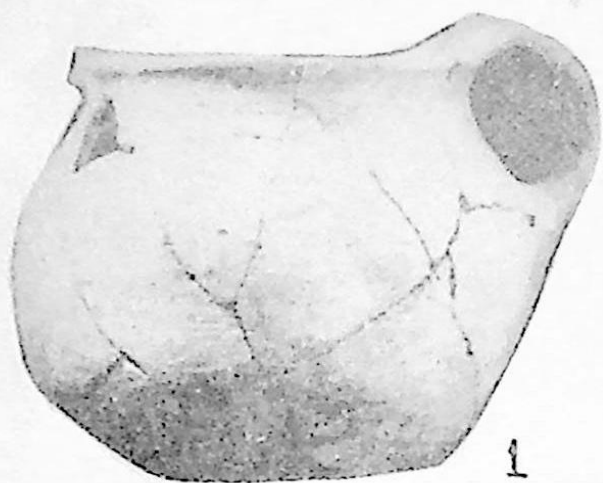
4

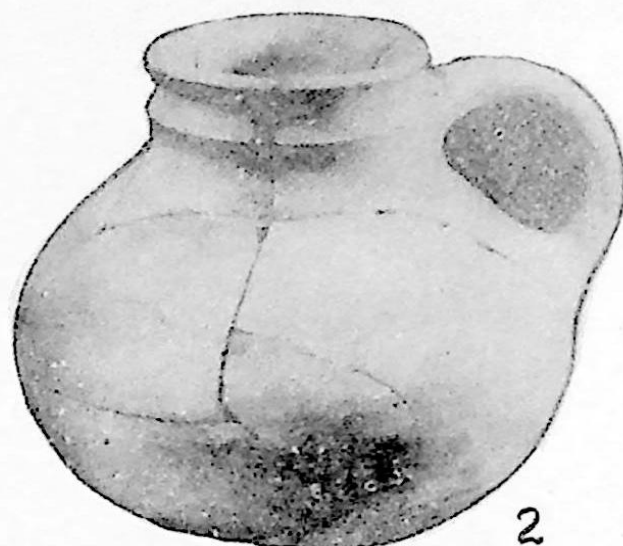
5

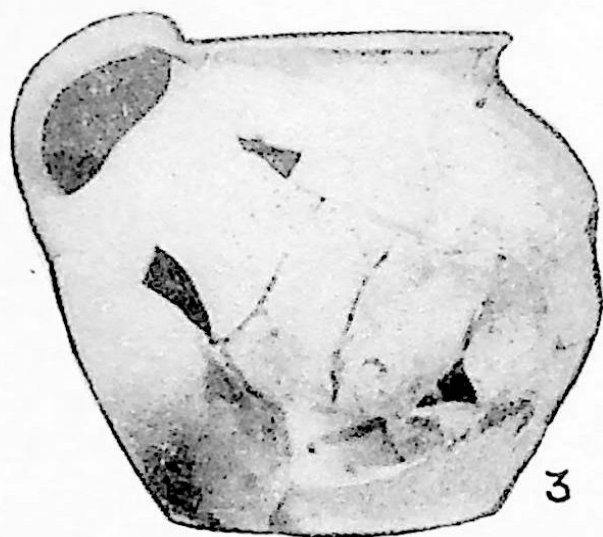
6

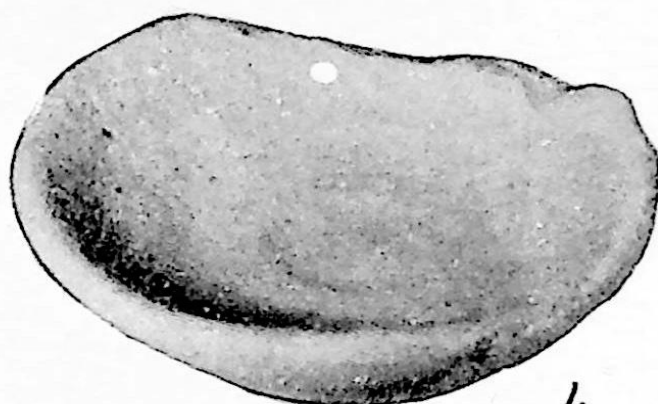
1

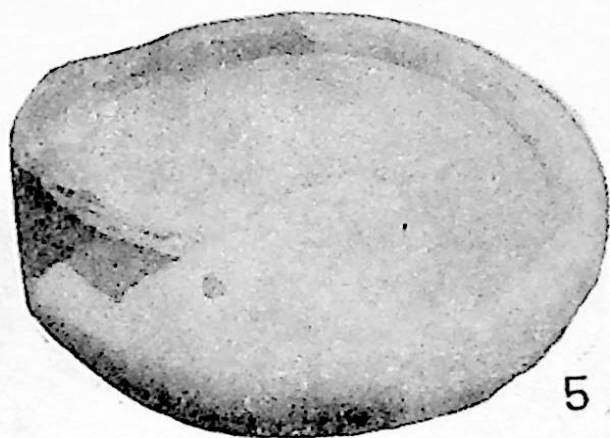
2

3

4

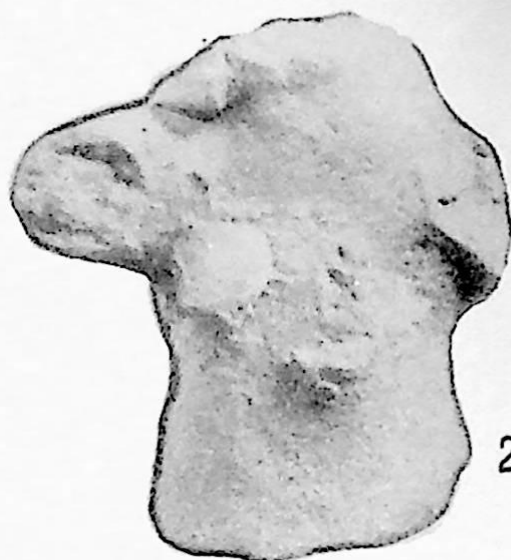
5

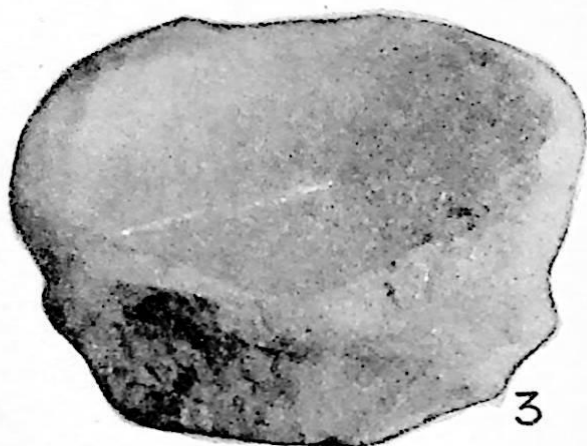
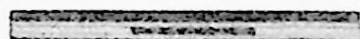
6

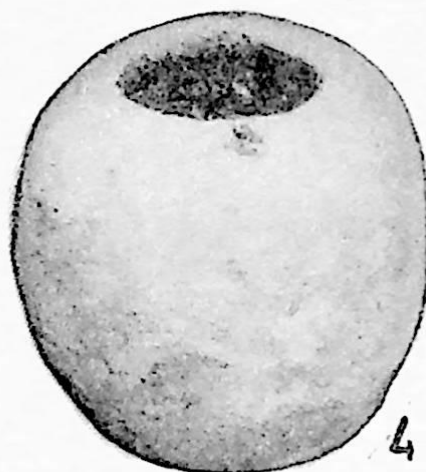
1

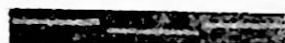
2

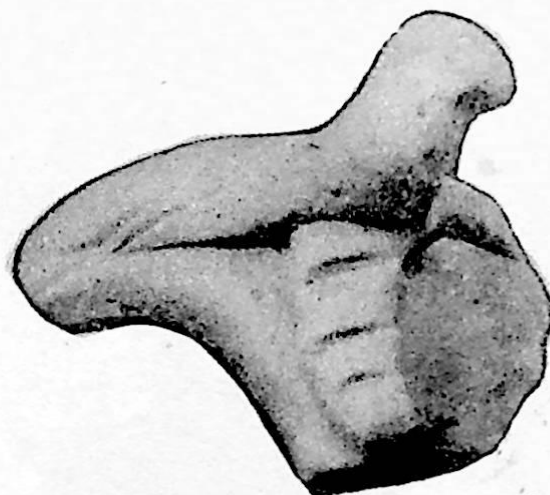
3

4

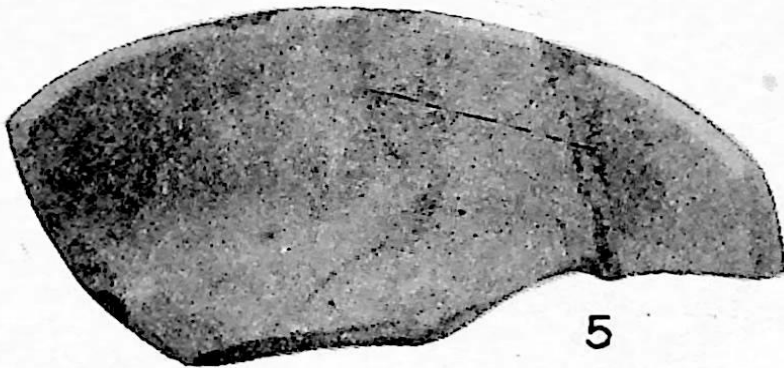
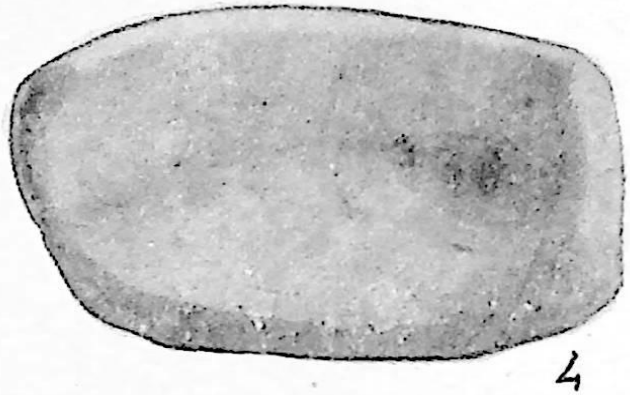
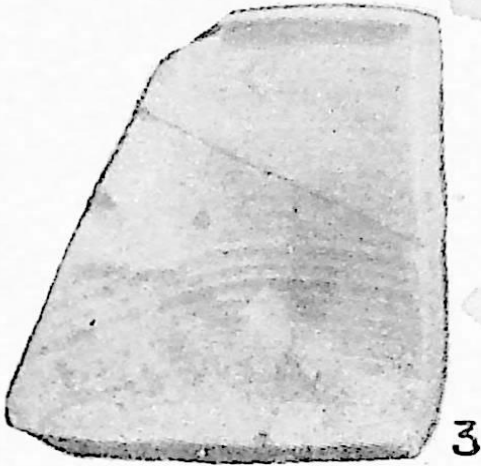
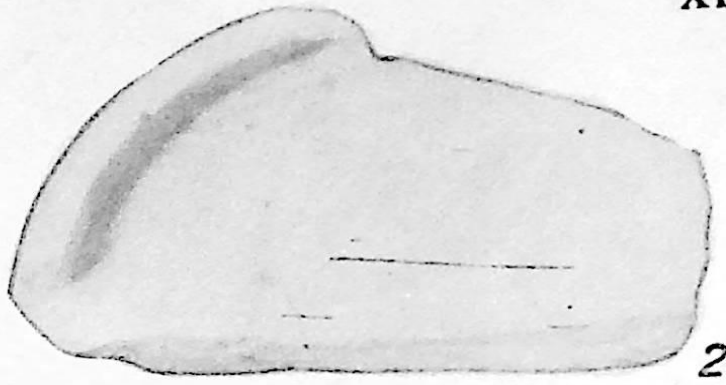
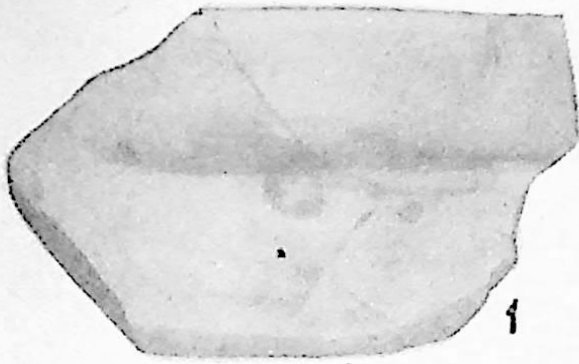

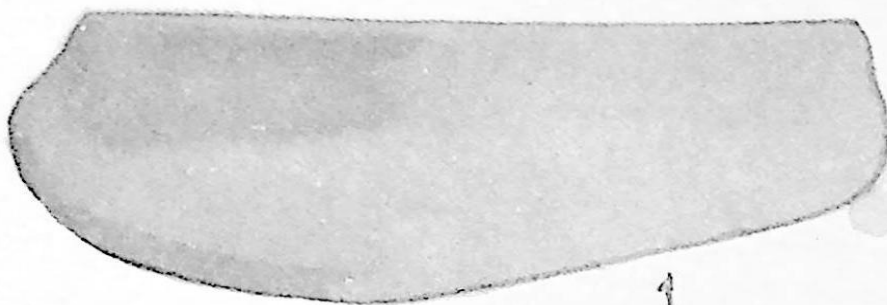
5

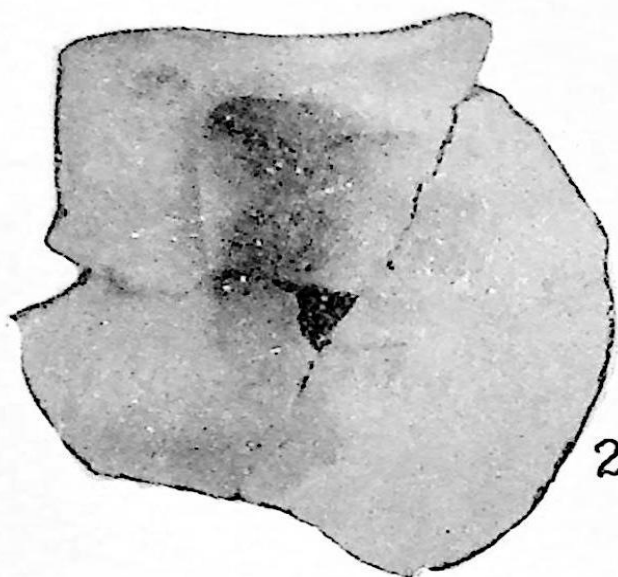
6

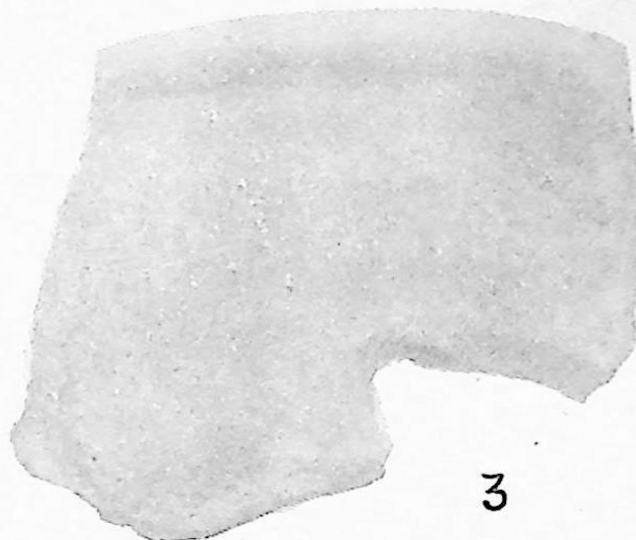

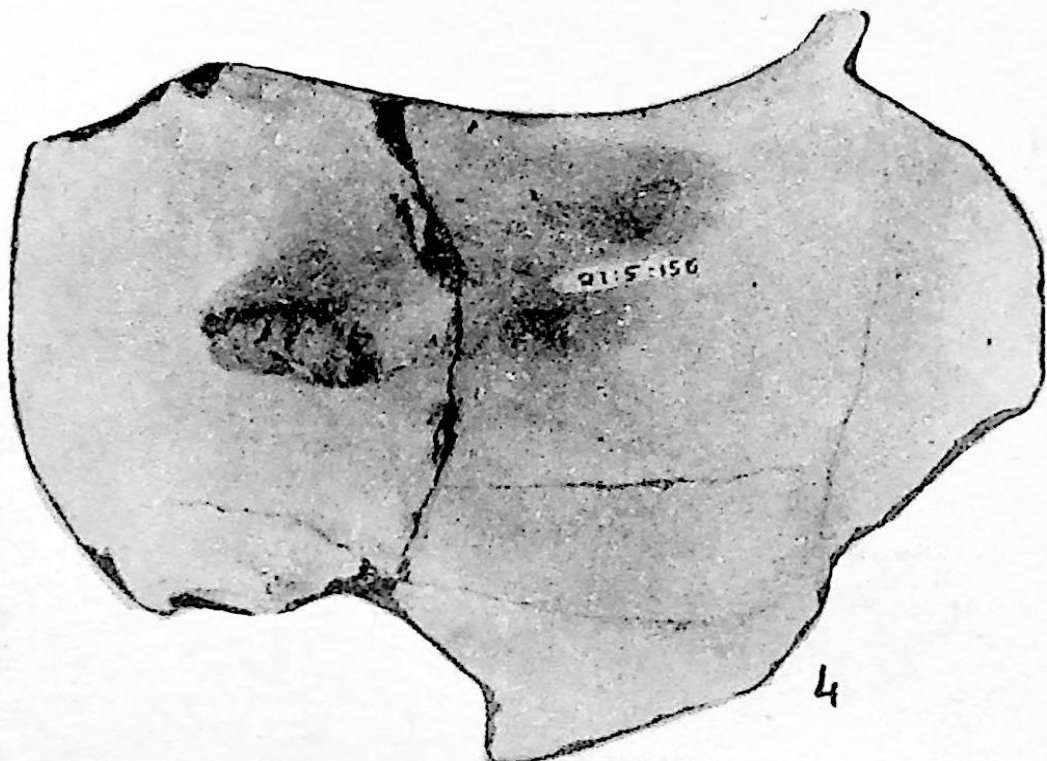
1

2

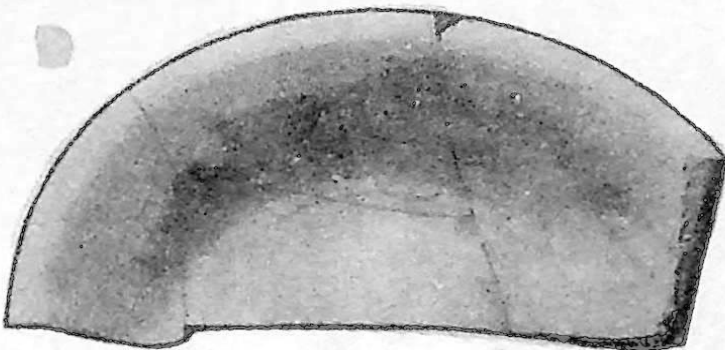
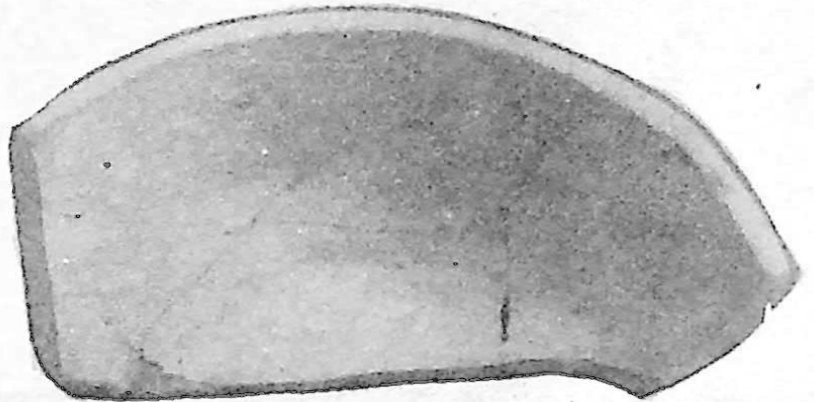
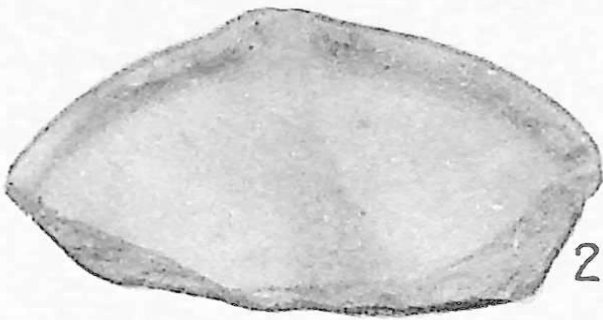
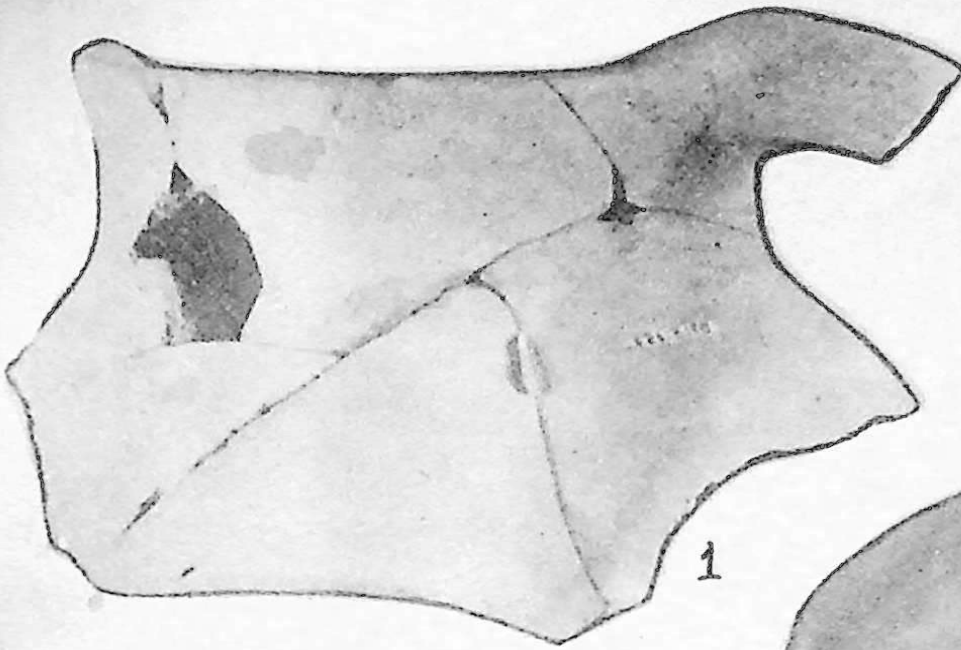

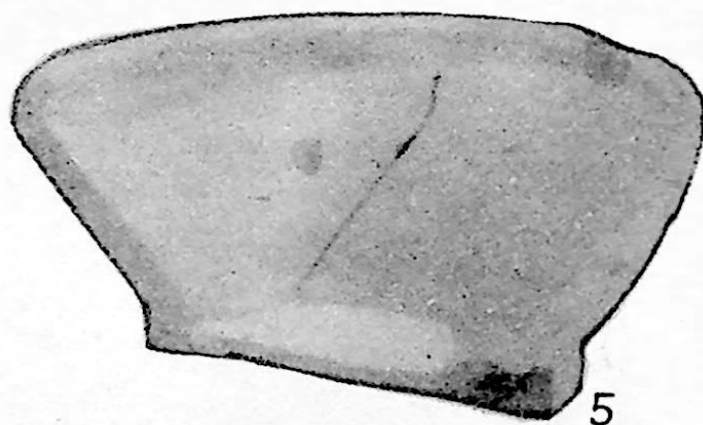
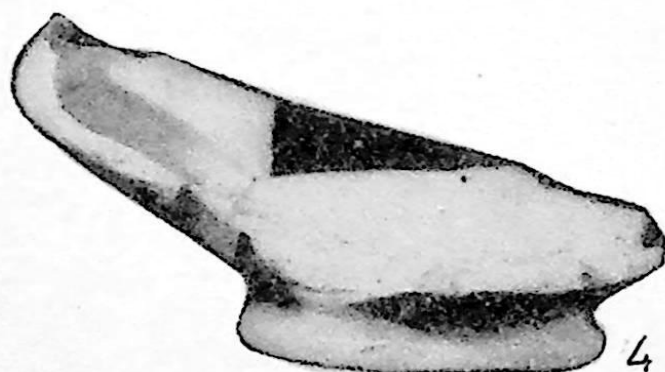
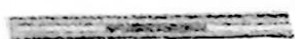
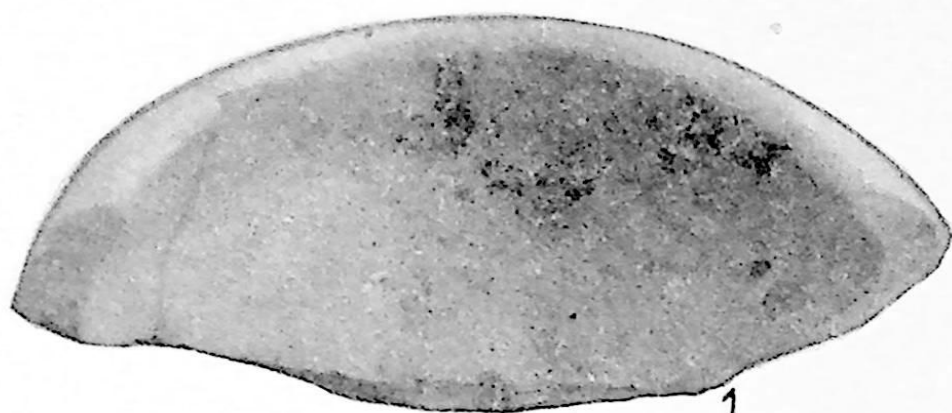
3

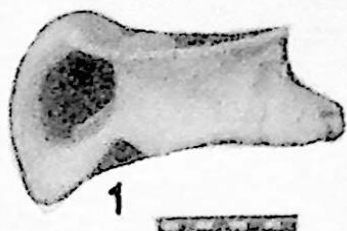

4

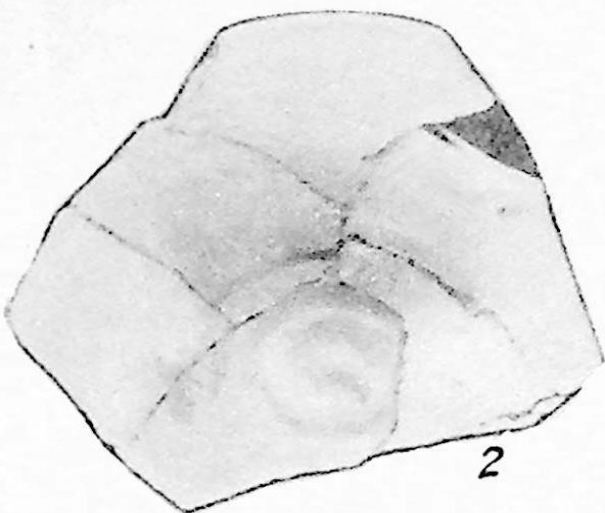

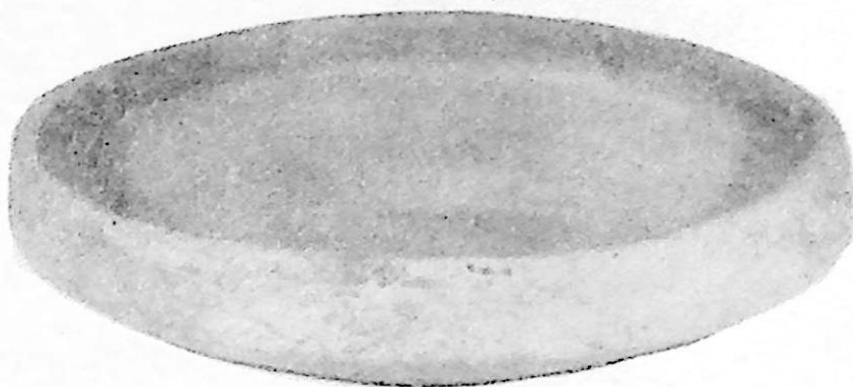

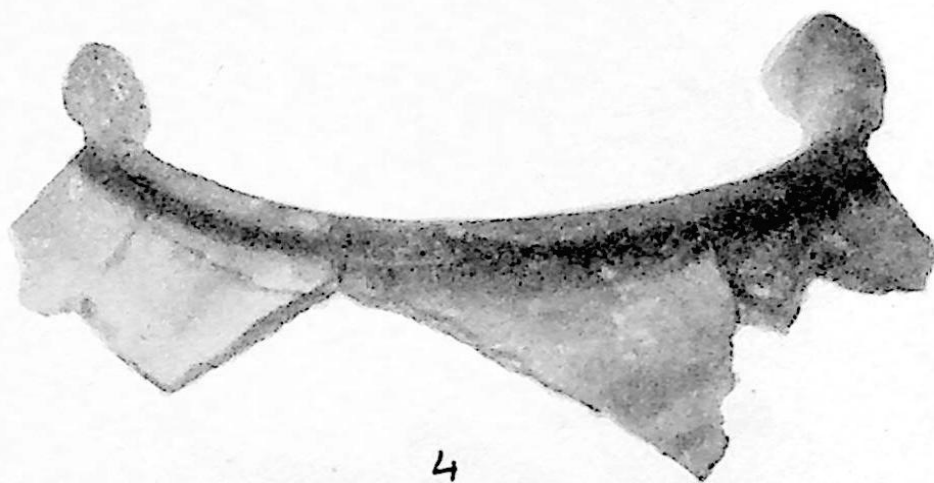
1

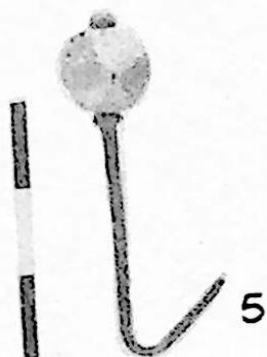
2

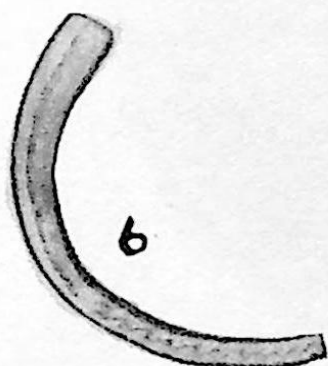
3

4

5

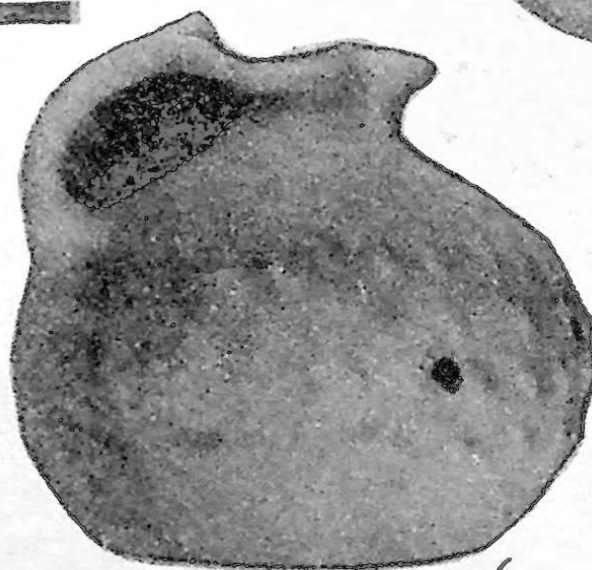
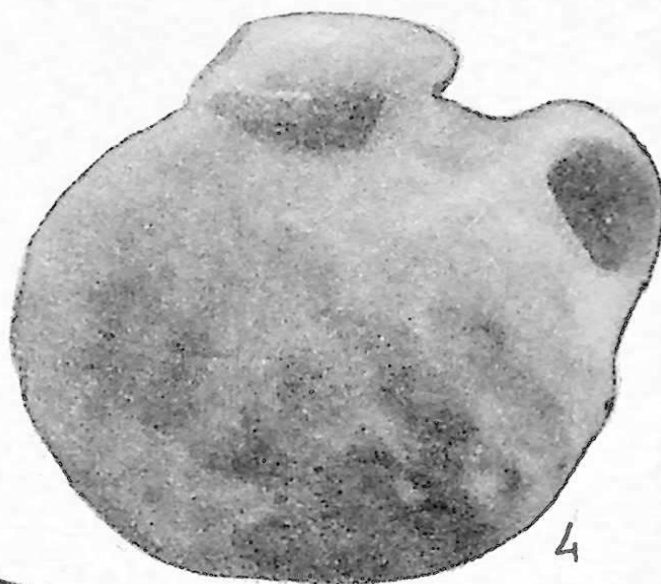
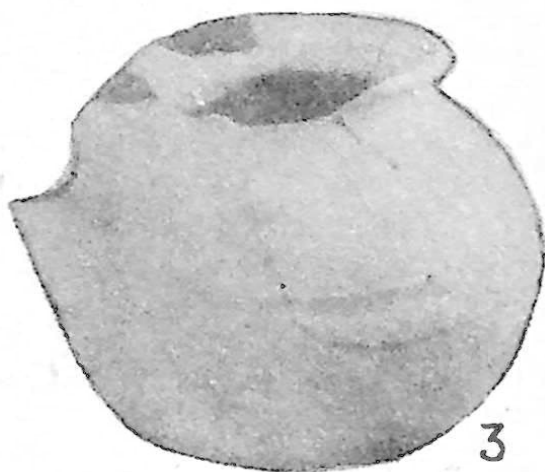
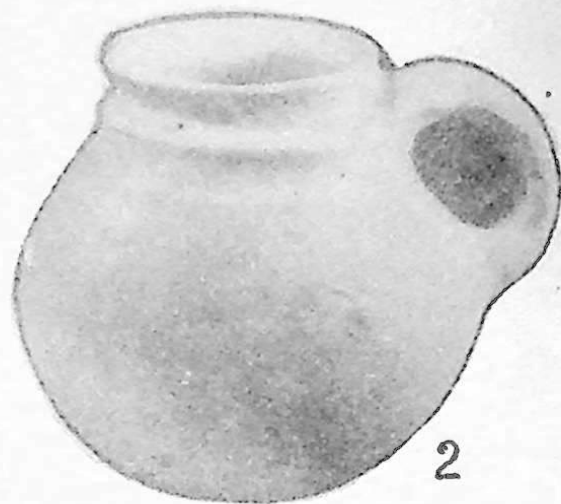
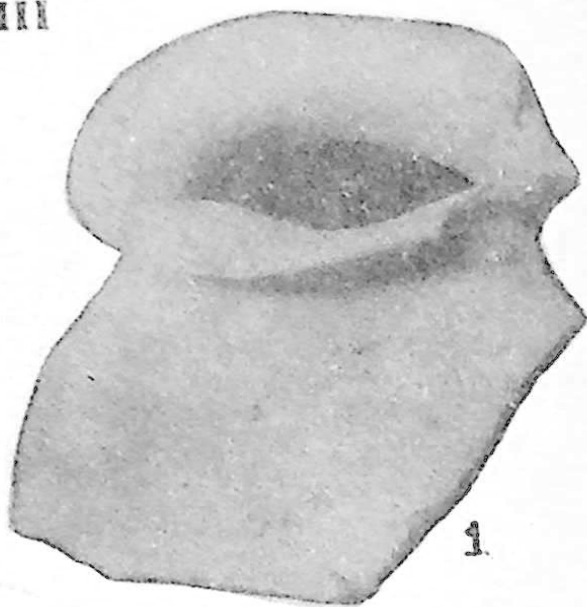

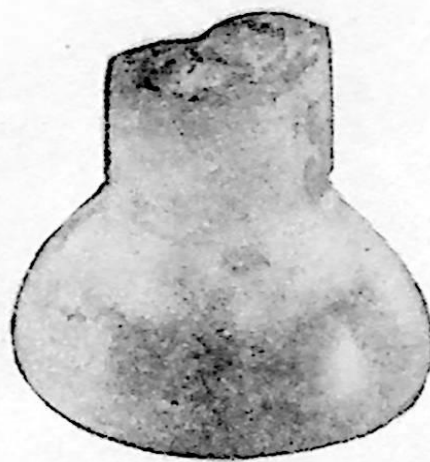
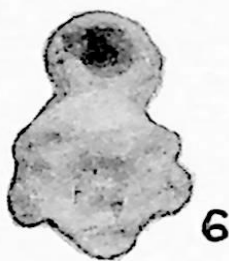
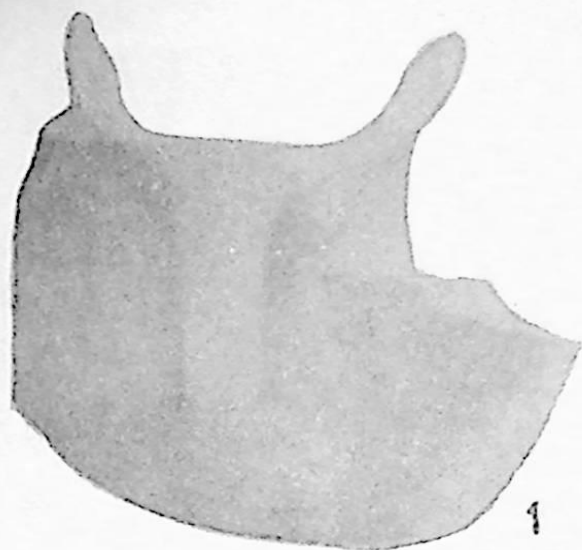
6

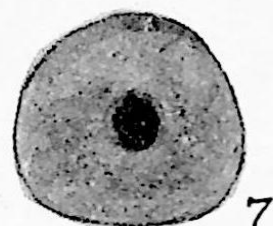
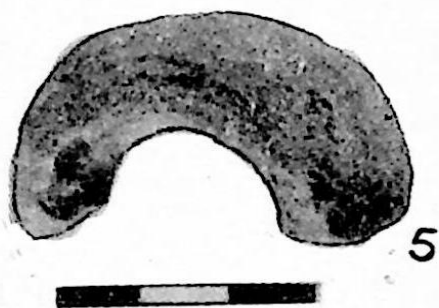
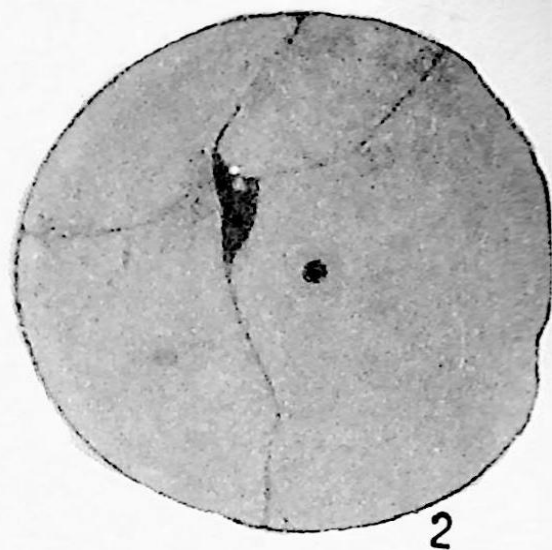
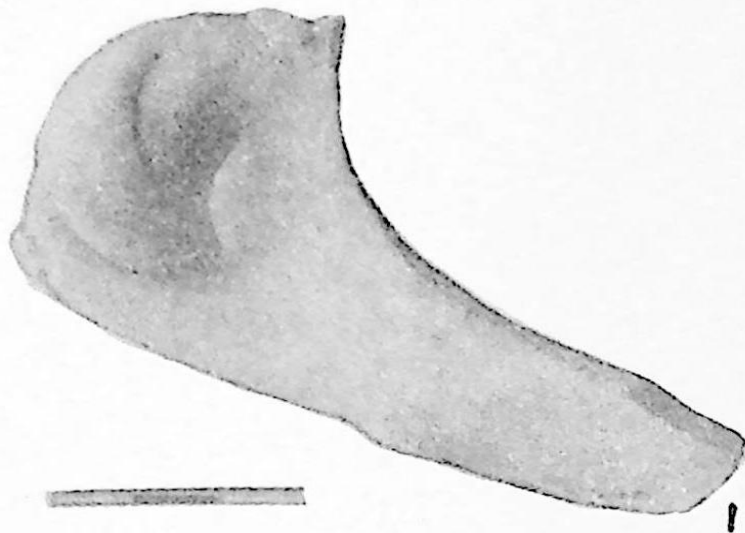
7

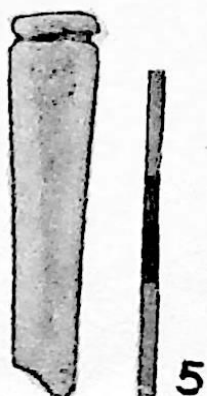
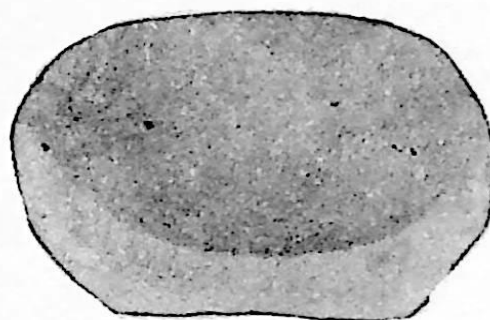
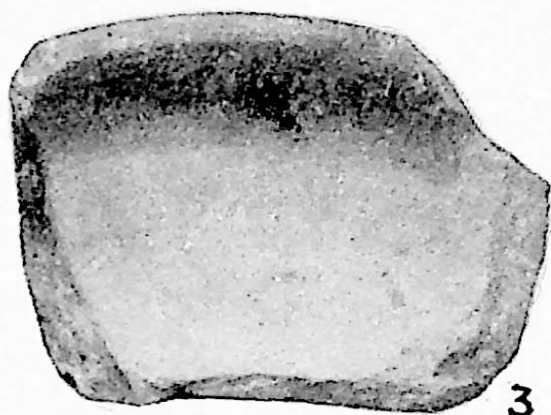
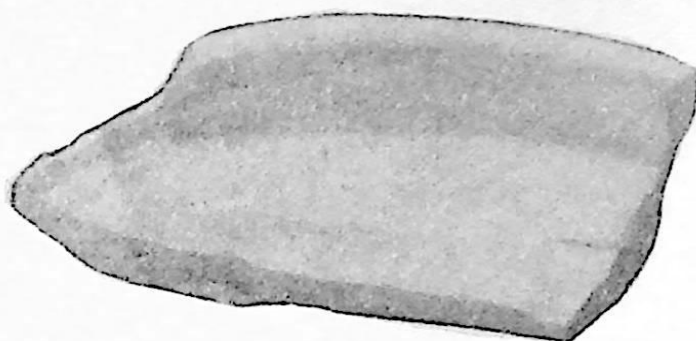
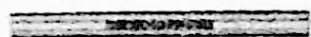

XX

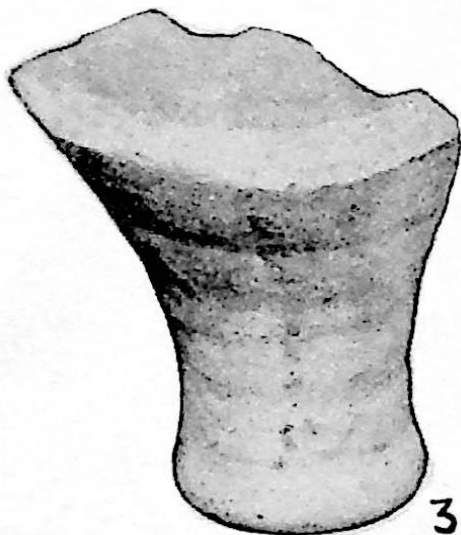

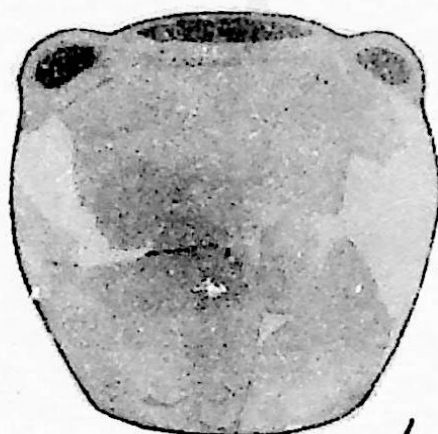
1

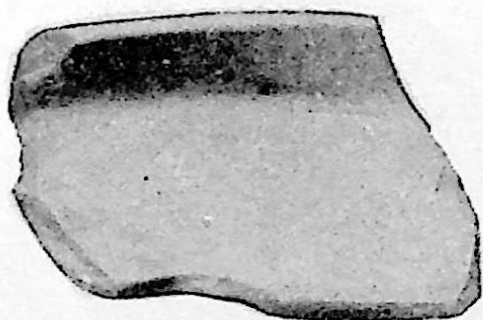
2

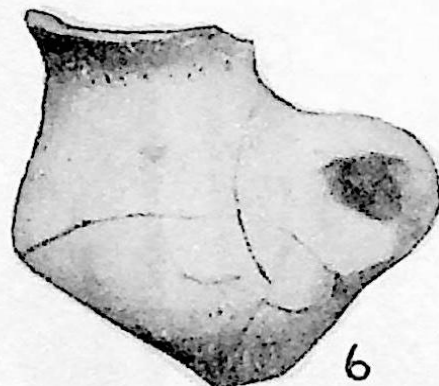
3

4

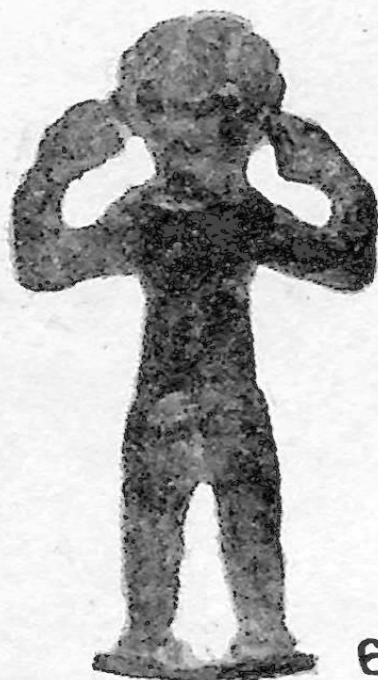
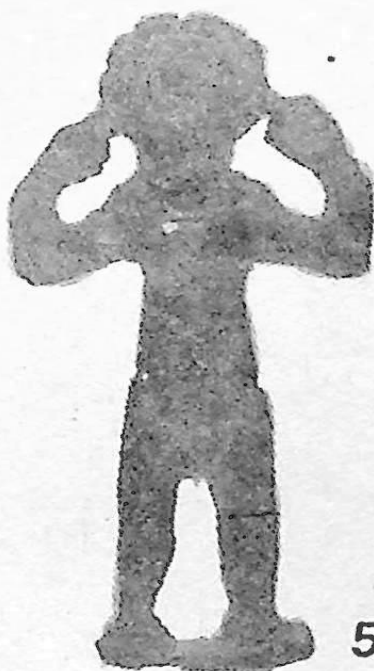
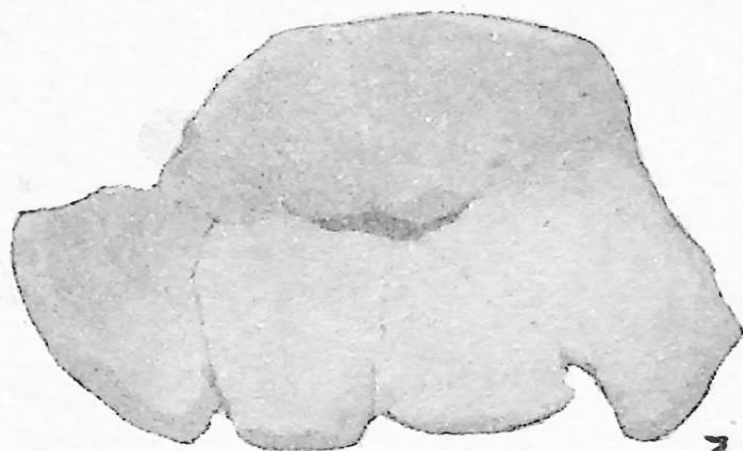

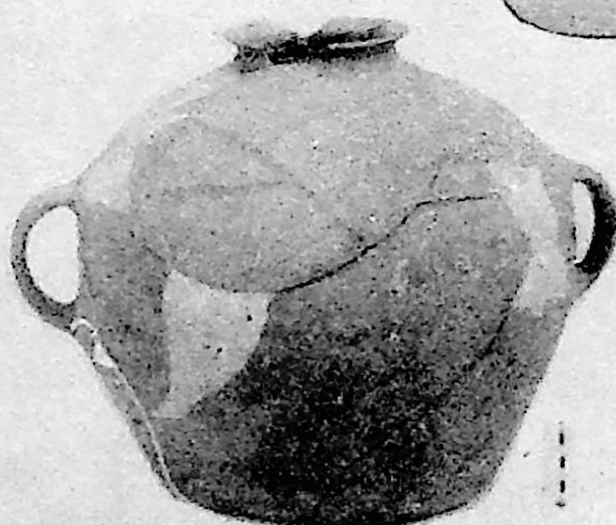
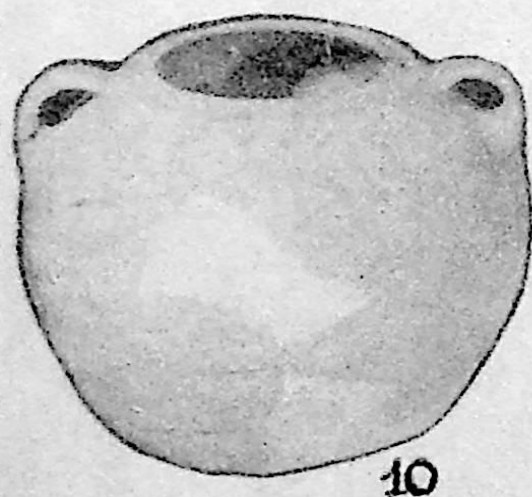
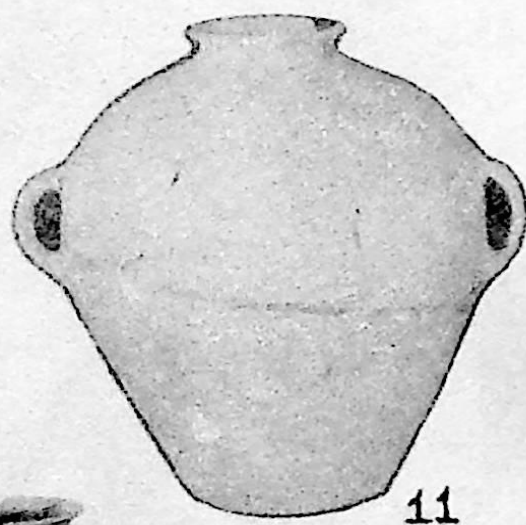
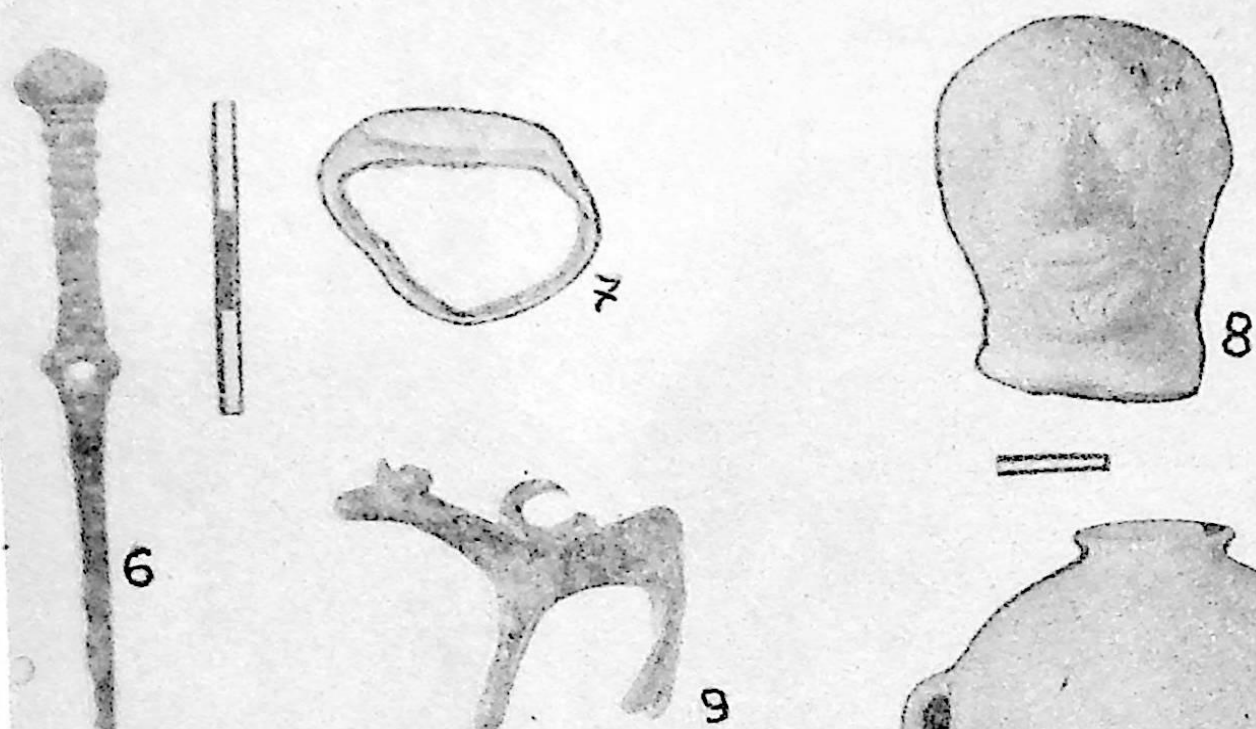
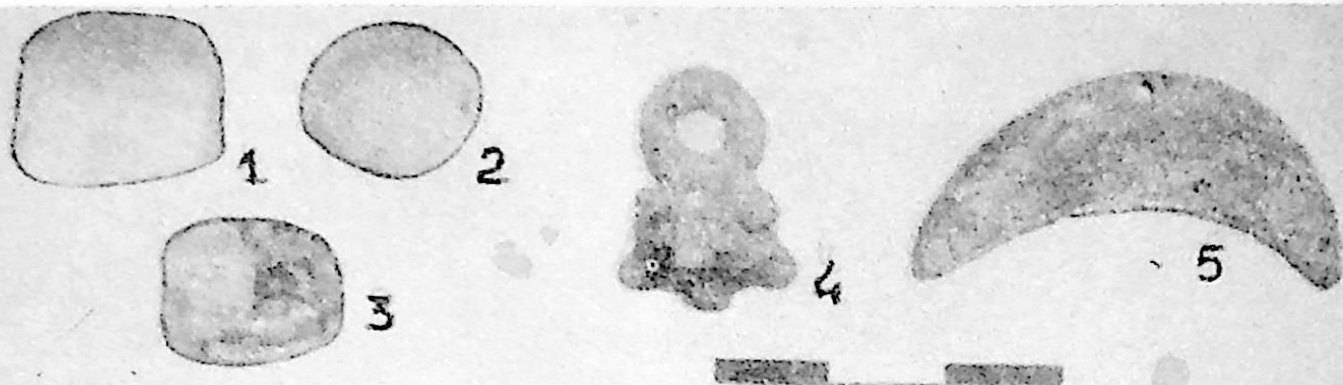
5

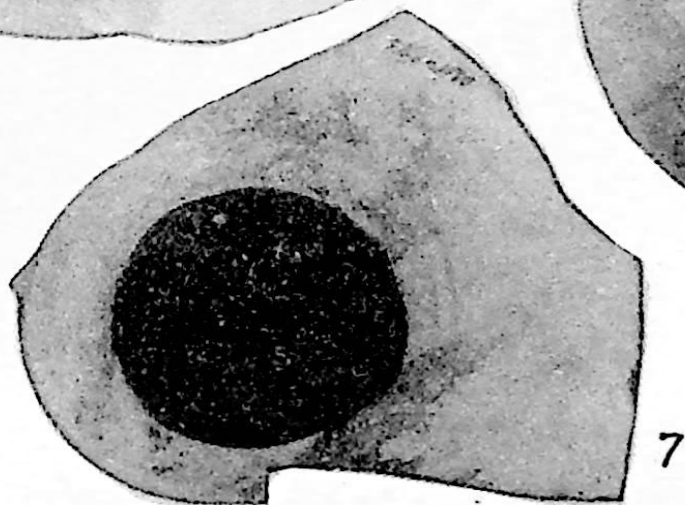
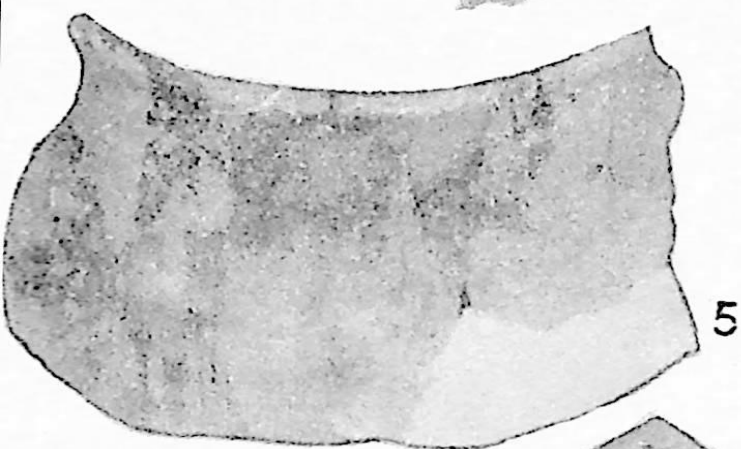
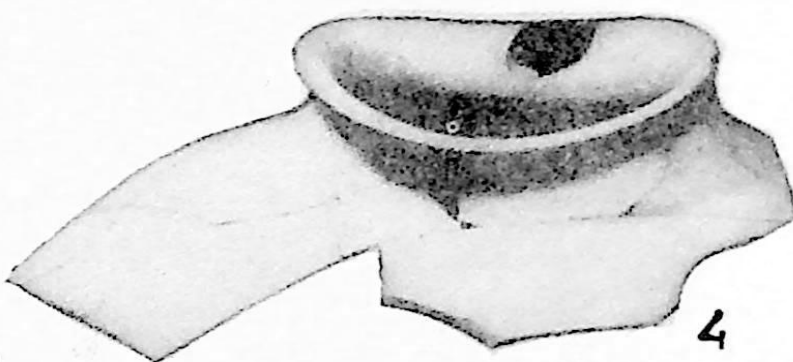
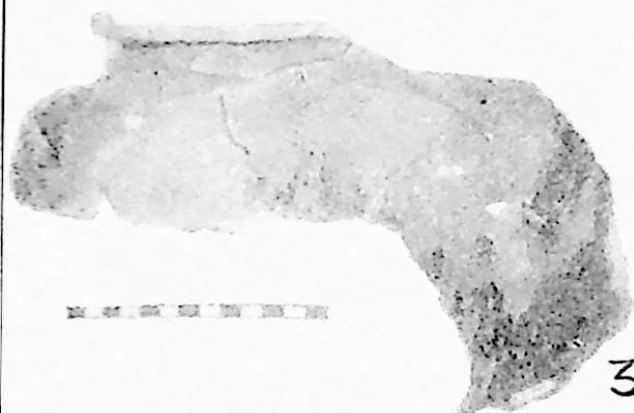
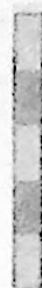
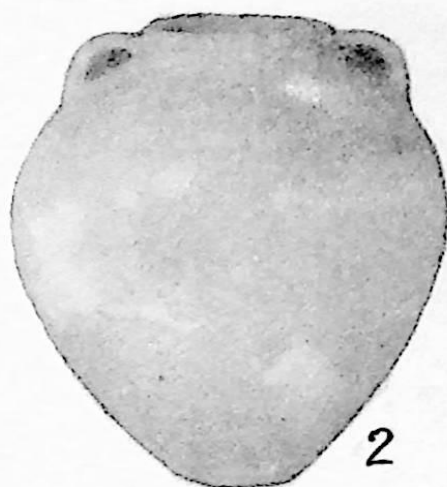
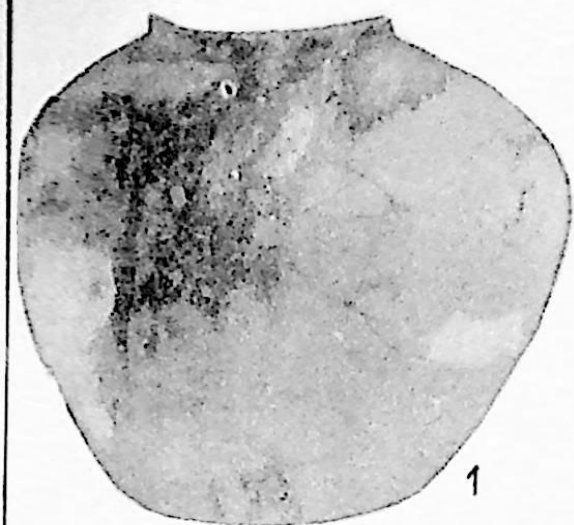

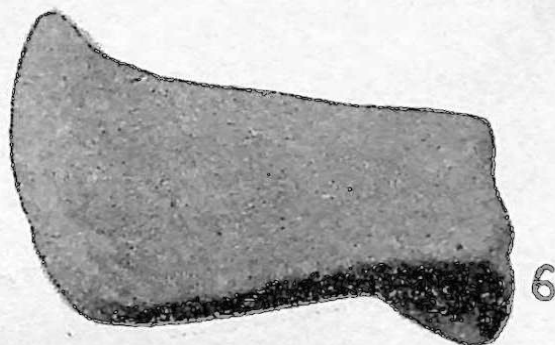
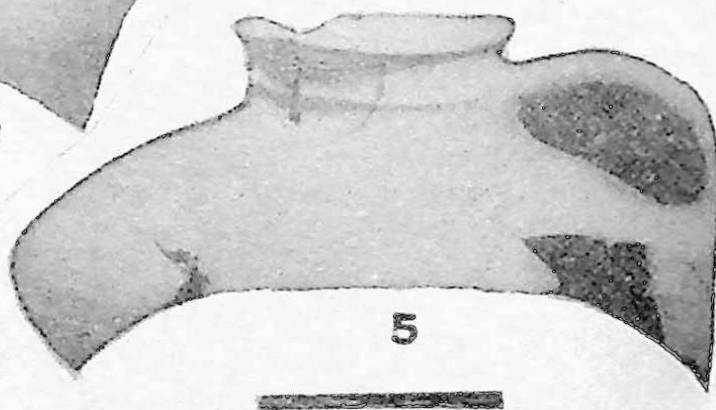
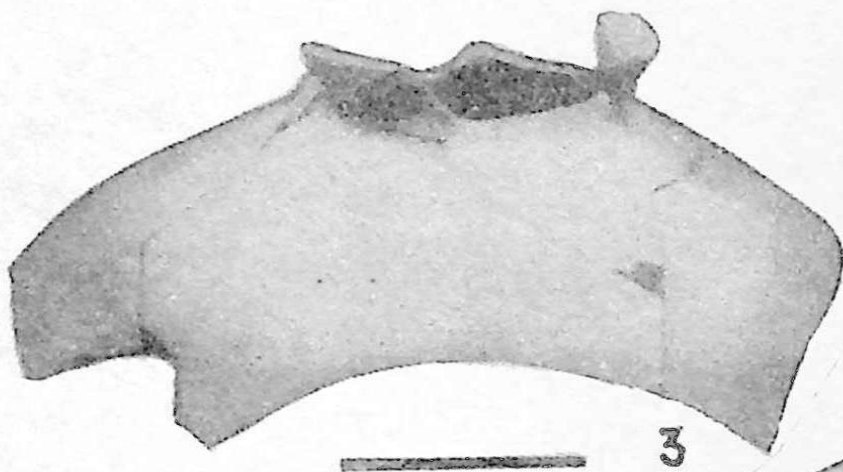
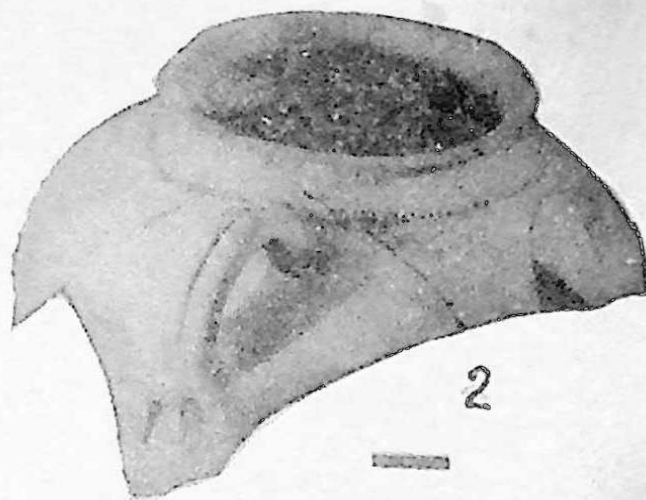
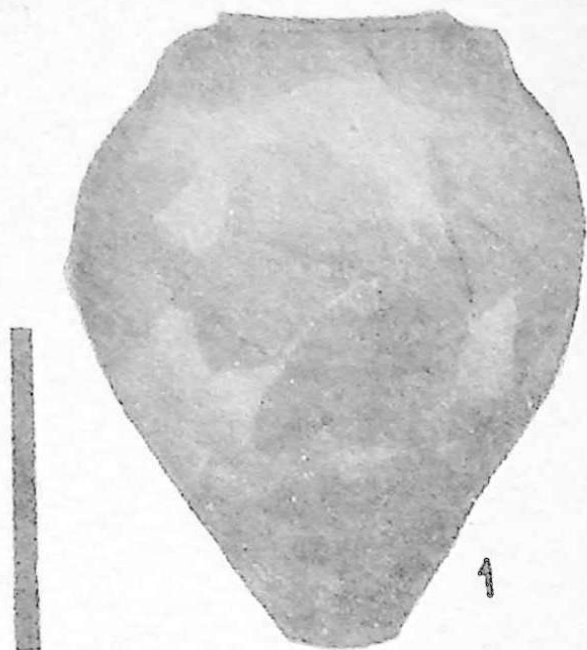
6

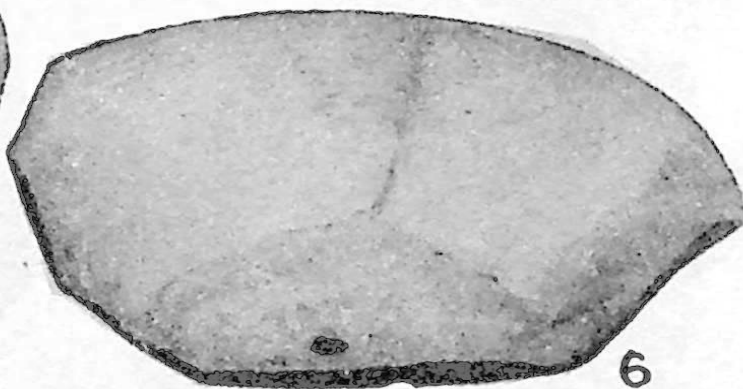
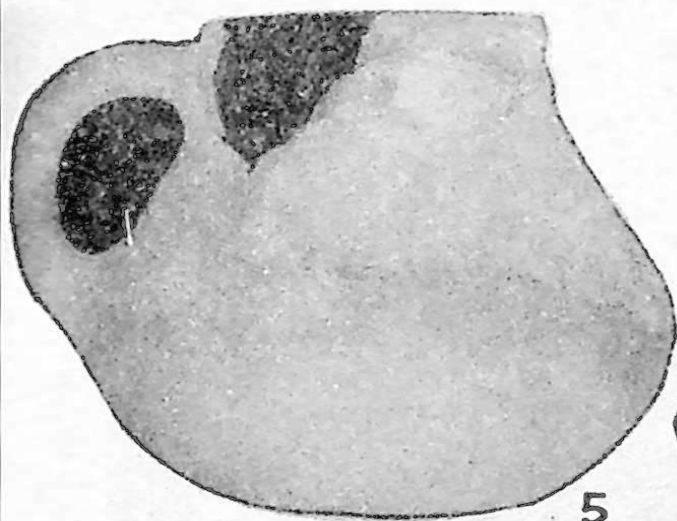
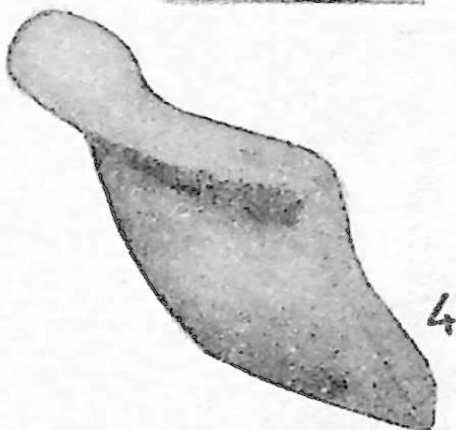
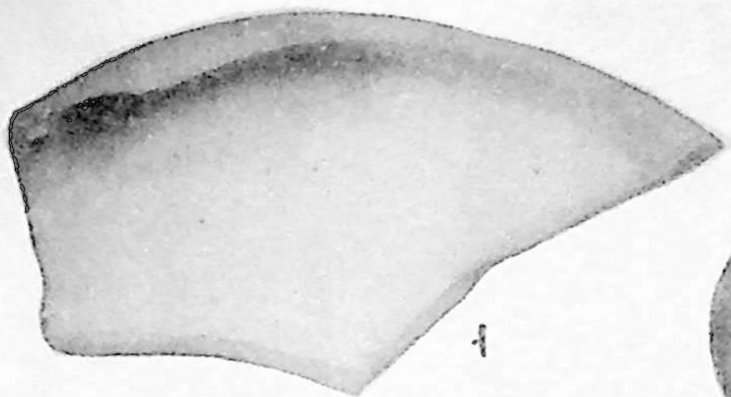

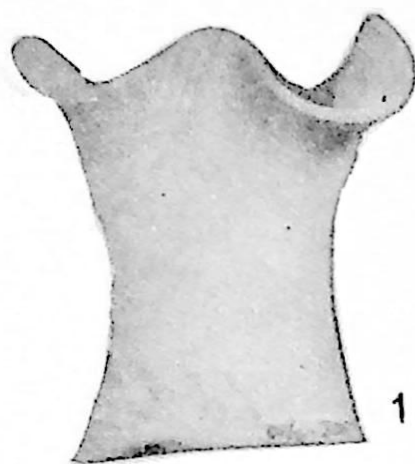

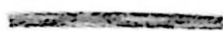

1

2

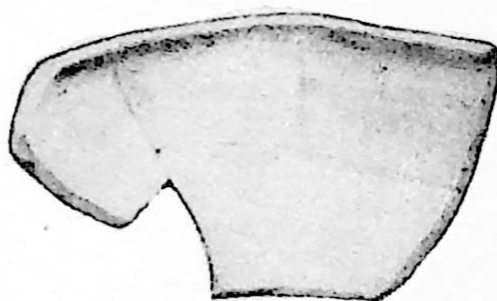
3

4

5

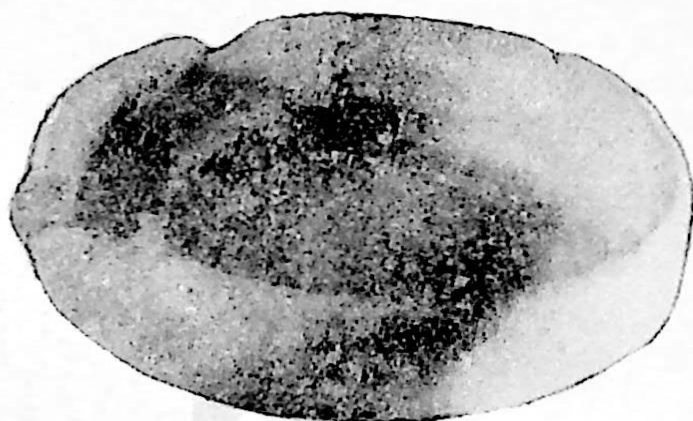
6

7

8

9

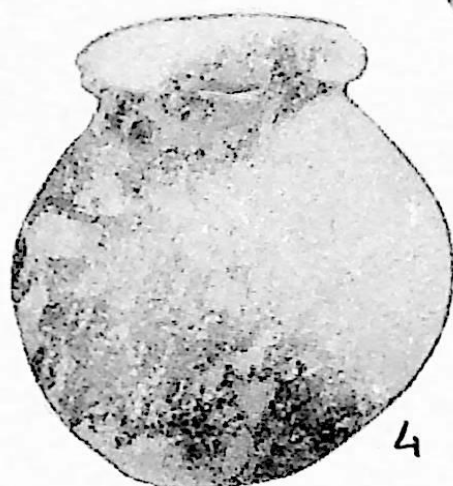
1

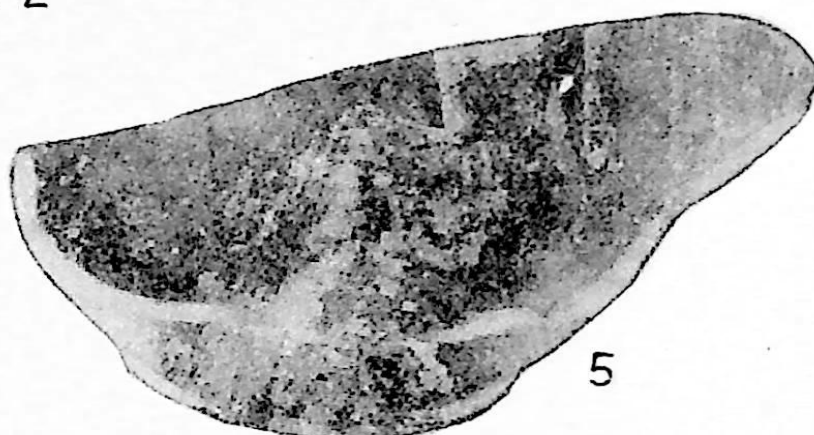
2

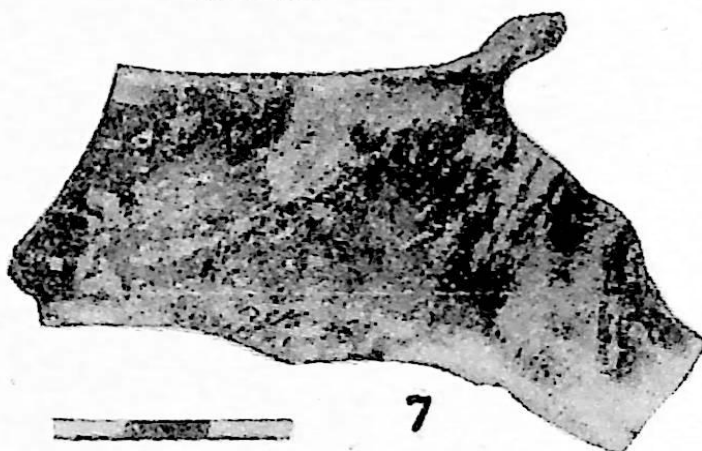
3

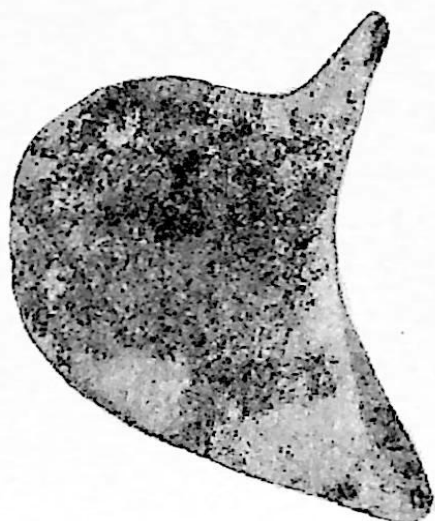
4

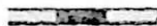
5

7

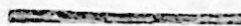
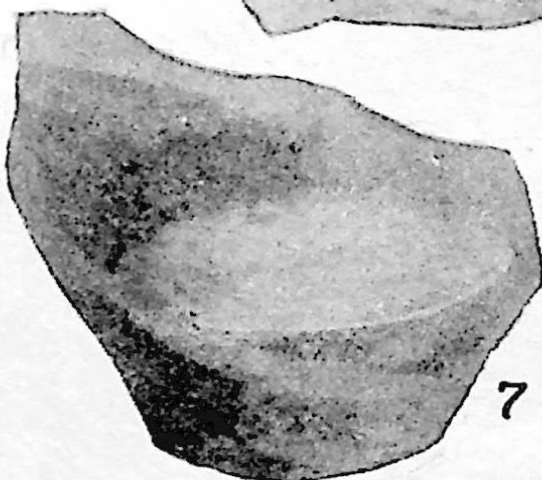
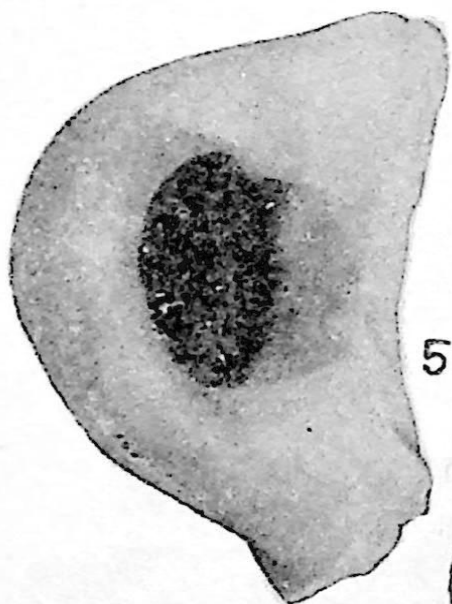
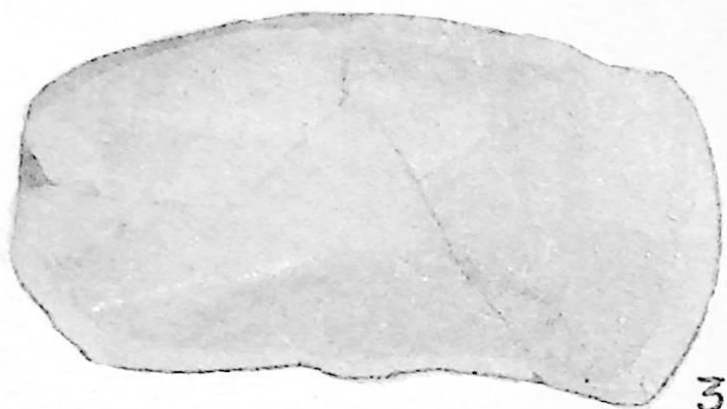
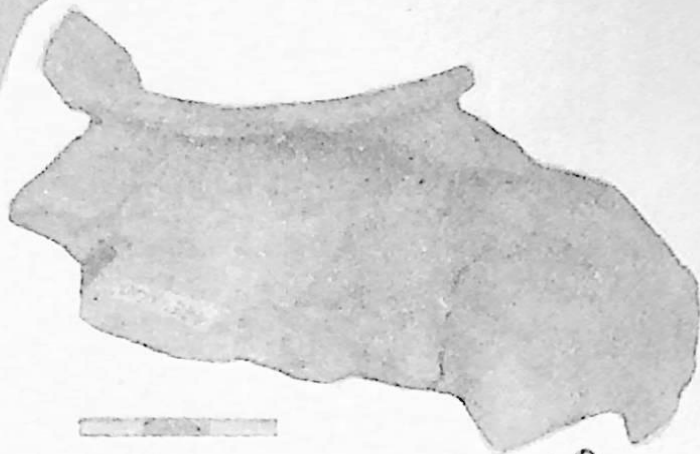
6

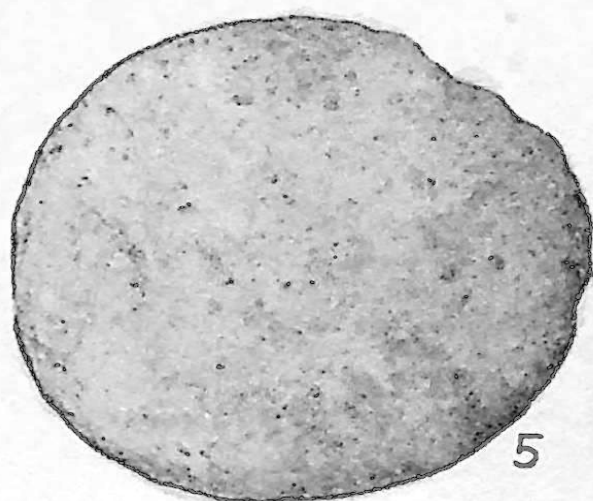
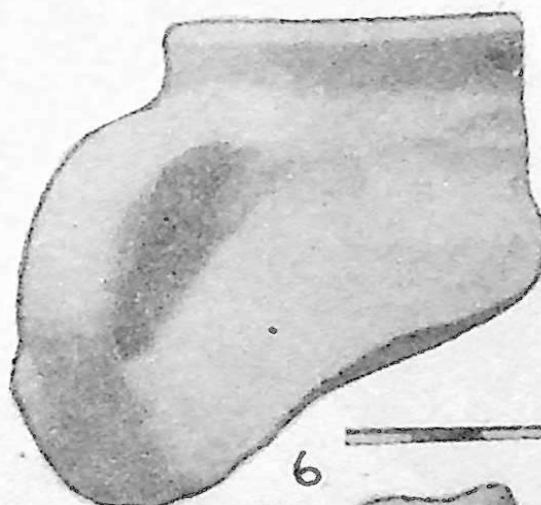
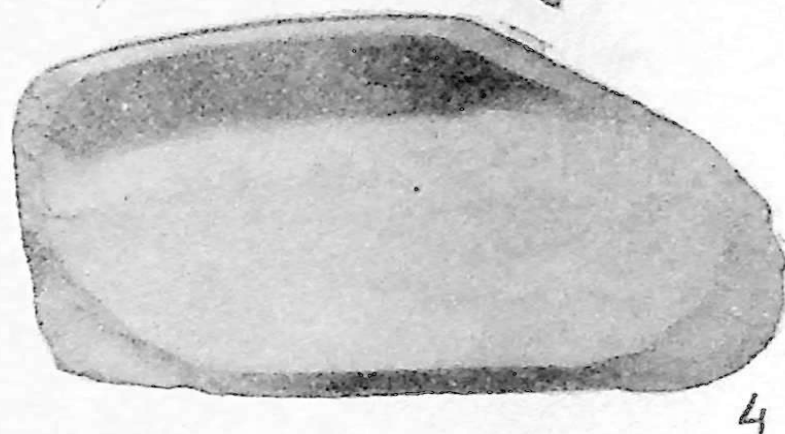
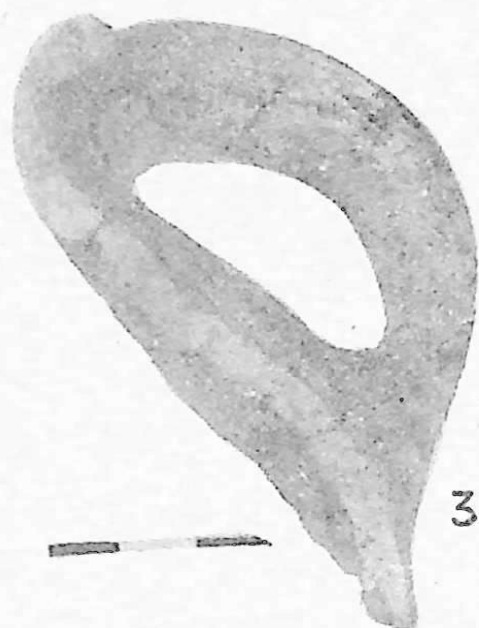
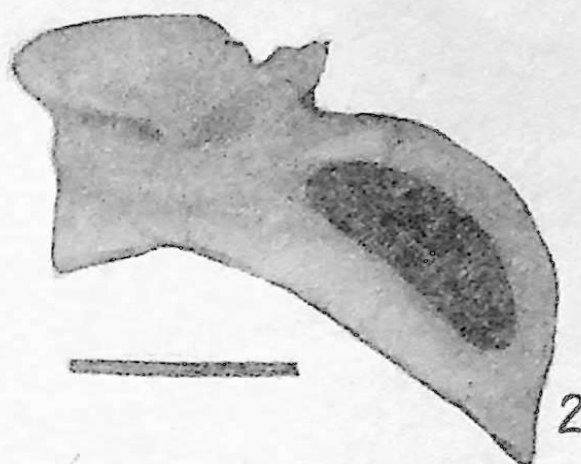
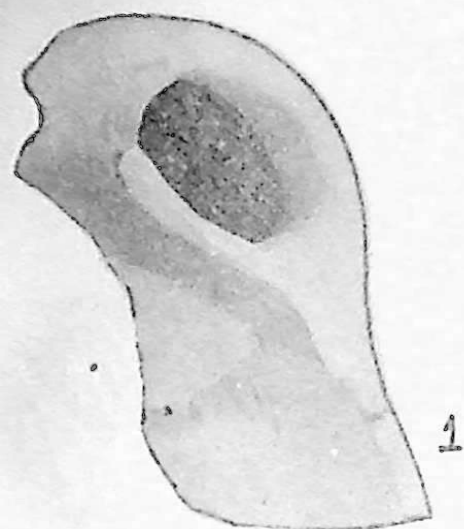

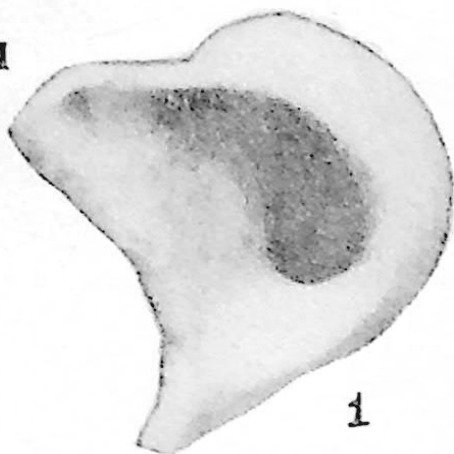
8

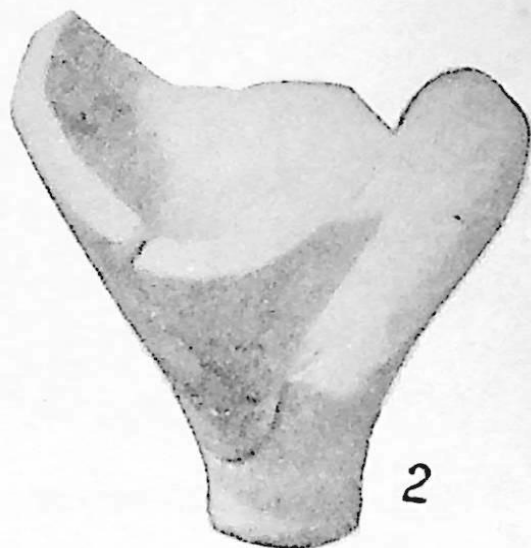
XXX

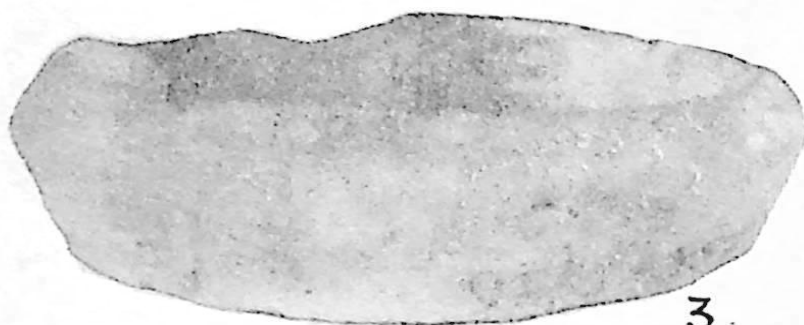

1

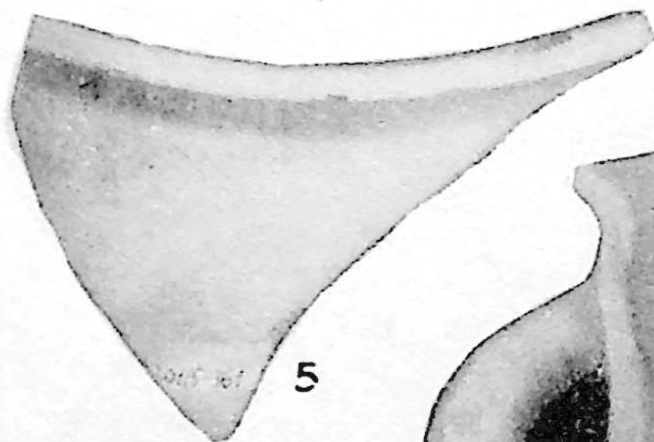
2

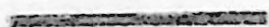
3

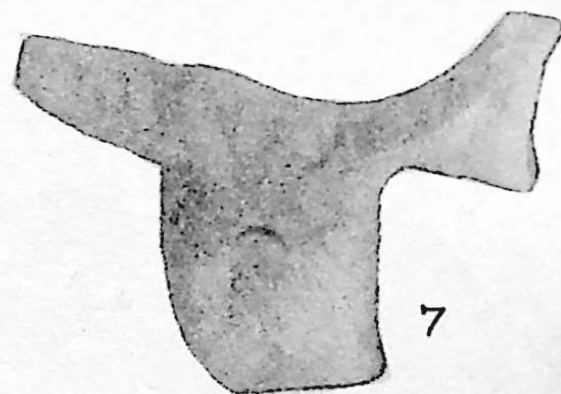
4

5

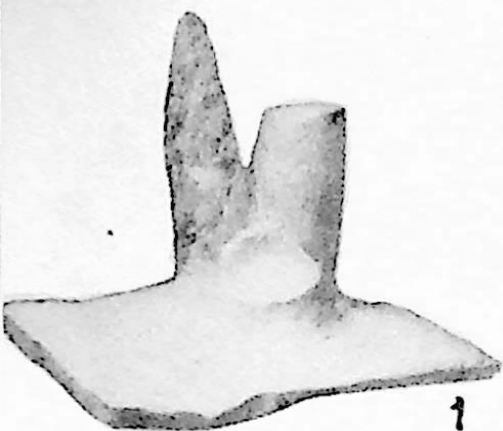

6

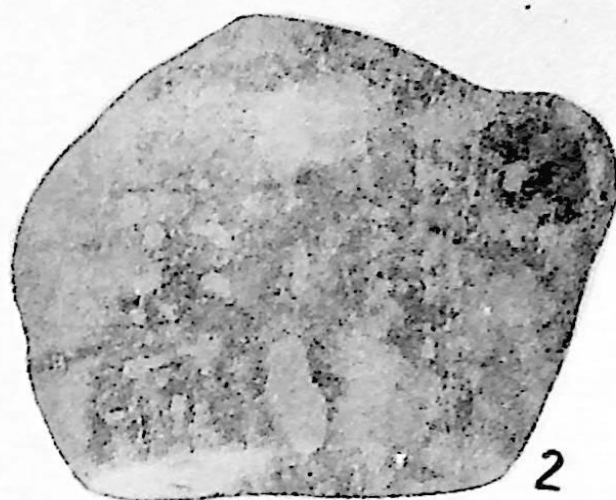

7

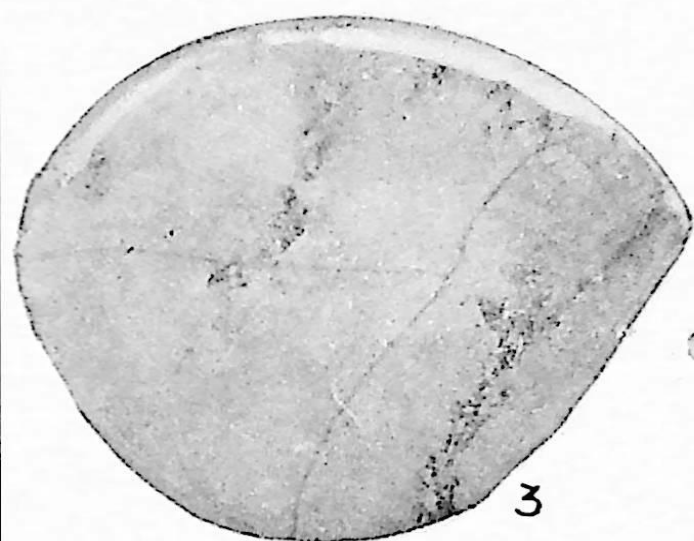

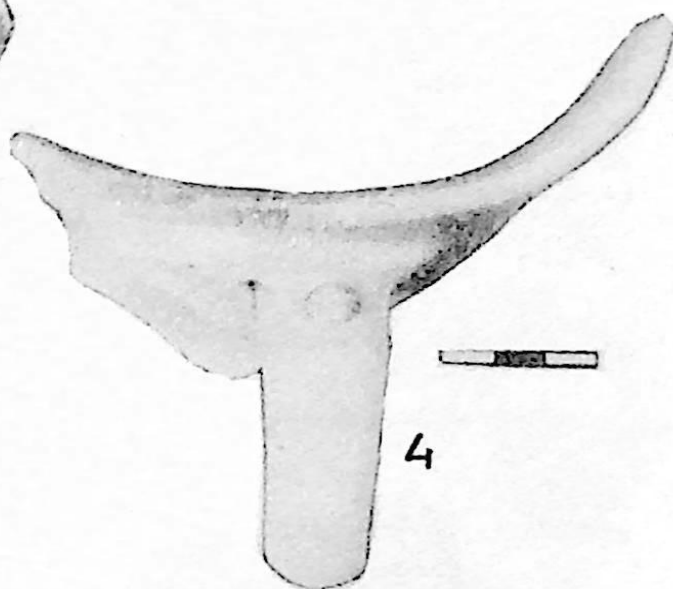
1

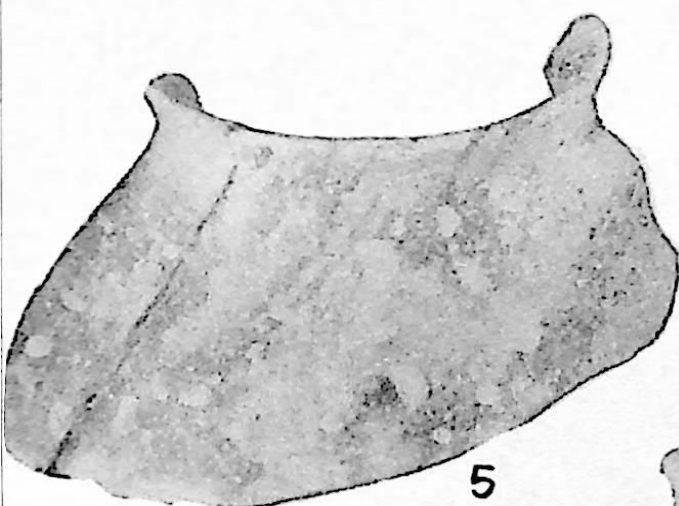
2

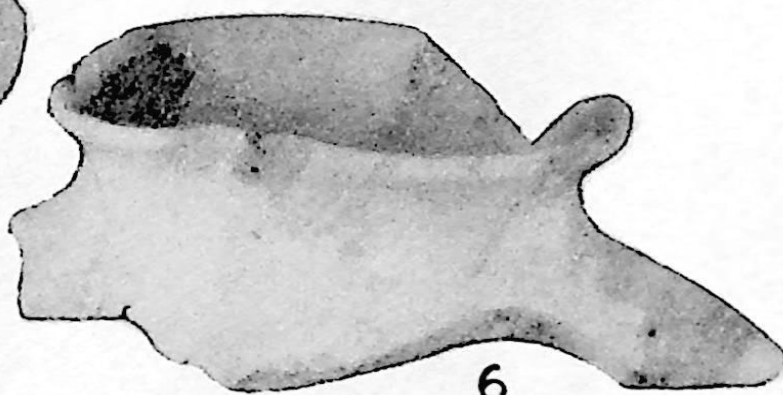
3

4

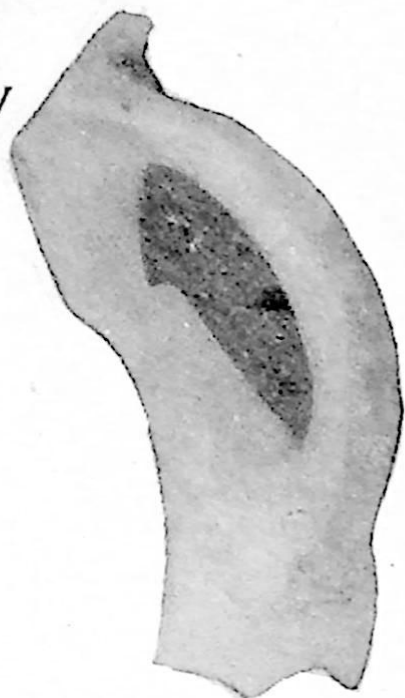

5

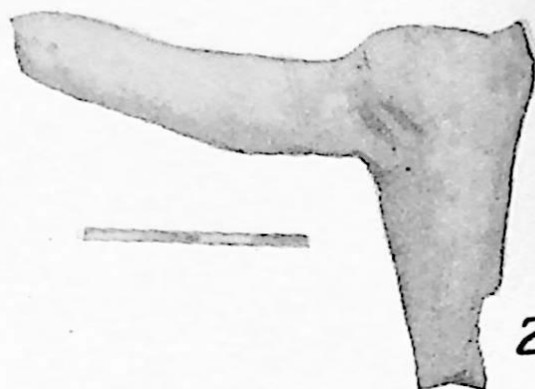

6

XXXIV

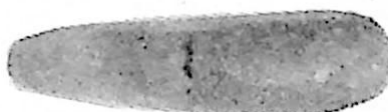
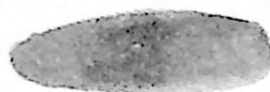
1

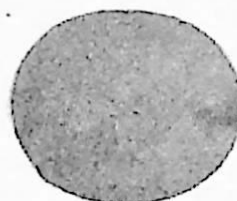
2

4

3

7

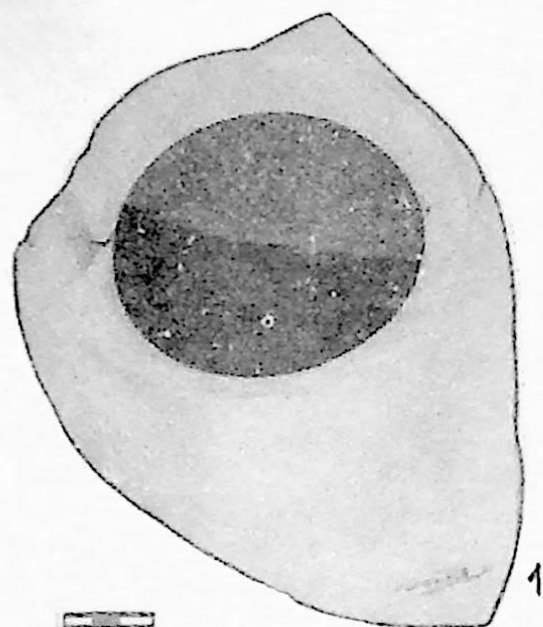

5

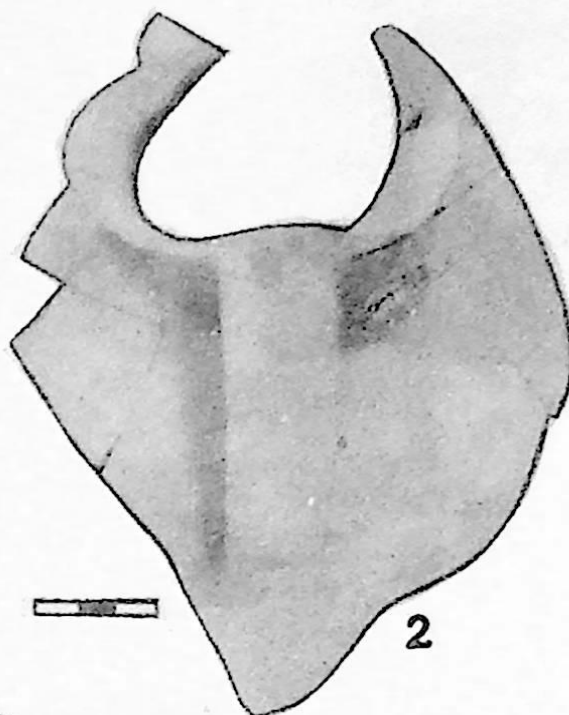

6

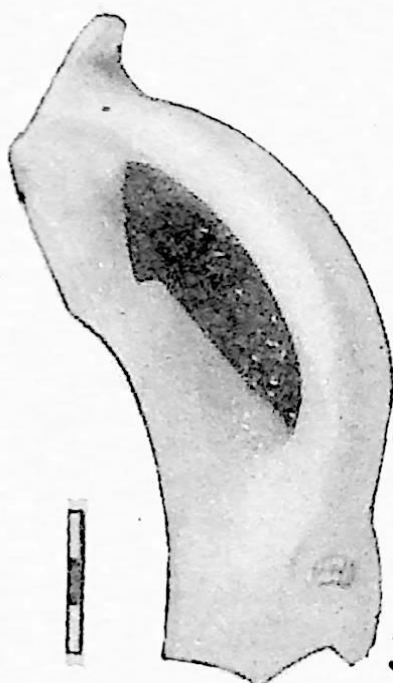

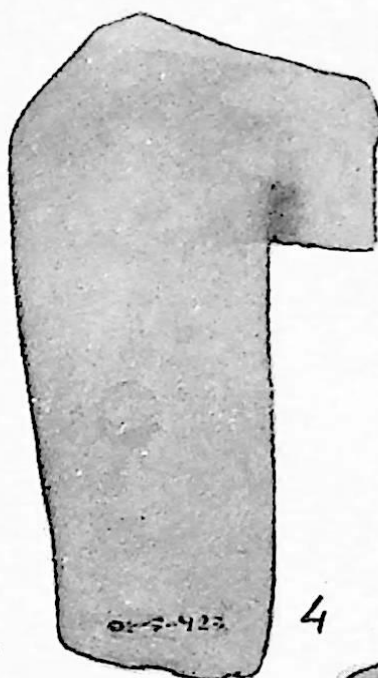
1

2

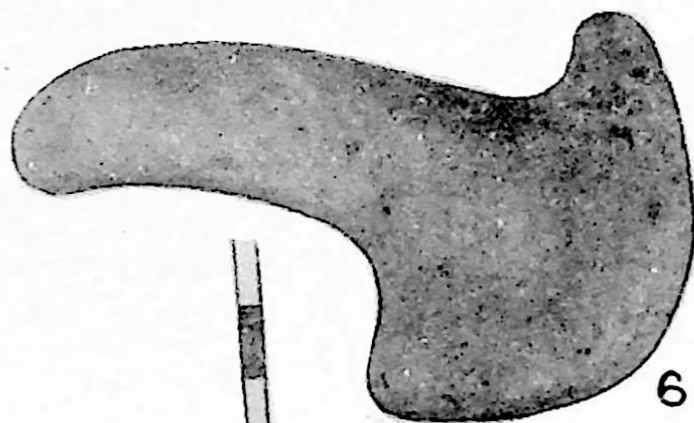
3

4

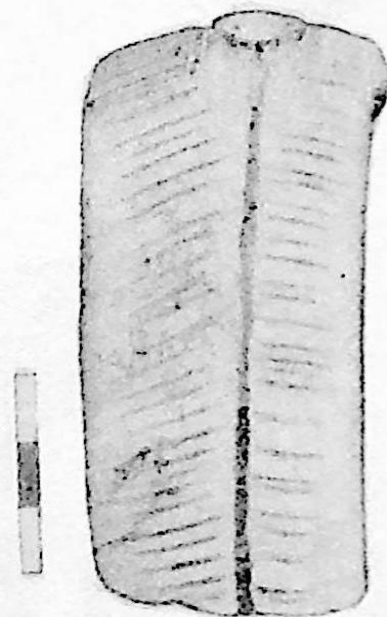
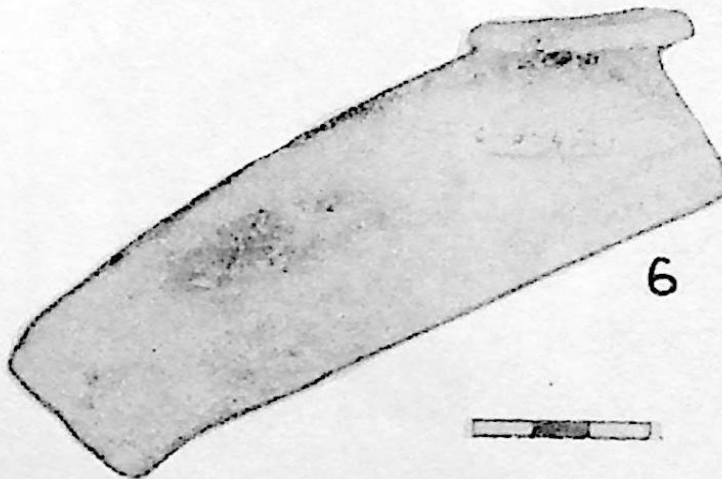
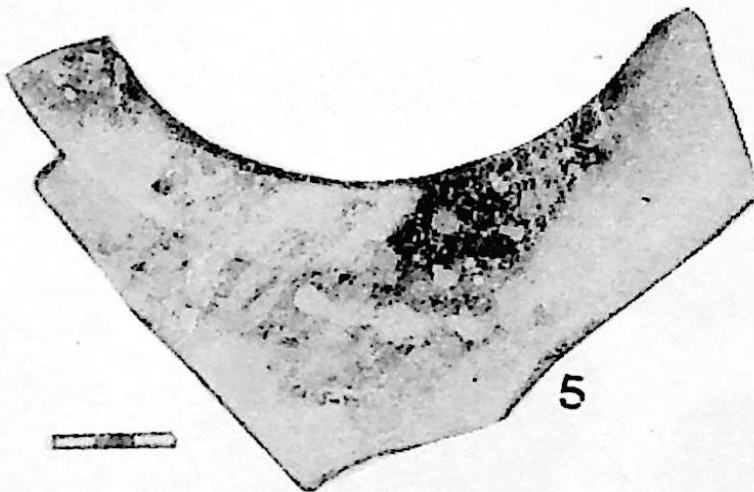
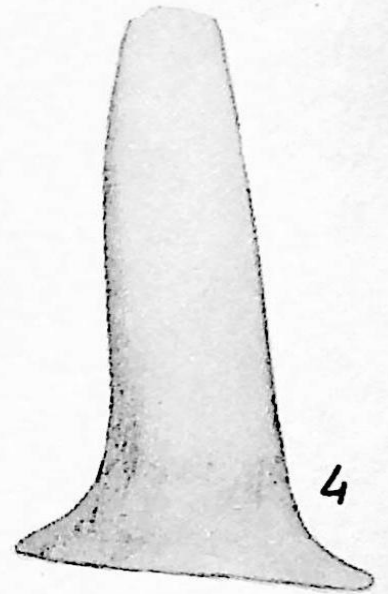
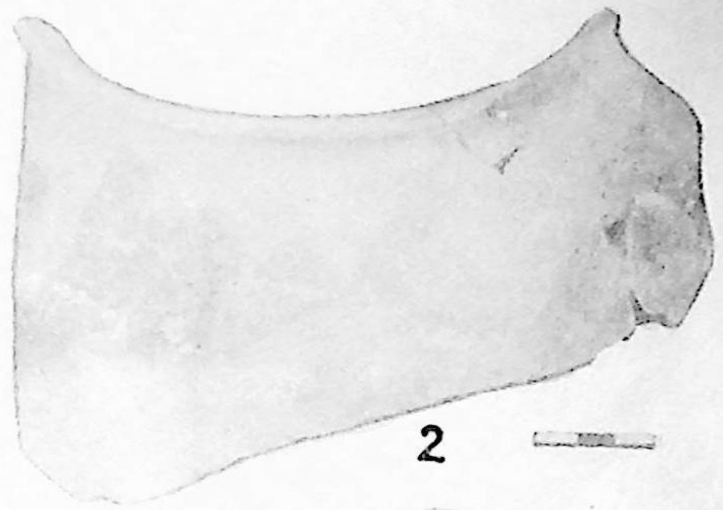
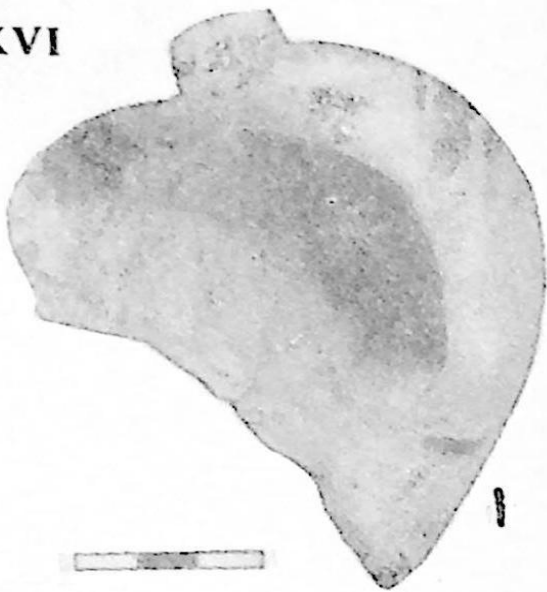
5

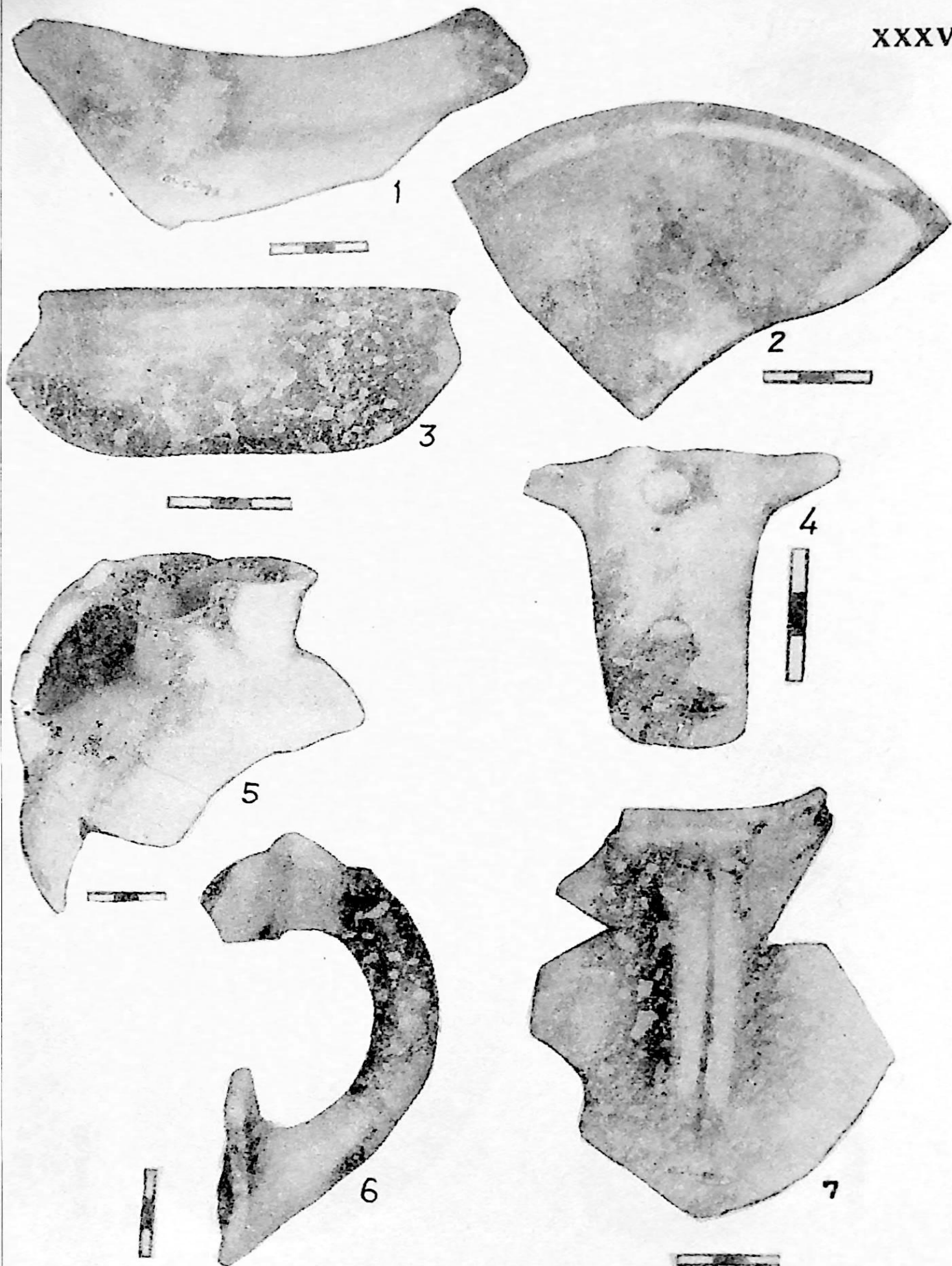

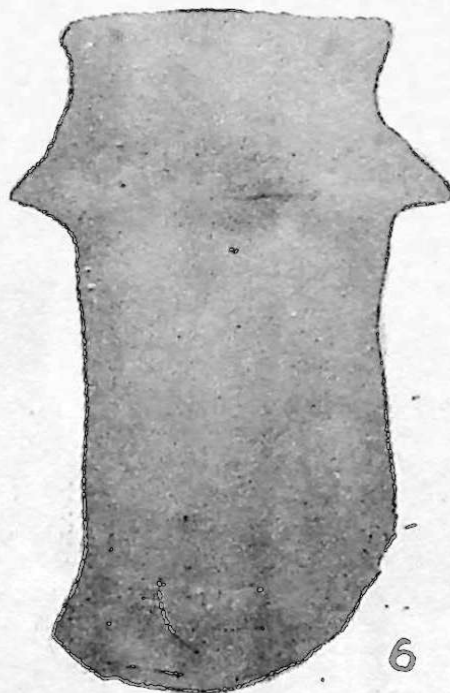
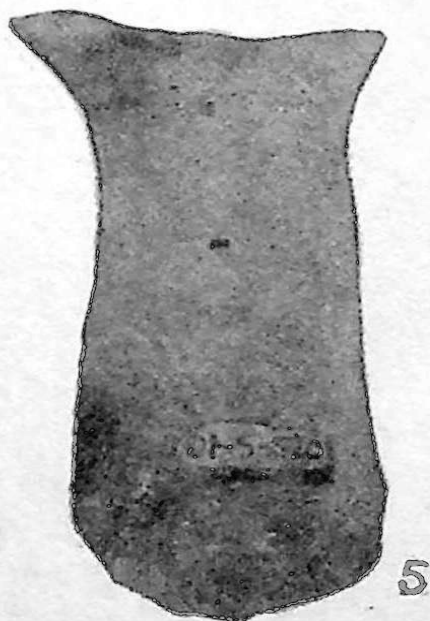
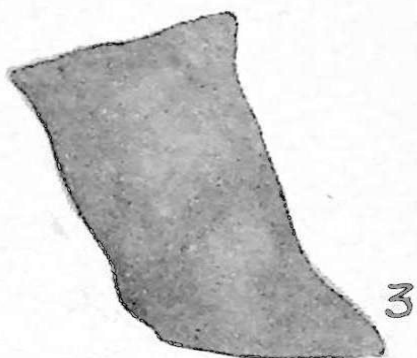
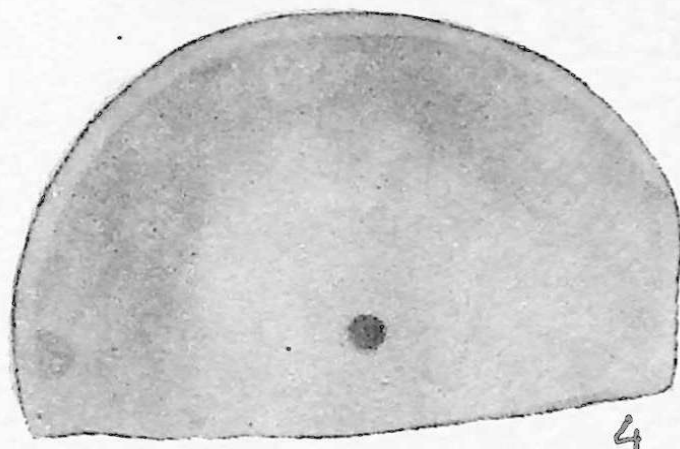
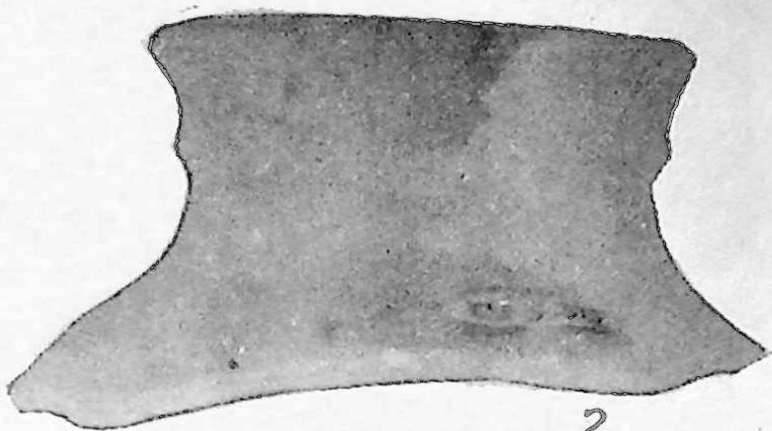
6

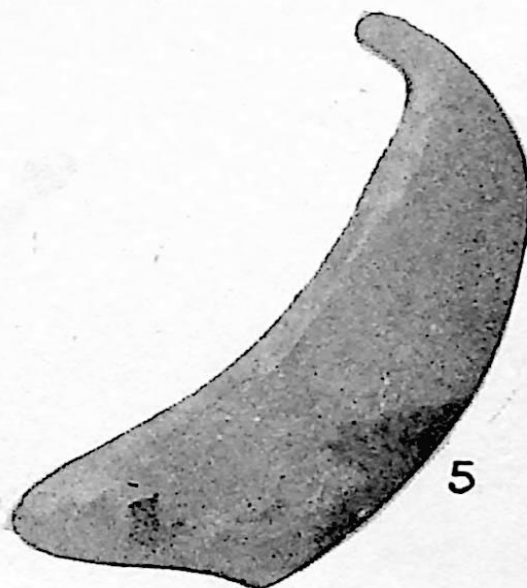
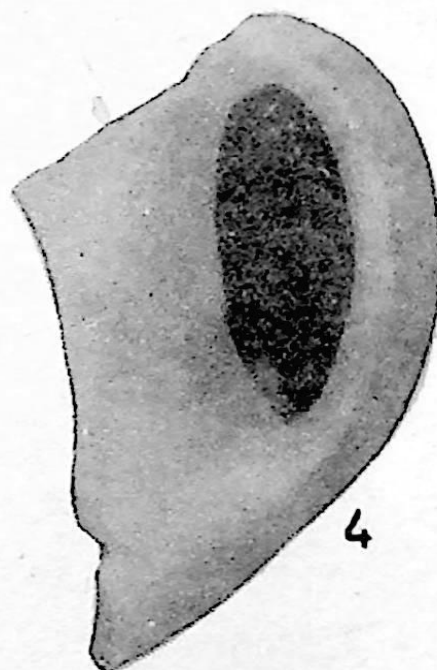
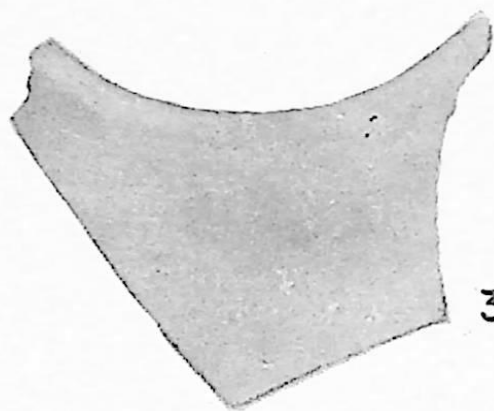
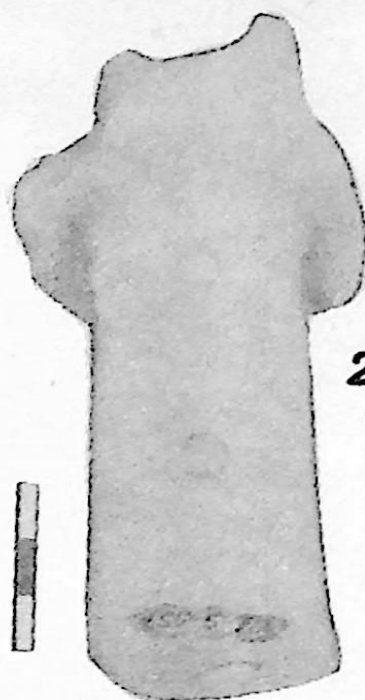
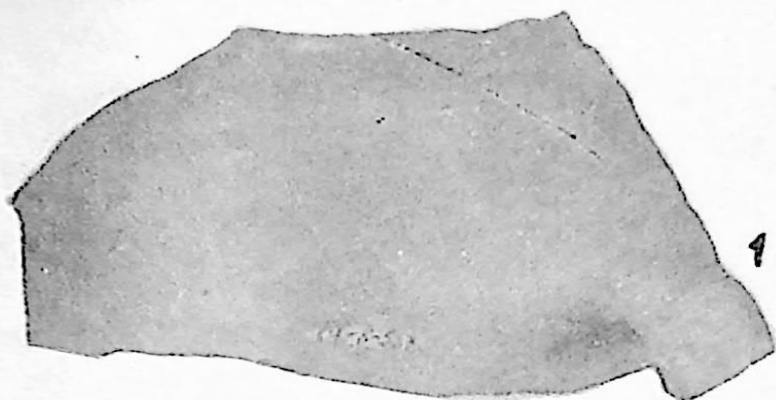

7

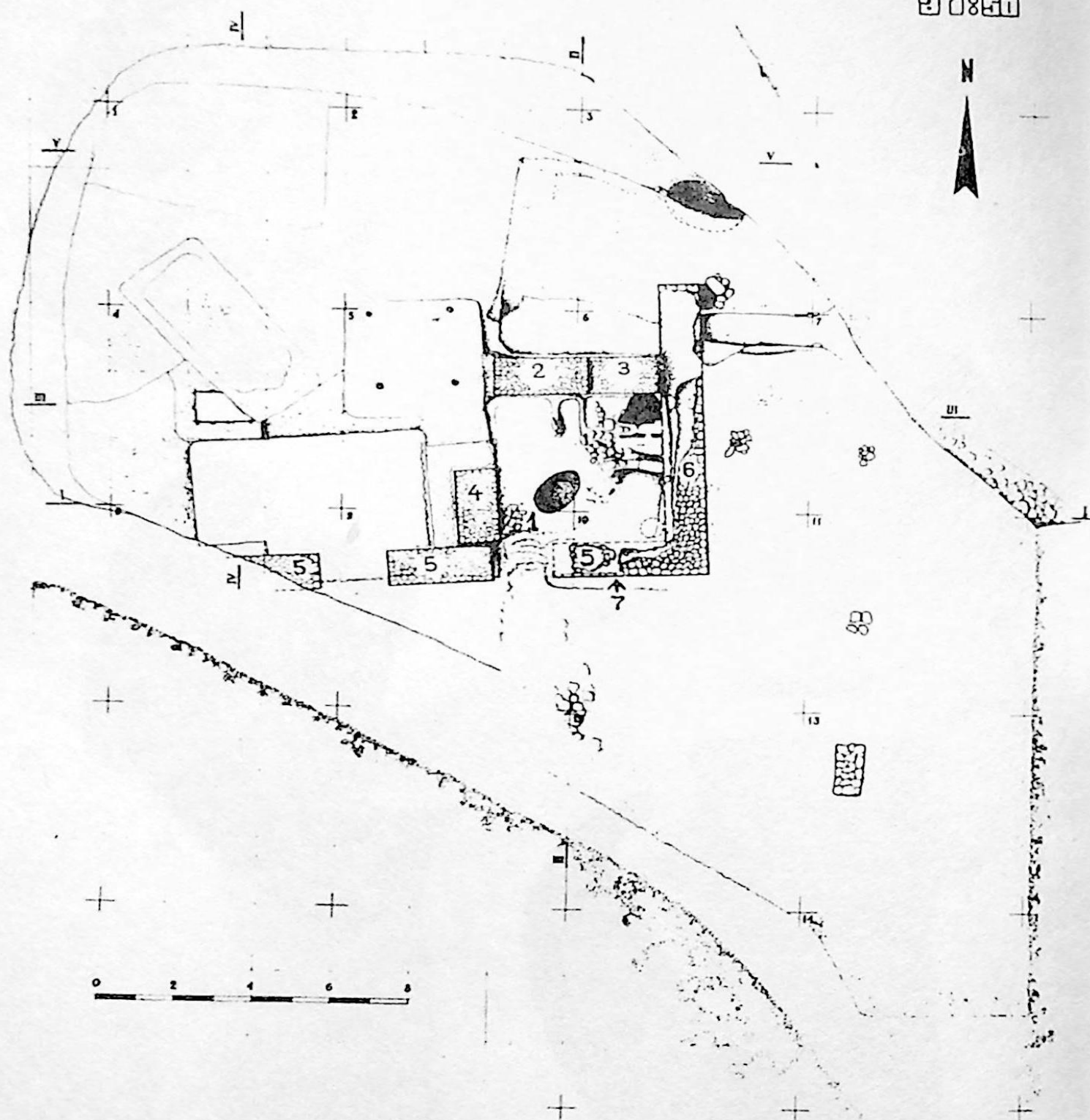

21850

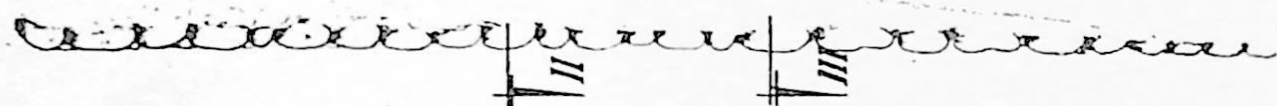
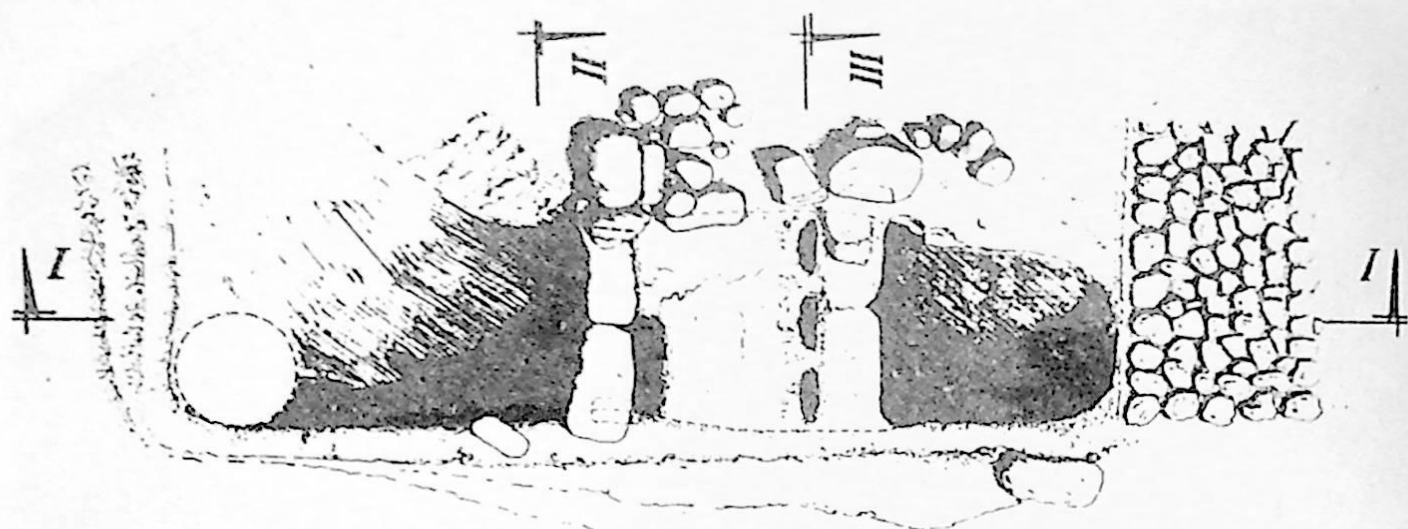

1

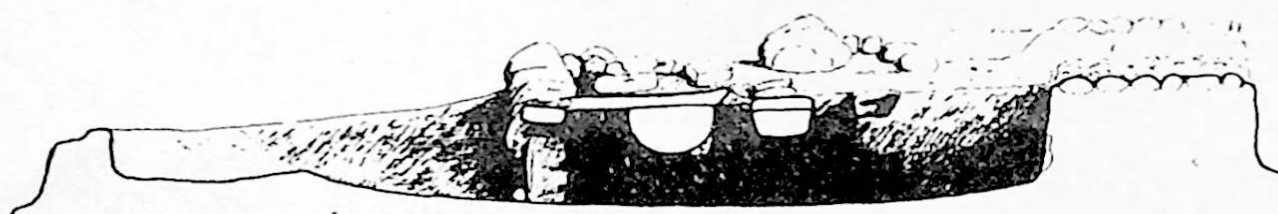

2

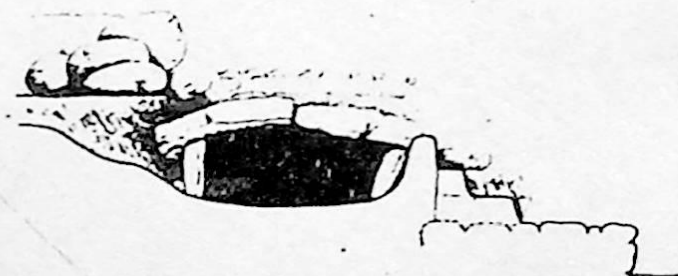
I-I

0.0

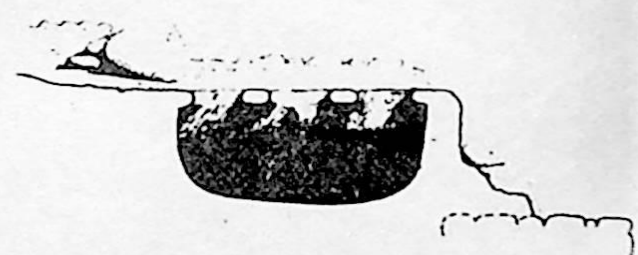
0.0

II-II

0.0

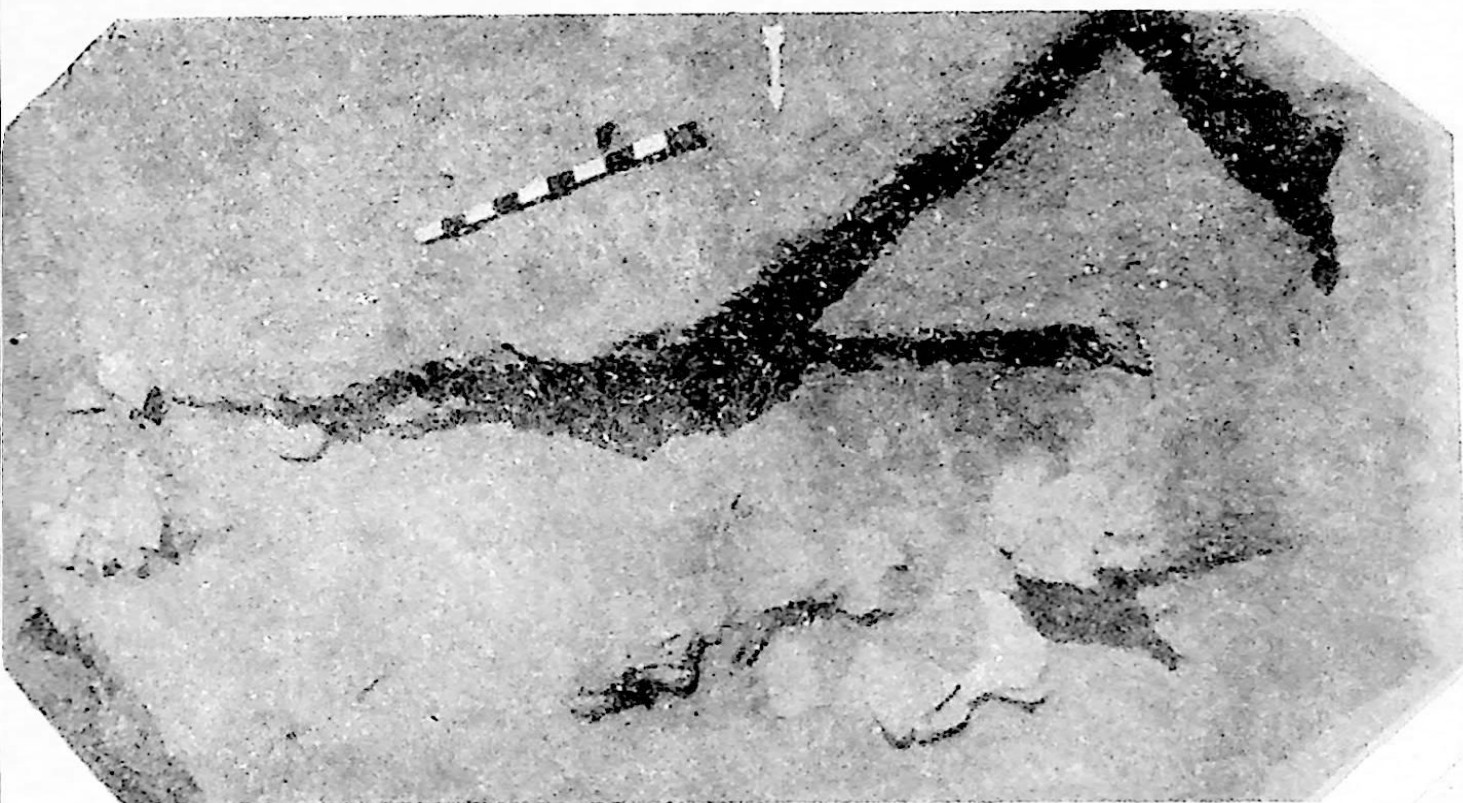
III-III

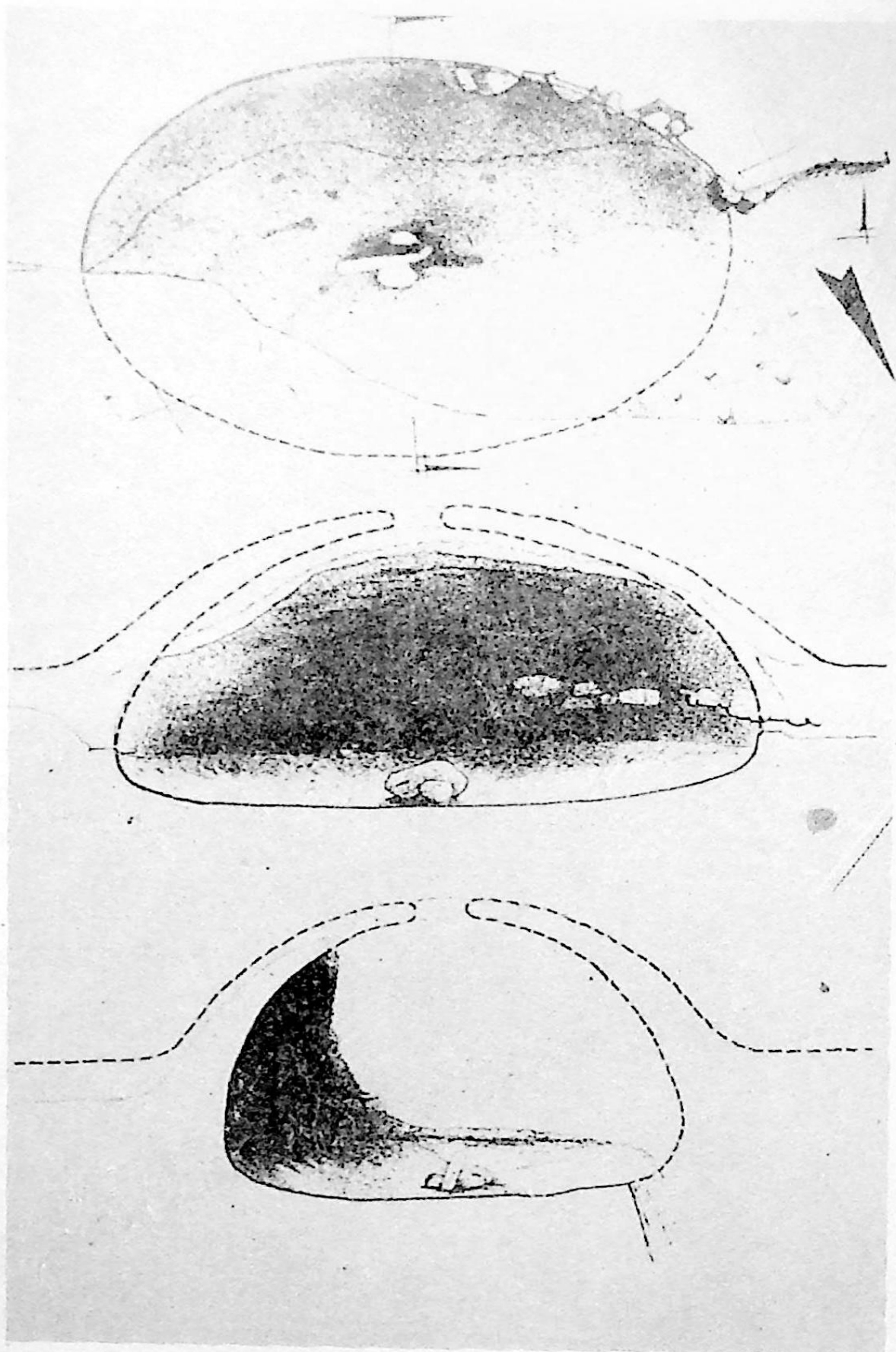
0 20 40 60 80 100 200sm

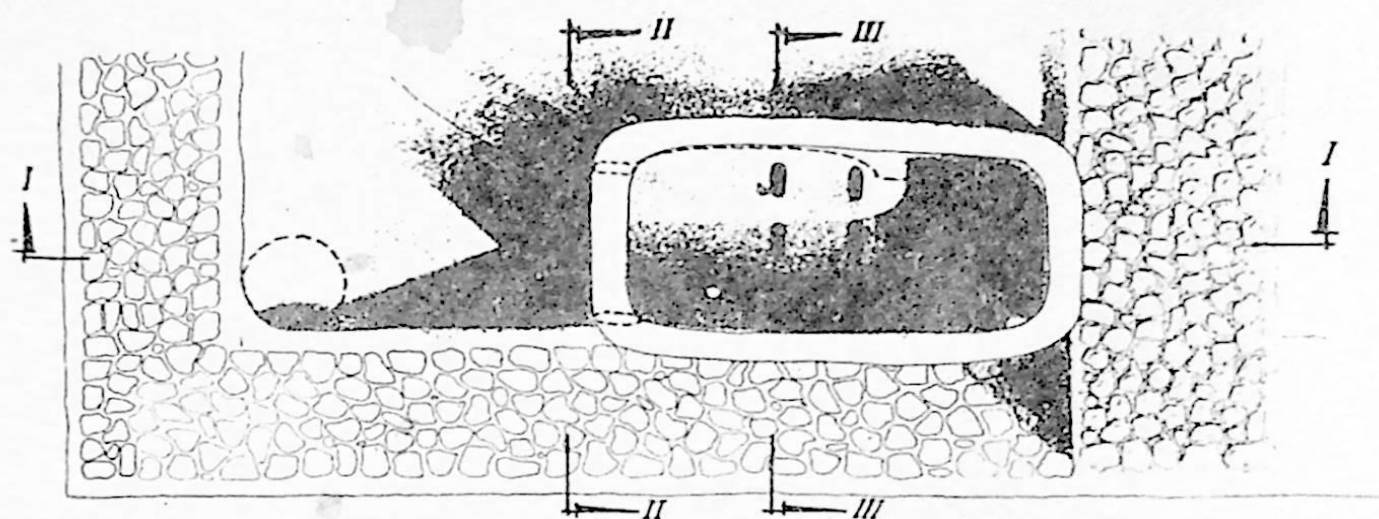

1

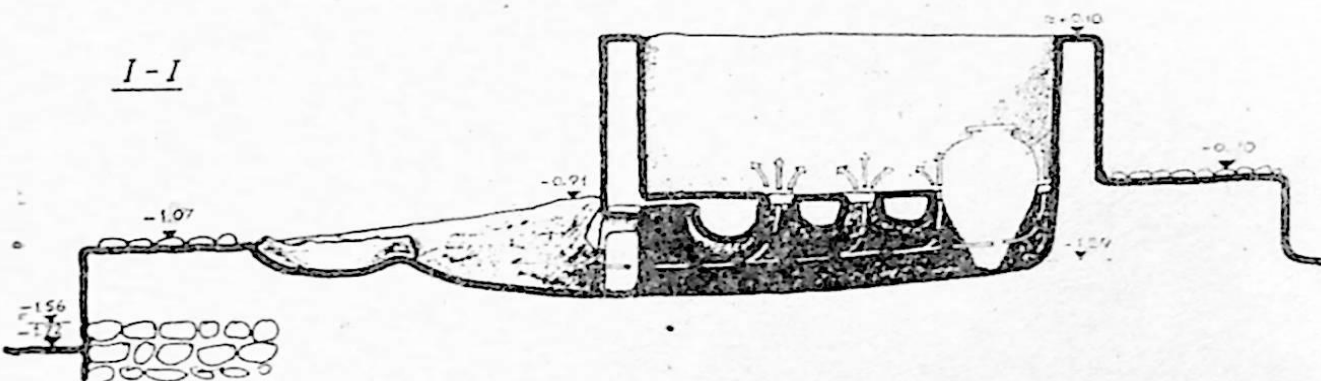

2

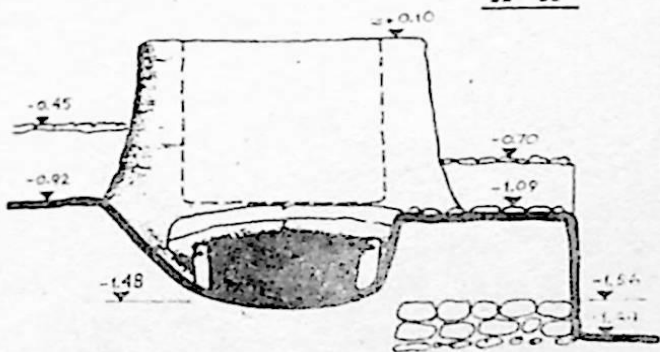

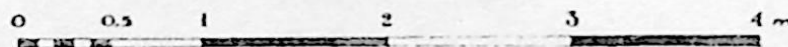
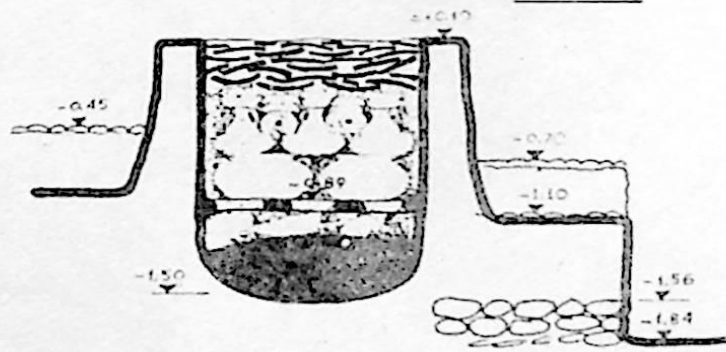
I-I

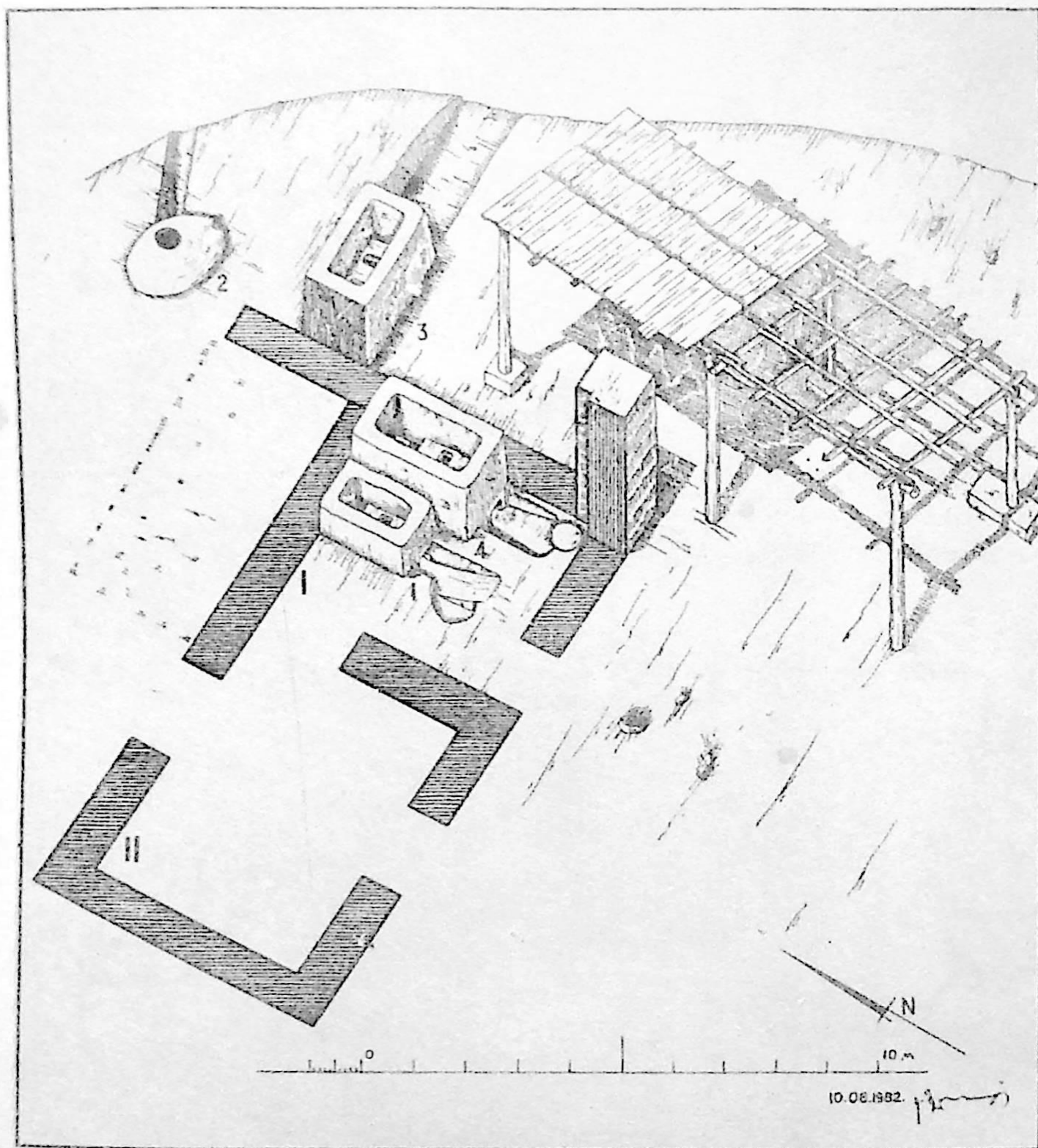

II-II

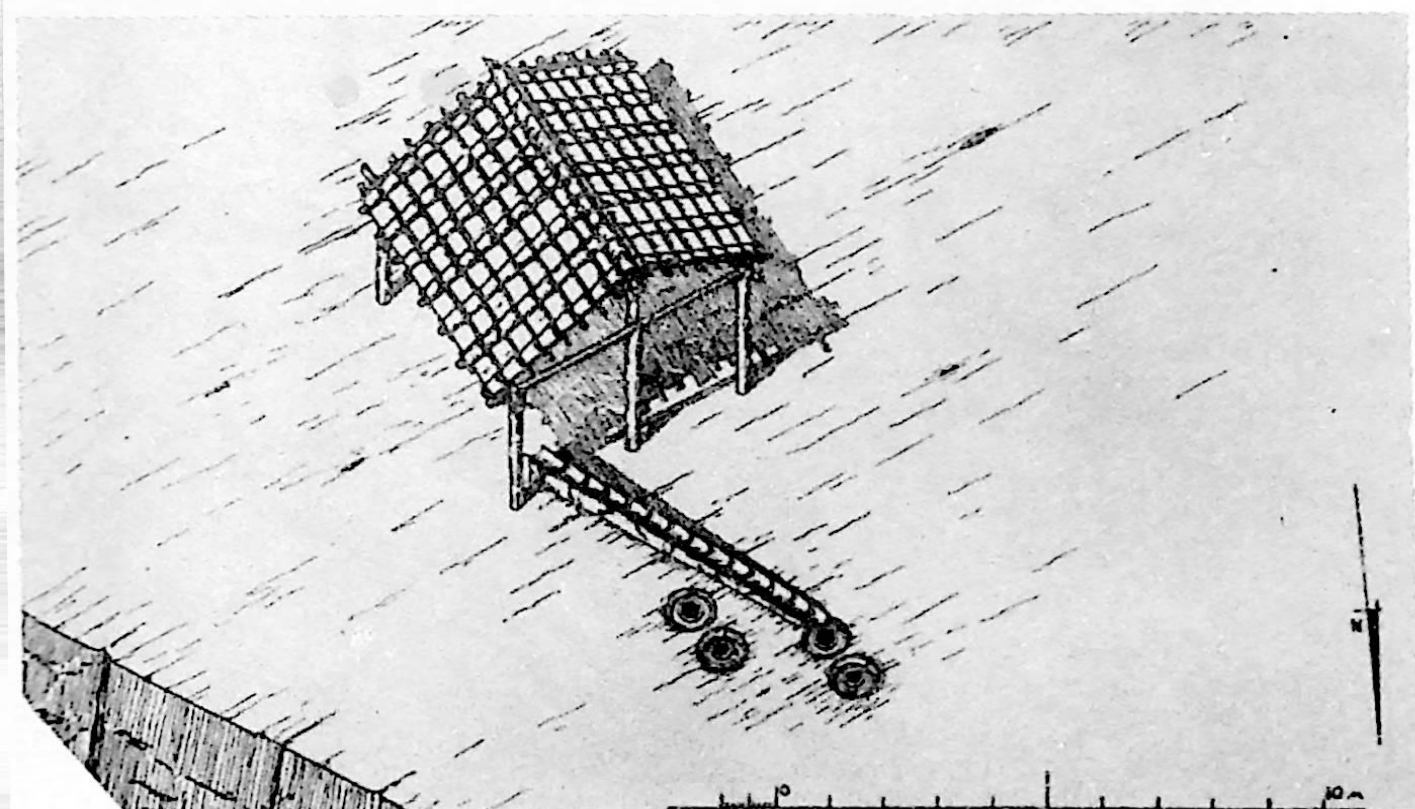
III-III

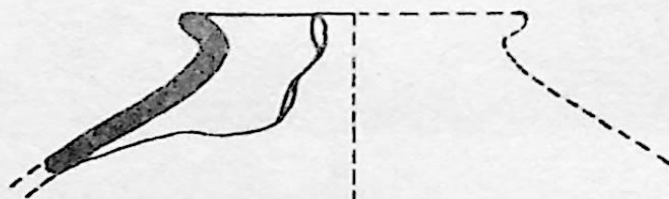
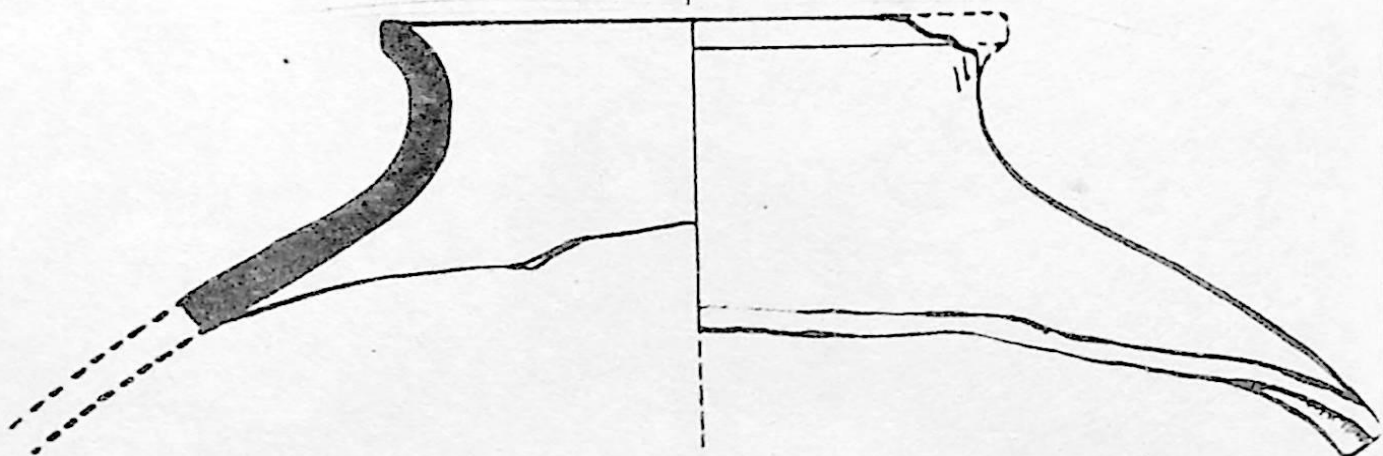
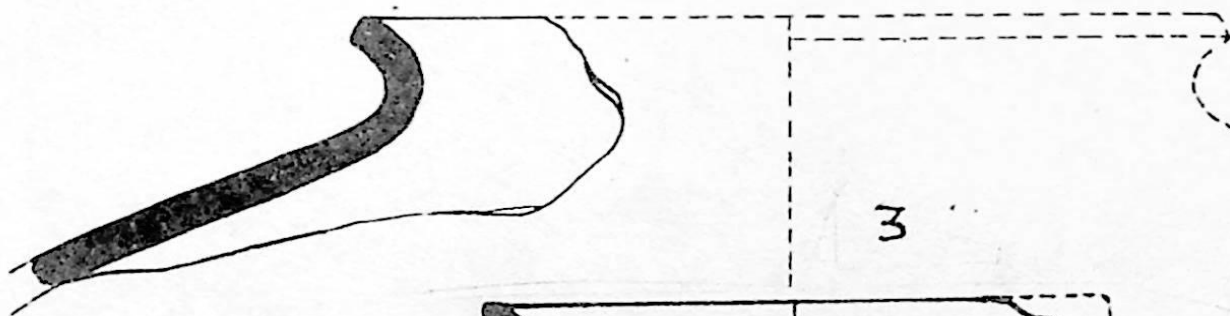
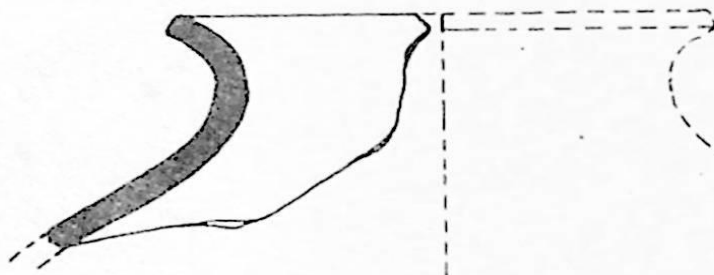
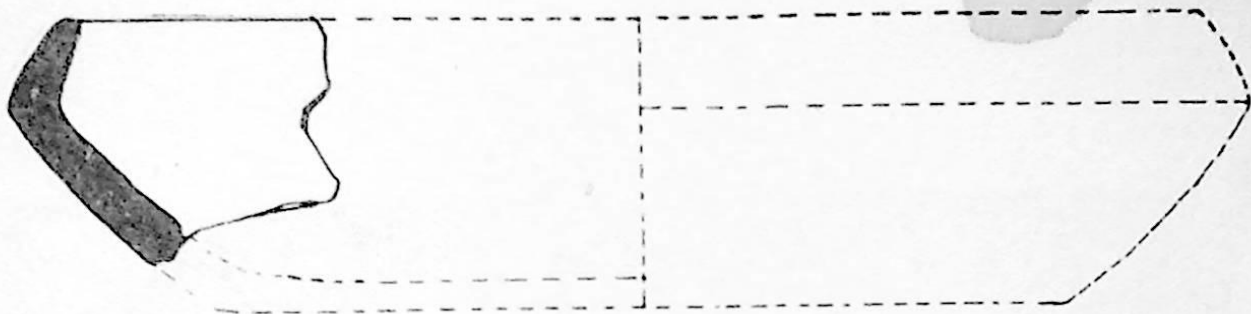

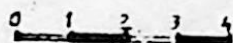
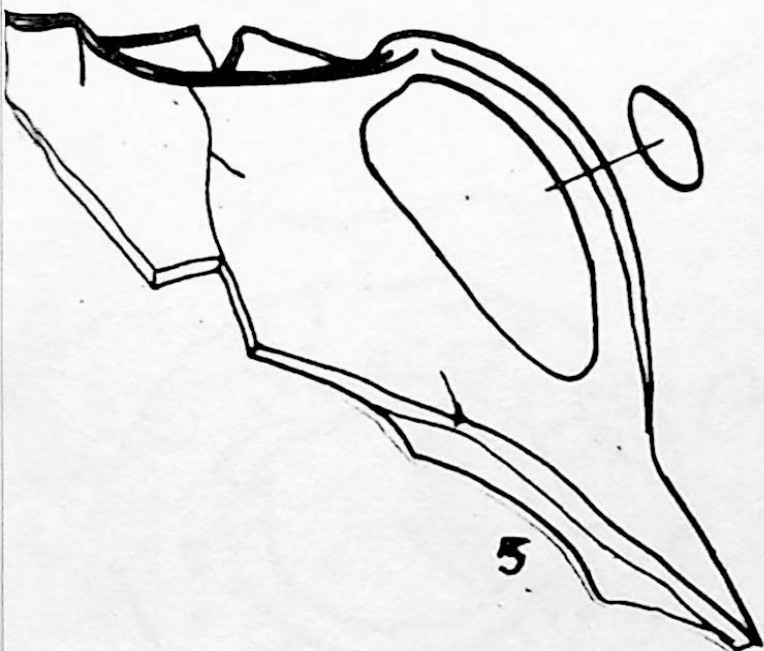
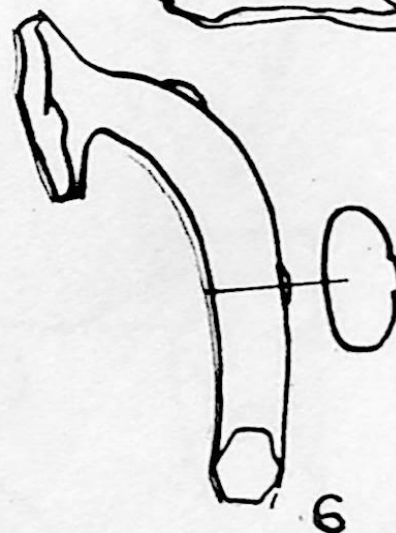
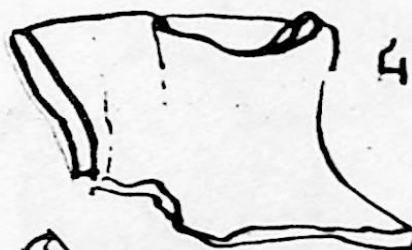
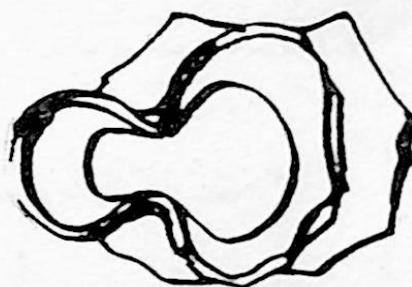
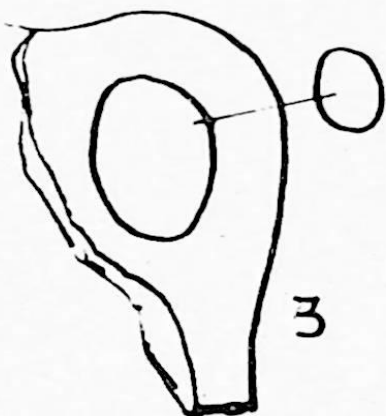
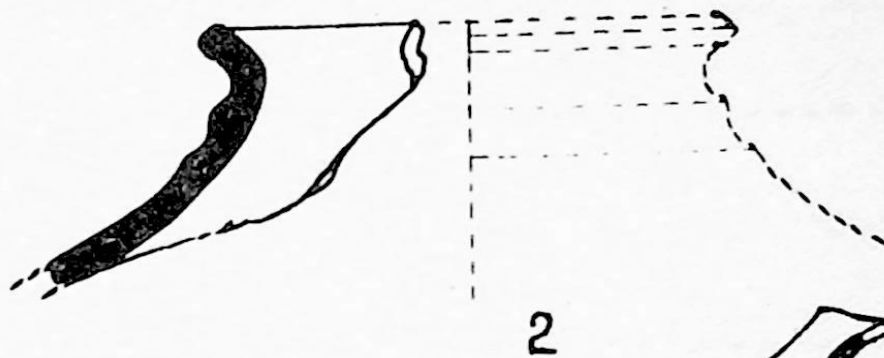
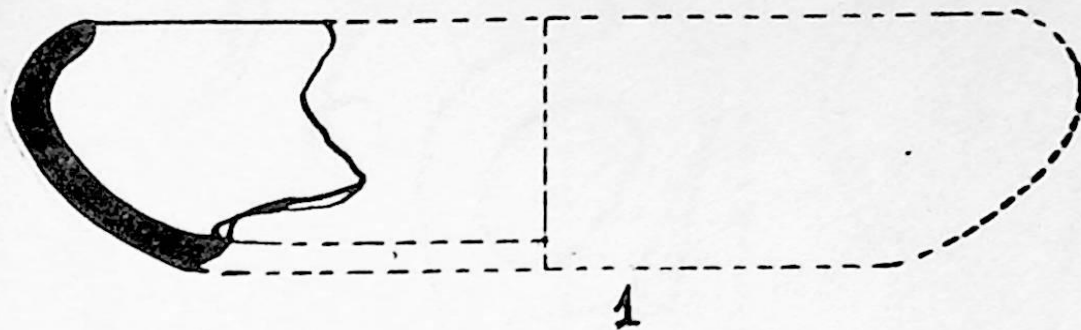
1

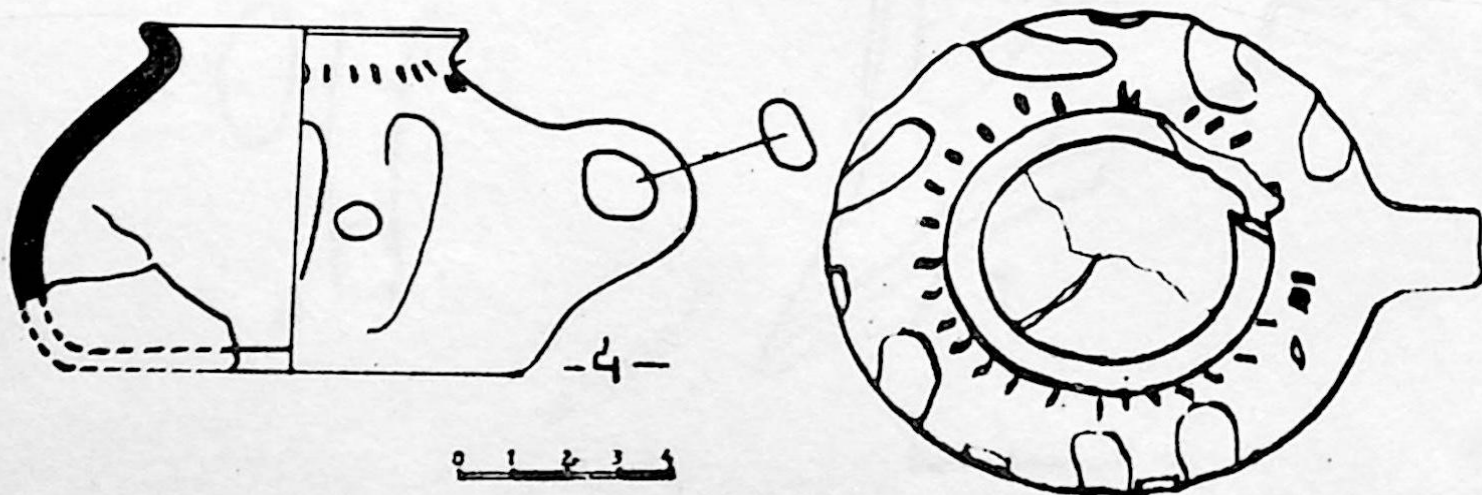
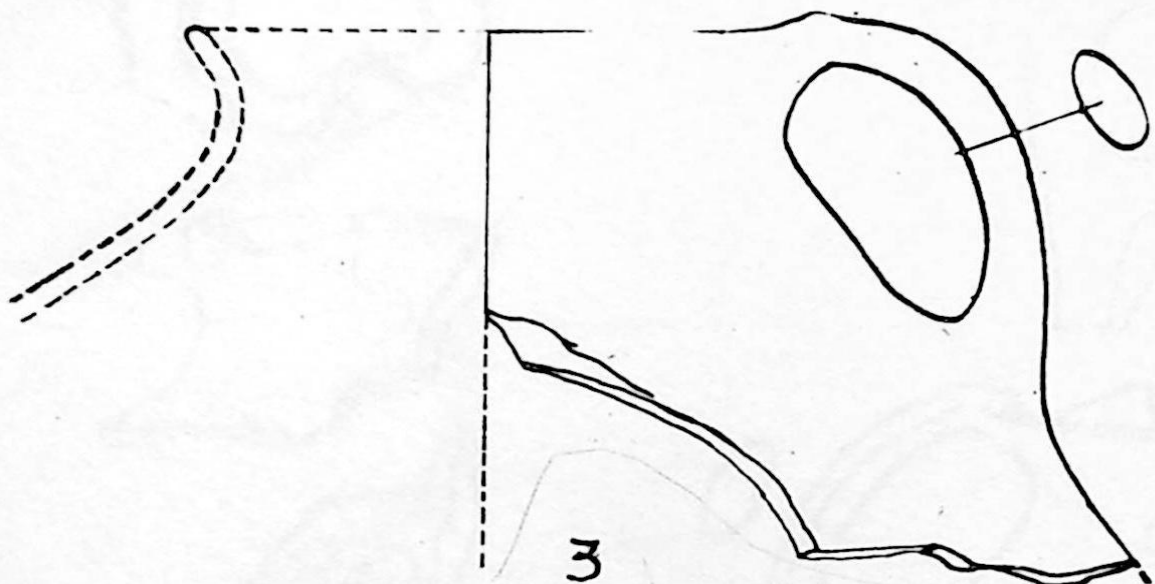
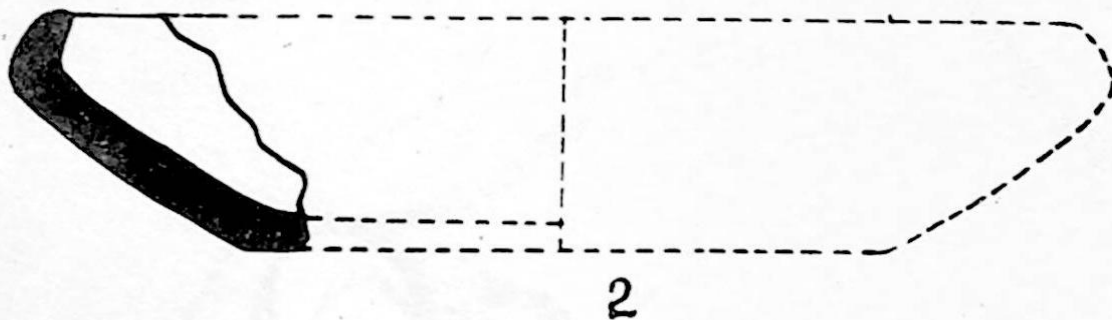
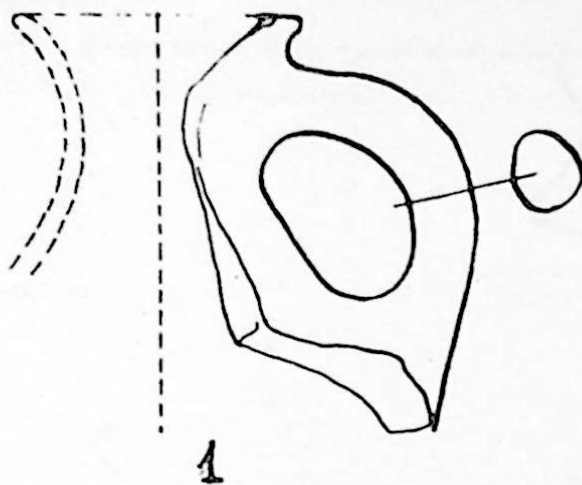
2

XLVIII

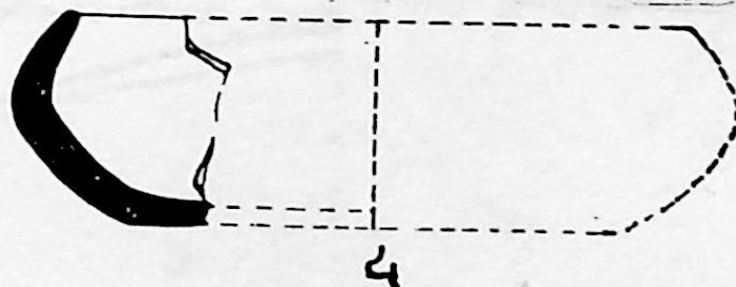
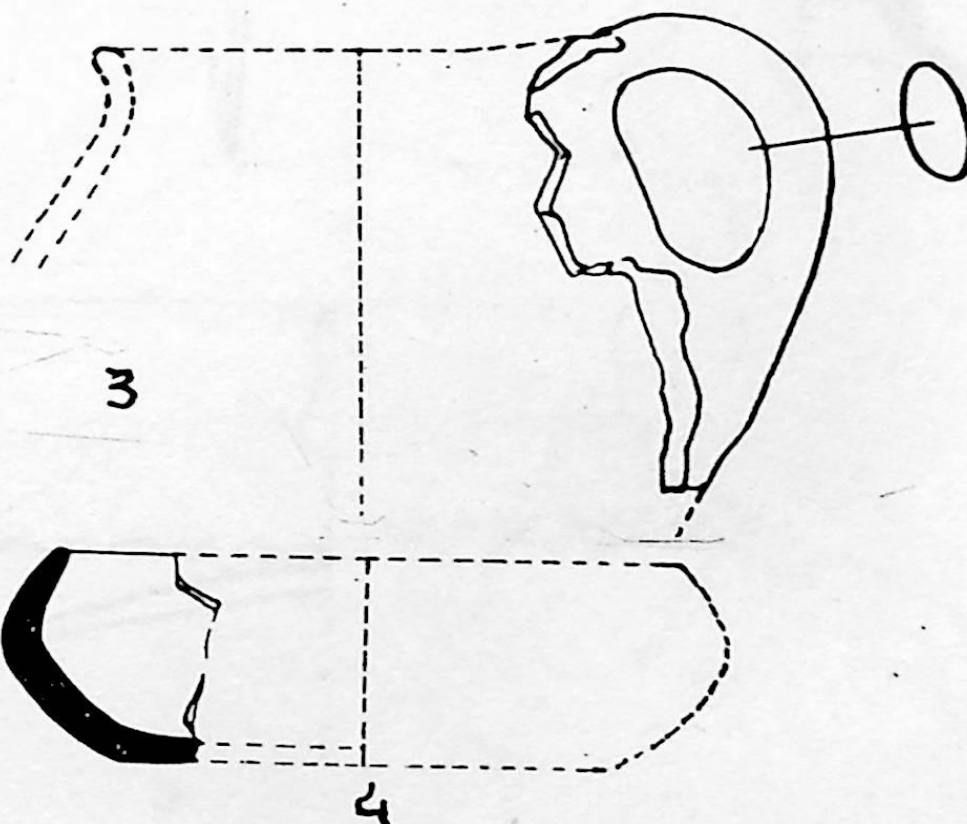
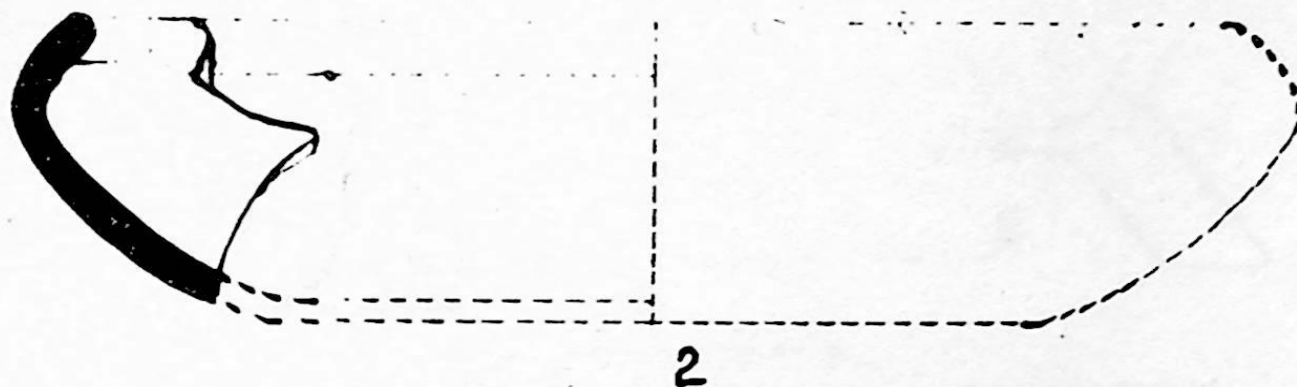
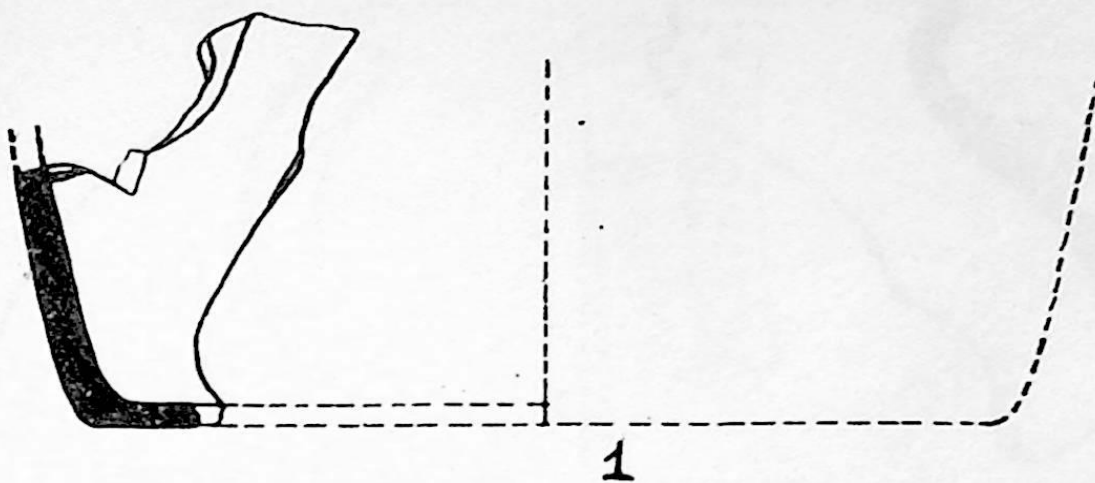

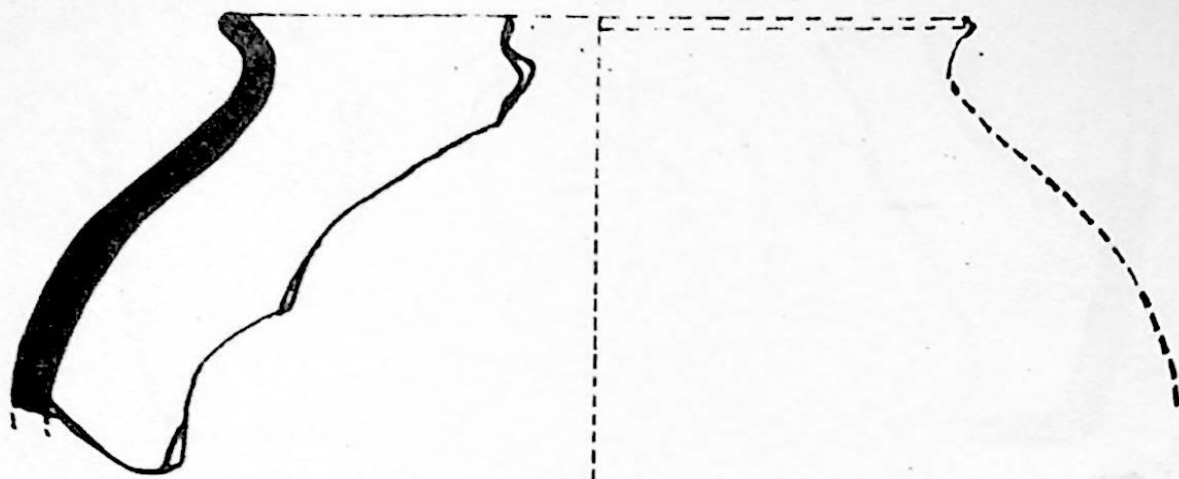
L

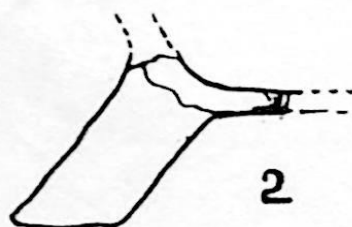
0 1 2 3 4

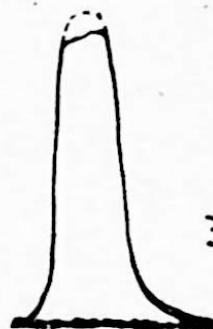
LII

1

2

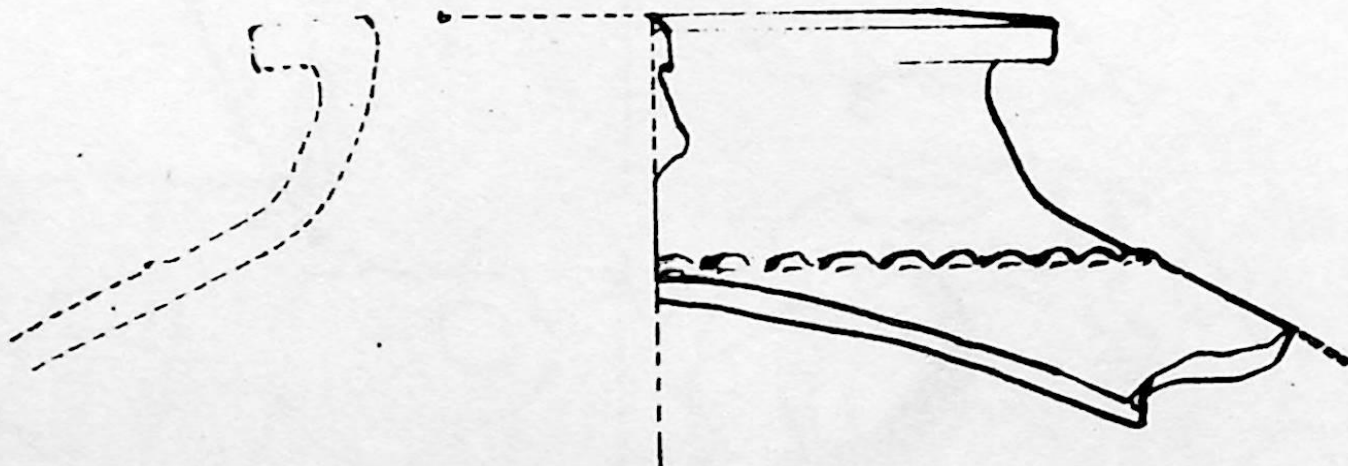
3

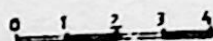
4

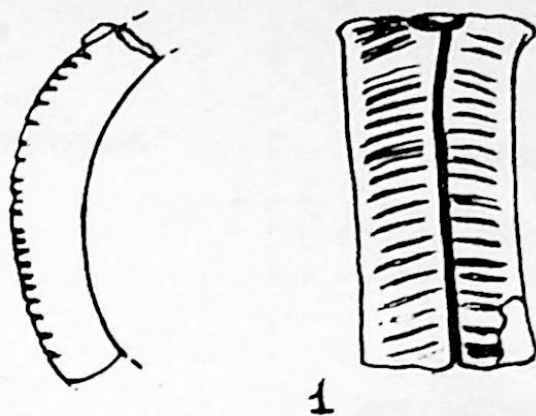

5

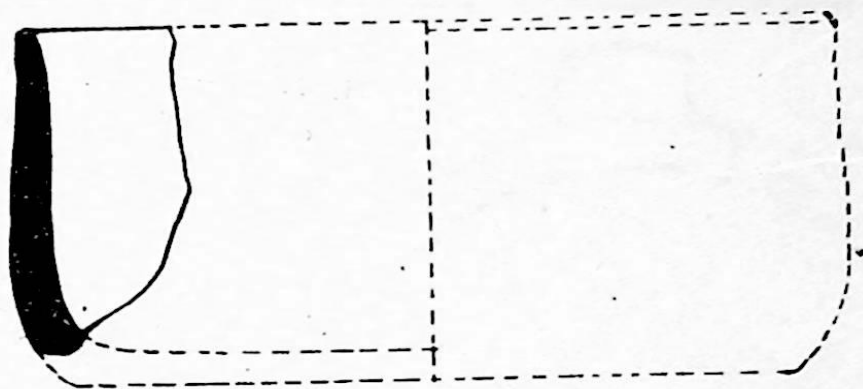

6

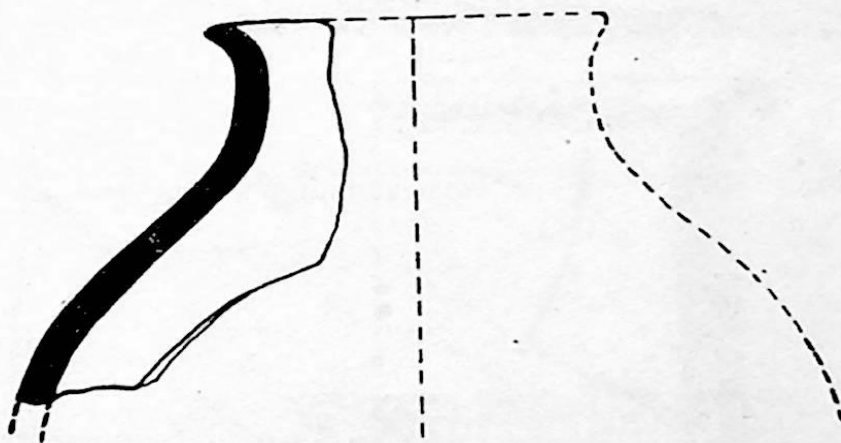

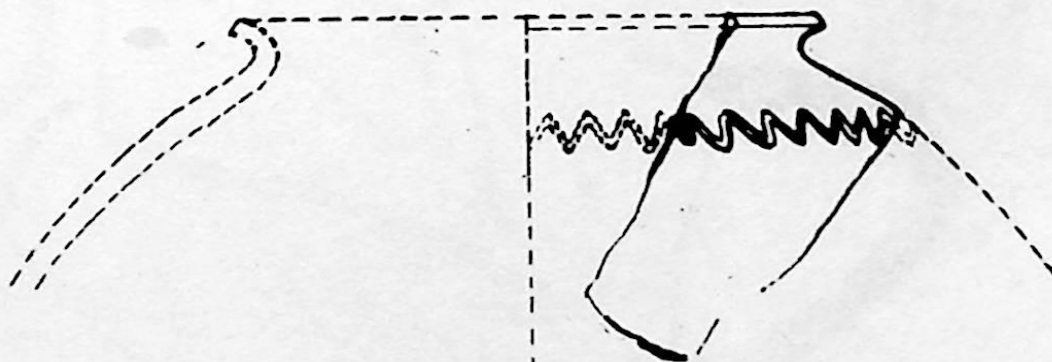
1

2

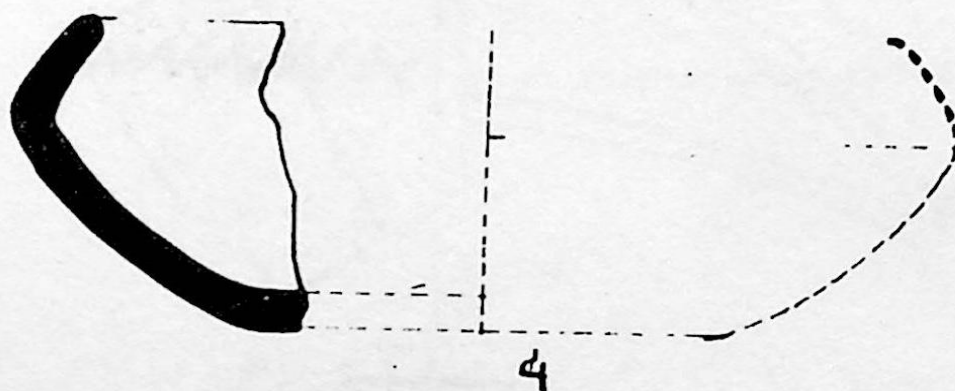
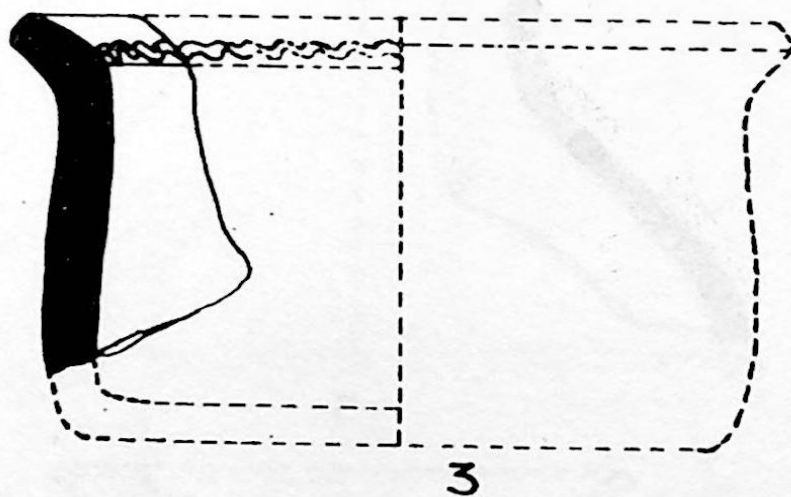
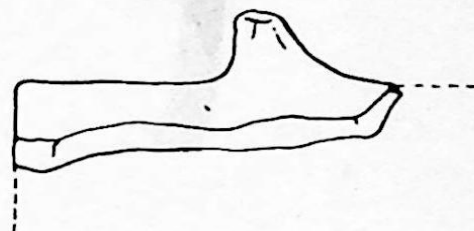
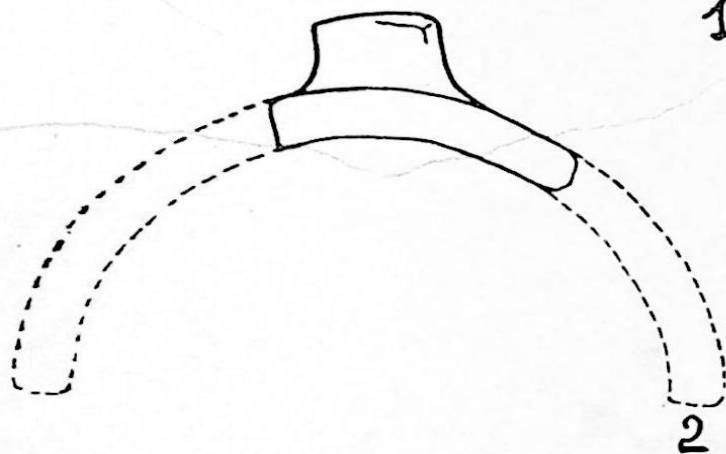
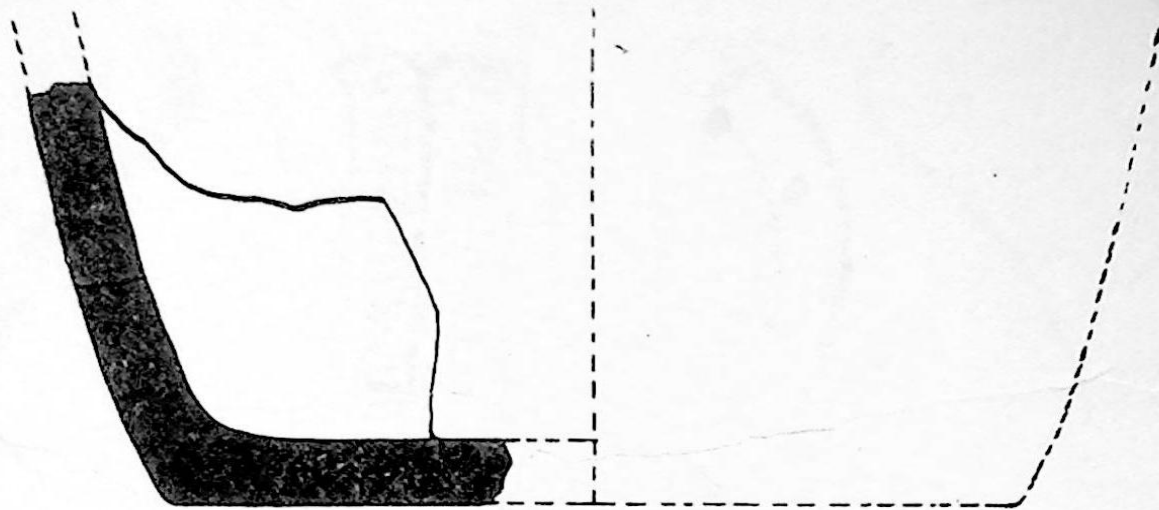

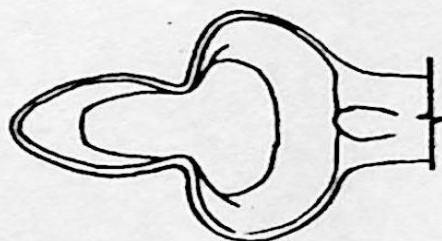
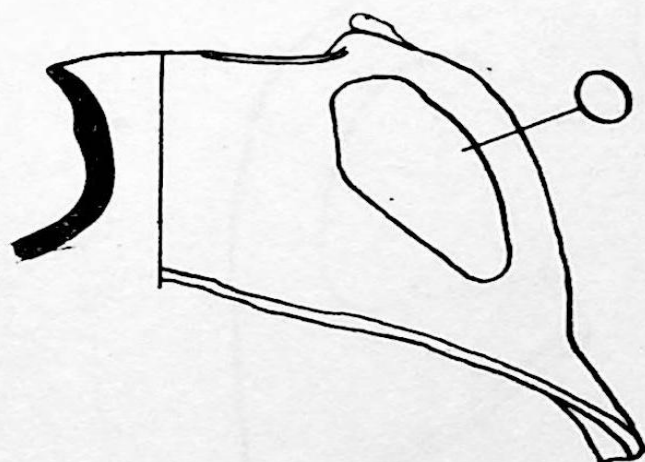
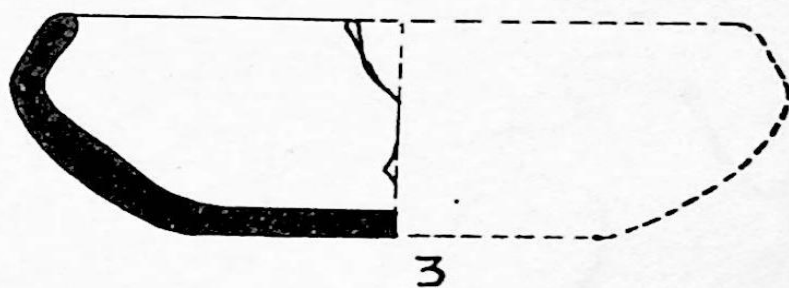
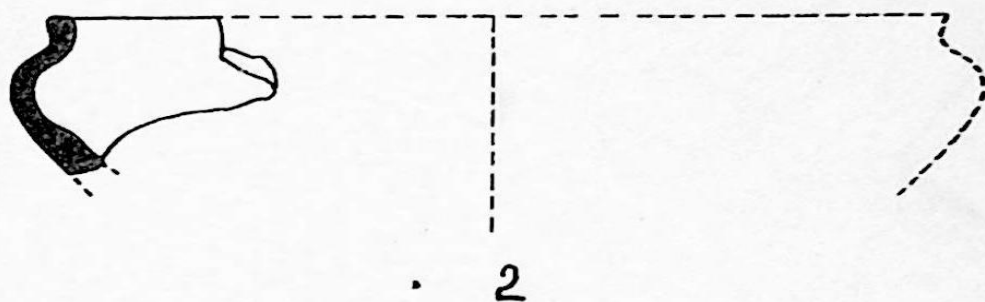
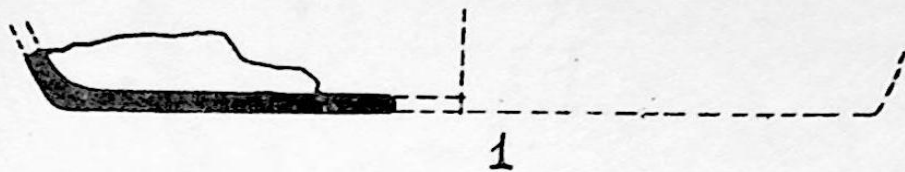
3

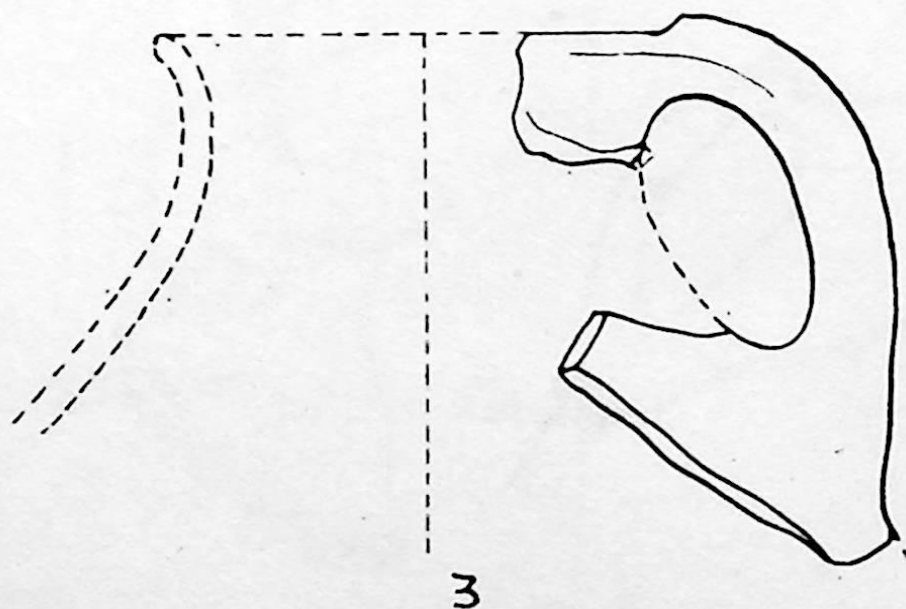
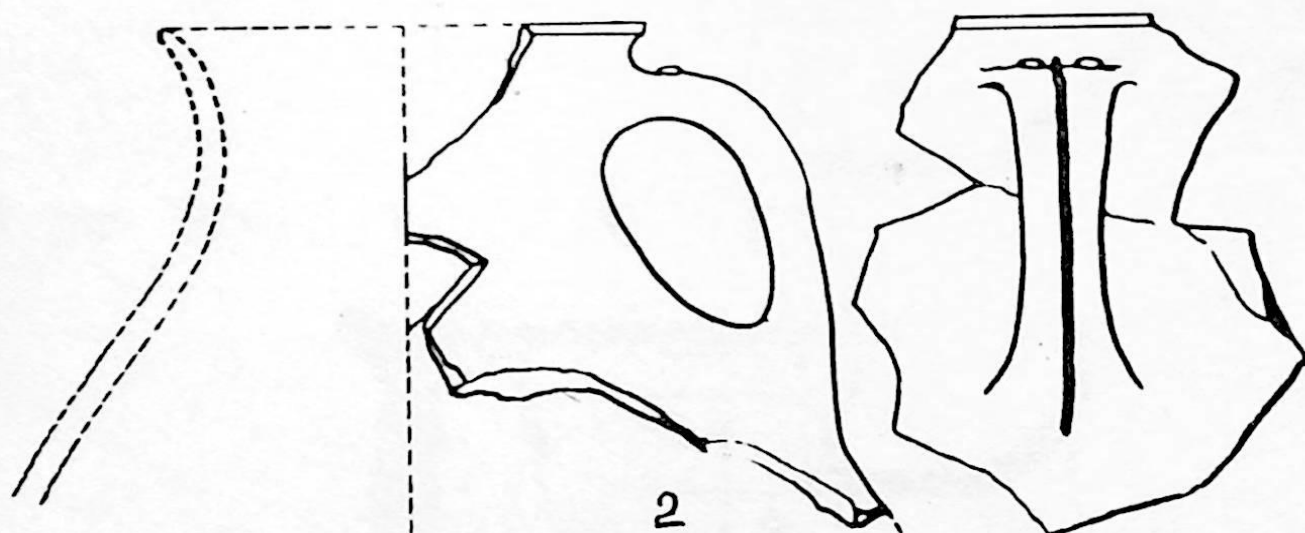
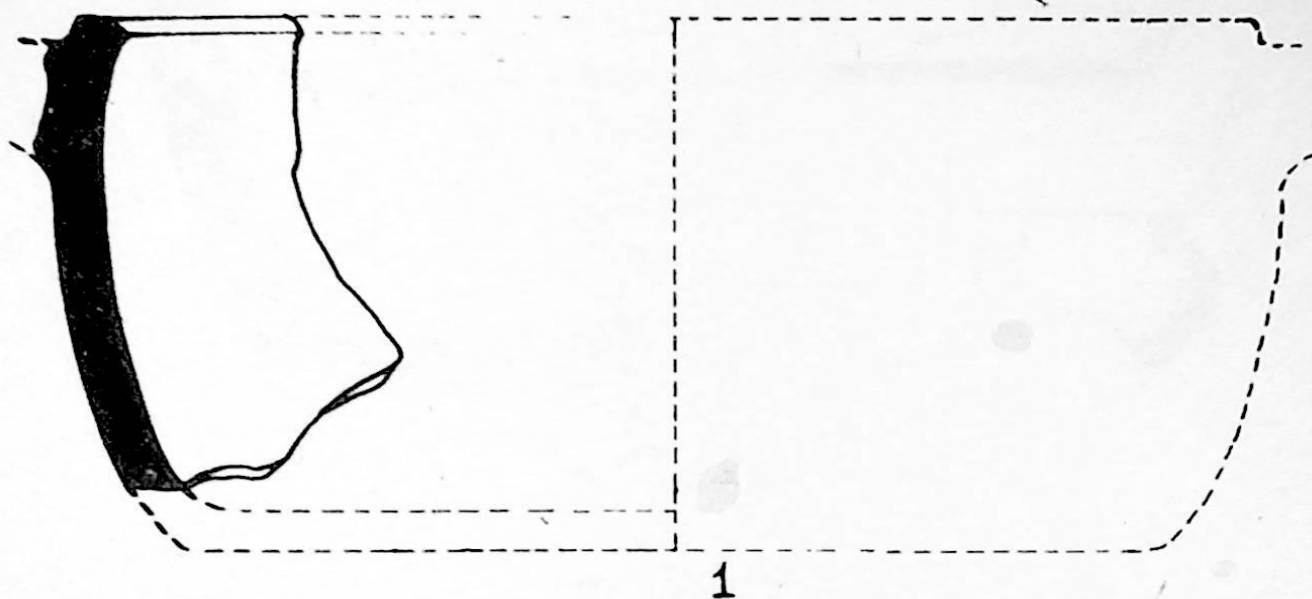
0 1 2 3 4

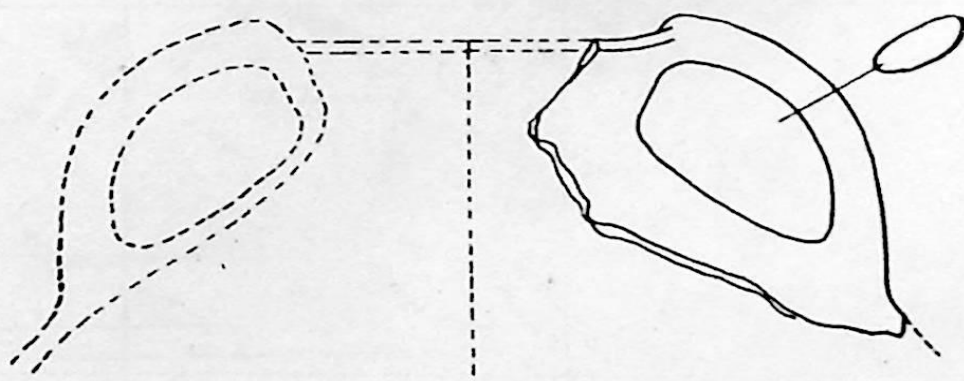
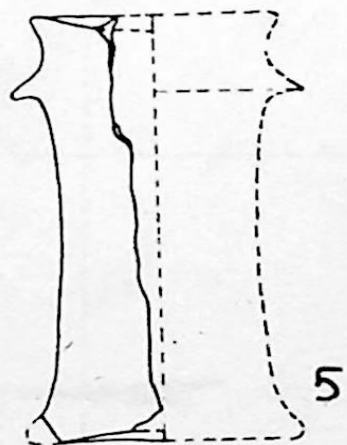
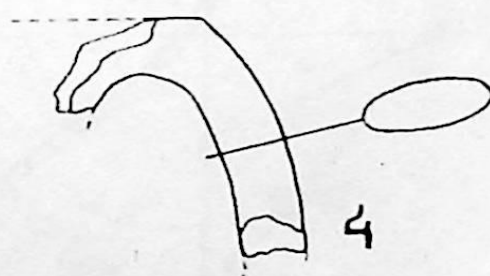
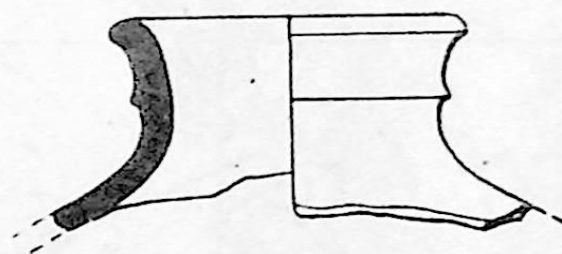
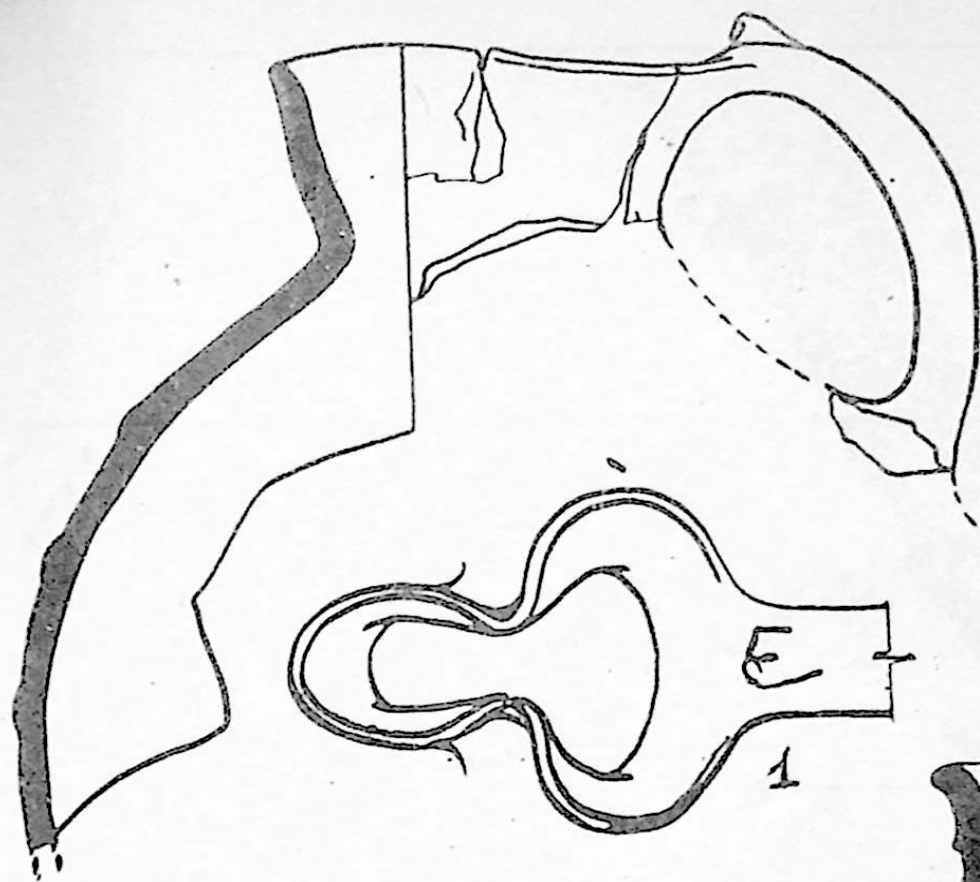
LIV

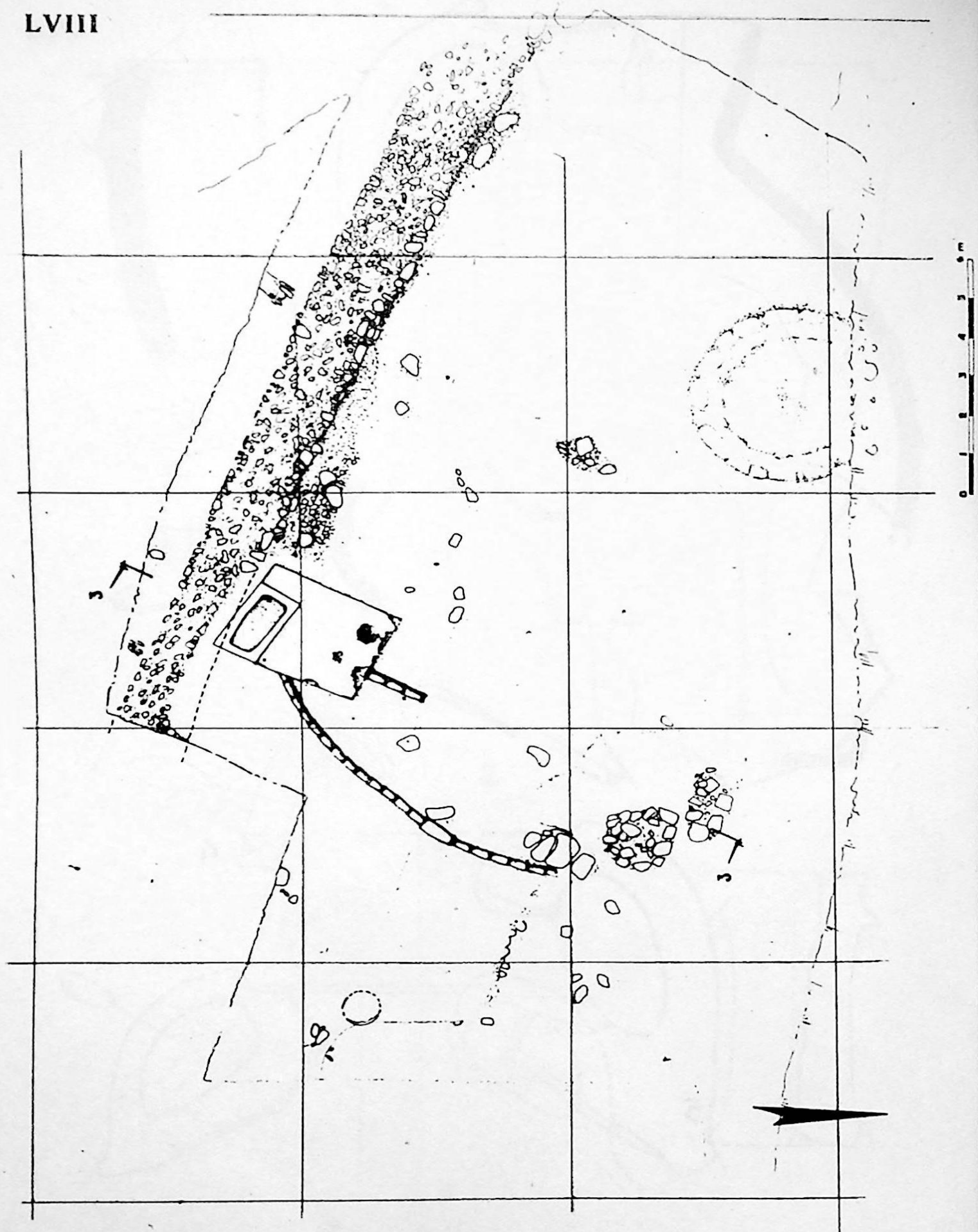

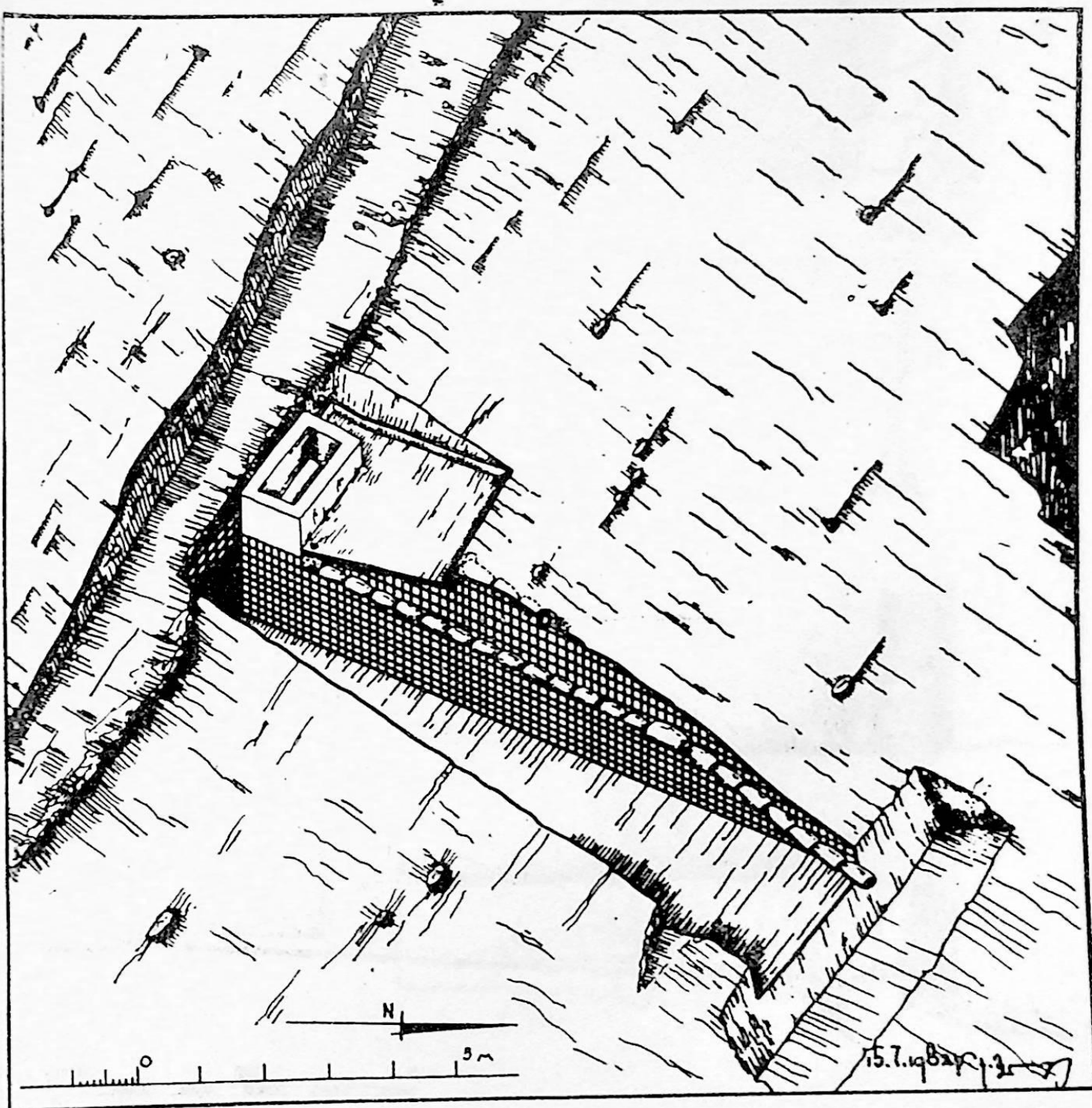

LVI

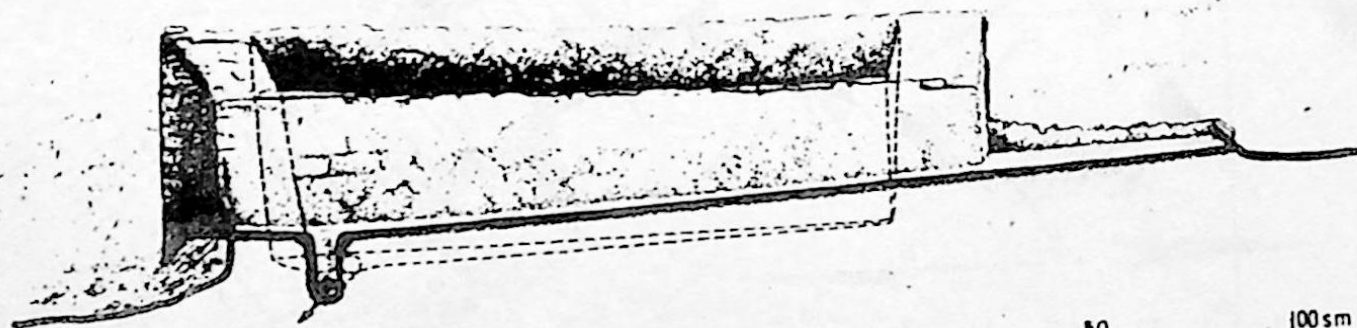
გეგმა

ჭრილი 1-1

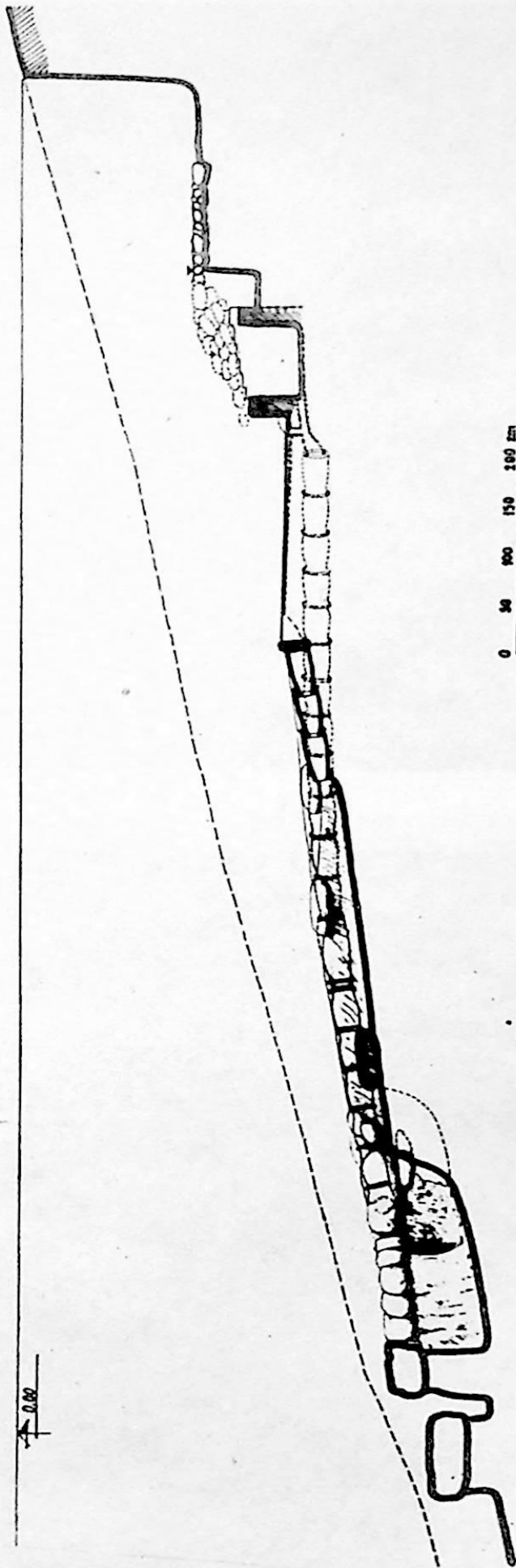

ჭრილი 2-2

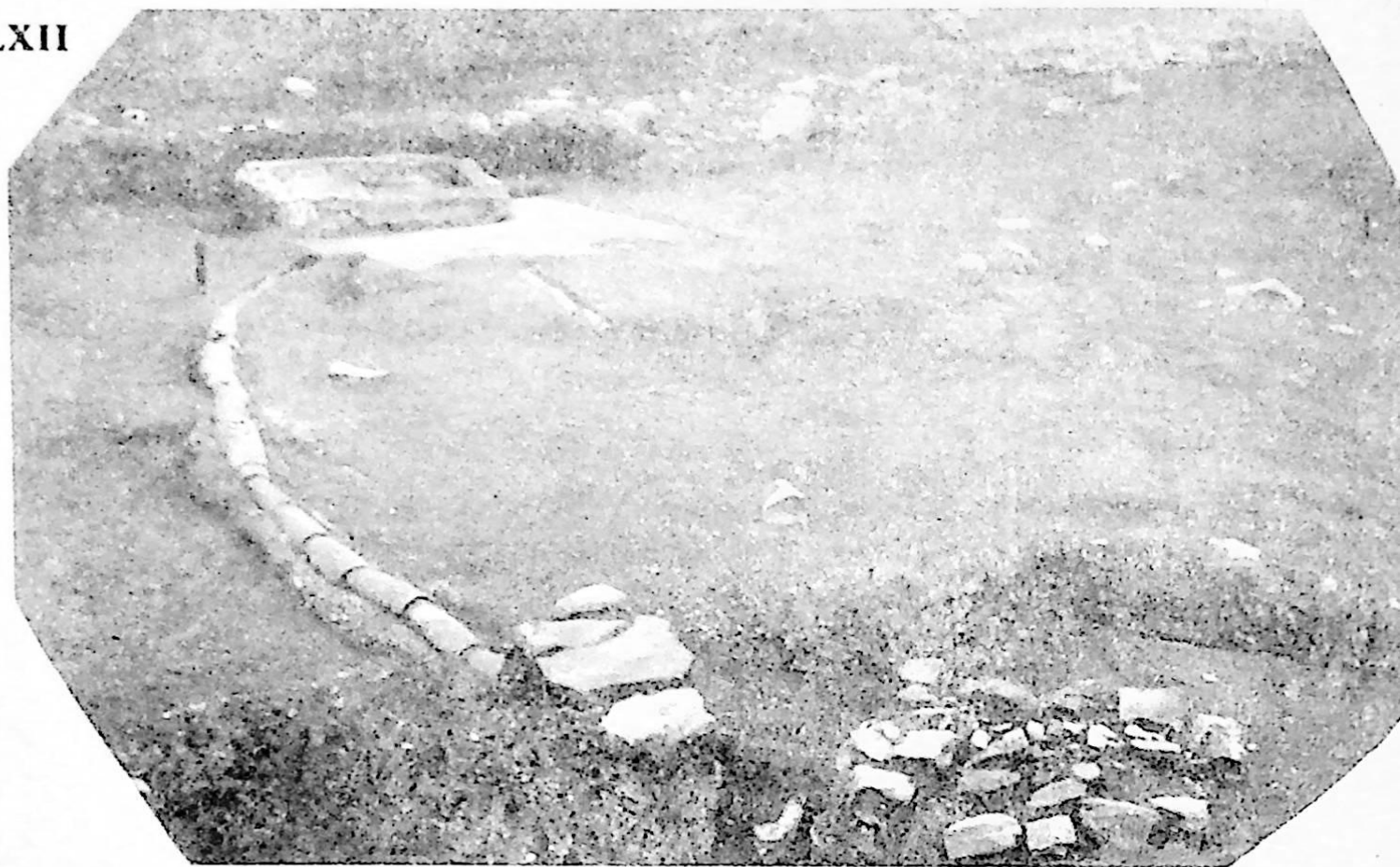

0 50 100 sm

გზის ნაპირი 3-3

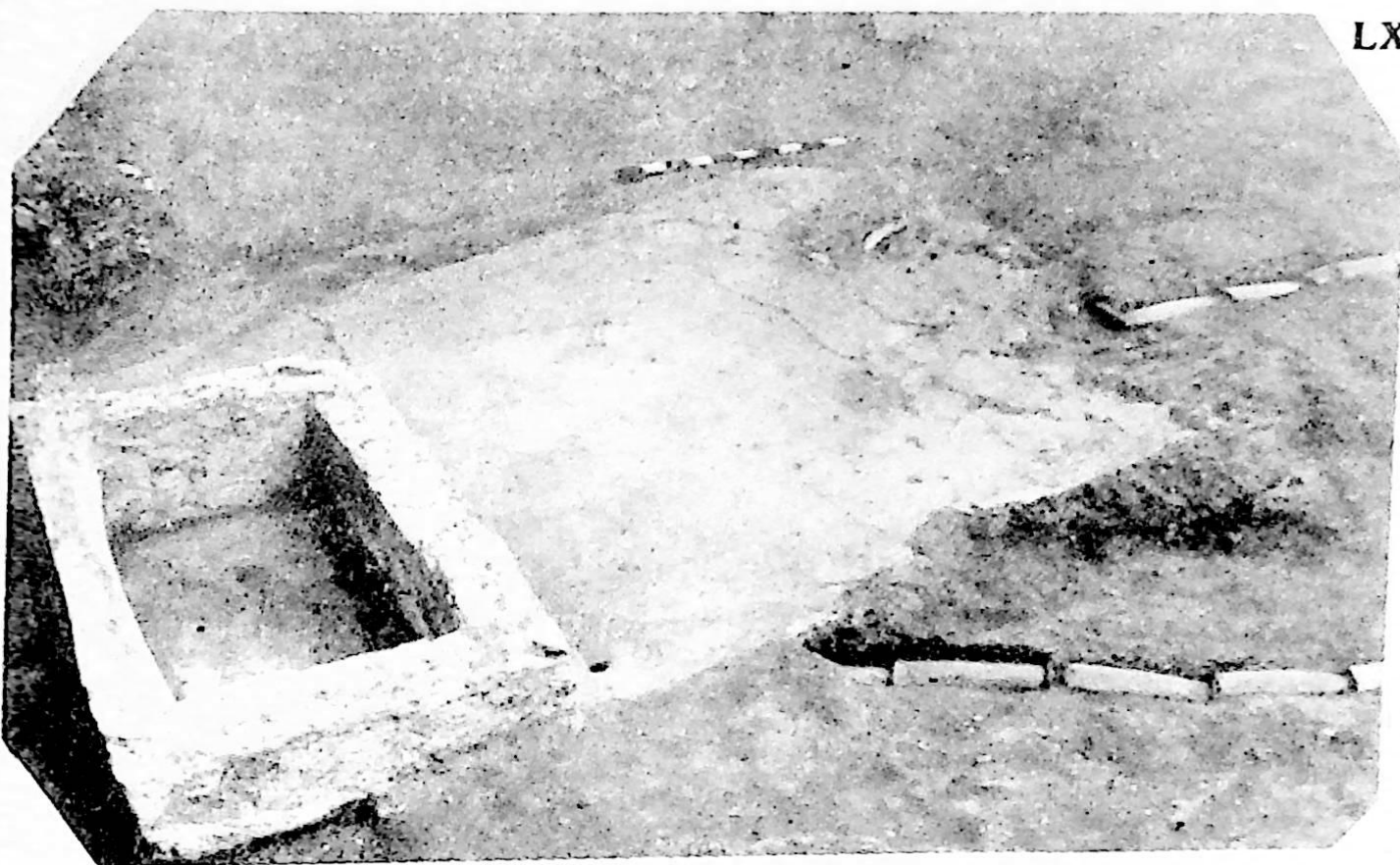
LXII

1

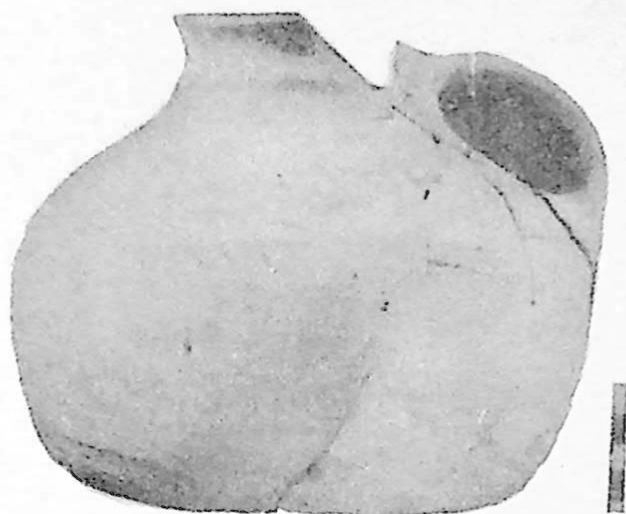
2

1

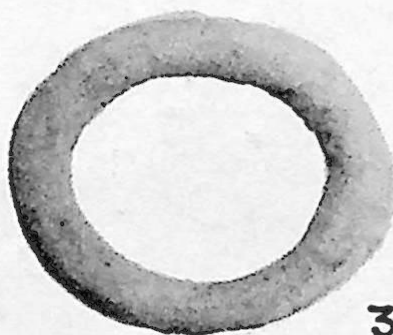
2

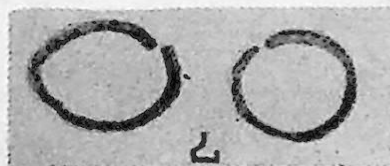
1

2

3

4

1

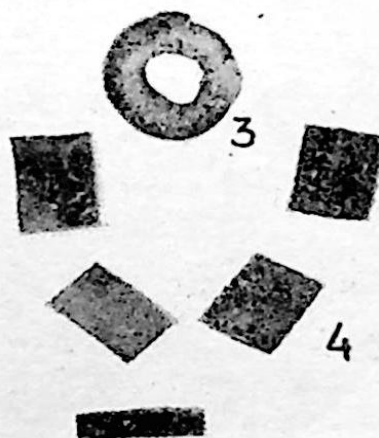
2

1

2

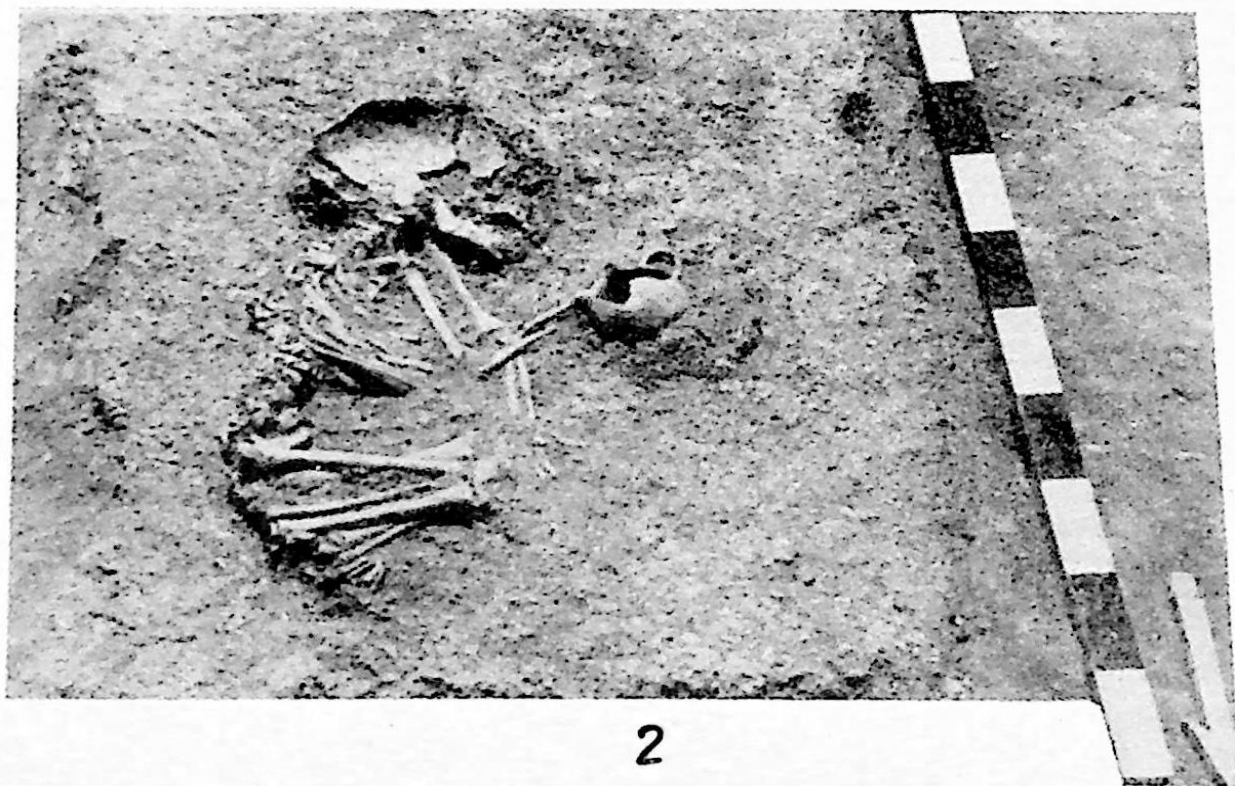
1

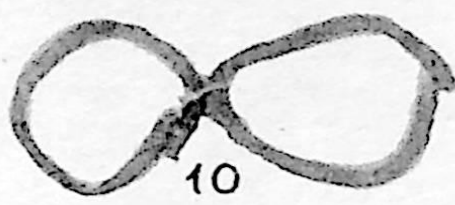
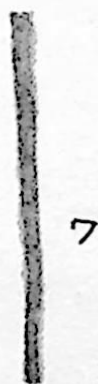
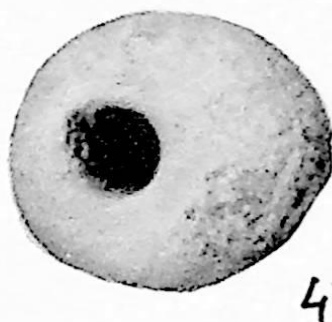
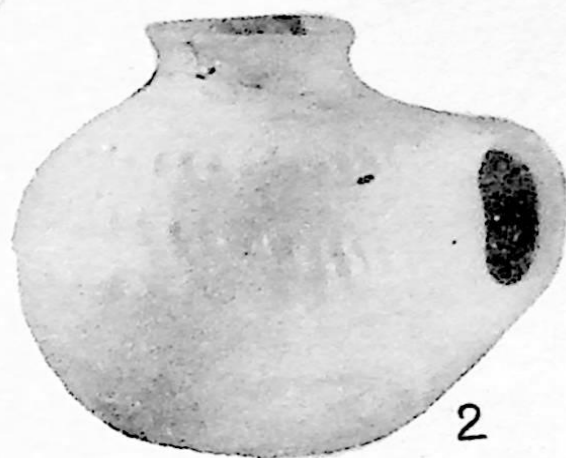
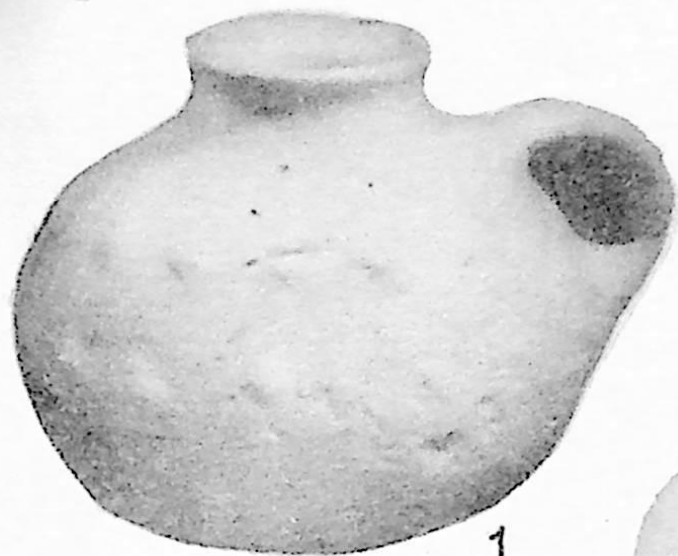
2

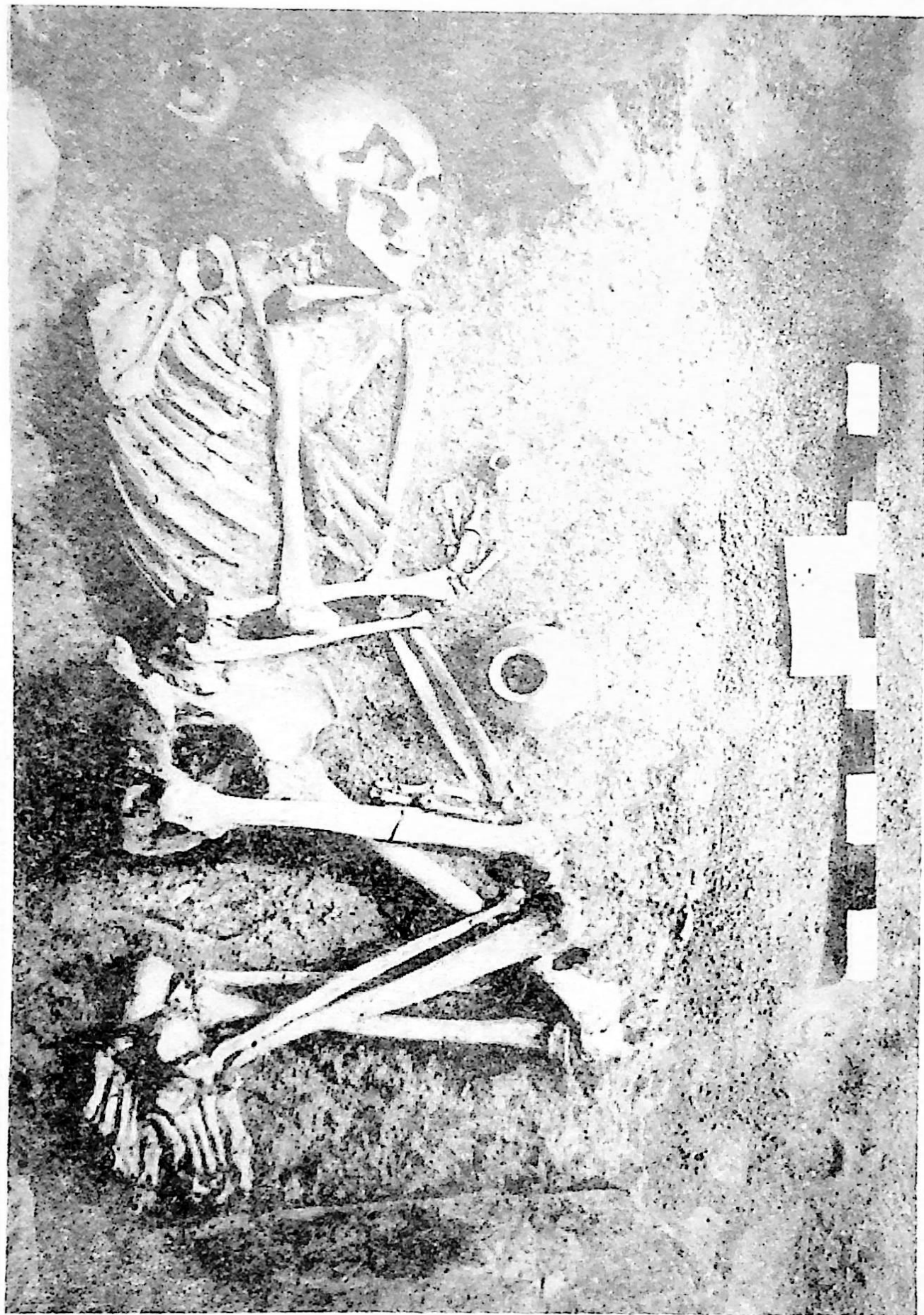

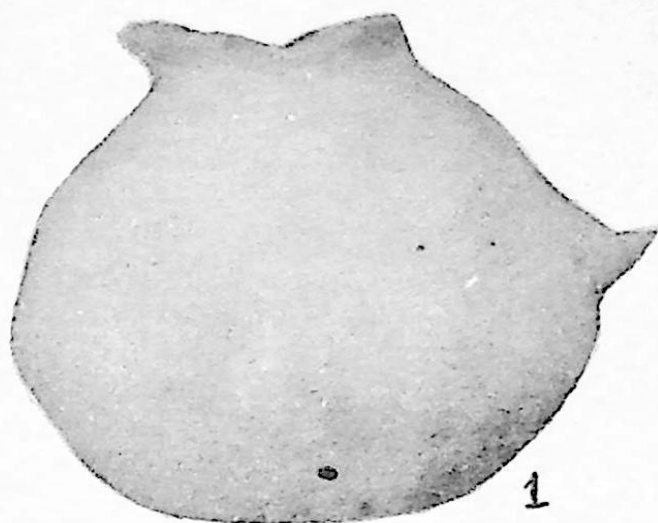
1

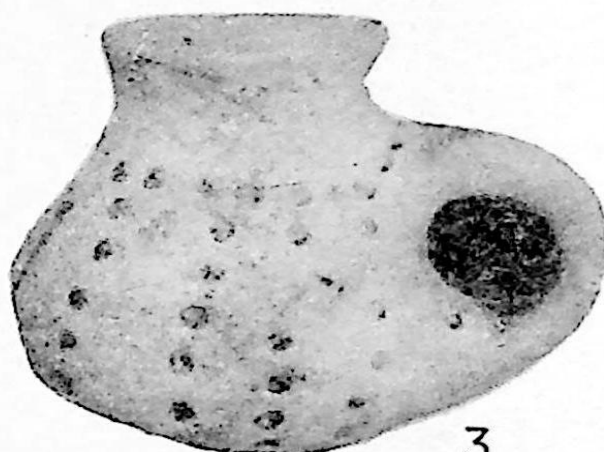
2

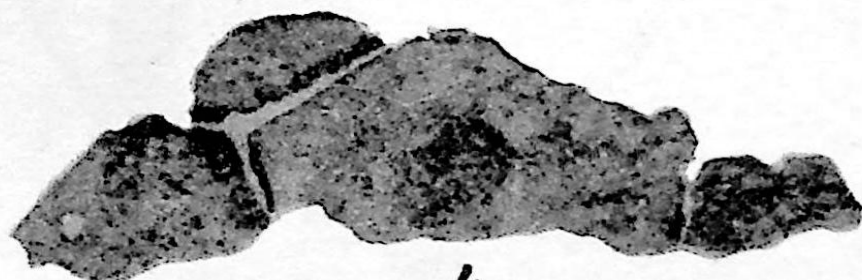
1

3

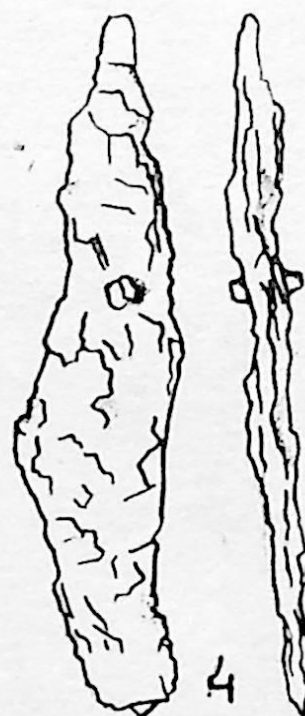
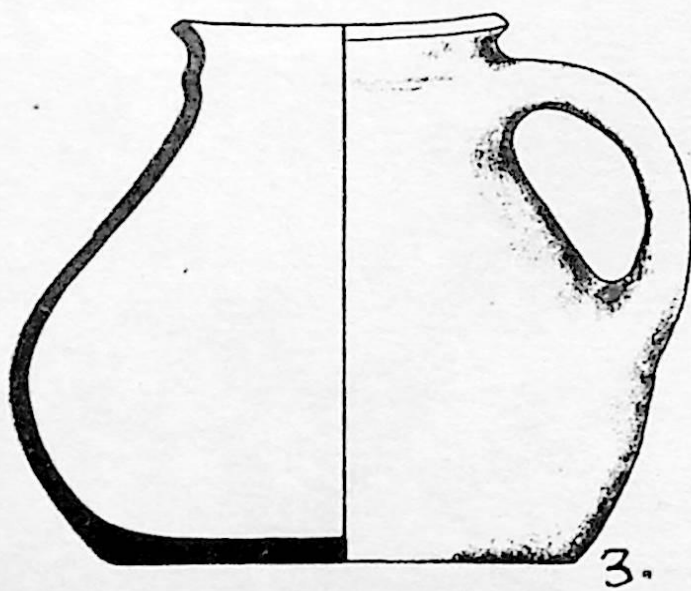
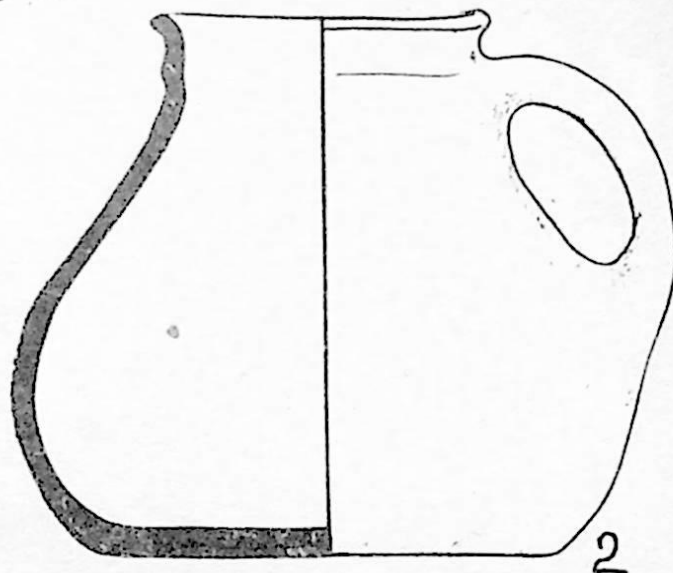
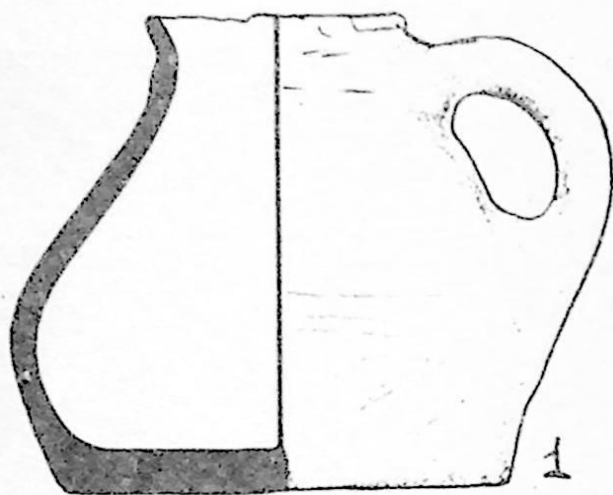

2

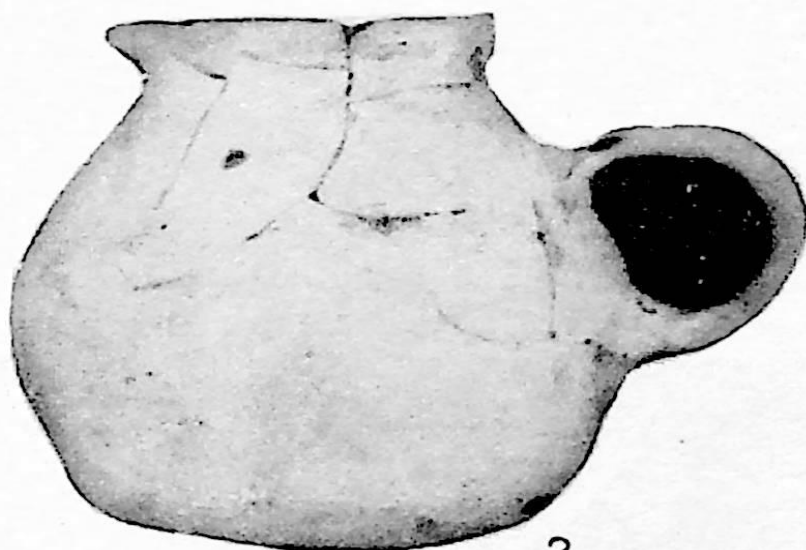
4

1

2

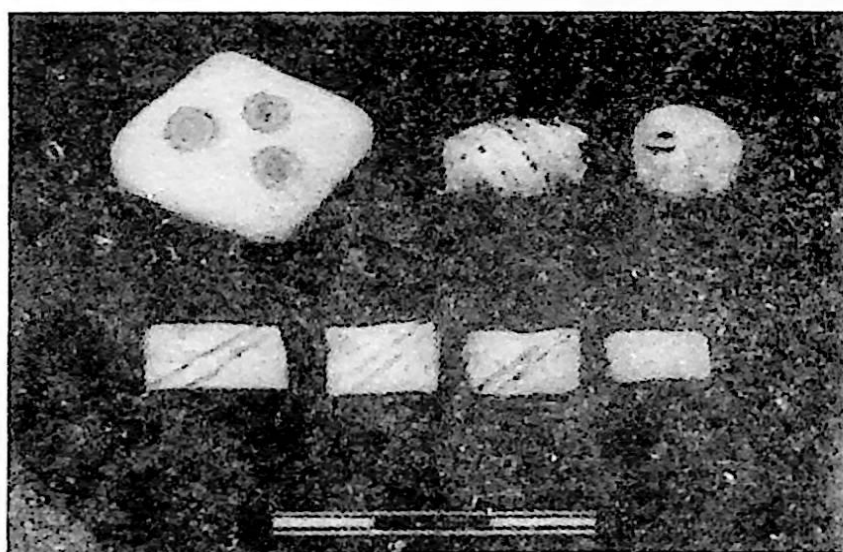

3

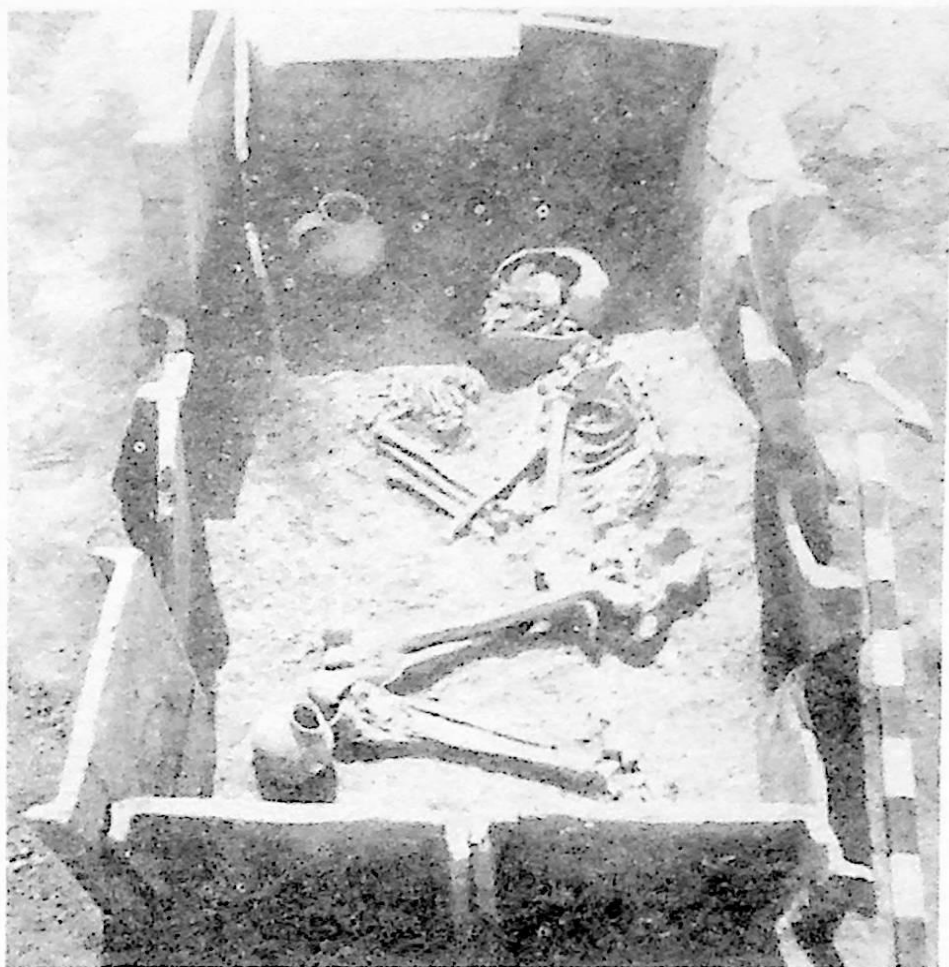

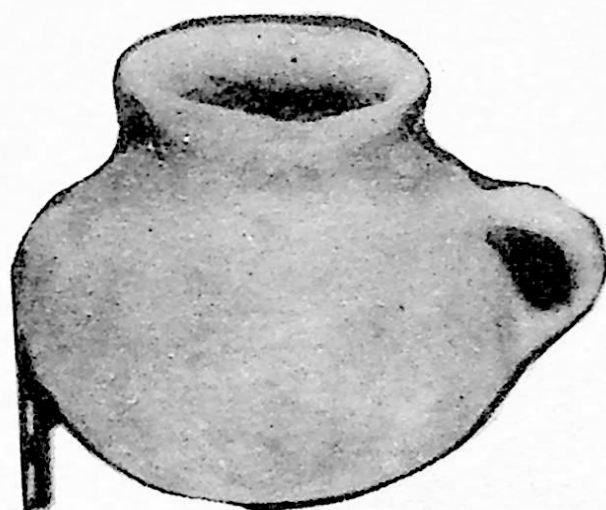
1

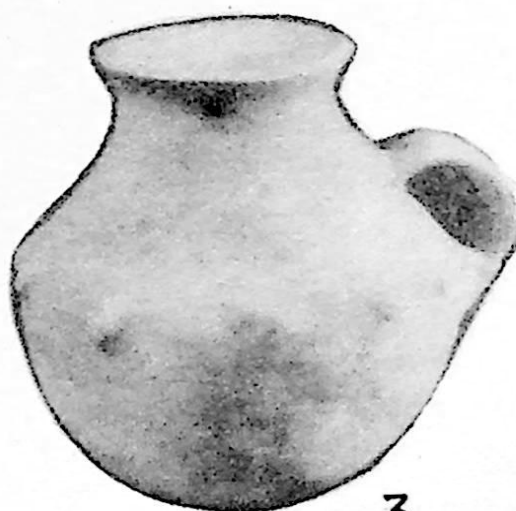
2

1

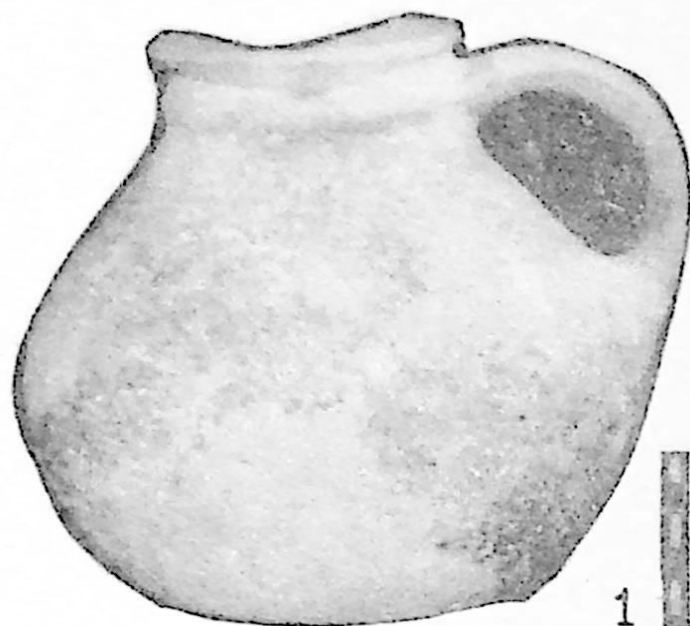
2

3

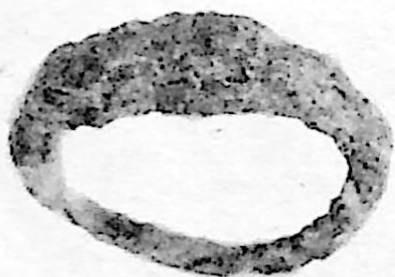
4

1

2

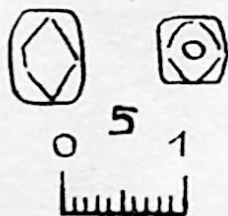
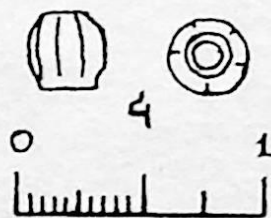
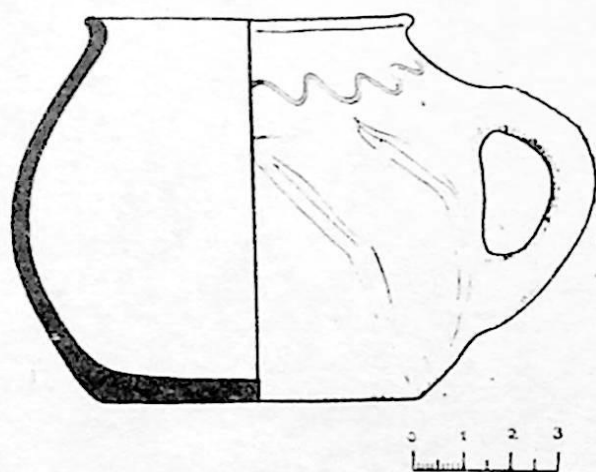
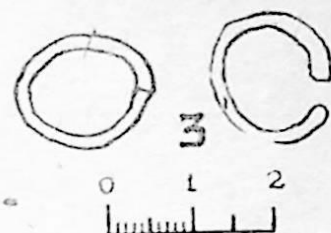
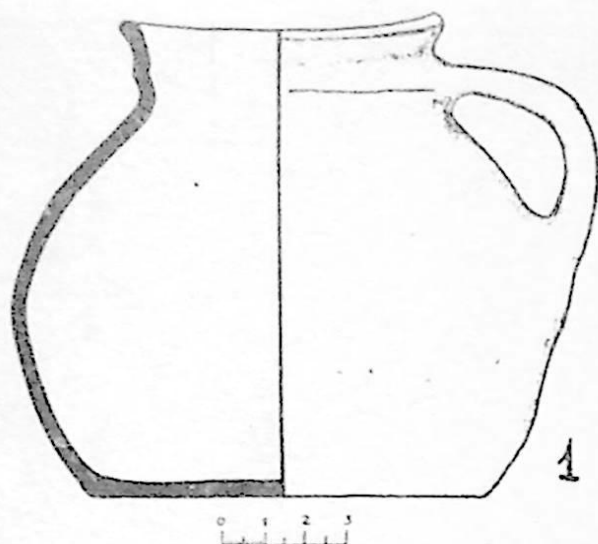
3

4

1

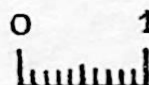
2

3

4

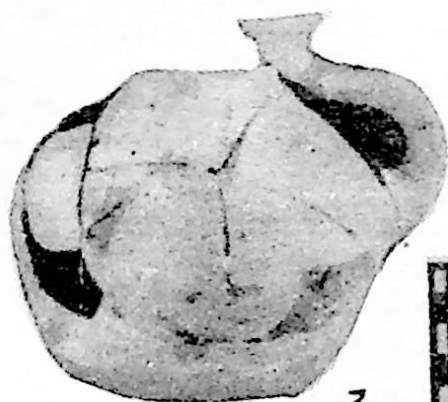

1

1

2

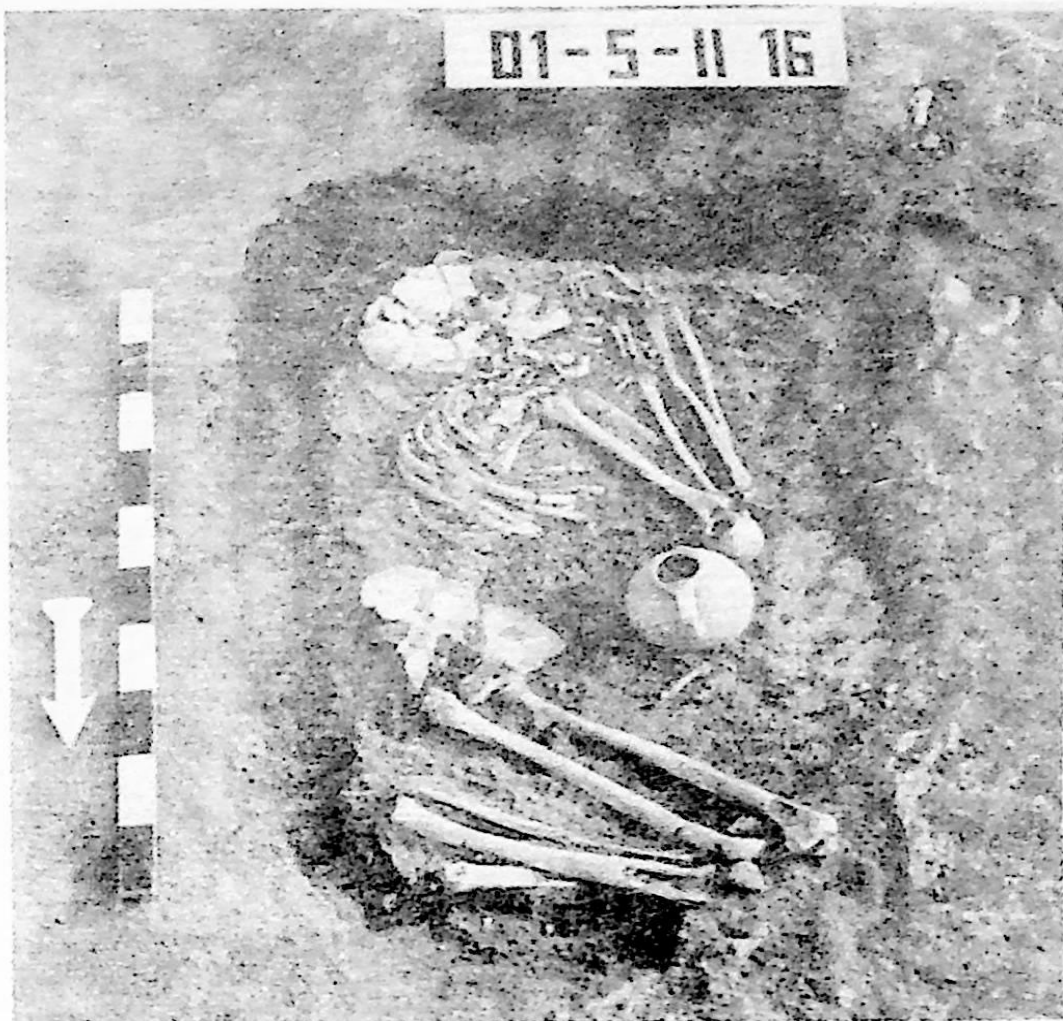
3

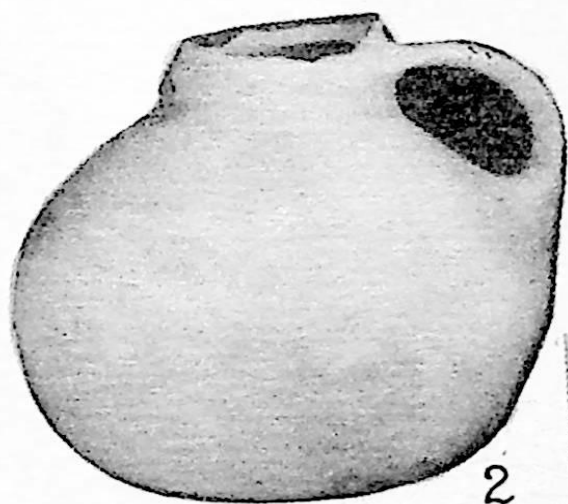
4

01-5-11 16

LXXXI

1

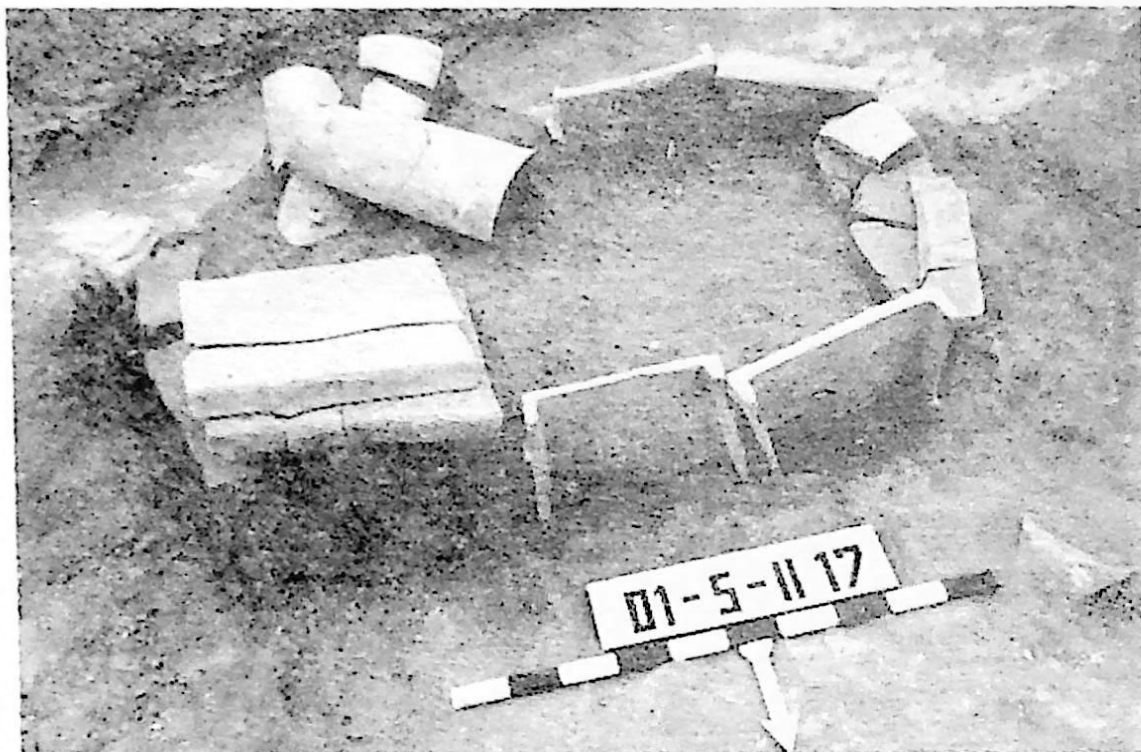
2

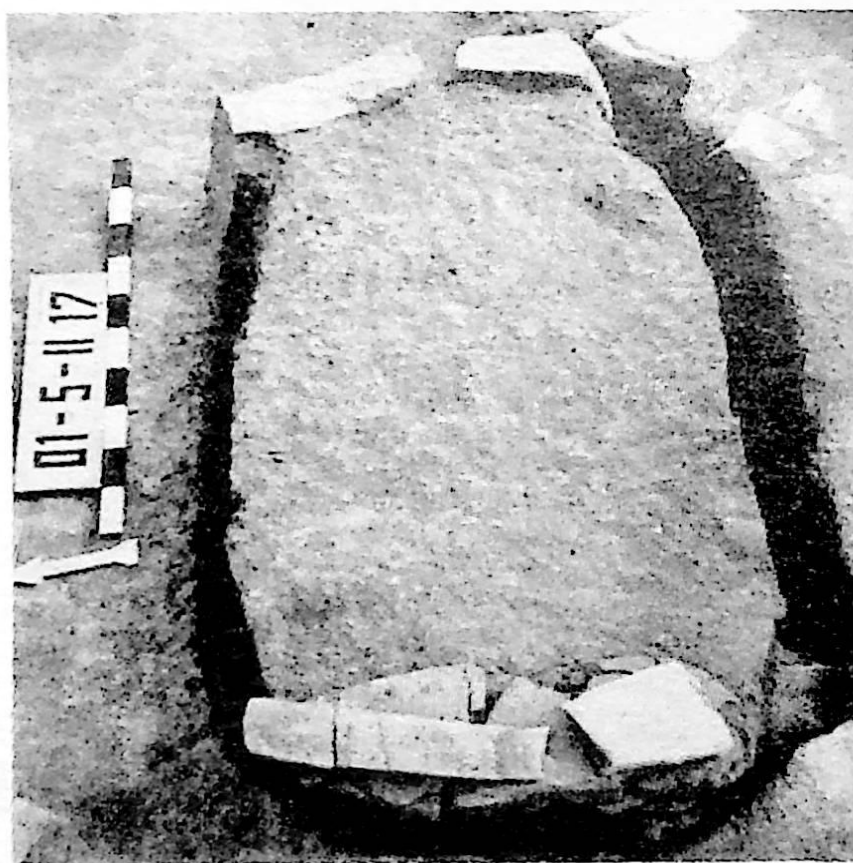
3

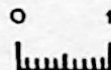
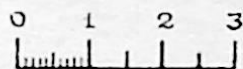
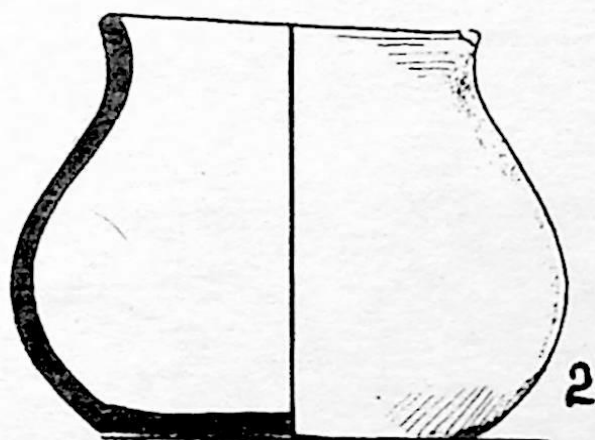
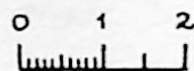
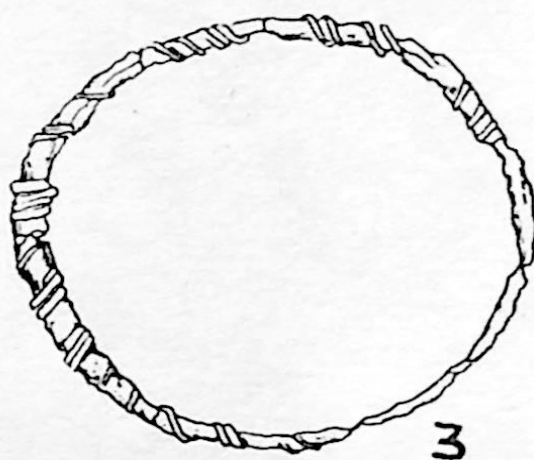
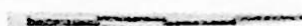
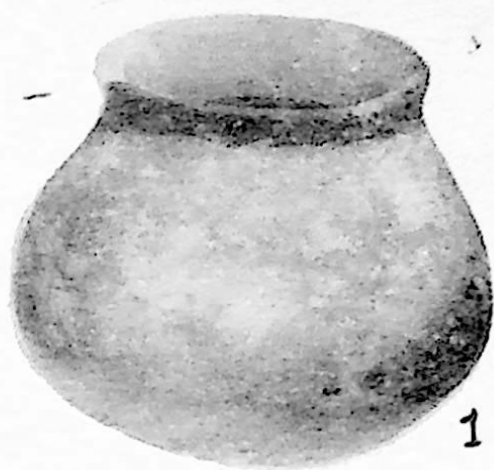
4

1

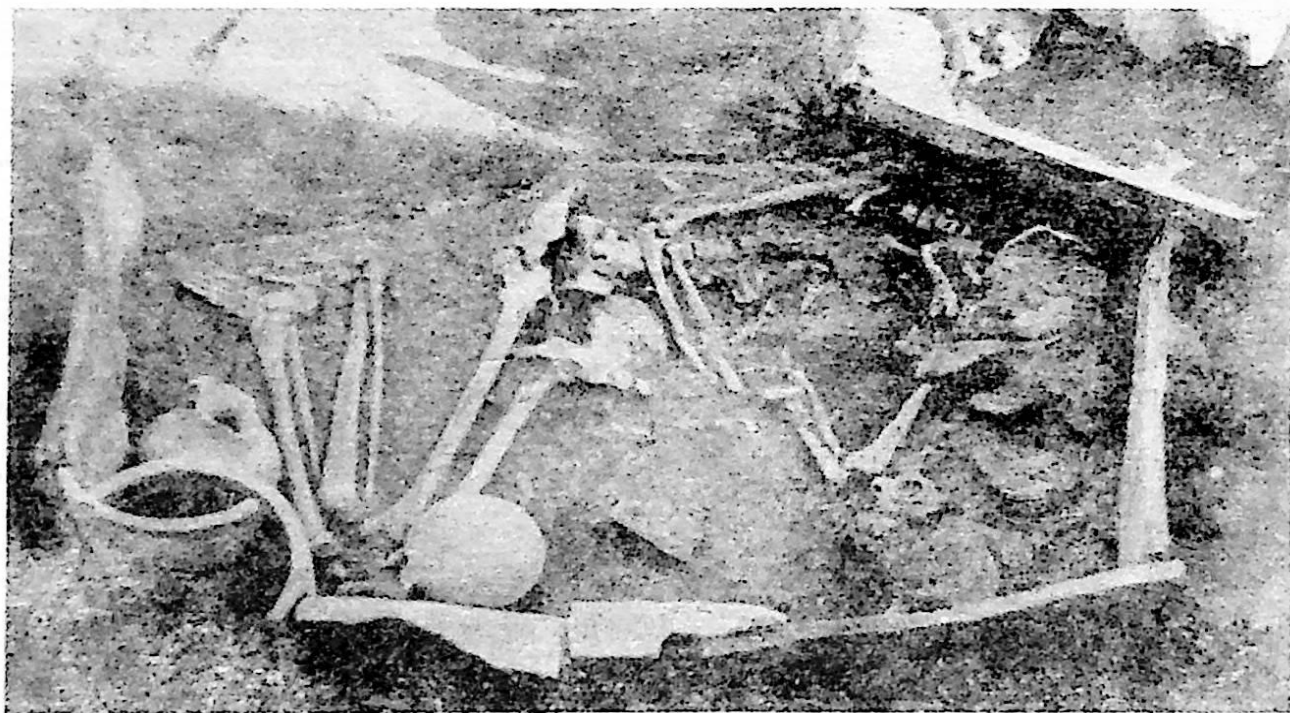

2

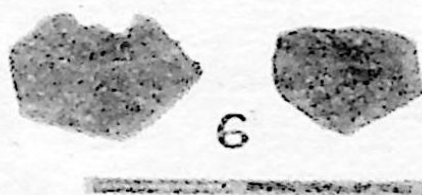
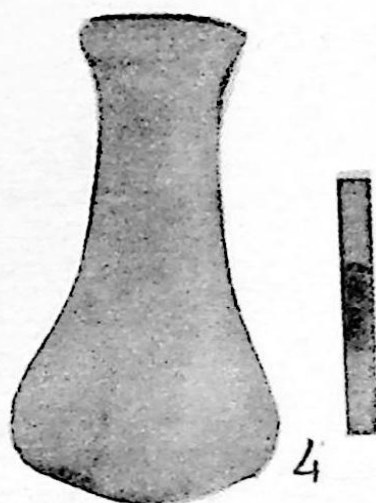
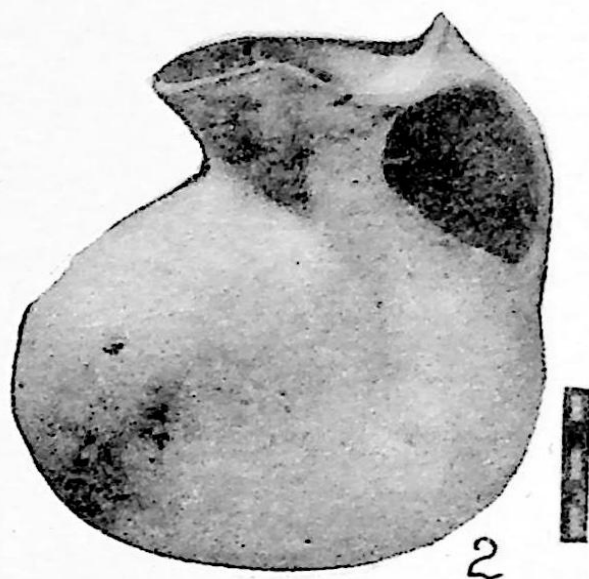

1

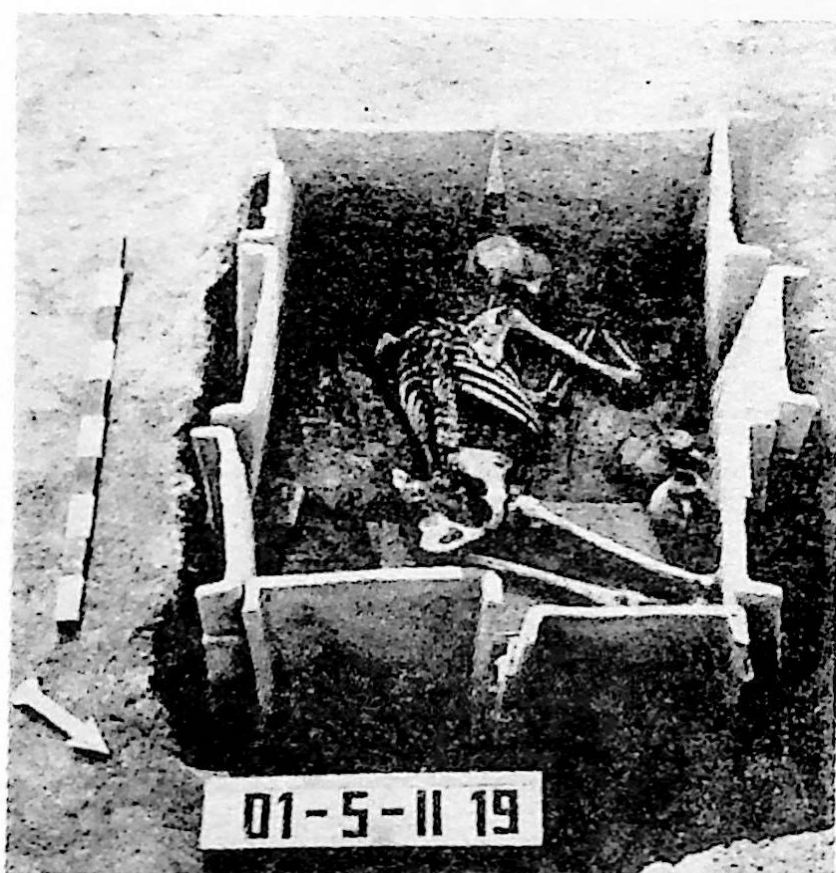

2

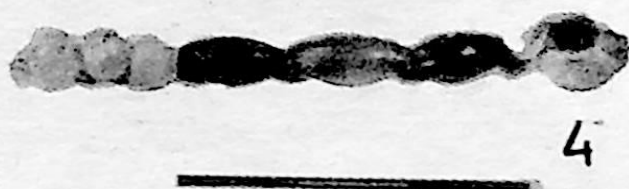
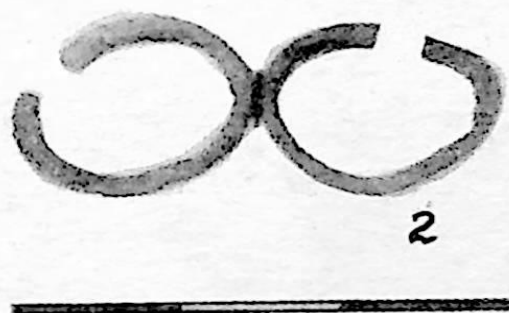
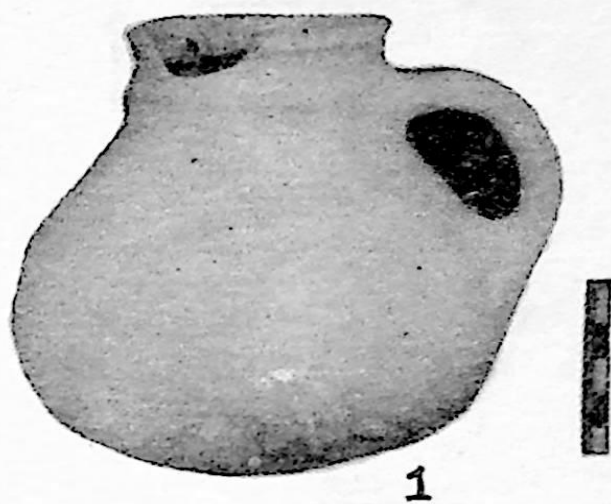

1

2

1

2

1

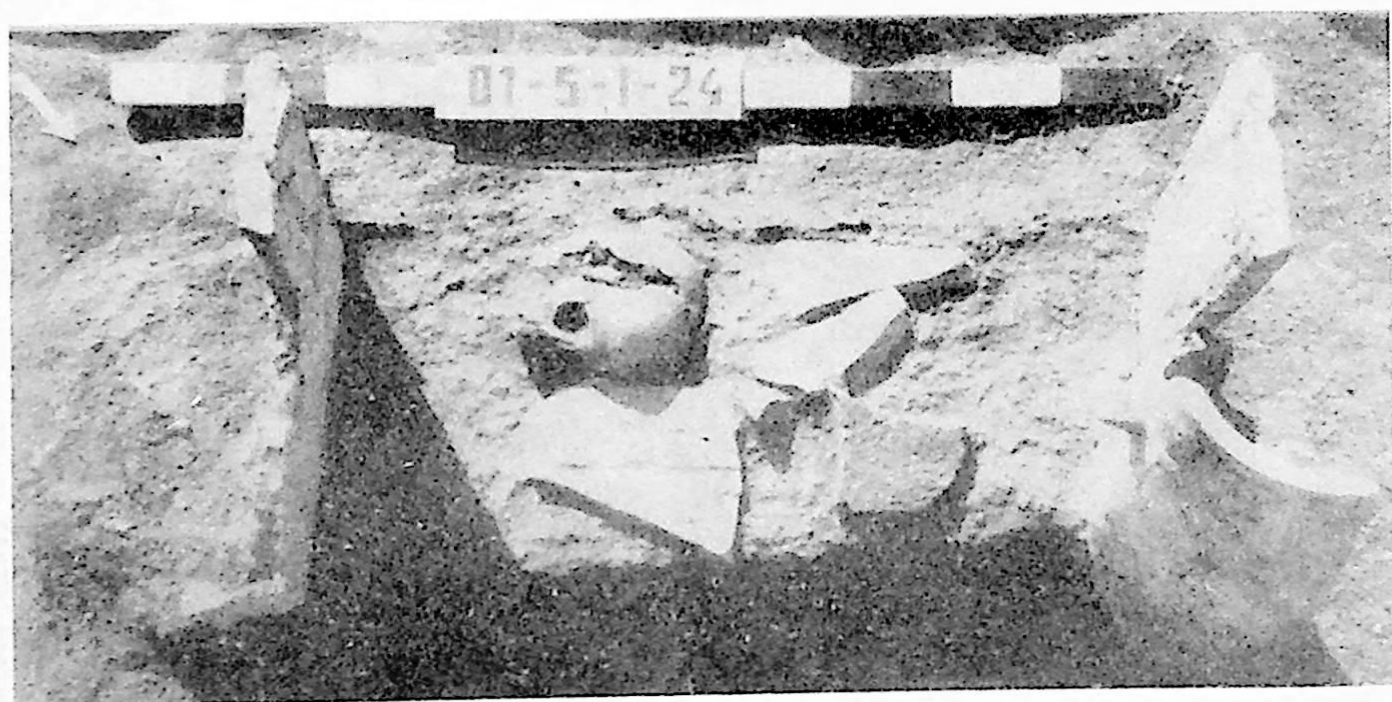
2

XC

3

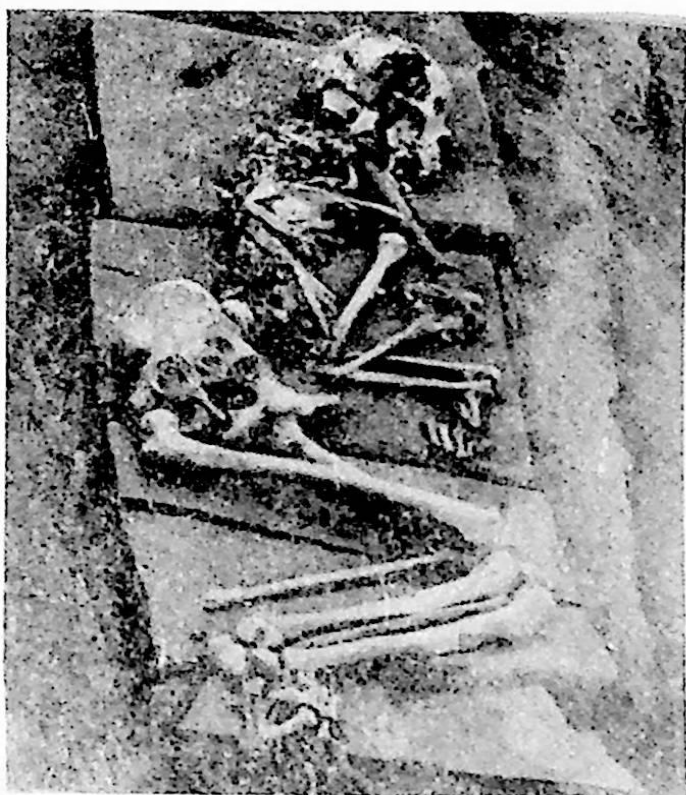
1

2

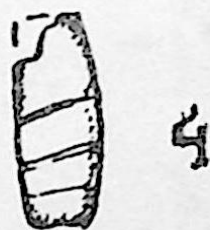
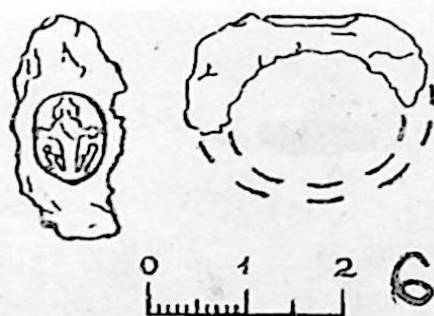
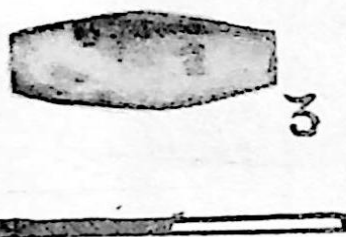
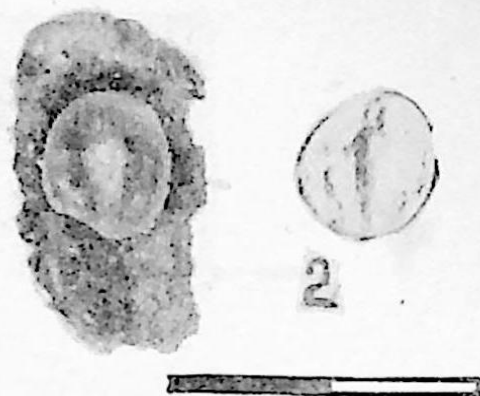
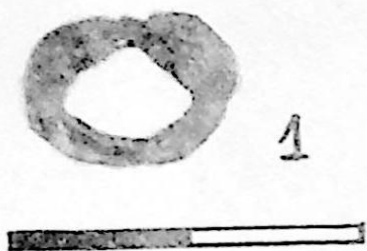

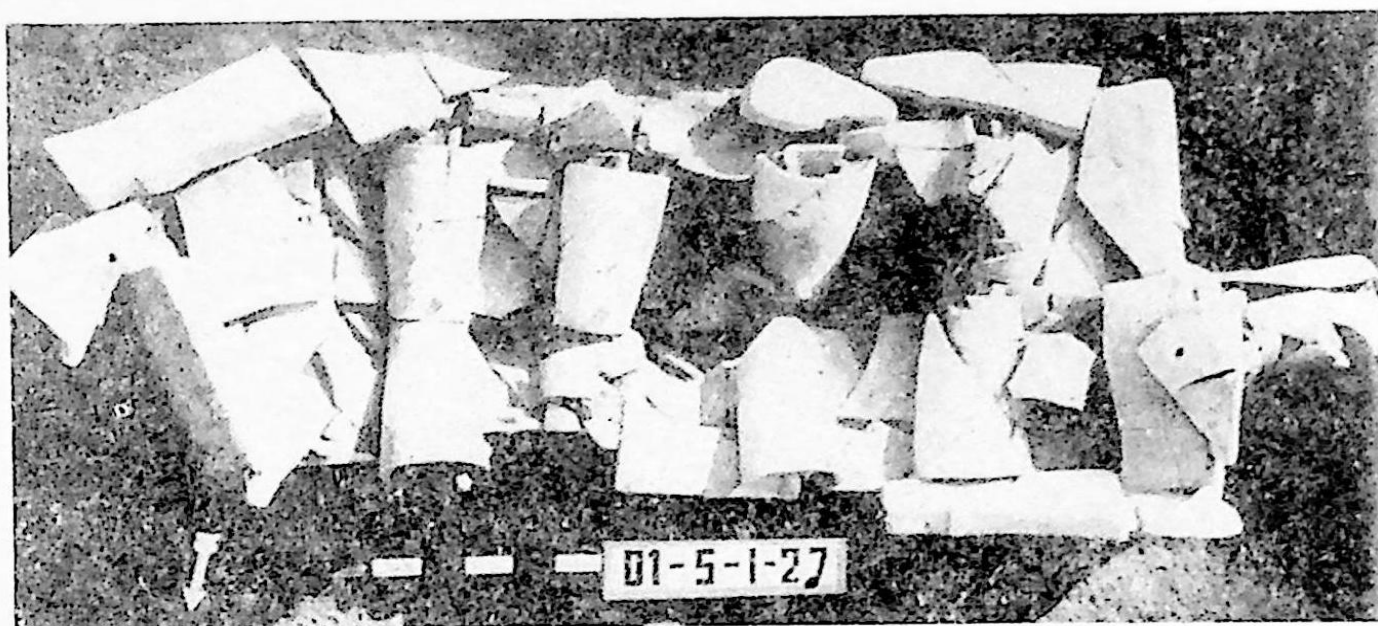
1

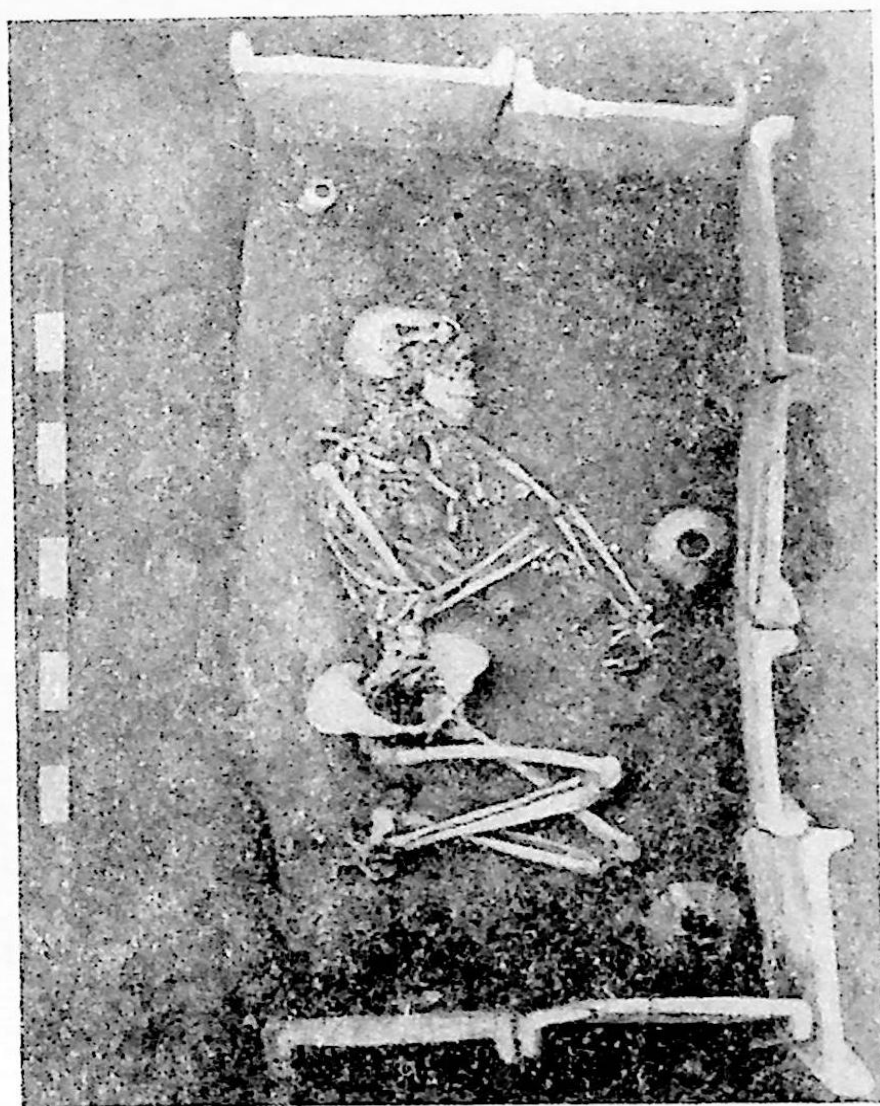
2

XCII

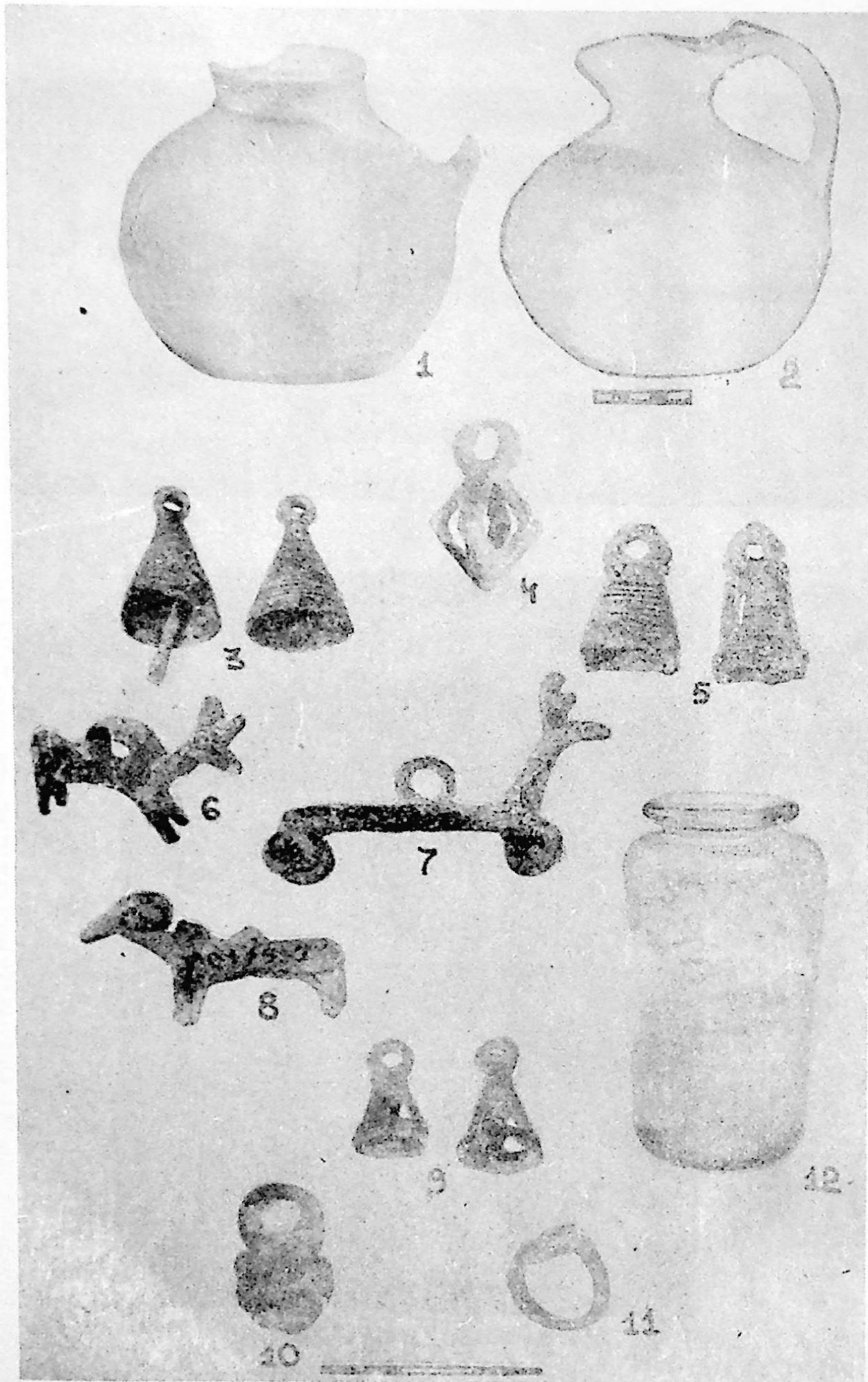

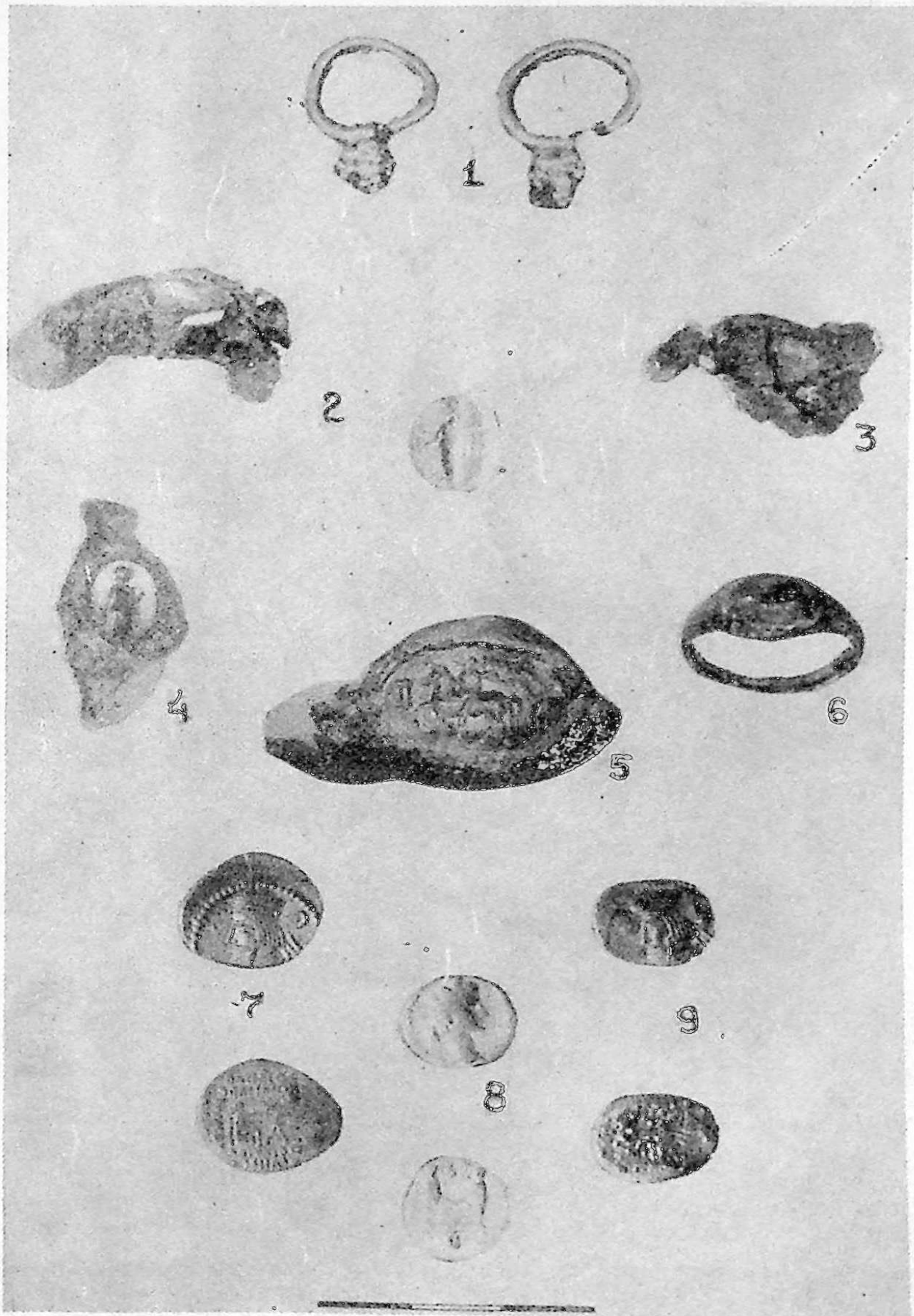

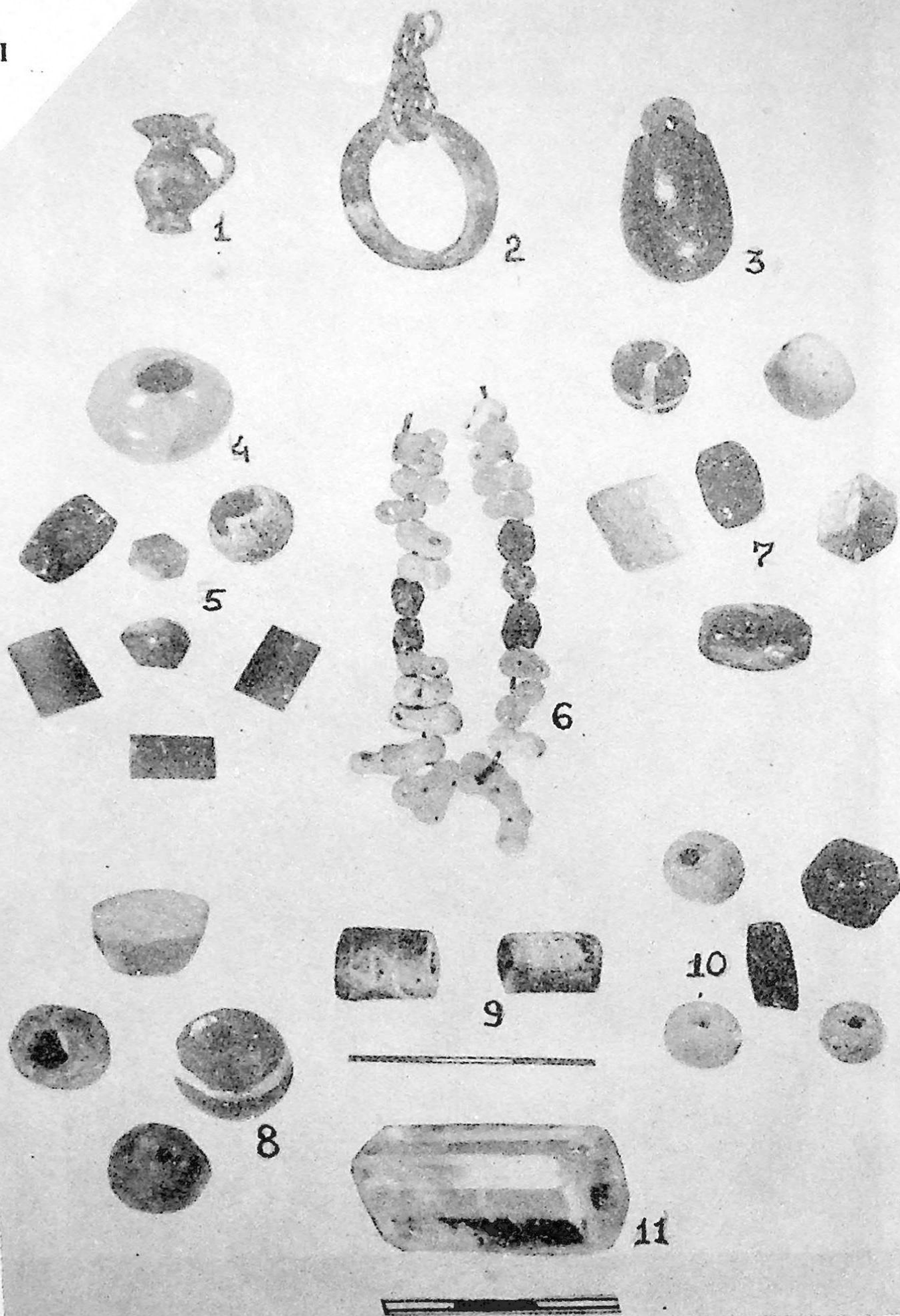
1

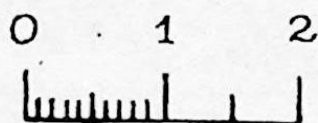
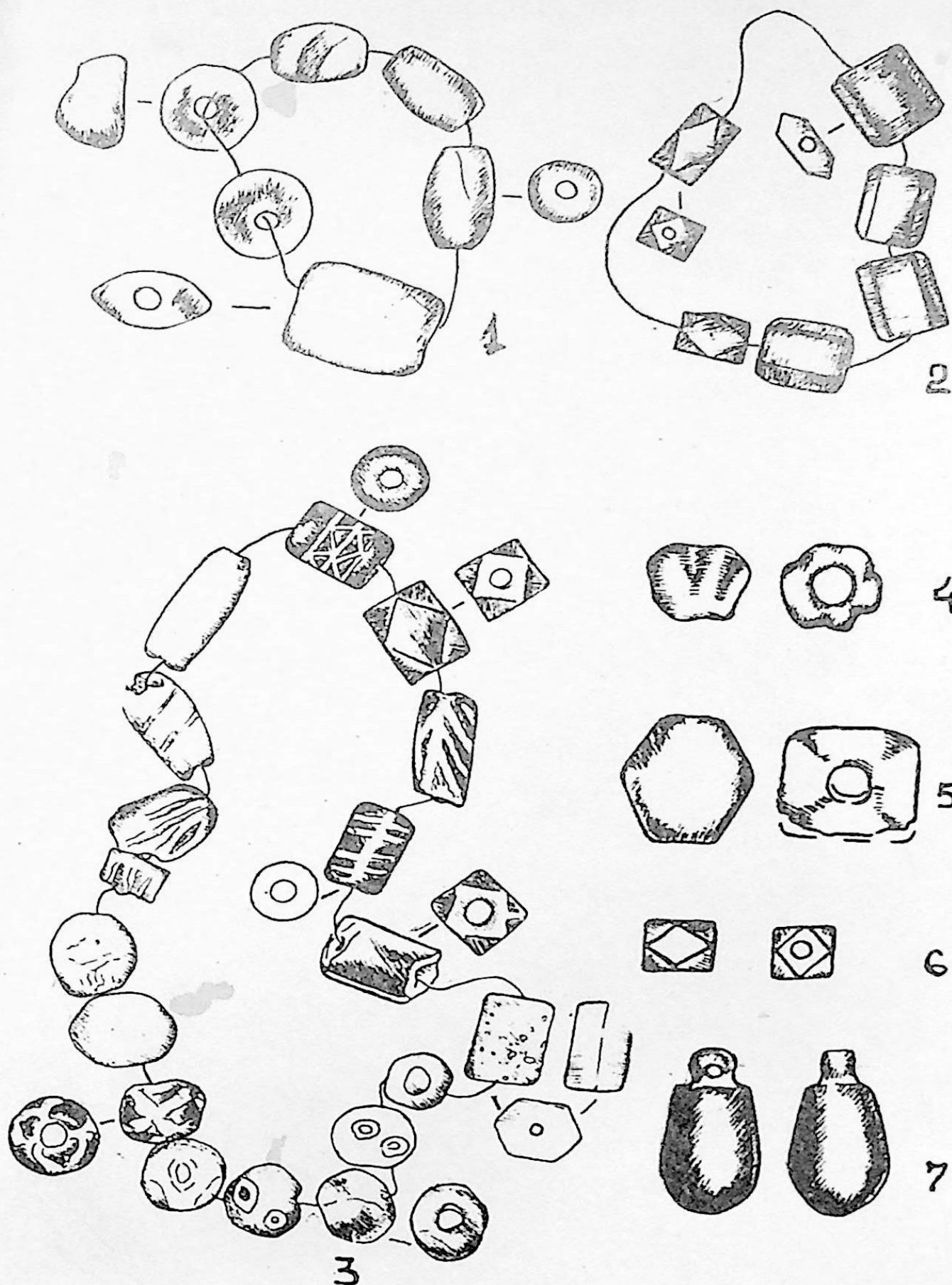

2

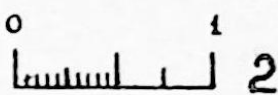
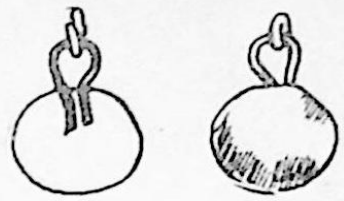
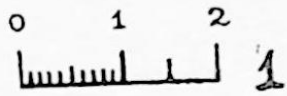
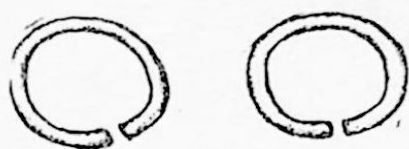

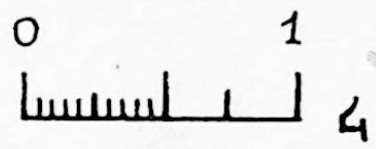
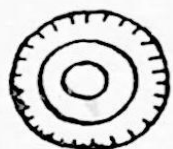
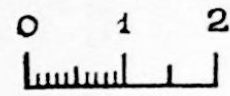

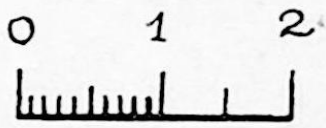

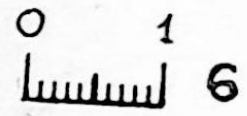
3

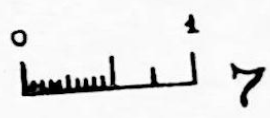
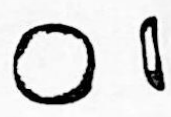
4

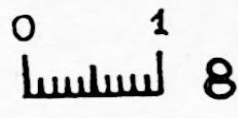
5

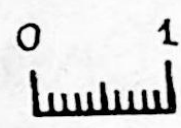
6

7

8

9

10

11

C

1

2

4

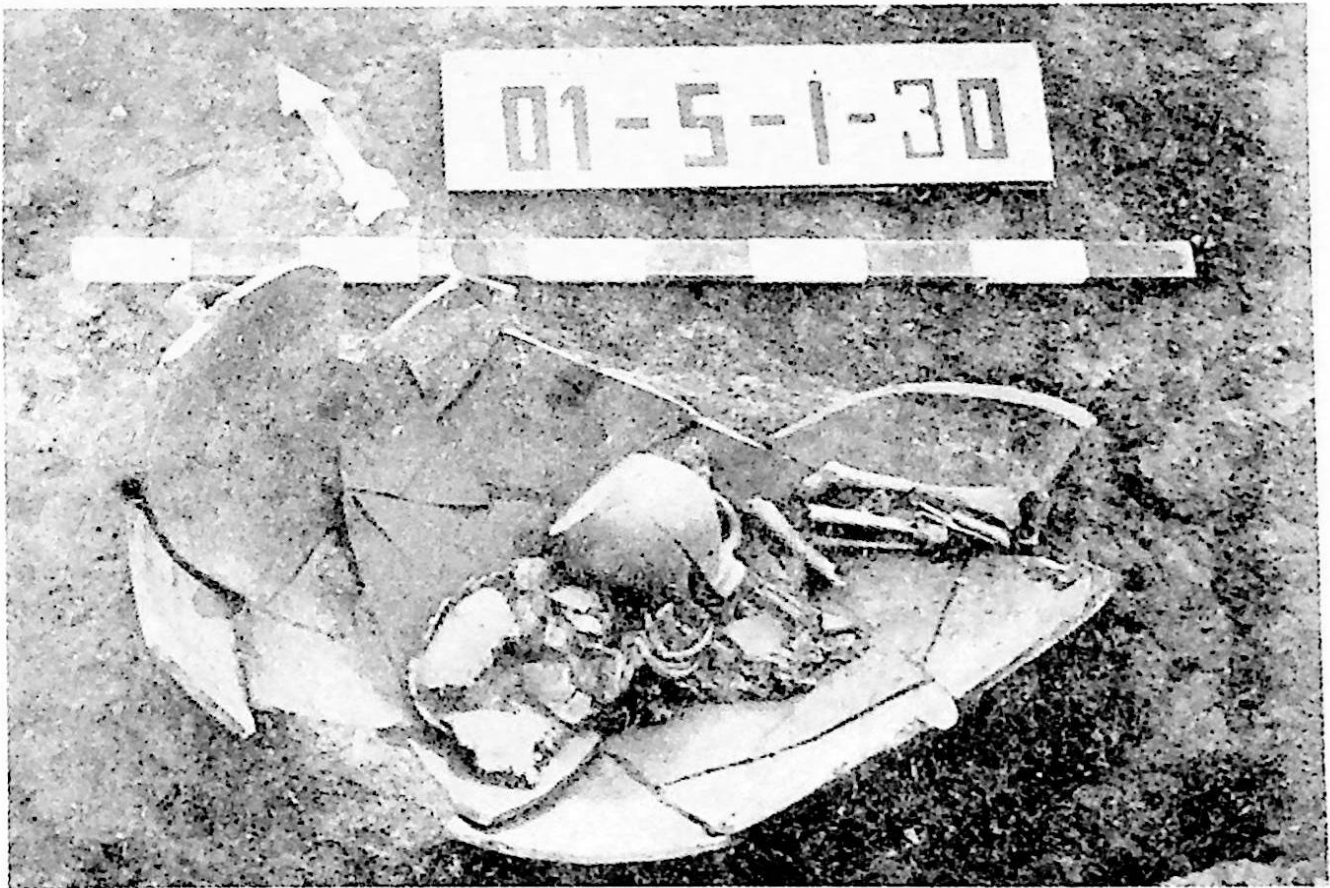
3

5

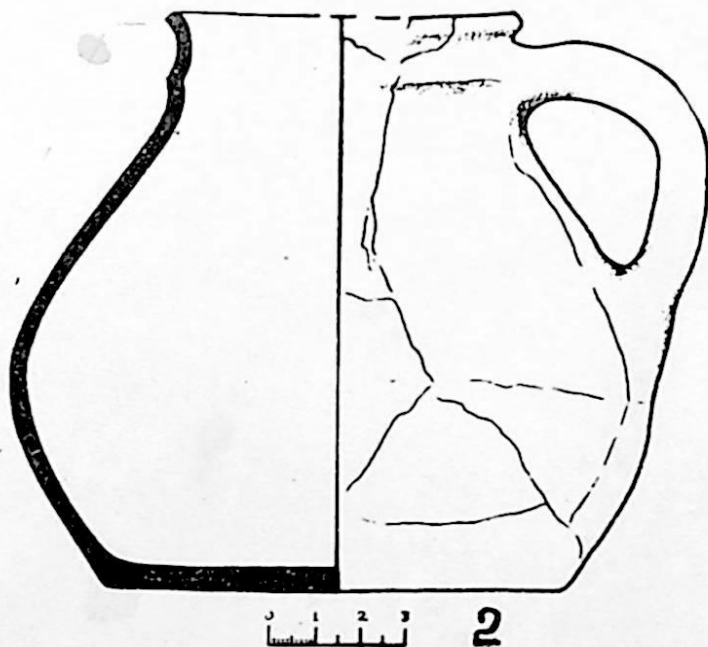

1

2

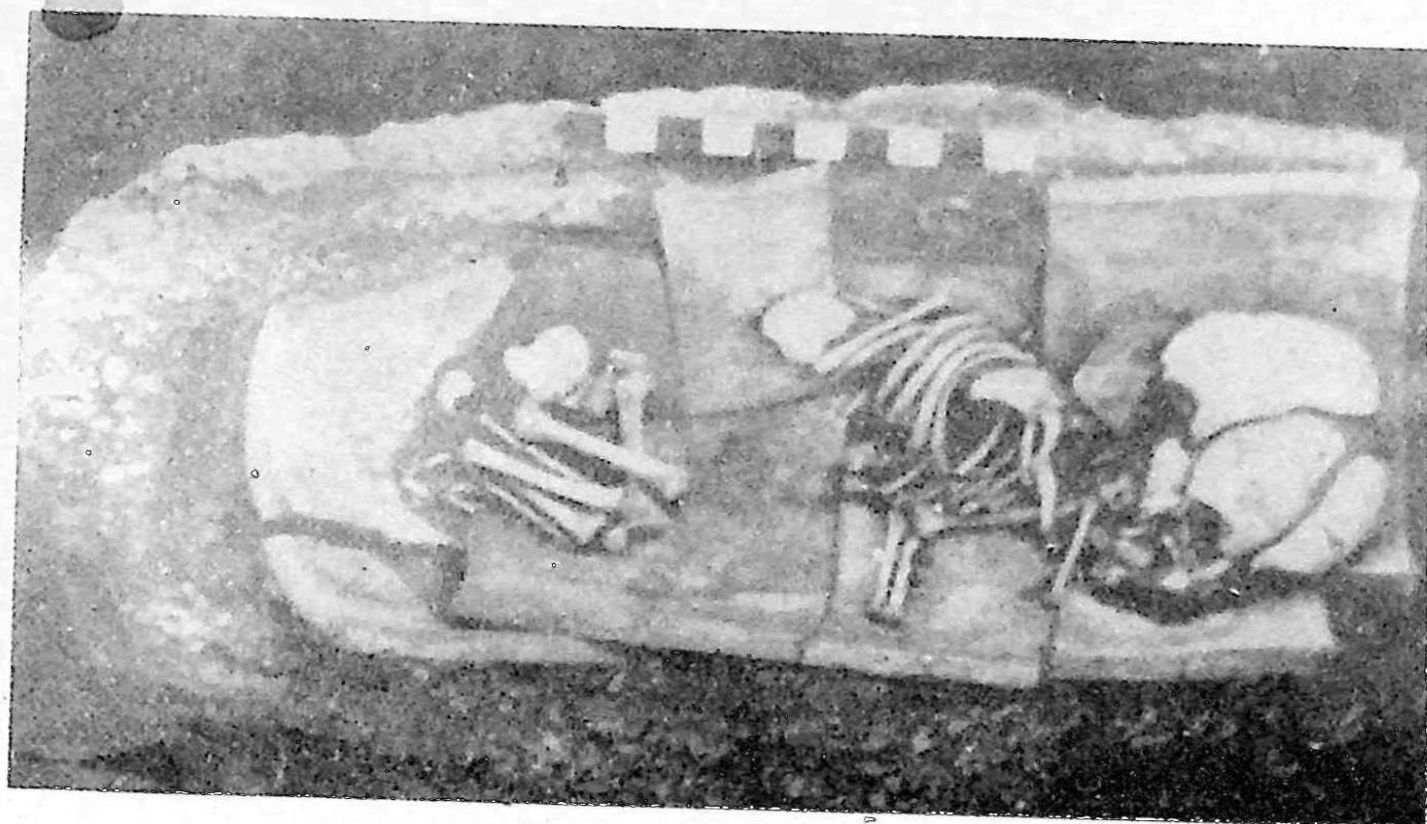
CII

4

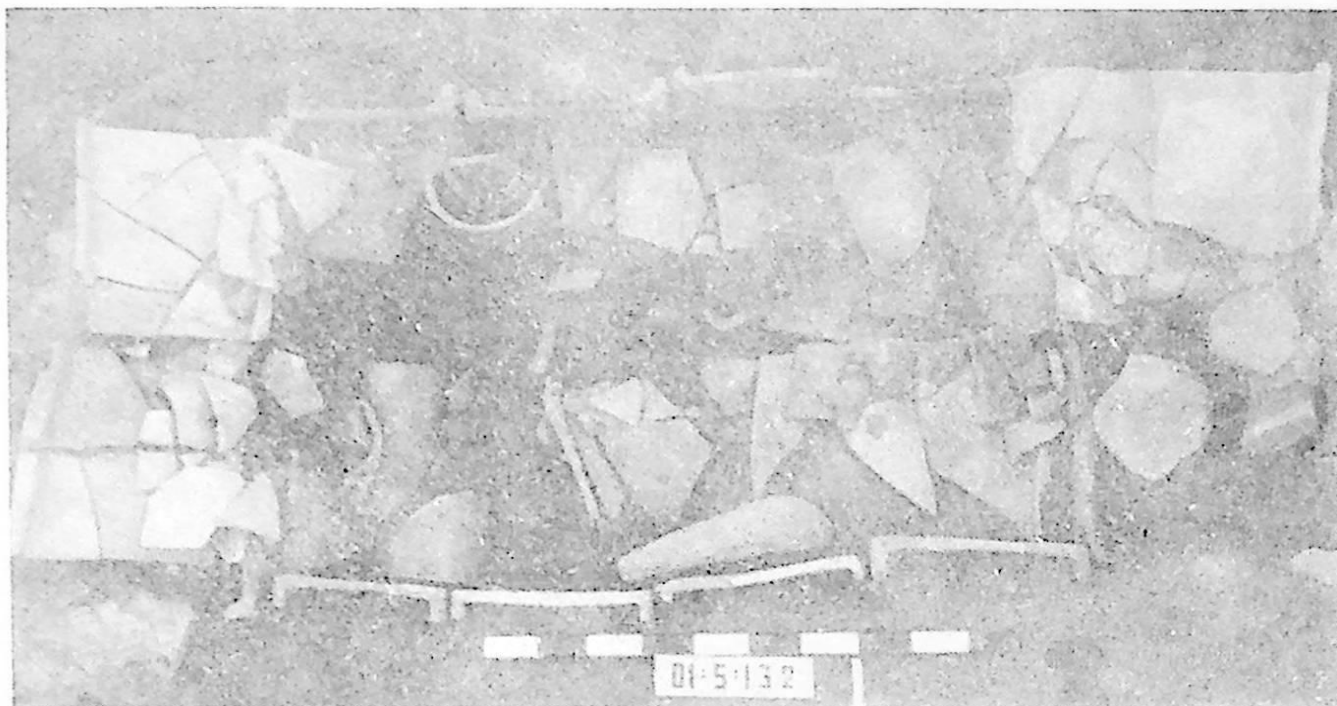

1

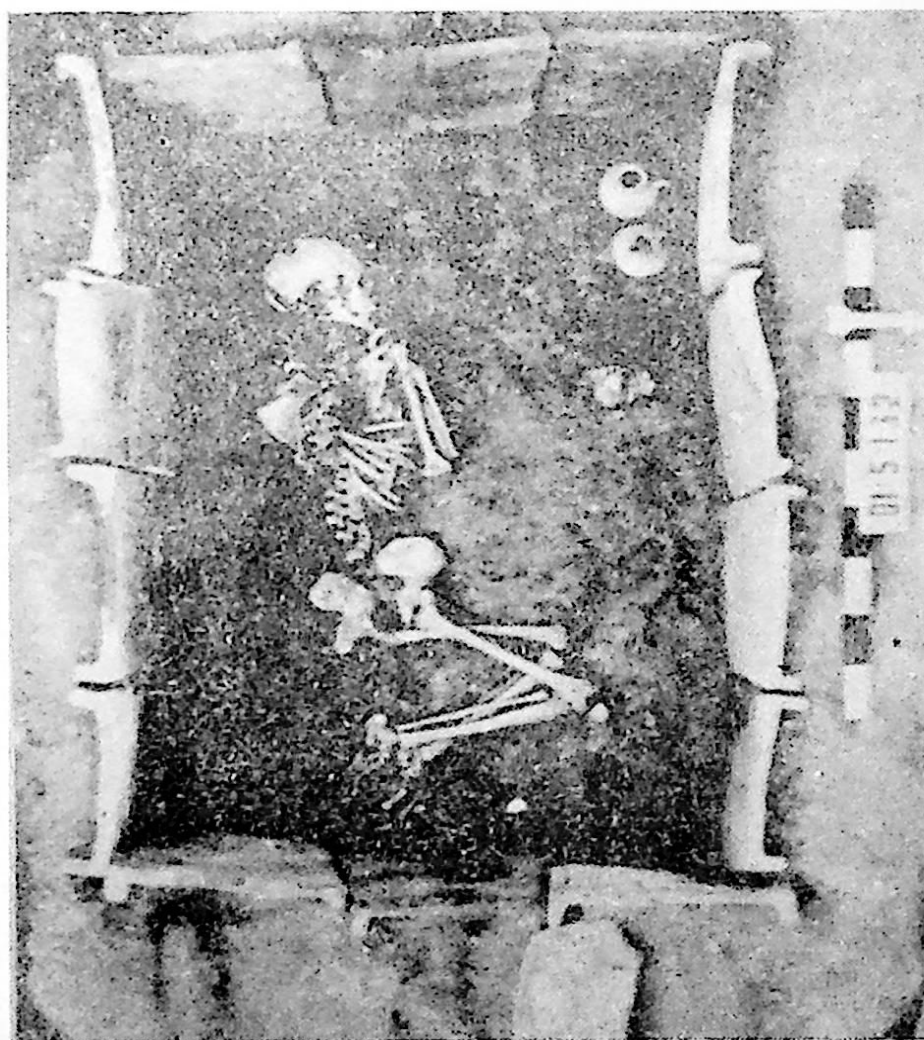

2

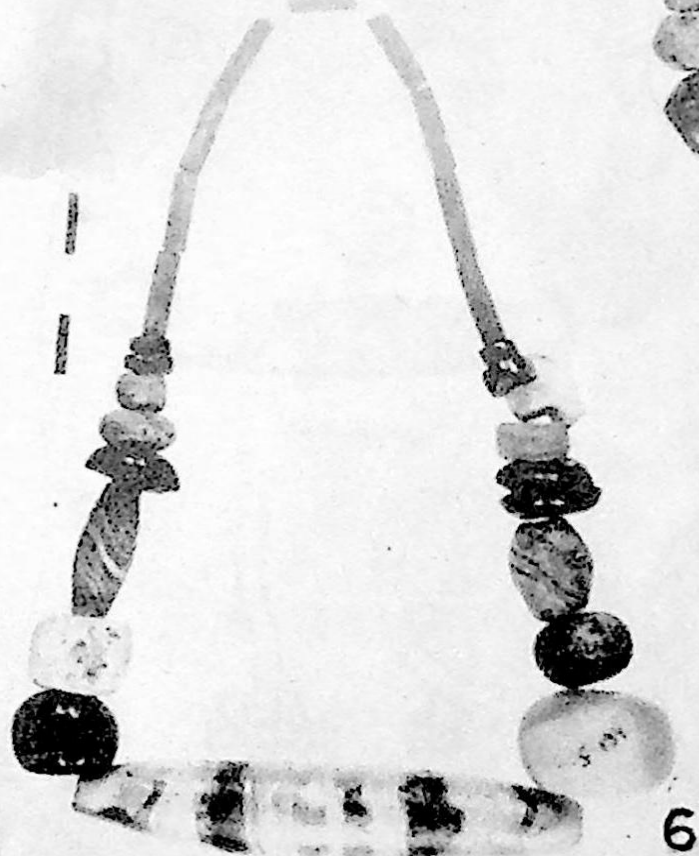
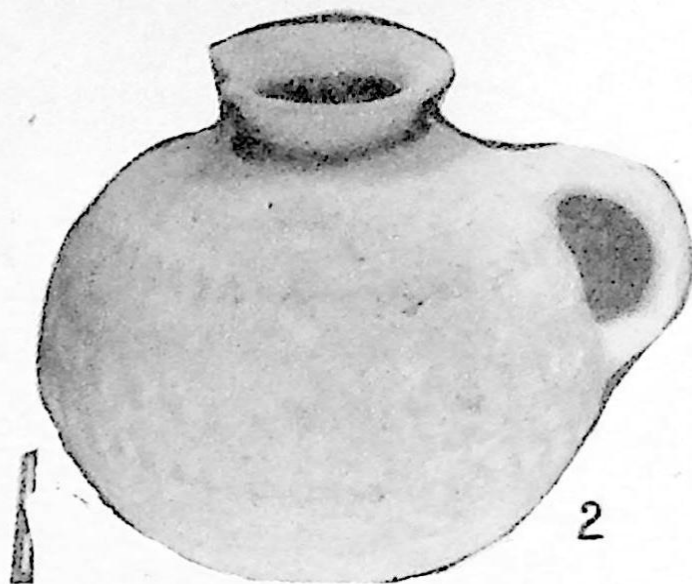
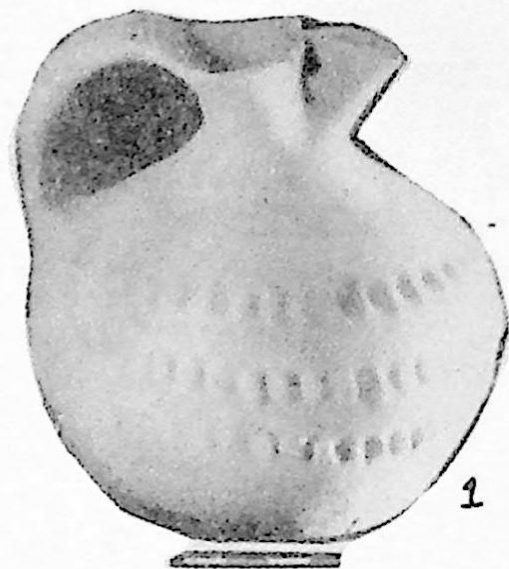
CIV

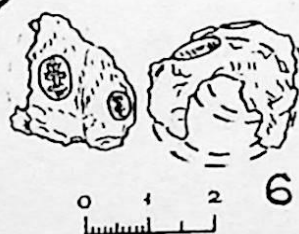
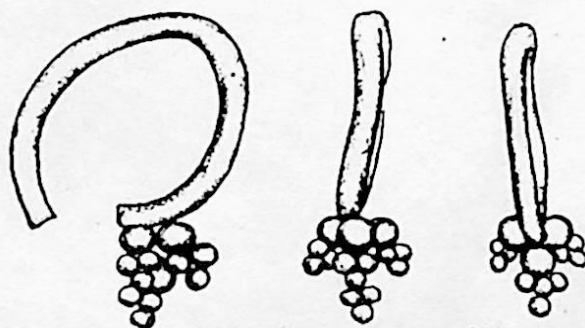
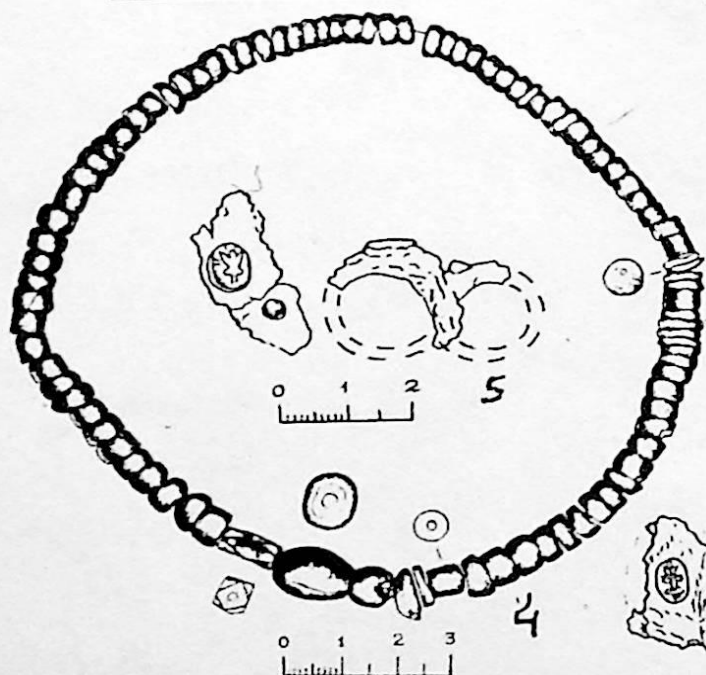
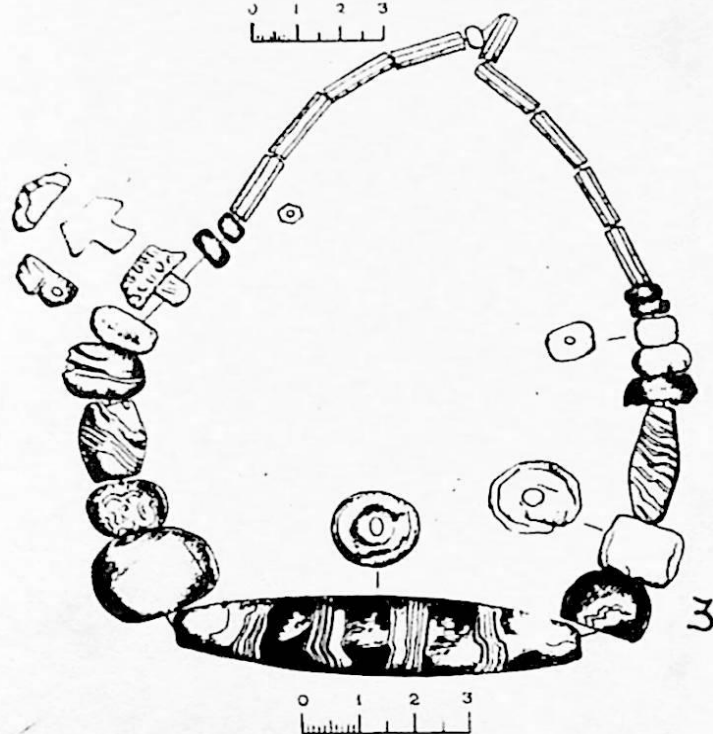
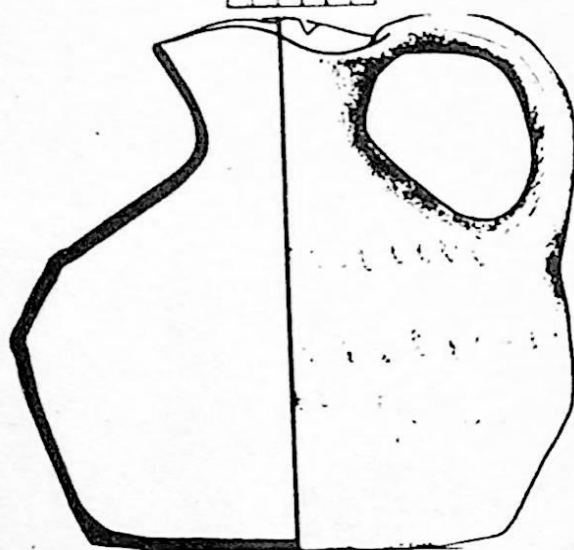
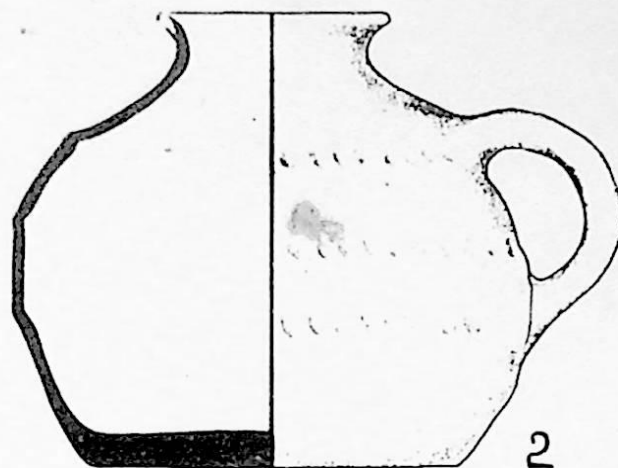
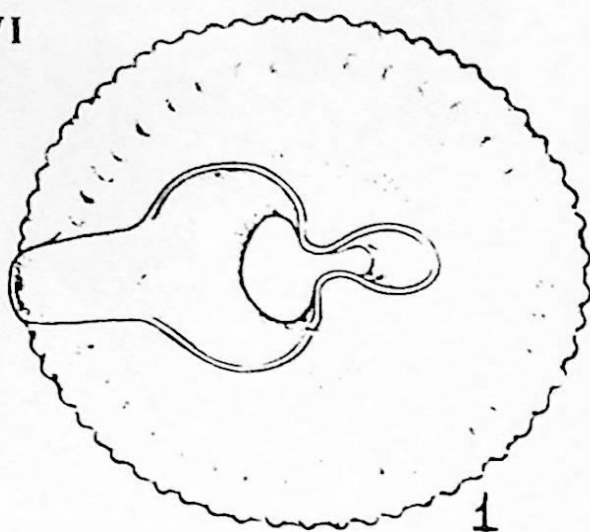

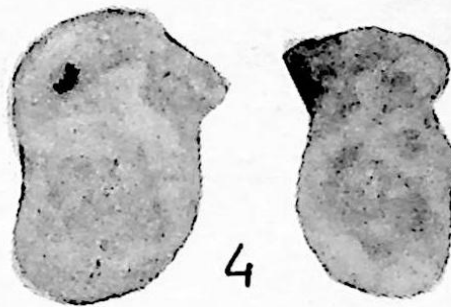
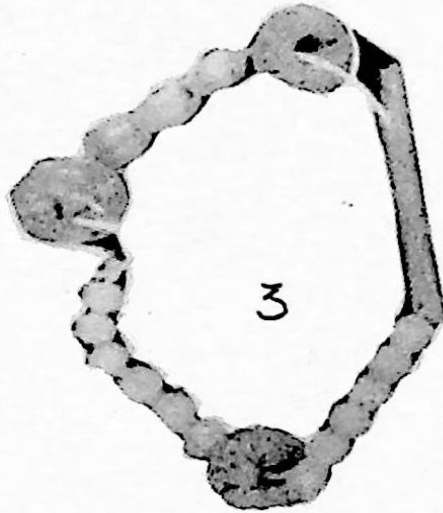
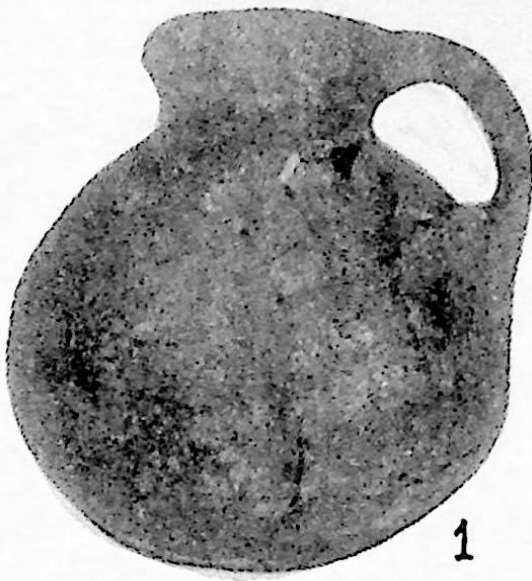
1

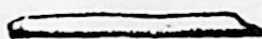
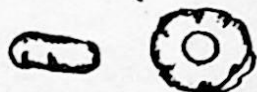
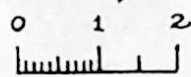
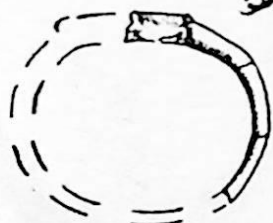
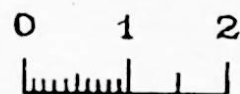
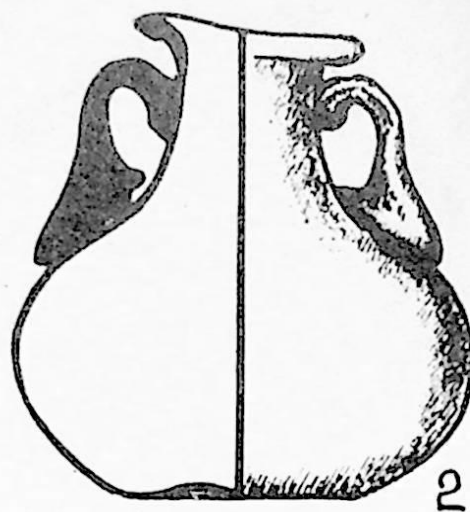
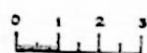
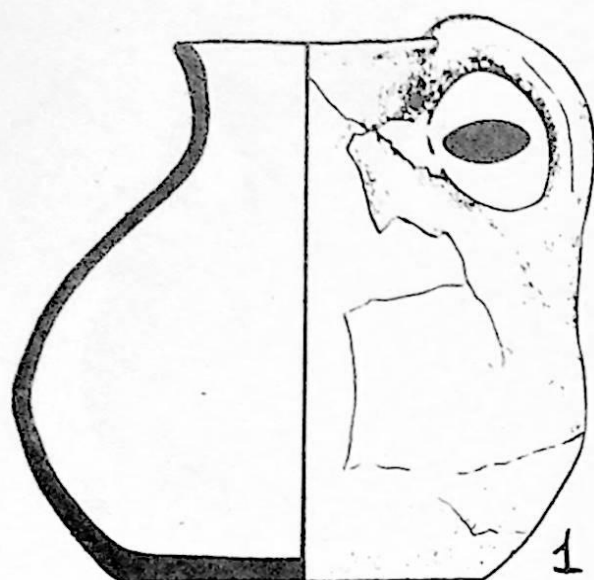

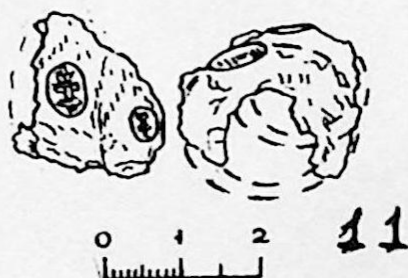
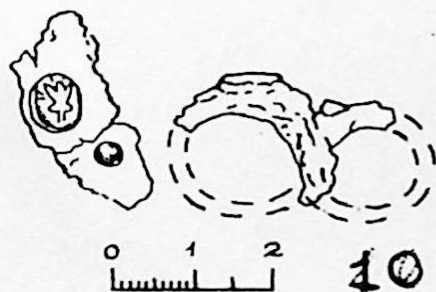
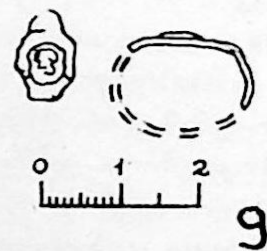
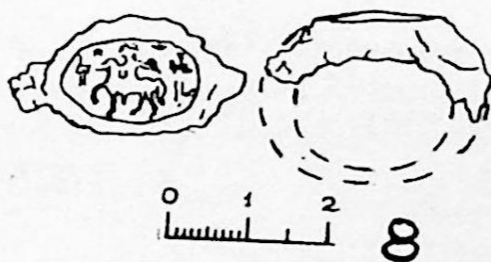
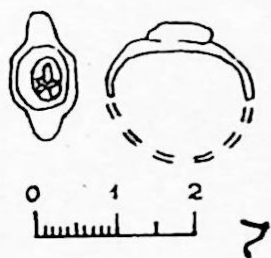
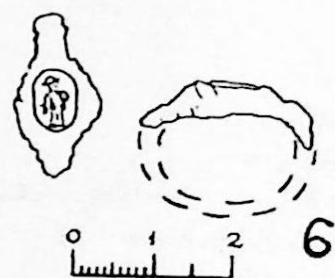
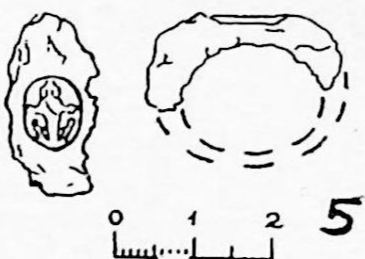
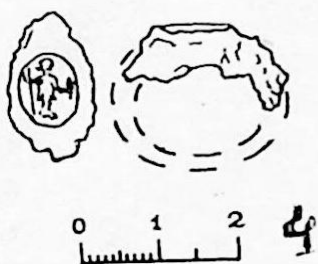
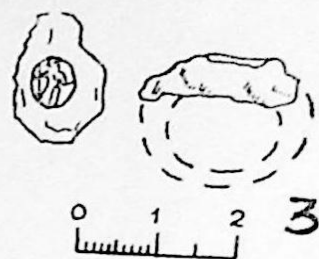
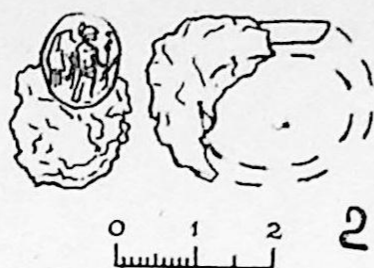
2

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	3
შესავალი	5
კარსნისხევის ნამოსახლარი	8
დათარიღებისათვის	26
სახელოსნო უბანი	27
მარანი	38
საწნახელი	47
კარსნისხევის სამაროვანი	49
სამარხთა აღნაგობა, დაკრძალვის წესი და ინვენტარი	49
დათარიღება	83
დასკვნა	89
Поселение ремесленников-керамистов Карснисхеви (резюме)	92
Karsniskevy potters' Settlement (Summary)	96
გამოყენებული ლიტერატურა	101
შემოკლებათა განმარტება	102
ილუსტრაციების აღწერილობა	106
Описание иллюстраций	113
ილუსტრაციები	121

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	3
Введение	5
Поселение Карснисхеви	8
Датировка	26
Производственный участок	27
Винный погреб — «Марани»	38
Винодавильня	47
Карснисхевский могильник	49
Типы погребения, обряд захоронения и инвентарь	49
Датировка	83
Заключение	89
Резюме	92
Summary	96
Список сокращений	101
Использованная литература	102
Описание иллюстрации (на грузинском языке)	106
Описание иллюстрации (на русском языке)	113
Иллюстрации	121

Вахтанг Викторович Николаишвили
ПОСЕЛЕНИЕ РЕМЕСЛЕННИКОВ-КЕРАМИСТОВ
КАРСНИСХЕВИ

(на грузинском языке)

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»
-1993

დაიბეჭდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 5083

წიგნის სპონსორია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური
კვლევის ცენტრი

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. ჯვებენაძე
მხატვრული რედაქტორი ლ. ლომთათიძე
ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ნ. მაჩაიძე

გადაეცა წარმოებას 12.4.93; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 26.9.93;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ქაღალდი № 2; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური; პირობითი საბეჭდო თაბახი 13.49;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 12.08;
ტირაჟი 250; შეკვეთა № 446;

ფასი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, დ. გამრეკელის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Д. Гамрекели, 19

საქართველოს მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, დ. გამრეკელის ქ., 19
Типография АН Грузии, Тбилиси, 380060, ул. Д. Гамрекели, 19